Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi • Haziran 2009 • 7,50 TL (KDV Dahil)

64

DİNCİ 'BİLİM'

John Templeton Foundation

DISCOVERY INSTITUTE

Bilim ile Dini kim uzlaştırıyor?

DOSYA

MEHMET AKİF'İ SOL'DAN OKUMAK

Hasan Aydın, Zeki Sarıhan, Hasan Güleryüz, Ahmet Çebi, M. Cemal Kuntay

- Mehmet Akif Ersoy'un şiirsel söyleminde 'Doğu' imgesi ve Doğu'nun geri kalma nedenleri
- Mehmet Akif'in Müslümanlığı
- *Safahat*'ta eğitbilimsel göstergeler

Prof. Dr. Nebi Sümer
Mardin'de ne oldu?

Prof. Dr. Haluk Eraksoy / Tüm yönleriyle domuz gribi

Prof. Dr. Metin Hotinli / Kısa kozmoloji tarihi

Prof. Dr. Afşar Timuçin / Ortaçağ Avrupası'nda eğitim

Bilim ve Gelecek
SAYI: 64 / HAZİRAN 2009

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Nalân Mahsereci

İDARİ İŞLER
Baha Okar

GRAFİK-TASARIM
Baha Okar
Ali Ağrı

ADRES
Sakızağacı Cad. Nane Sok. 15/4 Beyoğlu
TEL: (0212) 244 97 95

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr

Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir

İZMİR TEMSİLCİLERİ
Levent Gedizlioğlu
Tel: (0232) 463 98 57

Uluğ İlve Yücesoy
Tel: (0542) 775 01 12
E-posta: ulugilve@yahoo.com

SAMSUN TEMSİLCİSİ
Hasan Aydın
Tel: (0505) 310 47 60
E-posta: hasanaydn@hotmail.com

BARTIN TEMSİLCİSİ
Barbaros Yaman
Tel: (0506) 601 64 50
E-posta: yamanbar2000@yahoo.com

BURSA TEMSİLCİSİ
Ayten Zipak Erçel
Tel: (0537) 793 74 82
E-posta: aytenzipak@yahoo.com

DENİZLİ TEMSİLCİSİ
Fahri Doğancı
Tel: (0505) 847 96 91
(0531) 366 27 82

KKTC TEMSİLCİSİ
Kağan Güner
Tel: (0533) 836 84 87
E-posta: guner16@mynet.com

İTALYA TEMSİLCİSİ
Aslı Kayabal
E-posta: aslikayabal@hotmail.com

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 75 YTL / 6 aylık: 40 YTL
(Abonelikle ilgili bilgi almak için,
0212.244 97 95 no'lu telefonu arayınız)

YURTDIŞI ABONE KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 60 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 120 Dolar

7 RENK BASIM YAYIM FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ ve SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Volkan Tozan

BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Sanayi Cad. Altay Sok. No: 10, Çobançeşme
Yeni Bosna / İstanbul Tel: (0212) 452 23 02

DAĞITIM ŞİRKETİ
Merkez Dağıtım
ISSN: 1304-6756

YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli

Ütopyalar'a bekliyoruz...

*16. Ütopyalar Toplantısı, yine Karaburun'da, 29 Haziran - 5 Temmuz tarihlerinde yapılıyor. Bir hafta boyunca, Karaburun'un doyumsuz ve asi doğası ile iç içe, hem tatlı tatlı tartışacağız hem de çeşitli sanatsal etkinlikler düzenleyeceğiz. Yani hem beynimiz hem de ruhumuz açlığını giderecek. **Alâeddin Şenel**, **Afşar Timuçin**, **Hasan Aydın**, **Kamil Masaracı** ve daha pek çok biliminsanı ve sanatçı bizlerle birlikte olacak.*

Bu yılın ana konusu: "İnsanlığın Sözleri". Birimiz "Gölge etme başka ihsan istemem" diyecek, bir diğerimiz "Kral çıplak!" diye bağıracak. "Veni vidi vici" (Geldim gördüm yendim) diyen Sezar'ı da, "Et tu Brute" (Sen de mi Brütüs?) diyen Sezar'ı da konuşacağız. Yani "Sezar'ın hakkını Sezar'a ver"eceğiz. Galileo'muz "Dünya dönüyor" diye fısıldarken, Napolyon'umuz "Para, para, para" diye itirafta bulunacak. Marx'ımız ise "Yeter yorumladığınız, değiştirin!" diye haykıracak. Nasrettin Hoca'mız bilgece yorumlayacak bu sözü: "Ya tutarsa"…

Bu ana konu dışında "Karaburunlular konuşuyor", "Ne olacak memleketin hali?", "Aydınlar ve halk" gibi tartışma oturumları yapılacak ve serbest sunuşlar gerçekleşecek.

Hepinizi Temmuz başında Karaburun'a, Ütopyalar'a bekliyoruz.

***

*Geçtiğimiz ay Türkiye Türkan Hoca'sını kaybetti. Prof. Dr. **Türkan Saylan**, cüzzam hastalığına karşı mücadelesi ile tıp topluluğunun, on binlerce kız öğrenciye okuma olanağı sağlayan kampanyalara öncülük etmesiyle eğitim topluluğunun, başkanlığını yürüttüğü Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin yaygın etkinlikleriyle Aydınlanma mücadelesinin simge kişiliklerinden biriydi. Yaşamı boyunca aydınlar ile yoksul halkın nasıl bir araya gelebileceğini gösterdi bizlere. Kısacası Çağdaş ve Aydınlık Türkiye'nin simgesiydi Türkan Hoca. Saygıyla anıyoruz.*

***

Mayıs ayında "Darwin ve Evrim Kuramı" konulu birçok toplantıya katıldık. Gönen'de tıp öğrencileriyle, İTÜ'de mühendislik öğrencileriyle bir araya geldik. 23-24 Mayıs'ta Boğaziçi Üniversitesi'nde Üniversite Konseyleri Derneği'nin düzenlediği "II. Evrim, Bilim ve Eğitim Sempozyumu"nu izledik. Tüm bu etkinliklerde bilimsel bilgiye ve düşünceye aç, pırıl pırıl bir gençlik topluluğunun varlığını gördük. Bu bize umut verdi.

***

*Elinizdeki sayıda iki ağırlıklı dosya var. Biri, "Mehmet Akif'i Sol'dan Okumak". Değerli araştırmacılarımız **Hasan Aydın**, **Zeki Sarıhan**, **Hasan Güleryüz**, **Ahmet Çebi** ve **M. Cemal Kuntay**'ın makalelerinden oluşan bu geniş dosyada, genellikle Sağ'a terk edilmiş Mehmet Akif Ersoy'a Sol'dan yaklaşmaya ve gerçek Akif'i anlamaya çalışıyoruz.*

*Diğer dosyamız "Dinci 'Bilim'". Prof. Dr. **Rennan Pekünlü**, Bilim ile Dini uzlaştırmaya çalışan gücün ne olduğunu çarpıcı örnekleriyle inceliyor.*

*Prof. Dr **Nebi Sümer**'in "Mardin'de ne oldu?", Prof. Dr. **Metin Hotinli**'nin "Kısa kozmoloji tarihi", Prof. Dr. **Afşar Timuçin**'in "Ortaçağ Avrupa'sında eğitim" başlıklı makaleleri ve Prof. Dr. **Haluk Eraksoy**'la yaptığımız "Tüm yönleriyle domuz gribi" söyleşisiyle, Bilim ve Gelecek'in elinizdeki sayısının oldukça zengin ve doyurucu bir nitelik kazandığını düşünüyoruz.*

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu
Din ile uzlaşan bir Bilim,
nasıl bir Bilimdir? 4

KAPAK DOSYASI

Prof. Dr. E. Rennan Pekünlü
Templeton Vakfı, Discovery Institute, vb…
Bilim ile Dini uzlaştıran güç: Sermaye! 6

Prof. Dr. Metin Hotinli
Gökbilim ile Evrimin buluşma yılı dolayısıyla
Kısa kozmoloji tarihi 16

Prof. Dr. Haluk Eraksoy ile söyleşi
Grip virüsü insanlığı tehdit etmeye devam ediyor!
H1N1 ’2009 25

DOSYA: MEHMET AKİF’İ SOLDAN OKUMAK

Hasan Güleryüz
Mehmet Akif Ersoy’u
doğru okumak ve anlamak 34

Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın
Mehmet Akif Ersoy’un şiirsel söyleminde ‘Doğu’
imgesi ve Doğu’nun geri kalma nedenleri 45

M. Cemal Kuntay
Mehmet Akif’in Müslümanlığı 58

Zeki Sarıhan
“Buldun buldun da bu softayı mı buldun?” 63

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Çebi
Safahat’ta eğitbilimsel göstergeler 68

Prof. Dr. Nebi Sümer
Namus, şeref ve sadakat kültüründe
sosyalleşen erkekler
Mardin’de ne oldu? 77

Afşar Timuçin
Ortaçağ Avrupa’sında eğitim 80

MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Nesin 85

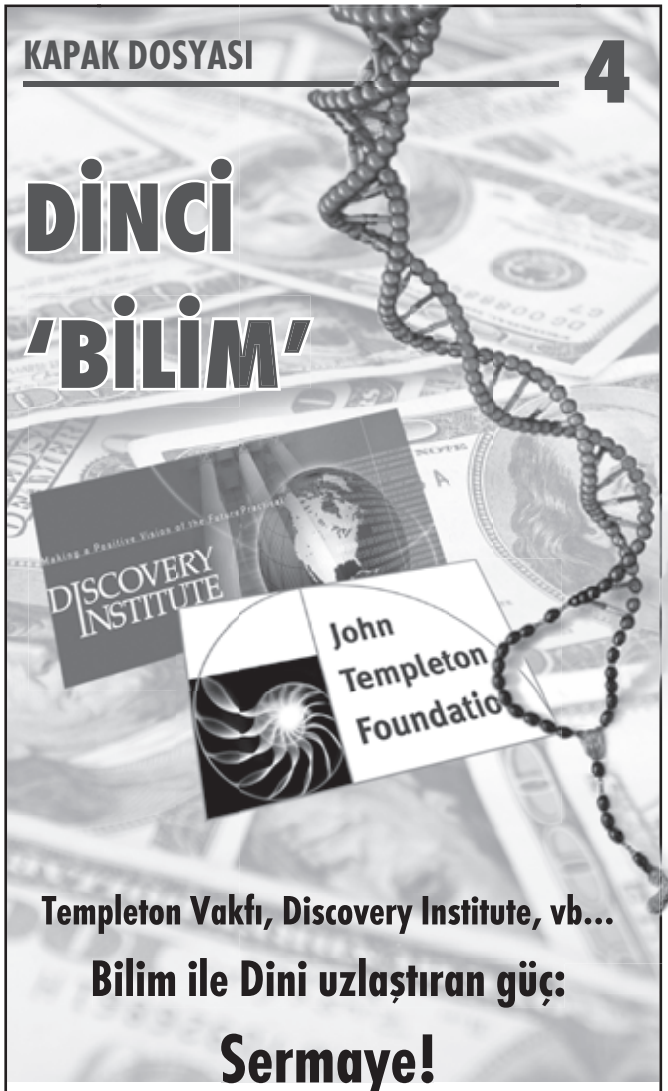
YAYIN DÜNYASI / Güner Or 88

BRİÇ / Lütfi Erdoğan 90

SATRANÇ / İzlem Gözükeleş 92

FORUM 93

BULMACA / Hikmet Uğurlu 96

KAPAK DOSYASI **4**

DİNCİ ‘BİLİM’

Templeton Vakfı, Discovery Institute, vb...
Bilim ile Dini uzlaştıran güç:
Sermaye!

Süper zengin John Templeton’un kurduğu “Templeton Foundation”, din ile bilim arasında bir diyalog başlatmak amacını güdüyor. Diyalogu satın almak düşlemekten daha kolaydır! Templeton Ödülü her yıl “Din hakkında iyi şeyler söyleyen” bir “bilimciye” veriliyor. Vakfın son toplantısı Nisan ayında İstanbul’da yapıldı. “Dinciler” ve “bilimciler”, Darwin yılında, Templeton’ın sponsorluğunda, Evrim (Bilim) ile Dinin uzlaşma olanaklarını tartıştılar.

PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu **6**

Din ile uzlaşan bir Bilim, nasıl bir Bilimdir?

Felsefi ve toplumsal boyutlarından koparılarak ele alınan ve teknik bilgiye indirgenen Bilim, istenildiği gibi eğilip bükülebilir, her gücün oyuncağı ve aracı olabilir, piyasaya da düşürülebilir, istenilen kalıba sokulup her şeyle uzlaştırılabilir. İşte Din ile uzlaştırılan Bilim, bu “Bilim”dir. Böyle bir Bilim, dinci de olur, milliyetçi de olur, militarist de olur, faşist de olur, emperyalist de olur. Artık kimin elinde kalırsa... Ayıptır söylemesi, parayı kim bastırırsa... Bilimciler dikkat!

DOSYA: MEHMET AKİF'İ SOL'DAN OKUMAK 34

Hasan Güleryüz
Mehmet Akif Ersoy'u doğru okumak ve anlamak

Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın
Mehmet Akif Ersoy'un şiirsel söyleminde 'Doğu' imgesi ve Doğu'nun geri kalma nedenleri

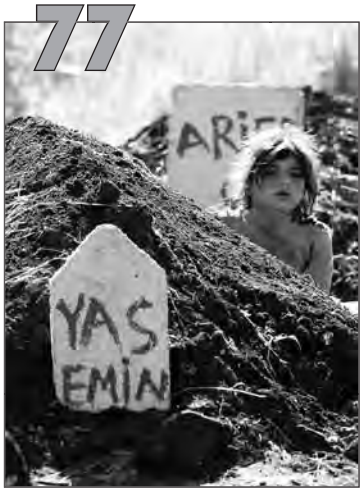
M. Cemal Kuntay
Mehmet Akif'in Müslümanlığı

Zeki Sarıhan
"Buldun buldun da bu softayı mı buldun?"

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Çebi
Safahat'ta eğitbilimsel göstergeler

Prof. Dr. Nebi Sümer yazdı

Mardin'de ne oldu?

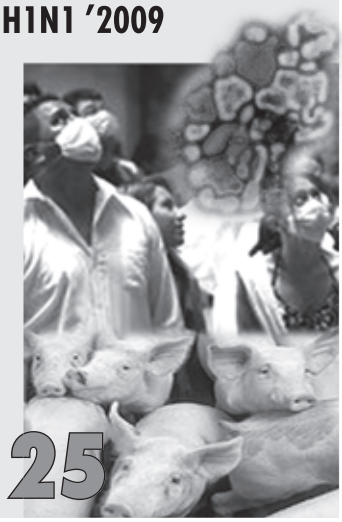

Çarpık modernleşme sürecinde namus, şeref, sadakat kültüründe sosyalleşen erkekler potansiyel olarak daha fazla şiddet kullanma eğiliminde olurlar. Toplumsal şiddet ve terör olaylarını anlamada sosyal psikolojinin zengin birikiminden daha yaygın yararlanılması hem etkin çözümler bulmada yardımcı olacak hem de işe yaramadığı bilinen ezberleri bozacaktır.

Prof. Dr. Haluk Eraksoy ile söyleşi

Grip virüsü insanlığı tehdit etmeye devam ediyor!

Bu kez Domuz Gribi: H1N1 '2009

Grip virüsü kısa zaman dilimlerinde yeni yüzlerle çıkıyor karşımıza. Genetik değişkenliği, virüsü hep bir adım gerisinden takip etmemize yol açıyor. Aşı geliştirdik, bağışıklandık derken, virüs çoktan başka bir alt tipe evrilmiş oluyor. Üstelik öldürücü hale de gelebiliyor. İnsanlığın yeni tehdidi domuz kökenli H1N1 2009.

Prof. Dr. Metin Hotinli yazdı 16

Kısa kozmoloji tarihi

Gökbilim ile savaşta yenilgiye uğrayan tutucu çevreler, din kitaplarının bu konu ile ters düşen kısımlarını ya unutturma veya evire çevire saptırma yoluna gitmeğe başladılar. İşte, gökbilim ve özellikle de evrenbilimin (kozmoloji), mitoloji ve dinsel inançlar ile içli dışlı olduğu dönemlerden başlayarak, bugüne kadar geçirmiş olduğu serüvenin kısa özeti.

Afşar Timuçin'in makalesi

Ortaçağ Avrupası'nda eğitim 80

Ortaçağ'ı Avrupa'nın karanlık dönemi diye nitelemek pek doğru değildir. Ortaçağ, insanın düşünce alanında üst düzeyde soyutlamalar yapma gücüne eriştiği bir çağdır. Bu çağda sanayi atılımlarını getirecek büyük sermaye birikimleri oluşmaya başladı. 11. yüzyıldan sonra eğitim yaygınlaştı, manastır okulları çoğaldı, ilk büyük üniversiteler kuruldu.

Din ile uzlaşan bir Bilim, nasıl bir Bilimdir?

Felsefi ve toplumsal boyutlarından koparılarak ele alınan ve teknik bilgiye indirgenen Bilim, istenildiği gibi eğilip bükülebilir, her gücün oyuncağı ve aracı olabilir, piyasaya düşürülebilir, istenilen kalıba sokulup her şeyle uzlaştırılabilir. İşte Din ile uzlaştırılan Bilim, bu "Bilim"dir. Böyle bir Bilim, dinci de olur, milliyetçi de olur, militarist de olur, faşist de olur, emperyalist de olur. Artık kimin elinde kalırsa... Ayıptır söylemesi, parayı kim bastırırsa... Bilimciler dikkat!

Ender Helvacıoğlu

Nisan ve Mayıs ayı içinde "Darwin ve Evrim Kuramı" konulu birçok toplantıya katıldık; katılamadığımız bazılarının da içeriği konusunda bilgi edindik. Bütün bu toplantılarda gerek konuşmacıların gerekse dinleyicilerin yoğunlaştıkları tartışma konularından biri, Evrim'in (ve genel anlamda bilimin) Din ile uzlaşıp uzlaşamayacağı idi. Bu konuyu dergimizde ve özellikle bu köşede sık sık işlememize karşın, bazı tekrarlara düşmek pahasına, yeniden ele almak ihtiyacı hissediyoruz.

Öncelikle şunu saptayalım: Bilim insanları içinde, Evrim/Bilim ile Dinin uzlaşabileceği, en azından barış içinde bir arada yaşayabileceği, Evrim Kuramının Din ile bir çelişkisinin bulunmadığı, hatta dinsel düşüncenin bazı ileri gelen filozoflarında "evrimci" denebilecek görüşlere rastlandığı, dolayısıyla Dinin de Evrim ile çelişmediği yönünde fikirler ileri süren güçlü bir akım vardır. Gerek ülkemizde gerekse dünyada önde gelen bazı Evrimciler bu görüşü savunmaktadırlar. İki tarafın sözcülerini ortak platformlarda bir araya getirmeyi ve Bilim ile Dini uzlaştırmayı amaç edinen uluslararası kuruluşların (örneğin John Templeton Vakfı) toplantılarına katılmakta, Vatikan'dan gelen "uzlaşma" çağrılarına büyük değer biçmekte, "İslam'ın Darwin'leri"ni keşfetmektedirler.

Tabii bazı dincilerden de yanıt gelmektedir. Kendilerinin de Evrimi savunduklarını, Yaratılış görüşü ile Evrim Kuramının çelişmediğini, *Kuran*'da Evrime aykırı bir şey bulunmadığını, hatta Evrimi çağrıştıran cümleler bulunduğunu, kaldı ki çoğu İslam filozofunun evrimci görüşler ileri sürdüğünü söylemektedirler.

İşte bu karşılıklı paslaşmalarla, tarihte nice acılara neden olan kadim çatışma sona ermekte, "yapıcı" bir diyalog başlamakta ve Din ile Bilim uzlaşmaktadır. Ne güzel! Bilimcilerimiz artık huzura erebilirler! Dünyanın döndüğünü kabul ettirdik ya, varsın Tanrı döndürüyor olsun! Evrimi kabul ettirdik ya, varsın düğmeye Tanrı basmış olsun!

Ama biz "huzursuzluk" çıkarmaya devam edeceğiz. Bilim ile uzlaşmaya çalışan bir Dinin nasıl bir Din, Din ile uzlaşan bir Bilimin nasıl bir Bilim olduğunu sorgulayarak… Bilim ile Dini uzlaştıranın ne olduğunu ortaya çıkararak…

***

Bilimsel Devrimin, Dünyanın evrenin merkezinde olduğunu, tüm gök cisimlerinin Dünya'nın etrafında döndüğünü savlayan 2000 yıllık Yer-merkezli evren modelinin yerine, Dünya'nın ve diğer gezegenlerin Güneş'in çevresinde döndüğü Güneş-merkezli evren modelini koyduğu söylenir. Olayı bu biçimde özetlemek, Kopernik'in başlattığı devrimi aşırı basitleştirmek anlamına gelir. Hangisinin çevresinde hangisinin döndüğünün fazla bir önemi yok. Bu, işin teknik yanı.

Yine Darwin'in, kendisinden önceki bilgi birikimine kendi gözlemlerini de katarak ortaya koyduğu Evrim Kuramının önemi, canlı türlerinin doğal seçilim gibi mekanizmalarla birbirine dönüşmesi, insan türünün de bir primat türünden evrimleşmesi falan değildir. Hangi türün hangi türden evrim-

leştiğinin, hangi mekanizmalarla evrimleştiğinin fazla bir önemi yok. Bunlar da işin hep teknik yanları.

Çoğu bilimcinin ufku, olayın bu teknik yanıyla sınırlıdır. Hatta bu büyük bilimsel devrimleri başlatanlar bile, çoğu zaman yaptıkları işin önemini kavramaktan uzaktırlar. Onlar yaptıkları gözlem ve deneyler sonucunda topladıkları verileri uslarına vurmuşlar ve kapsamlı kuramlar oluşturmuşlardır, ama açtıkları kapının ne anlama geldiğini çoğu zaman fark edememişlerdir. Kopernik böyledir, Kepler, Galileo, hatta Newton bile… Darwin de ortaya attığı fikirlerin nasıl bir düşünsel deprem yaratacağının tam olarak bilincinde değildir. Son dönemin en devrimci kuramını (Kuantum Kuramı) tutucu Max Planck başlatmıştır. Biraz haksızlık yapmak pahasına Einstein'ı da bu kategoriye sokabiliriz. Bunlar, devrim yaptıklarının farkında olmayan büyük devrimcilerdir!

Oysa olayı bütün boyutlarıyla kavramak istiyorsak şu iki soru önemlidir: 1) Bu büyük bilimcilerin ortaya attıkları kuramlar ne anlama geliyor, insanlığın düşünsel yapısında hangi atılımlara yol açıyor? Yani işin felsefi yönü. 2) Ne oldu da, örneğin 16.-17. yüzyıl Avrupası'nda birdenbire Leonardo'lar, Kopernik'ler, Kepler'ler, Galileo'lar, Newton'lar sökün etti? Birkaç yüzyıl önce neredeydi bu adamlar? Neden hepsi Avrupa'nın göbeğinde ortaya çıktılar? Yani işin toplumsal yönü.

Konumuz bu sorulara yanıt vermek değil. Amacımız, Bilimsel Devrim dediğimiz ve bu yıl simge adımlarının 400. (Galileo) ve 150. (Darwin) yıldönümünü kutladığımız olgunun, bilimsel-teknik bilgi yığınından ibaret olmadığını anımsatmak, işin felsefi ve toplumsal boyutlarını vurgulamak.

Felsefi ve toplumsal boyutlarından koparılarak ele alınan ve teknik bilgiye indirgenen Bilim, istenildiği gibi eğilip bükülebilir, her gücün oyuncağı ve aracı olabilir, piyasaya da düşürülebilir, istenilen kalıba sokulup her şeyle uzlaştırılabilir. Auguste Comte pozitivizminin (1) bilime bakışındaki tipik zaaftır bu: Bilimin, sosyo-ekonomik yapı ile (daha doğrusu sınıf mücadelesi ile) ilişkisinin dikkate alınmaması ve toplumsal mücadele içinde kazandığı felsefesiyle bağının koparılması, salt teknik bilgi yığınına dönüştürülmesi. Bu bilim, kuramcı değil, yasacıdır. Doğadaki ilişkilerin fotoğrafını çekmekle yetinir. Tespit ettiği yasanın Tanrı'nın yasası mı yoksa doğa yasası mı olduğuyla ilgilenmez. Önemli olan o yasanın uygun bir biçimde üretime sokulabilmesinin (teknolojiye dönüştürülebilmesinin, metalaştırılabilmesinin) araçlarının yaratılmasıdır. Bu araçların kimin işine yaradığıyla da ilgilenmez. Çünkü onun bilimi, toplumsal ilişkilerden soyutlanmıştır. Böyle bir bilim her kalıba girebilir.

İşte bugün yaşanan da budur. İşte Din ile uzlaştırılan Bilim, bu "Bilim"dir. Böyle bir Bilim, dinci de olur, milliyetçi de olur, militarist de olur, faşist de olur, emperyalist de olur. Artık kimin elinde kalırsa… Ayıptır söylemesi, parayı kim bastırırsa…

Oysa Bilimsel Devrimler, büyük toplumsal dönüşümlerin arifesinde ve eşliğinde gelişirler. Dipteki bu büyük etki görülmezse anlaşılamazlar. Öte yandan Bilimsel Devrimler, erekselci ve metafizik dünya görüşüne büyük darbeler vururlar, Tanrıların (aslında hakim sistemin) toprağından koca koca parçaları koparıp insanlığın topraklarına katarlar. Bilimsel Düşünce, Büyüsel ve Dinsel Düşünceyi gerilete gerilete, onu aşa aşa gelişir. Kendileri farkında olsun veya olmasınlar, Kopernik'in, Galileo'nun, Newton'un, Darwin'in büyüklüğü buradadır.

"Din ile bilim uzlaşabilir" veya "Yaratılış ile Evrim çelişmez" diyen "bilimci", kendisini bir teknisyen durumuna indirgemiş demektir. Bütün bunları söyleyip, hâlâ bilimci olduğunu iddia ediyorsa da, sadece ve sadece, felsefi ve toplumsal bakış açısından nasibini alamamış bir "zavallı entelektüel"dir. "Bilimsel bilgi"sinden taviz vermediğini savlar ama onun bu "bilimsel bilgisi" küresel sermayenin de, emperyalist devletlerin de, Templeton Vakfı'nın da, Discovery Institute'ün de, Fethullah Hoca'nın da oyuncağı olabilir.

Bilimciler dikkat! Bilimi yumuşatıyorlar, eğip büküyorlar, her şeyle uzlaştırıyorlar. Felsefesinden ve toplumsallığından koparak; teknolojiye indirgeyerek… Çünkü onlara böyle zavallı ve içeriksiz bir Bilim gerek. Devrimin ve yepyeni bir dünyanın habercisi olan Bilimi yok etmeye çalışmaktadırlar.

***

Bilimci niçin felsefesinden taviz veriyor, niçin uzlaşıyor? Hele hele Türkiye gibi, Aydınlanmanın acil ihtiyaç haline geldiği bir ülkede? Çok güçlü olduğu için mi, bu gücün verdiği rahatlıkla mı uzlaşıyor? Yoksa tam tersi mi? Karşısındaki güce teslim olduğu için mi?

"Uzlaşma" ile "güç" arasında diyalektik bir ilişki vardır. Uzlaşıyor musun, uzlaştırılıyor musun; mesele budur. Daha doğrusu güç kimde? Güç sendeyse, karşındakini uzlaştırırsın. Güç karşındakindeyse, seni uzlaşmaya zorlarlar. Bu ikisi birbirine zıttır.

Bugün bilimci uzlaşmaya zorlanmaktadır. Kimse kendi kendini kandırmasın. Din, Bilimle uzlaşmıyor; Bilim Dinle uzlaşmaya zorlanıyor.

Teoride ve felsefede uzlaşma, yozlaşmayı getirir. Bir bakmışsınız, dincilerin elinde oyuncak olmuşsunuz… Gerçek bilimden uzaklaşırsınız, John Templeton Ödülü'ne ise yakınlaşırsınız!

DİPNOT

1) Aristokrasiye karşı devrim yapan genç burjuvazinin felsefesiyle (örneğin Fransız Devrimi döneminin materyalizmi), burjuvazinin iktidarı ele geçirip onu pekiştirme döneminin felsefesi birbirine zıttır. İki dönemin bilim anlayışları ve dine bakışları da karşıttır. Comte, burjuvazinin tutuculaşmaya başladığı bu ikinci dönemin düşünürü ve sosyologudur. Burjuvaziye artık, hakim sınıfın bir aracı olarak Bilim ve halkı gütmek için Din gereklidir. Comte pozitivizmi, burjuvazinin bu ihtiyacına yanıt verir.

Templeton Vakfı, Discovery Institute, vb...
Bilim ile Dini uzlaştıran güç: Sermaye!

Süper zengin John Templeton'un kurduğu "Templeton Foundation", din ile bilim arasında bir diyalog başlatmak amacını güdüyor. Diyalogu satın almak düşlemekten daha kolaydır! "Ruhsal Gerçeklikleri Araştırma veya Keşfetme Yönündeki İlerlemeler için Templeton Ödülü" her yıl "Din hakkında iyi şeyler söyleyen" bir "bilimciye" veriliyor. Parasal ödül günümüzde 1,5 milyon dolardır ve bu miktar Nobel Ödülü'nden daha fazla olması için her yıl yeniden ayarlanır. Vakfın son toplantısı Nisan ayında İstanbul'da yapıldı. "Dinciler" ve "bilimciler", Darwin yılında, Templeton'ın sponsorluğunda, Evrim (Bilim) ile Dinin uzlaşma olanaklarını tartıştılar.

Derleyen: Prof. Dr. E. Rennan Pekünlü
Ege Üniversitesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü

Ahlak, bir kişi veya grubun yaşamda uyguladığı davranış ilkeleri veya felsefesi olarak tanımlanır. Tarih boyunca insan toplumlarında değişik ilkeleri ve felsefeleri benimseyen insan grupları oluşmuştur. Bu açıdan bakıldığında "standart ahlak" değişik ahlak ilkelerini benimsemiş olan grupların ortak ancak dar kapsamlı felsefe alanları oluyor. Diğer yandan, indirgemeci açıdan bakarsak, insan içgüdüler yumağıdır. Davranışları, bireysel, toplumsal, estetik, dinsel, vb. içgüdülerin dışa vuruş biçimidir. Bu yazı, bireysel bir içgüdü olan **kişinin kendini aşağılama içgüdüsü** (self-abasement) ile yine kişisel bir içgüdü olan **merak** (inquisitiveness) arasında, kendisini Din etiği/Bilim etiği çatışması olarak gösteren savaşımı incelemeyi amaçlıyor. Nitelik, bu nitelikleri benimsemiş ve örgütlenmiş kitlelerce niceliğe dönüşüyor: bir yanda Ulusal Bilim Akademileri, Laik Üniversiteler, diğer yanda dinsel kurumlar ve bu kurumlara parasal destek veren kuruluşlar.

2009 yılı Uluslararası Astronomi Yılı ve Darwin'in *Türlerin Kökeni* adlı eserinin yayınlanışının 150. yılı olarak kutlanıyor. Her iki bilim insanının kişiliğinde, Dinsel Etik adına Bilimsel Etiğe karşı yapılan saldırılar günümüzde de sürüyor. Merak içgüdüsüyle güdülen, kuşku duyan insanların oluşturduğu bilim etiğiyle, kayıtsız şartsız teslim olan, sorgulamayan din etiği bir "standart ahlak"a sahip olamıyor.

Bilim dünyasında Evrim

Evrim, tüm doğa bilimleri ve toplum bilimlerinin benimsediği bir araştırma programıdır; diğer bir deyişle "paradigma"dır. Evrim kavramını yalnızca dirimbilim (biyoloji) bağlamının bir kavra-

mı olarak algılamak doğru değildir. Evrim, dirimbilimde canlı özdeğin (maddenin) dönüşümünü (transmutasyon) ve bu dönüşüme neden olan etmenlerin neliğini anlatır.

Evrim hipotezi gökbilimde de kullanılır. Yıldızlar kimyasal evrim sürecinde T Tauri denen türlerden cüce veya dev denen türlere, oradan beyaz cüce, nötron yıldızı veya karadeliklere dönüşür. Tıpkı çenesiz balıkların çenelilere, onların tetrapodlara, onların da kara sürüngenlerine dönüştüğü gibi. Yıldızların evrimleri sırasında hidrojen helyuma, helyum berilyuma, berilyum lityuma ve hafif elementler giderek daha ağır elementlere dönüşür. Bu paradigmayı yakalamakta evrenbilimci geri mi kalır? Uzayın ve uzay içindeki özdekerkenin (enerjinin) lepton çağından ışınım çağına oradan özdeğin baskın olduğu çağa ve giderek gökadaların ortaya çıktığı çağlara nasıl dönüşerek ulaştığını kozmolojik evrim anlatır. Toplumbilimde evrim hipotezi, sınıf savaşımının üretim araçları ve üretim güçlerini değiştirerek, ilkel komünal toplumdan köleci topluma, oradan feodalizme, kapitalizme ve sosyalizme nasıl dönüştüğünü anlatır. Bu bilimsel çalışma alanları birbirlerini hem yöntem hem de veri açısından beslerler. Bütünsellik pekişir.

Bilimin değişik dalları arasındaki yöntem ve düşünce alış verişine örnek olarak kısaca şunu gösterebiliriz: Dirimbilimin John Ray, Gilbert White ve Carolus Linnaeus öncülüğünde başlayan tür sınıflaması daha sonra gökbilime sıçramış, yıldız evrimi kuramının sağlıklı olarak oluşturulabilmesi için Harvard sınıflaması, Yerkes sınıflaması yapılmıştır. Yine balıklardan sürüngenlere oradan kuşlara geçişe ilişkin fosil bilgileri, yıldızlardaki kimyasal evrime esin kaynağı oluşturmuştur. Bizim de hidrojenimiz helyuma, helyumumuz berilyuma, vb. dönüşür. Bu etkilenmeler olumlu yönde olduğu gibi olumsuz yönde de olmuştur. Bu yazıda, yerbilim ve dirimbilimin erken dönemlerinde Newton dinamiğinden nasıl olumsuz etkilendiğine de değineceğiz. Ancak, bilimsel yöntemin yanlışlanabilirlik ilkesi (falsifiability) tıpkı dirimbilimin doğal seçim ilkesi (natural selection) gibi çalışır. Bu ilke, kuramsal çerçevenin gözlem ve deneylerle sürekli olarak sınanmasını gerektirir. Kuramsal çerçeve birçok şeyi açıklayabilmenin yanı sıra yeni olguların varlığını da öngörebilmelidir. Bu açıklama ve öngörebilme özelliklerini taşıyan kuramın ayrıntıları gözlem ve deneyler karşısında sınanırken gözlem ve deney olanaklarının daha da yetkinleştirilmesini dayatır. Bu ayrıntılar üzerinde yapılan yeni gözlem ve deneyler "ata" kuramın bağrından daha gelişkin bir hipotezin yükselmesini sağlar. Yeni bir çevrim başlar: Bu hipotez daha yetkin aygıtlarla gözlem ve deneye alınır, gözlemlerle tutarlılığı araştırılır. Bu işleyiş, Darwin'in "yararlılık yasası"na uygun bir gelişme çizgisidir. Darwin'in, toplumbilim ve etik bağlamında oluşturduğu yararlılık yasasına göre, "Çağlar boyunca yararlılığı görülen eğilimler kazanılacaktır; kazanılmış tüm özellikler yararlı eğilimler taşır". Bu yasayı insanın bilimsel uğraşlarına uyarlarsak şunu söyleyebiliriz. İnsanlık çağlar boyunca birbirine nedensellik zinciriyle bağlı olan bunca bilgileri "laf olsun" diye üretmedi! Biriken bu bilgiler onun yaşam savaşımındaki en büyük silahıdır. Yararlılık yasası işlerliktedir. Bilimsel çalışmalarda gözlem ve/veya deney yetmez! Gözlemlerle başlayan bilimsel çalışmalarımıza metafizik inançlar bilinçli veya bilinçsiz olarak karışıyor. Ancak yararlılık yasası kötü metafiziği ayıklamada çok geç kalmıyor. Bu yolla oluşturulan kültür dokusunun alt birimleri birbirinden bağımsız değildir. Kapitalist toplumun enflasyonist çağı evrenbilime uzayın "enflasyonist genişleme" kavramını; yine, denge durumundan uzak, kararsız, kaos içindeki kapitalist toplumlar "kaos paradigması"nı kazandırmışlardır.

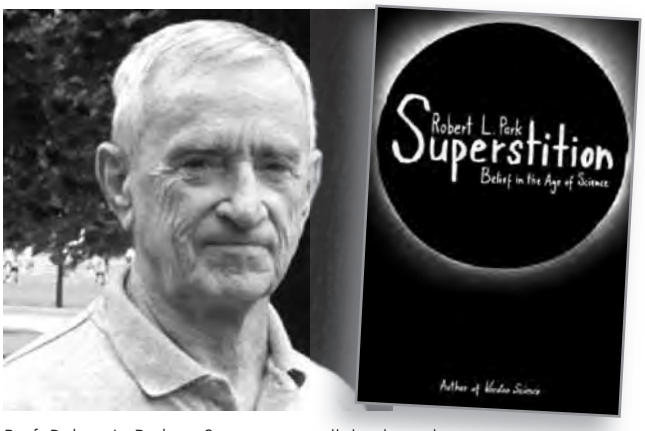
John Templeton Vakfı ve paranın gücü

Din çevresinde yaşanan evrim, Bruno'ları ateşte yakma, "…din adamlarının seçilmesi ve görevden alınmasını halk topluluklarının yapmasını isteyen" Thomas Münzer'leri tekerleğe gerip vücudunu parçalara ayırma, Galileo'ları ev hapsine alma, Darwin kuramını savunanlara karşı "Siz anne tarafından mı baba tarafından mı maymundan geliyorsunuz?" gibi alaylı saptamalara, Yaratılışın günümüzdeki çeşitlemesi olan Büyük Patlama evren modelinin temellerini sorgulayan Halton Chip Arp gibi bilim insanlarına dünyanın önde gelen teleskoplarında gözlem yapma yasağı koyma gibi yöntemlerden, "*kutsal şerefsizlik*" (sacred dishonesty) uygulama gibi aşamalar gösterdi. Kişinin kendisini aşağılama içgüdüsü adlı bireysel nitelik, **John Templeton Foundation** adlı kitlesel niceliğe dönüştü.

Aşağıdaki paragrafların çoğu Robert L. Park'ın *Superstition* adlı kitabından çevrilmiştir.

"**Ruhsal Gerçeklikleri Araştırma veya Keşfetme Yönündeki İlerlemeler için Templeton Ödülü**" (The Templeton Prize for Progress Toward Research or Discoveries about Spiritual Realities) bir bireye entelektüel başarıları için verilen en büyük yıllık ödüldür. Parasal ödül günümüzde 1,5 milyon dolardır. Bu ödül, Nobel Ödülü'nden daha fazla olması için her yıl yeniden ayarlanır. Sir John Templeton'ın inançlarını yansıtan John Templeton Foundation'a göre ruhsal gerçeklik-

John Templeton Vakfı'nın kurucusu süper zengin John Templeton.

Prof. Robert L. Park ve Superstition adlı kitabının kapağı.

leri araştırma, insanlığa, teknoloji geliştirmeye yönelik araştırmalardan daha fazla mutluluk sağlayacaktır. Sir John Templeton'a göre bu yönde harcanan para her şeyi elde edebilecek güce sahiptir.

Sir Templeton gerçekten de paranın her şeye "kadir" olduğunu kanıtlamıştır: dünya çapında oluşturduğu yatırım şirketleriyle trilyoner olmuştur. Templeton, Kentucky eyaletinin İncil'de yazılanları yorumlamadan, olduğu gibi onayan insanların yaşadığı Winchester kasabasında orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ailesi Presbyterian dinci kesimin sadık bireyleridir; oğullarına yardımseverliği ve kazançlı işlere girmesini salık vermişlerdir. Her iki salığı da çok iyi değerlendiren John Templeton 1968 yılında ABD vatandaşlığından çıkıp Bahama'ya yerleşerek İngiliz vatandaşı olmuş ve böylece ABD gelir vergisinden bağışık kalmıştır! Yardımseverliğinden dolayı 1987 yılında İngiltere kraliçesi tarafından şövalye unvanıyla onurlandırılmıştır! Sir John Templeton hâlâ Bahama'da yaşıyor ve ABD vergisi ödemiyor!

Templeton bilimcileri!

Şimdi, paranın insanları "kutsal şerefsizlik" misyonuna nasıl yönelttiğine bakalım. **Charles Townes**, LASER ve MASER ile doruk noktasına ulaşan kuantum elektroniğinin temellerini atan çalışmaları nedeniyle 1964 yılında Nobel Ödülü almıştır. Bu bulgular bilim ve toplum üzerinde çok yararlı etkiler yapmıştır. Townes, 1982 yılında Ronald Reagan tarafından Ulusal Bilim Madalyası ile "onurlandırılmış" ve daha birçok ödül almıştır.

Baptist kilisesinin sadık bireyleri olan ve Templetonlar gibi İncil'i yorumsuz onayan bir aileden gelen Townes, tıpkı John Templeton gibi yaşamı boyunca sadık bir dindar olarak yaşadı ve her günün başında ve sonunda dua etti. Gençlik yıllarında New York'taki Riverside Kilisesi'nin "Erkekler Grubu"na katılan Townes, kilisede "Bilim ve Din'in Yakınlaşması" başlıklı bir konuşma yaptı. Yaklaşık yarım yüzyıl sonra Townes'a Templeton Ödülü veren komite onun bu konuşmasına gönderme yapmış ve "Evrenin düzenini anlamakla evrenin amacını anlamak aynı şey değil; ancak bu iki bakış açısı birbirine giderek daha çok yaklaşıyor" saptamasında bulunmuştur.

"Amaç" sözcüğü fanatizmi çağrıştırır. Dünyaya belli bir amacı yerine getirmek için gönderildiğine inanan kişilerin, bu planı yerine getirmek için başvurmaya hazır oldukları şiddetin sınırı yoktur. Townes Templeton Ödül töreninde, "Çoğu kişi bilimin belli bir inançla yapıldığının ayırdında değil" saptamasını yapıyor. "İnanç" sözcüğünün iki anlamı vardır: 1) güven, 2) kanıt yerine ruhsal inanç temelinde dine olan güçlü bağlılık. Biliminsanları "inanç" sözcüğünü neden-sonuç yasasıyla başlayan doğa yasalarının üstünlüğünü dile getirmek için kullanır. "İnancın" ikinci anlamıyla kullanılışı, olguların, süreçlerin fiziksel nedenlerden bağımsız olarak ilahi bir güç tarafından gerçekleştirildiği anlamına gelir. Bu batıl inancın tanımıdır. Kısacası, "inanç" sözcüğünün bu iki anlamı birbirinden farklı olduğu gibi birbirinin tam tersidir.

Bilim koşulludur: daha iyi deneysel veriler elde edildikçe bilim insanları evrene ilişkin kuramsal çerçevelerini gözden geçirerek bu çerçevelerin gözlemlerle tutarlı olması için gerekli değişikliği yaparlar. Burada belirleyici olan doğa ve onun yasalarıdır. Bu yaklaşımın tersine din, inananlara, eğer duyu organlarıyla algılanan olgular kutsal kitaplar ile çelişiyorsa bu algıları yadsımalarını söyler. Townes gibi bir bilim insanının "inanç" sözcüğünün bu iki anlamını araştırmadan yaşamı boyunca ikinci anlamıyla kullanmasını nasıl açıklayacağız? İleride değineceğimiz "**kutsal şerefsizlik**" teziyle!

Templeton Ödülü'nü alan ilk kişi Townes değil! 2001 yılından önce bu ödülün adı, "**Templeton Din'de İlerleme Ödülü**" (Templeton Prize for Progress in Religion) idi ve ödül sahibi çoğunlukla, **Rahibe Teresa** gibi, dinsel yaşamı yeğleyenler dünyasındandı. Teresa, ödülü 1973 yılında aldı. 1982 yılında ödül Evangelist **Billy Graham**'a verildi. Watergate skandalıyla "medyatik" olan **Charles Colson** ödülü 1993 yılında aldı. 1995 yılı ödülü Fizikçi **Paul Davies**'e verildi. Avustralyalı Davies bilimi popülerleştirme çabalarıyla bilinir ve 1992 yılında, *Tanrının Usu: Ussal Dünyanın Bilimsel Temelleri* (The Mind of God: The Scientific Basis for a Rational World) adlı bir kitap yayımlatmıştır.

Nobel ödüllü fizikçi Charles Townes, "Evrenin düzenini anlamakla evrenin amacını anlamak aynı şey değil; ancak bu iki bakış açısı birbirine giderek daha çok yaklaşıyor" diye vaazlar verdi ve 2005 yılı Templeton Ödülü'ne hak kazandı!

Templeton'ın ödüle ilişkin düşünceleri de evrim geçiriyor. Ödül 1999 yılında bir başka fizikçiye, **Ian Barbour**'a verildi. İki yıl sonra ödülün ismi değiştirildi: "**Ruhsal Gerçeklikleri Araştırma veya Keşfetme Yönündeki İlerlemeler için Templeton Ödülü**". O yıldan sonra ödül kazananların çoğu, Richard Dawkins'in *Tanrı Yanılsaması* (The God Delusion) adlı kitabında da değindiği gibi, "din hakkında iyi şeyler söyleyen" bilim insanlarına verildi. Bu ödül sahiplerinin çoğu fizikçi ve evrenbilimciydi.

Hemen hemen dinsel inanca sahip tüm bilim insanlarının savunduğu gibi, Ian Barbour da, *İncil*'deki yaratılış (Genesis) bölümünü metaforik olarak anlar ve yaratılışçıların yorumsuz çeşitlemesini kesinlikle yadsır. Ian Barbour, çağımızdaki din bilim diyaloğunun öncüsü olarak bilinir.

Diyalogu satın almak amacıyla…

Sir John Templeton, Barbour'un diyalog çabasının önemini en başından beri görmüştür. Templeton, Hıristiyan mitolojisine yürekten inandığı gibi bilime de saygı duyar. Niye saygı duymasın ki? Bilimsel devrim dünya ekonomisini devasa boyutlara çıkarmış ve onu da trilyoner yapmıştır. Templeton belki de tanrının onu, kendi betimlemesiyle, ilahiyat ve bilimin aynı evrene değişik pencerelerden baktığını insanlara anlatması için seçtiğine inanıyordur. Buradan çıkan sonuç, eğer biliminsanları dine kazandırılırsa bundan hem din hem de bilim kazançlı çıkacaktır. O zaman biliminsanlarının bu düşünceyi onaması için ne yapmalı?

Niçin din ile bilim arasında bir diyalog başlamasın? Templeton da tam bunu yapmakla işe başladı. Eğer ağırlığını çevreye duyumsatamayacaksan süper zengin olmanın anlamı kalır mı? Diyalogu satın almak düşlemekten daha kolaydır! John Templeton Foundation 1987 yılında, bilimsel çalışmaları "**Büyük Sorular**"ı (Big Questions) çözme yolunda harekete geçirme amacıyla kuruldu. Bu sorular, 1987 yılında yanıtlanamayan, bilincin doğası, yaşamın kökeni gibi sorulardı. Yine bu sorular Barbour'ın diyaloğunun temellerini oluşturuyordu. Templeton Foundation her yıl 60 milyon dolar tutarında araştırma bursu veriyor. Burs sahipleri bilim ile dinin ortak bir temele sahip olduğunu icat ederek teşekkürlerini sunma gereksinimi duyuyor ve böylece bilimle dinin birbirine yaklaştığına ilişkin mitolojiyi güçlendiriyorlar. Bu arada Foundation *Science & Spirit* adlı bir de dergi satın alarak bu diyalogu kamuya daha yaygın duyurmaya başladı.

John Templeton 1968 yılında ABD vatandaşlığından çıkıp Bahama'ya yerleşerek İngiliz vatandaşı olmuş ve böylece ABD gelir vergisinden bağışık kalmıştır! Yardımseverliğinden dolayı 1987 yılında İngiltere kraliçesi tarafından şövalye unvanıyla onurlandırılmıştır! Templeton İngiltere kraliçesi 2. Elizabeth ile.

2001 yılından önce Templeton ödülünün adı, "Templeton Din'de İlerleme Ödülü" idi ve ödül alanlar Rahibe Teresa gibi, dinsel yaşamı yeğleyenler dünyasındandı.

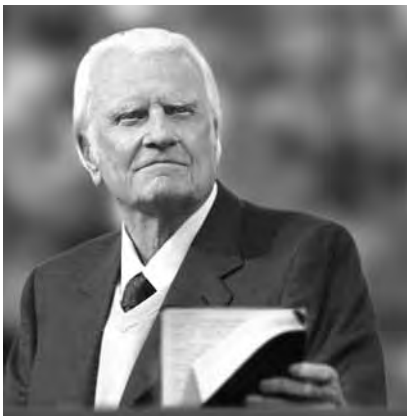

John Templeton Foundation'ın en büyük atılımı, **Amerika Bilimsel İlerleme Derneği** (American Association for the Advancement of Science - AAAS) yöneticilerine yaptığı, Bilimle Din arasında AAAS Diyalogu oluşturmak için milyon dolarlık öneridir. AAAS bu öneriye karşı koyabilir miydi? Bir milyon dolar biliminsanları için oldukça yüklü bir para demektir. Gerçekten de her nerede din ile bilim diyalogu varsa Templeton çalışanlarının orada avuç dolusu para dağıttığı konusunda iddiaya girebilirsiniz! Parayla satın aldığı ve bunu kamuya yüksek seslerle duyurmaya çalıştığı şey, din ile bilimin birbirine yaklaştığı yanılsamasıdır.

Antropik İlke yorumu

Bu diyalogların içinde en iddialı olanı, 1999 yılının Mayıs ayında Washington DC'deki Smithsonian Enstitüsü'nde üç gün boyunca süren "**Kozmik Sorular**" (Cosmic Questions) olmuştur. Bu toplantıyı destekleyen kurumlardan biri de AAAS idi, ancak para Templeton Foundation'dan geldi. Ian Barbour bu toplantıda yoktu, çünkü 1999 Templeton Ödülü'nü almak üzere İngiltere'ye Buckingham Palace'a gitmişti.

Smithsonian Enstitüsü'ndeki söyleşide Sir **John Polkinghorne** ile **Steven Weinberg** "**Evren tasarlandı mı?**" (Is the universe designed?)

1982 yılı Templeton Ödülü Evangelist Billy Graham'a verilmişti.

sorusunu tartışıyorlardı. Her ikisi de temel parçacıklar kuramına katkı yapan fizikçilerdi ancak aralarındaki benzerlik bundan öteye gitmiyordu. Elektromanyetik kuvvetlerle Zayıf Çekirdek kuvvetini birleştirerek 1979 yılında Nobel Ödülünü paylaşmış olan Weinberg yeminli bir tanrıtanımazdır. Polkingthorne da Weinberg gibi kuramsal parçacık fizikçisidir ve kuarkların keşfine büyük katkıda bulunmuştur. Ancak, 1981 yılında Cambridge Üniversitesi'nden emekliye ayrılmış, İngiltere Kilisesi yönetiminde çalışmaya başlamış ve 1982 yılında kadrolu Anglikan rahibi olmuştur.

"Evren tasarlandı mı?" sorusu çevresindeki tartışmaya katılan Weinberg'in konuşmasının ilginç başlığı "Hayır" (No) idi. Weinberg, doğa yasalarının "tarafsız olduğunu ve kişiselleştirilemeyeceği"ni (cold and impersonal) söyledi. Kendisine gelen davetiyenin konferansı "din ile bilim arasında yapıcı diyalog" olarak betimlediğini söyleyen Weinberg, "Diyaloga varım ancak yapıcı diyaloga yokum" diye haykırdı! Fizikçiler genel olarak tartışmayı Weinberg'in kazandığı görüşündeydiler, ancak oy kullanma hakları yoktu. Sir John Templeton'ın ise oy kullanma hakkı vardı ve 2002 yılı Templeton Ödülü Rahip John Polkingthorne'a verildi.

Polkingthorne Weinberg'in savına karşı, evreni "usun verdiği işaretlerle ortaya çıkan olgu" olarak betimledi. Polkingthorne'a göre, fizik yasalarında ortaya çıkan temel sabitler bilinen değerlerinden çok az da olsa farklı olsaydı, bugün bildiğimiz evren asla oluşamayacaktı. Buna "antropik ilke" denir. Bu ilke, evrenin yaşama uygun olabilmesi için ince ayar yapılmış olduğu anlamına gelir.

Polkingthorne'dan sonra Templeton Ödülü kazanan 7 kişiden altısı fizikçi veya evrenbilimciydi. Ödül sahibi 8 fizikçi de antropik ilkeyi, evrenin yaşam için tasarlandığı düşüncesinin kanıtı olarak sundu. Tasarımcı da herhalde Tanrı olarak nitelendirildi.

Daha sonra, Templeton Ödülü İngiliz evrenbilimci **John Barrow**'a verildi. Barrow, 1986 yılında Frank Tipler ile birlikte *The Anthropic Cosmological Principle* adlı kitabı yazdı. Bu ilke tam olarak ne anlama geliyor? Steven Weinberg ile olan tartışmasında Sir John Polkingthorne ilkenin en popülerini, kuvvetli antropik ilke olarak bilinen çeşitlemesini kullandı: Evrenin temel parametreleri, evrendeki gözlemcileri yaratmaya izin verecek biçimdedir.

Robert L. Park şu saptamayı yapıyor: "Ben olsaydım, aldatma yoluna gitmeksizin, Yogi Berra'nın stiliyle şöyle söylerdim: "Eğer şeyler farklı olsaydı, bugünkü gibi olmazlardı." Park devamla, "Eğer bu saptama sizi derinden etkilemediyse Templeton Ödülü'ne aday gösterilemezsiniz" saptamasını yapıyor.

AAAS'nin satılmışlığı

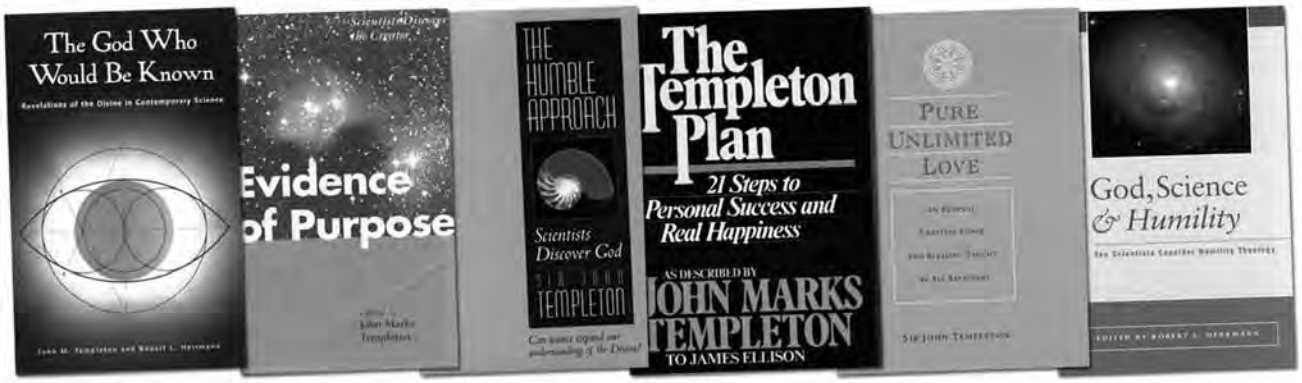
AAAS'nin ruhunu Templeton'a satmış olmasından çoğu kişi hoşnut değildi. Amerika'daki, belki de tüm dünyadaki en önemli bilimsel örgüt nasıl oldu da dinle bilim diyaloğu maskesi takmışların bilim karşıtı seslerini yükseltmelerine izin verebildi?

AAAS'nin haftalık yayın organı *Science*, hemen hemen tüm disiplinlerden gelen teknik bilimsel bildirilerin yanı sıra, bilimle toplum etkileşimine ilişkin haber ve fikirlere de yer verir. *Science* dergisi bilimsel haberlere ilişkin önemli bir kaynak olduğundan ve dergiye abone olanlar aynı zamanda AAAS üyesi de olduğundan aboneleri arasında sıradan insanlar ve emekli biliminsanları da bulunur. AAAS'nin bireysel abonelerinin yanı sıra güçlü örgütsel aboneleri de vardır: Amerika Kimya Topluluğu, Amerika Fizik Topluluğu, Amerika Hücre Biyologları Topluluğu, vb.

AAAS, "Kozmik Sorular Konferansı" gibi özel toplantıların yanı sıra yıllık toplantılar da düzenler ve bu toplantıların yayın organlarında geniş yer alması için Bilim Yazarları Topluluğu'nun yıllık toplantılarıyla aynı tarihe gelmesine özen gösterilir. *Science* dergisi çok sayıda aboneye sahip ve basın için de önemli bir haber kaynağı olduğundan AAAS ciddi politik güce de sahiptir.

AAAS bilim dünyası için çok de-

Temleton Vakfı'nın yayımladığı kitaplardan örnekler.

Templeton bilimcileri ve ödül kazandıkları yıllar: Soldaki fotoğrafta Ian Barbour-1999, Holmes Rolston-2003, John Polkingthorne-2002, George Ellis-2004. Ortadaki fotoğrafta; Charles Townes-2005, John Barrow-2006, Holmes Rolston-2003, Paul Davies-1995. Sağdaki fotoğrafta ise, 2008'de ödül kazanan Michael Heller. Polonyalı bir katolik rahip ve matematikçi olan Heller matematik yoluyla Tanrının varlığını kanıtlamaya çalıştığı için ödülü almış.

ğerlidir. AAAS Konseyi'ndeki fizikçilerden çoğu, dinsel çevrelerin AAAS etkinliklerine çok fazla bulaşmış olmasından rahatsızlık duyuyordu. Rahatsız olan AAAS Konsey üyelerinden birisi de Robert L. Park idi. **Stephen Jay Gould** bir dönem AAAS Başkanlığı yapmıştı. Gould saygın, sevilen ve din/bilim ilişkisine dair tavrı "**ayrı ancak eşit**" (separate but equal) biçiminde özetlenebilecek bir biliminsanıydı.

Gould *Homo sapiens*'in ruhsal doğasının ayırdına varmış, yaşam için hem din hem de bilimin gerekli olduğunu görmüş ancak doğaları gereği bu iki alanın uzlaşamayacağını savunan bir biliminsanıydı. Gould, eski zamanların kavramı olan "**Yetke**" (otorite - magesteria) sözcüğüyle insan varlığının örtüşmeyen bu iki alanını betimledi. Bilim ve din yetkeleri evreni farklı pencerelerden gözlüyordu, ancak Templeton'un "farklı pencereler aynı alanı gözlüyor" betimlemesinin tersine, Gould'un pencereleri tamamen farklı alanlara bakıyordu. Bilimin penceresi deney, dinin penceresiyse vahiydi. Bu pencerelerden bakanlar farklı evrenlere bakıyordu. Gould'un savına göre her ikisine de saygı duyulmalıydı, ancak kurumlar bu iki alanın ayrı tutulmasını sağlayacak biçimde yapılandırılmalıydı. Amerikan Anayasası da Birinci Düzeltme (First Amendment) maddesinde bunu sağlıyordu. Birbirinin işlerine karışmayan yetkeler ilkesi Townes'ın, "bilim ve din birbirine yaklaşıyor" inancına aykırı bir gidişe işaret ederken, Templeton'un "bilim Hıristiyan dinsel inançlarını kanıtlayacak" düşünü de yadsıyor. AAAS'nin Din ile Bilim arasında Diyalog çabası hem verimsiz hem de bölücü bir sona doğru gidiyor ve son zamanlarda da öyle oldu.

Gould, günümüzün bir diğer evrimci biliminsanı **Richard Dawkins** ile uzun yıllar boyunca sert tartışmalar yapmıştı. Gould "**kesikli denge durumu**" (punctuated equilibrium) adını verdiği durumun evrimdeki rolünü savunuyordu. Gould'a göre gözlemler evrimin bazen sıçramalı bazen de durgun olarak seyrettiğini gösteriyordu. Bu tartışma oldukça teknik düzeyde, evrimin sıçramalı (punctuated) mı yoksa derece derece (gradual) mi olduğu şeklinde ayrıntıda yapılıyordu. Hem Gould hem de Dawkins evrimi savunuyor olmalarına karşın, evrimi yadsıyanlar, onların ayrıntıdaki tartışmasını, "evrimcilerin kendi aralarında bile anlaşamadıkları" biçiminde yansıttılar ve kullandılar.

Aslında bu iki evrimci biliminsanının açık tartışmaları bilimin gerçeğe giderek daha çok yaklaşmada nasıl bir yöntem kullandığını sergilemişti. Bilim, bilimsel verilerin silah olarak kullanıldığı serbest ateş alanıdır. Daha iyi verilere sahip olan taraf kazanır. Bilimde kutsal diye bir şey yoktur, bilim alanında dinsel inanca yer yoktur. Gould'un bilim ile dinin birbirinin işine karışmayan yetkeler olarak (NOMA – Nonoverlapping Magesteria) alınması önerisini Dawkins her seferinde yadsımıştır. Dawkins'e göre, bilim ile din arasında birbirlerinin alanına ilişkin yorum yapmama yönünde varılacak herhangi bir anlaşma, savunulamaz niteliğe sahip dinsel savlara örtü oluşturacaktır.

AAAS Bilim ile Din arasında Diyalog konularına doyurucu yaklaşımlar gösteremedi. AAAS ile yapılan anlaşmada John Templeton'ın program bütçesinin yarısından azını sağlaması kararlaştırıldı. Bu anlaşma Templeton'ın programın çerçevesini belirleme gücünü kısıtladı ancak ilkeye ilişkin soruna hiç değinilmedi: AAAS, John Templeton Foundation'dan para dilenecek mi veya bilimin ilerlemesi dışındaki toplantılar için gelecek olan cömert nicelikteki paraları kabul edecek mi? Çoğu biliminsanı bu tür dilenciliğin veya cömert yardımların yapılmamasını istedi.

Yaratılış söylencesi

İnsanlar dünyanın niçin varolduğunu ve niçin bu biçimiyle varolduğunu hep merak etmişlerdir. Ancak tarihin bü-

Templeton Vakfı, Amerika'daki, belki de tüm dünyadaki en önemli bilimsel örgütlerden biri olan ve haftalık *Science* dergisini çıkaran AAAS'a da el attı. Örgüt üyesi bilim insanları rahatsız.

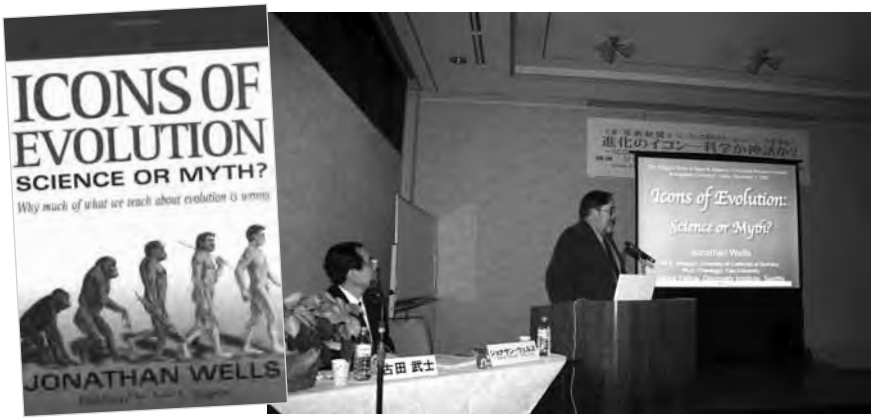
yük bölümünde bu bilgiye ulaşmak insanların yeteneklerini aştı. Öykü uydurucular ateşin etrafına oturdu ve dünyaya ve onu yöneten görünmeyen kuvvetlere ilişkin söylenceler düzdüler. Yaratılış söylenceleri insanların nereden geldiğini açıklamaya çalıştı. Bu söylencelerin en inandırıcı olanları bir sonraki nesillere aktarıldı. Nesilden nesile aktarılan her yeni söylence daha da cilalandı ve söylencelerin doğal olduğu izlenimi yaratıldı.

Bugün dünyadaki tüm kültürlerin bir yaratılış söylencesi vardır. Batı kültürünü ortak bir yaratılış söylencesi olan üç büyük din etkilemiştir: Genesis'deki Adem ile Havva söylencesi Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da ortaktır. Genesis 3000 yıldan daha uzun bir süre önce yazılmış olan eski İbrani yazılarından tercüme edilmiştir; bu yazıların bir bölümü, Nuh Tufanı da dahil olmak üzere Sümer uygarlığının söylencesi olan ve dünyanın en eski yazılı öyküsü olan, 5000 yıl önce yazılmış Gılgamış destanından alınmıştır. Tüm bu bilinen gerçeklere karşın köktendinciler *İncil*'de yazılanların, yaratılışa ilişkin Genesis bölümü de dahil olmak üzere yanlışsız olduğunu, tanrının sözleri olduğunu ve hiç yorumlanmadan yazıldığı gibi anlaşılması gerektiğini savunurlar. Onlara göre, *İncil*'de ve onun Genesis bölümünde yazılı olanlar gerçek olduğuna göre, biyoloji derslerinde okutulmaları gerekmektedir.

(Eski) ABD Başkanı George W. Bush'un, fen sınıflarında evrim kuramının yanı sıra öğretilmesini istediği akıllı tasarım kuramı Genesis değildir. ABD Anayasası'nın Birinci Düzeltme maddesine takılmayı engellemek için akıllı tasarımcılar "yaratılış" veya "tanrı" sözcüklerini kullanmazlar, yalnızca insan yapısının karmaşıklığına odaklanır ve bu yapının şans eseri ortaya çıkamayacağını savunurlar. Akıllı tasarım taraftarları bu savın tanısı yapılamayan bir yaratıcının varlığının kanıtı olacağını ümit ederler. Akıllı tasarım yeni bilimsel bulgularla ilgilenmez, hakemli dergilerde yayınlanan araştırma sonuçlarıyla da ilgilenmezler. Akıllı tasarım yalnızca bir stratejidir, tanrıyı sınıfa tekrar sokup Darwin'i ise atma yolunda verilen kutsal bir savaşımdır.

İşin en komik yanı, bu savaşım, her iki tarafın da inanmadığı bir kuram için yapılır. Darwin'in evrim kuramını benimseyen biliminsanları akıllı tasarım söylencesine kesinlikle inanmaz; Hıristiyan kökten dinciler de Adem ile Havva söylencesini akıllı tasarıma yeğlerler. Tüm savaşlarda olduğu gibi strateji yalnızca kazanmaktır. Kendini bu stratejiye adamış Hıristiyanlar var. Düşman kampında çift yönlü casus gibi davranmayı gönüllü olarak kabul etmiş olanlar bu savaşta Darwin kuramına karşı daha etkili olabilmek için biyoloji dalında doktora bile yaparak "**kutsal şerefsizlik**" taktiğini uyguluyorlar.

Akıllı Tasarımcı Discovery Institute'un kurduğu Bilim ve Kültür Merkezi'nin üyesi Jonathan Wells, Berkeley California Üniversitesi'nde doktora yapmış bir hücre biyoloğu. Wells, *Icons of Evolution: Science or Myth* adlı kitabının tanıtımını yapıyor.

Akıllı Tasarımcıların stratejileri

Phillip Johnson, sonradan yaratılışçılığı benimseyen bir avukattır. 2005 yılında *Washington Post* gazetesi muhabirlerinden Michael Powell ile yaptığı röportajda Darwin kuramına olan tepkisini şöyle dile getirdi: "Eğer Darwin kuramı doğruysa, yaşam belli bir hedefi olmayan özdeksel bir süreçse, Hıristiyan metafiziği ve dinsel inancı fanteziden öte bir şey olamazdı."

Phillip Johnson biliminsanı olmamasına karşın akıllı tasarım hareketinin öncüsü olarak bilinir. Johnson, akıllı tasarım savıyla sanki bilimsel tartışma başlatıyormuş izlenimi yaratarak ABD Anayasası'nın Birinci Düzeltme Maddesi'ni aşmayı tasarladı. Evrim konusundaki bilimsel yazına dalarak, kısa bir süre sonra bilimi bilim insanlarından daha çok anladığını sanmaya başladı. Ancak Johnson'u ilgilendiren şey evrimin mantığı değildi. O, devletin dayattığı dini yasaklayan Birinci Düzeltme'nin engelleyici etkisini nasıl kıracağını hesaplıyordu.

Johnson 1991 yılında *Darwin on Trial* adlı bir kitap yayımlattı. Bu kitap bir devrim yaratmadı ama akıllı tasarım hareketinin temellerini attı. Sonraki aşamada bir örgüte ve parasal kaynaklara gereksinim vardı. Bunların yanı sıra bir de bilimsel maske gerekiyordu, ancak akıllı tasarımla ilgilenen biliminsanı bulamıyordu. Biyologlar ve paleontologlar bilimsel geçmişi olmayan ancak çağdaş biyolojinin temellerine meydan okumaya çalışan bir hukukçunun görüşleriyle ilgilenmiyordu. Bulabileceği en iyi yardımcı, Cambridge Üniversitesi'nde bilim felsefesi çalışan bir lisans öğrencisi **Stephen Meyer** oldu.

Meyer mezun olduktan sonra birkaç tane küçük Hıristiyan üniversitesinde felsefe eğitmenliği yaptı. 1990 yılında Bruce Chapman adlı bir politikacıyla Washington Seattle'da **Discovery Institute** adlı bir enstitü kurdu. Kâr amacı gütmeyen bu eğitim kuruluşu, özdekçili-

ğe (materyalizme) karşı muhalefet başlattı.

Çağdaş bilimin temel varsayımı ve günümüzün baskın dünya görüşü natüralizmdir. Bu görüşe göre, doğada gerçekleşen herhangi bir olay veya süreç doğa yasalarıyla açıklanabilir. Kısaca söyleyecek olursak, sihirbazlığa yer yok! Discovery Institute ise "natüralizm" sözcüğünü hiç kullanmaz, onun yerine "bilimsel materyalizm" kavramını kullanır. Neden böyle yapıyorlar? "Doğal" (Natural) sözcüğü olumlu anlam taşır. "Materyalizm" ise "natüralizm" ile eş anlamlıdır, ancak aynı zamanda dünya nimetlerine karşı açgözlülük anlamına da gelir ve olumsuz anlam taşır. Sözcükler önemlidir. "Discovery Institute" başlığı bile, enstitü bilimsel araştırma yapmıyor olmasına karşın, bilimsel araştırmayı çağrıştırsın diye seçilmiştir.

Her şey Phillip Johnson'un istediği gibi seyrediyordu. Johnson'un "**karşı görüşü öğret**" stratejisiyle desteklenen akıllı tasarım hareketi oldukça zengin ve aşırı tutucu sponsorların düşgücünü kavradı. Bunlar arasında **Howard Ahmanson Jr.** ve **MacLellan Foundation** de vardı. Discovery Institute, çalışmalarını tamamen akıllı tasarımı yüceltmeye adamış bir Bilim ve Kültür Merkezi (Center for Science and Culture) yaratmaya karar verdi. Stephen Meyer bu merkezin müdürü ve "deneyimli üyesi" (senior fellow), Phillip Johnson da "deneyimli danışmanı" (senior advisor) olarak atandılar.

Johnson 5 yıllık bir plan hazırladı. İlk ve acil amaç, kamuoyunda haklılık kazanmaktı. Uyguladıkları stratejinin temel ilkeleri şunlardı:

- Bilimsel gerçeklere ilişkin ayrıntılara veya tartışmalara girmeyin.

- Nuh tufanını ve Yer'in yaşını unutun.

- İncil'den ve yaratılıştan, hele hele tanrıdan hiç söz etmeyin.

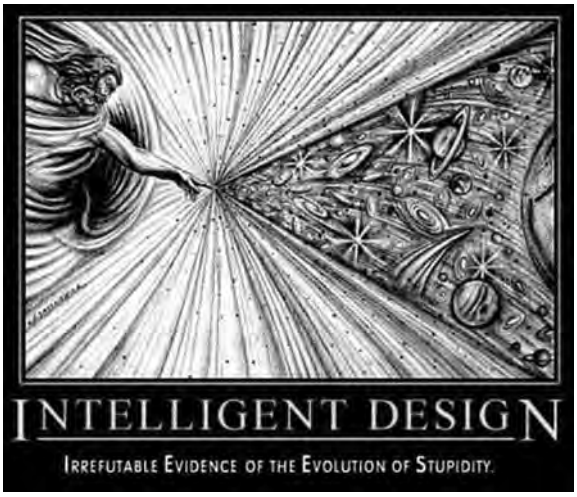
- Tüm dikkatinizi evrim kuramındaki "boşluklara" yöneltin

- Geri çekilme konumumuz, "evrimin karşıtını öğret" olmalıdır.

Bu, yalan ve aldatma stratejisidir; kişilerin dikkatini akıllı tasarım savının bilimsel açıdan bomboş oluşundan öte taraflara çekme girişimidir.

Yalan ikonları

Bilim ve Kültür Merkezi davasını yürütmek için düzinelerle "deneyimli" üye topladı. Üyelerden bazıları küçük Hıristiyan üniversitelerinden, ancak çoğu ünlü üniversitelerden doktorası olan kişilerdi. Örneğin "deneyimli üye" **Jonathan Wells**, Berkeley California Üniversitesi'nde doktora yapmış bir hücre biyoloğudur. Wells, 2000 yılında *Icons of Evolution: Science or Myth* adlı bir kitap yayımlattı. Bu kitapta işlediği konu, "Evrime ilişkin öğrettiklerimizin çoğu niçin yanlış?" idi. Discovery Enstitüsü Wells'in üyeliğini kamuya "aklı başında bilim" olarak duyurdu. Ancak *Icons of Evolution* tam bir felaketti. Okuma girişiminde bulunan biliminsanlarının hepsi kitaba lanet okudu.

Akıllı Tasarımcılar ince taktiklerle bilime sızmaya çalışıyorlar.

Wells özellikle ünlü Amerikalı biyolog Theodosius Dobzhansky'nin "biyolojide evrim kuramı ışığında incelenmeyen bir konunun hiçbir anlamı yoktur" saptamasıyla gazaba geldi. Aslında bu saptama Dobzhansky'nin ölmeden iki yıl önce 1973 yılında Amerikan Biyoloji Öğretmenleri dergisine yazdığı makalenin başlığıydı. Döneminin tüm biyologları, Dobzhansky'nin bu saptamasıyla tamamen hemfikirdi.

Wells kitabında yalnızca Yer'deki yaşamın tarihini değiştirmekle kalmadı, kitabın Önsöz'ünde özgeçmişini de değiştirdi. Önsöz'de, Berkeley'deki California Üniversitesi'nde lisans öğrencisiyken evrime ilişkin öğretilenlerin doğru olduğunu düşündüğünü, ancak sonraları 'Darwin Öğretisi'nin gerçeği saptırmada kullanıldığını anladığını yazdı.

Unification Church adlı kilise için yazdığı özgeçmişinde ise, Wells'in anımsadıkları kitabının Önsöz'üne yazdıklarından oldukça farklıydı. Jonathan Wells, Sun Myung Moon'ın kurduğu Unification Kilisesi'ndeki döneklerdendir. Wells, 1976-1978 yılları arasında Birleştirici İlahiyat Seminerlerine (Unification Theological Seminary) katıldı. Wells'in "Baba" diye çağırdığı Moon, Wells'i doktora programına aldığında, "Baba'nın öğretileri, kendi çalışmalarım ve dualarım bana yaşamımı Darwin Öğretisi'ni çökertmeye adamam gerektiğine inandırdı" gibisinden bir saptamada bulundu. Bu saptamalarla, kitabının Önsöz'ündeki kafası karışık lisans öğrencisi Wells'den farklı bir kişilik çizdi.

Wells'in durumu, "kutsal şerefsizliğe" tipik bir örnektir. "Kutsal şerefsizlik", davaya yararlı bir sonuç elde etmek için gerçekleri saptırmak demektir.

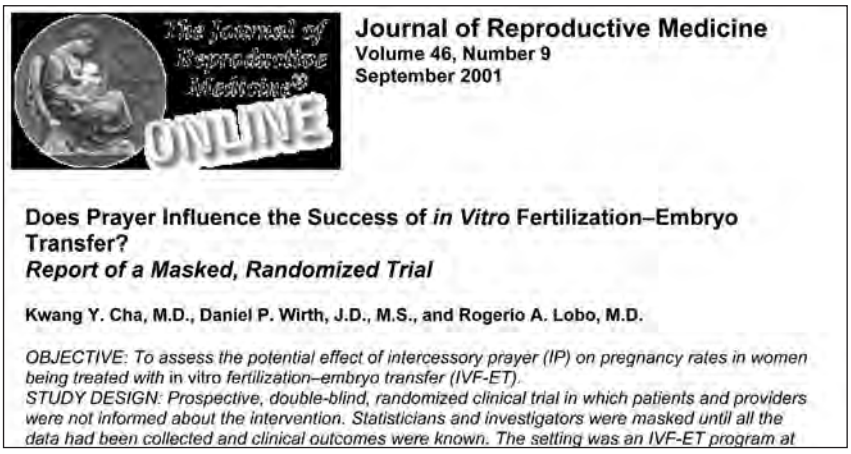
Dua Davası ve bilime rahmet okumak!

John Templeton Foundation, 1997 yılında, Dr. Herbert Benson'un yürüttüğü geniş kapsamlı "başkaları için dua" (intercessory prayer) çalışmasına 2,4 milyon dolarlık destekte bulunmuştu. Benson'ın çalışması sürerken ve ABD 11 Eylül saldırısında ölenlerine ağıt yakarken *Journal of Reproductive Medicine* dergisinin Eylül 2001 sayısı **Bruce Flamm**'e geldi. California Üniversitesinde obstetrics ve kadın hastalıkları uzmanı olan Prof. Flamm dergide "**Dua, tüp**

bebek-embriyo transferinin başarılı olmasını etkiler mi?" (Does Prayer Influence the Success of In Vitro Fertilization-embryo transfer? Report of a masked, Randomized Trial) başlıklı makaleyi görünce endokrin sistemi devinime geçti! "Başlığı okuyunca sandalyeden devrilecek gibi olduğumu anımsıyorum" demişti.

Makalede sözü edilen çalışmaya göre, "in vitro fertilization" geçiren bir kadına bu kadını tanımayan bir grup insanın dua etmesi durumunda döllenmenin başarılı olma olasılığı iki kat artıyordu. Yayın organlarında yer alan haberler, bu çalışmayı gerçek bir bilimsel bulgu olarak sundu. Dr. Flamm böylesine saçma bir iddianın hakemli bir dergiden geçerek yayınlanmış olması karşısında çok sarsılmıştı. Flamm'e göre bu makale, yanlış olmanın ötesinde kasıtlı bir düzmeceydi. Çok acil bir şekilde çocuk sahibi olmak isteyen kadınların dinsel duygularını sömürmek amacıyla düzenlenmiş, bu arada para kazanmayı hedefleyen bir çalışmaydı. Peki, yazarlar nasıl para kazanacaktı?

Araştırmanın başındaki yazar Columbia Üniversitesi Tıp Merkezi ob-gyn (obstetrics-gynecology) bölüm başkanı Dr. **Rogerio Lobo** idi. Columbia Üniversitesi gibi saygın bir kurumun başındaki kişiden hiç kimse böyle bir aldatmaca beklemezdi. Çalışmada ismi olan diğer bir yazar, Dr. **Kwang Cha**, Columbia Üniversitesi'ndeki konuk profesör ve aynı zamanda California ve Kore'de fertility klinik ve hastaneleri olan zengin bir doktordu. Ancak Dr. Flamm'in kanını beynine sıçratan kişi makaledeki üçüncü isimdi: **Daniel P. Wirth**. Bu kişinin Columbia Üniversitesi'yle ve tıp mesleğiyle bir ilgisi yoktu. Wirth avukat ve parapsikologtu; inanç temelinde sağaltım yapılabileceği iddiasında bulunan ve bu konuda ipliği pazara çıkmış birisiydi. Bu adamın ismi, "bilimsel" bir makalede, Amerika'nın en eski ve en saygın tıp merkezindeki tıp doktorlarıyla birlikte nasıl yer alabilirdi?

Journal of Reproductive Medicine
Volume 46, Number 9
September 2001

Does Prayer Influence the Success of *in Vitro* Fertilization–Embryo Transfer?
Report of a Masked, Randomized Trial

Kwang Y. Cha, M.D., Daniel P. Wirth, J.D., M.S., and Rogerio A. Lobo, M.D.

OBJECTIVE: To assess the potential effect of intercessory prayer (IP) on pregnancy rates in women being treated with in vitro fertilization–embryo transfer (IVF-ET).
STUDY DESIGN: Prospective, double-blind, randomized clinical trial in which patients and providers were not informed about the intervention. Statisticians and investigators were masked until all the data had been collected and clinical outcomes were known. The setting was an IVF-ET program at

Hakemli tıp dergisi "Journal of Reproductive Medicine"in Eylül 2001 tarihli sayısında "Dua, tüp bebek-embriyo transferinin başarılı olmasını etkiler mi?" başlıklı bir yazı yayınlandı. Yazı büyük tartışma yarattı.

Journal of Reproductive Medicine dergisinin yapması gereken şey makaleyi çekerek bu konu hakkında soruşturma başlatmak, Columbia Üniversitesi'nin yapması gereken de çalışmayı tanımamak olmalıydı, ancak hiçbiri gerçekleşmedi. Bu arada, ne dergi ne de Üniversite, Dr. Flamm'in bu çalışmaya ilişkin yönelttiği sorulara yanıt verdiler.

Dua çalışmasını eleştiren mektuplar dergide yayınlanmadığı gibi, Journal of Reproductive Medicine dergisi Dr. Cha'nın çalışmasını savunan uzunca bir yazı da yayınladı. Dergi Dr. Cha'ya yaptığı çalışmayı savunmak için olanaklar hazırladı. Dr. Cha dergide yayınladığı bir mektupta, çalışmadaki yöntemin kendisi tarafından değil avukat ve parapsikolog olan Daniel Wirth tarafından tasarlandığını yazdı. Bu nedenle soruların Daniel Wirth'e sorulması gerektiğini bildirdi.

John Templeton Foundation, 1997 yılında, Dr. Herbert Benson'un yürüttüğü geniş kapsamlı "başkaları için dua" (intercessory prayer) çalışmasına 2,4 milyon dolarlık destekte bulunmuştu.

Ancak Daniel Wirth ortalıktan kaybolmuştu. Hakkında 46 sayfalık federal suçlama bulunan Wirth, 20 yıllık bir dönem boyunca işlediği dolaylı sahtekârlık ve dolandırıcılıktan aranıyordu. Wirth suçlu olduğunu itiraf etmiş ve 5 yıllık hapis cezasını ve sonrasında 3 yıllık şartlı tahliyeyi çekmek üzere hapse girmişti. Columbia Üniversitesi gibi saygın bir kurumun bu tür insanlarla nasıl ilişkiye girdiği anlaşılamadı.

Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan 11 Eylül saldırısının şokunu yaşayan bir ulus için Columbia dua çalışması bazı yayın organları tarafından, Tanrının her şeyi denetim altında tuttuğunun işareti olarak gösterilerek olumlu bulundu. Ama birçok biliminsanı derginin böyle bir makaleyi yayınlaması karşısında şoka girdi. Bilim insanları, uzaktan edilen bir duanın etkisiyle spermatazoon'ın yumurta zarını delerek yumurtaya sızmasını nasıl bir mekanizmanın gerçekleştireceğini sordu.

Dua çalışmasıyla ilgili röportaja gelen bir gazeteci Robert Park'a, "Dua, henüz biliminsanlarının bilmediği bir kuvvet aracılığıyla etki edemez mi?" sorusunu yöneltti. Park

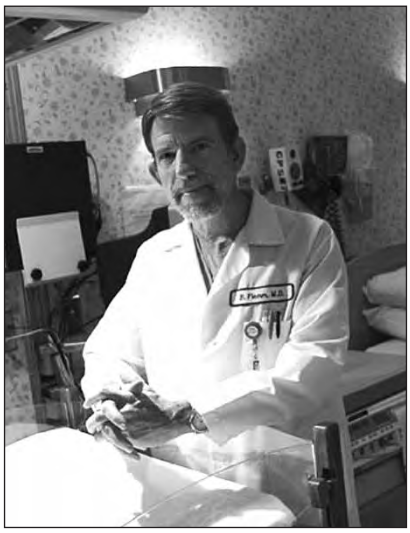
da ona, "Bilimin henüz bilmediği birçok şey var, ancak dünyanın bir köşesinde dizleri üzerine çökmüş bir kişi mırıldandığı duasıyla bir doğa yasasının da üstünde güce sahipse orada bilim yok demektir' biçiminde yanıt verdi.

Suç ve ceza

Columbia skandalını ve Dr. Flamm'in çabalarını duyan bilim dünyasındaki kişiler Dr. Flamm ile iletişime geçerek Daniel Wirth hakkında bilgi aktarmaya başladılar. Wirth, önceleri parapsikoloji dergilerinde doğaüstü güçlerle sağaltım konusunda birkaç bildiri yayımlatmıştı. Bilim insanları parapsikolojiyi güvenilir bir uğraş alanı olarak görmez. Columbia dua çalışmasının yayınlanışından üç yıl sonra, 2004 yılında Wirth ve ortağı Joseph Horvath, 1 milyon doların üzerinde tutan posta ve banka sahtekârlıklarından dolayı yargılandıkları mahkemede suçlarını itiraf ettiler. Wirth ve Horvath 5 yıl hapis cezasına çarptırıldılar. Horvath hapishanede intihar etti. Şimdi anlaşılıyor ki Wirth Columbia dua çalışmasının arkasındaki örgütleyici kuvvetti.

Bildirinin ilk ismi ve Columbia tıp merkezi ob-gyn bölüm başkanı Rogerio Lobo bildiriden adını çekti ve bölüm başkanlığı görevinden istifa etti. ABD Sağlık ve İnsan Hizmetleri bölümünün Columbia Üniversitesi'nde yaptığı soruşturma sırasında Columbia Üniversitesi Dr. Lobo'nun çalışmadaki ilk isim olmasına karşın çalışmanın varlığından çalışma tamamlandıktan bir yıl sonra haberinin olduğunu bildirdi. Lobo'nun dua çalışmasına adının karıştığı için yönetim görevinden istifaya zorlandığı varsayımı yaygın olarak onandı. Ancak, daha sonra Columbia Kadın Doğum Merkezi'nin (Columbia Women's Reproductive Center) Üyelik Programı'nın (Fellowship Program) başına müdür olarak getirildi. Bu yeni görev belki de bir çeşit yükseltmeydi.

Columbia dua çalışmasındaki üçüncü yazar Dr. Kwang Cha, 2007

Dua çalışmasının *Journal of Reproductive Medicine*'de nasıl olup da yayınlandığını ortaya çıkaran California Üniversitesinde obstetrics ve kadın hastalıkları uzmanı Prof. Bruce Flamm.

yılının Şubat ayında Fertility and Sterility adlı derginin editörü tarafından Koreli bir öğrencinin çalışmasından aşırmacılık (plagiarism) yaptığı gerekçesiyle suçlandı.

Kötü ün yapmış olmasına karşın Columbia dua çalışması *Journal of Reproductive Medicine* dergisinin web sayfasındaki yerini hâlâ koruyordu. Bu durum, Avustralya denli uzak bir ülkedeki köktenci Hıristiyan yayın organlarında dua gücünün bir kanıtı olarak duyuruldu. Ancak daha kötüsü de var.

Columbia dua çalışmasının yayınlanışının 6. yılında Dr. Flamm mahkeme celbiyle çağırıldı. Dr. Kwang Cha "şöhretini düşmanca karalama" (malicious defamation) gerekçesiyle Dr. Flamm'i mahkemeye vermişti. Cha, Dr. Flamm'in durmak dinlenmeksizin yürüttüğü kampanyanın kendisini milyonlarca dolarlık zarara uğrattığını ileri sürerek mahkemede jüri önünde yargılanmasını talep etti. Bu talebi ileri sürerken Güney California jürisinin Flamm'in bu inadını Allahsız bir bilim insanının duaya saldırısı olarak değerlendireceğine inanıyordu. Dava, Dr. Flamm'in emeklilik ikramiyesini silip süpürecek cinsten bir davaya dönüşüyordu. Savunma avukatına ödediği miktar bile parasal kaynaklarını zorluyordu. Flamm'in eşi Janice Flamm, Daniel Wirth'in bir yıl içinde hapisten çıktıktan sonra intikam almak için peşlerine düşeceğinden korkmaya başlamıştı. Geceleri ağlamaktan uyuyamıyordu.

Bu kitap yayına hazırlandığı sırada, Flamm ve eşi, Dr. Kwang Cha'nın "şöhreti düşmanca karalama" davasının stresi altında yaşıyorlar. Bu dava kuşkusuz "şöhreti düşmanca karalama" davası değil, *Journal of Reproductive Medicine* dergisinde yayınlanan sahtekâr dua çalışmasının eleştirmenlerini susturma çabasıdır. Dua çalışmasının yazarlarından birisi federal hapishanede yatan kötü ünlü mahkûm, diğeri çalışmayla ilgisi olmadığını söyleyen bir Columbia Üniversitesi profesörü. Cha birinci mahkemeyi kaybetti ancak sonucu temyiz etti. Dava şimdi jüri önünde görülecek. Davanın sonucu ne olursa olsun, Dr. Bruce Flamm ve ailesi, bilim maskesi altında yapılan sahtekârlığı sorumlu vatandaşlar olarak sergileme görevi üstlendikleri için ağır bedeller ödeyecekler.

Kendisine "aynı tavırı yine gösterebilecek misin?" diye sorduğumda, uzun bir süreden sonra hafif bir ses tonuyla, "Evet, göstermem gerekir" şeklinde yanıtladı.

Bilim, evreni güden yasaları ortaya çıkardıkça, içinde yaşadığımız dünyayı düşlediğimiz cennete daha yakın duruma getiriyor. Bu bilgiler bize kutsal kitaplardan veya peygamberlere vahiy yoluyla gelen kelamlardan gelmedi. Bilim, bilmek konusundaki tek yoldur, gerisi batıl!

KAYNAKLAR

1) Edward Manier, *The Young Darwin and His Cultural Circle*, D. Reidel Pub. Co., Dordrecht, 1978.
2) Loren Eiseley, *Darwin's Century*, Anchor Books, 1961.
3) D.S. Bendall (ed.), *Evolution from Molecules to Men*, CUP, Cambridge, 1985.
4) Ilya Prigogine, Isabelle Stengers, *Order Out of Chaos*, Flamingo, 1984.
5) Bertrand Russell, *A History of Western Philosophy*, Simon & Schusler, NY, 1964.
6) Robert L. Park, *Superstition*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
7) Stephen Sheldon Colvin & William Chandler Bagley, *Human Behaviour*, The MacMillan Co., NY, 1919.
8) Prens Pyotr Aleksyevic Kropotkin, Anarchist Morality, http://www.spunk.org/texts/writers/kropotki/sp000066.txt

Gökbilim ile Evrimin buluşma yılı dolayısıyla

Kısa kozmoloji tarihi

Gökbilim ile savaşta yenilgiye uğrayan tutucu çevreler, din kitaplarının bu konu ile ters düşen kısımlarını ya unutturma veya evire çevire saptırma yoluna gitmeğe başladılar. Biyolojik evrim kuramı ile savaş ise, hâlâ bütün sıcaklığı ile süregeliyor. İşte, gökbilim ve özellikle de evrenbilimin (kozmoloji), mitoloji ve dinsel inançlar ile içli dışlı olduğu dönemlerden başlayarak, bugüne kadar geçirmiş olduğu serüvenin kısa özeti.

Prof. Dr. Metin Hotinli
İ.Ü. Fen Fakültesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Böl. emekli öğretim üyesi

2009 yılı ilginç iki kutlamaya sahne olmaktadır: bir yanda Galileo Galilei'nin ilk kez dürbün ile gökyüzünü incelemeye başlamasının 40. yılı, diğer taraftan ise, Charles Darwin'in biyolojik evrim kuramını açıkladığı "Türlerin Kökeni" adlı kitabın yayınlanmasının 150. yılı. Rastlantısal da olsa bu buluşma çok anlamlıdır, çünkü gerek gökbilim (astronomi), gerekse biyolojik evrim kuramı, geleneksel ve dinsel kökenli bağnaz inançlar ile tarih boyunca çatışmış olan iki bilim dalıdır. Gökbilim ile savaşta yenilgiye uğrayan tutucu çevreler, din kitaplarının bu konu ile ters düşen kısımlarını ya unutturma ya da evire çevire saptırma yoluna gitmeğe başladılar. Biyolojik evrim kuramı ile savaş ise, hâlâ bütün sıcaklığı ile süregelmektedir.

Biz burada, gökbilim ve özellikle de evrenbilimin (kozmoloji), mitoloji ve dinsel inançlar ile içli dışlı olduğu dönemlerden başlayarak, bugüne kadar geçirmiş olduğu serüveni kısaca özetlemeye çalışacağız.

Mitolojik ve dinsel kozmolojiler

Gökbilim, bilimlerin en eskisidir. Nasıl olmasın ki? Gecenin sessizliğinde, yıldızlı göğün o görkemli görüntüsü karşısında, kayıtsız kalınabilir miydi? Şu parıldayan yıldızlar nedir? Nereden geliyoruz? Nereye gidiyoruz? Uzay ve Evrende yerimiz nedir? gibi sorular, tarih öncesinden beri insanların zihnini kurcalamıştır.

Eski çağlarda, bu sorulara verilen yanıtlar, hayal gücü ile üretilmiş mitoslar, efsanelerden öteye gidemedi. İnsanların gökyüzü ile ilgilenmelerinin bir nedeni de, kendi kaderlerinin orada yazılı olduğu inancı idi. Be yazık ki bu saplantı, günümüzde hâlâ büyük halk kitlelerinin ilgisini çekmektedir. Gökbilim kendisini bu batıl inançlardan arındırdığı ölçüde gelişti ve bir bilim oldu.

Yaratılış mitosları hakkındaki tarihsel bilgimiz, ancak yazılı belgelerin bulunabildiği, birkaç bin yıl öncesine, Mezopotamya uygarlıklarına kadar uzanır. Bu efsanelerin ayrıntısına girecek değiliz. Ancak, Sümerlerden gelip, İslamiyet'in çıkışına kadar uzanan binlerce yıllık süreç içerisinde, efsanelerin ve dinlerin ortaklaşa paylaştıkları bir mitos var ki, ona kısaca değinmeden geçemeyeceğiz.

Kökeni Sümerlere kadar giden bu efsaneye göre, Yer ile Gök yapışık idi. Sümer Tanrısı Enlil, bunları ayırarak, göğü yükseltti ve gökkubbe oluştu. Burada ilginç olan, Tanrı Enlil'in, rüzgâr ve fırtına tanrısı oluşudur. Yani, yere yapışık olan göğün, rüzgârın üfürmesi ile adeta bir uçurtma gibi havalanıp, yükselmiş olduğuna inanılmaktadır.

Sümerlerden sonra, Babil Yaratılış Efsanesi Enuma Eliş'te de bu inanç yerini almakta: "Başlangıçta, tatlı su, tuzlu su, sis ve bulut karışımından oluşan bir karmaşa (kaos) vardı. O zaman henüz tanrılar bile yoktu. Tanrılar bu kaosa bir düzen vermek üzere geldiler ve yapışık olan Yer ile Göğü ayırdılar." denilmektedir. Ancak Efsanenin Babil anlatımında, Sümer Tanrısı Enlil'in yerini, Babil Tanrısı Marduk almaktadır. Eğer efsanenin Sümer kökenindeki rüzgâr Tanrısı Enlil'in üfürmesi ile göğün

havalandığını bilmesek, Marduk'un bunu yapış nedenini anlamakta güçlük çekebilirdik.

Yunan mitolojisine göre ise, Gaia (Yer-Toprak) ile Uranos (Gök)'un birleşmesinden doğan oğul Kronos, anası Gaia'nın kışkırtması ile babası Uranos'un cinsel organını bir tırpan darbesi ile keserek denize fırlatır ve su köpükleri üzerine saçılan spermalardan aşk Tanrıçası Aphrodite doğar. Uranos ise büyük bir çığlık atarak yukarı fırlar ve böylece gökyüzü oluşur.

Rüzgâr üfürmesi ile havalanan Sümerlerin masum uçurtma-gökyüzü öyküsünün burada bir Yunan tragedyasına dönüştüğünü görmekteyiz.

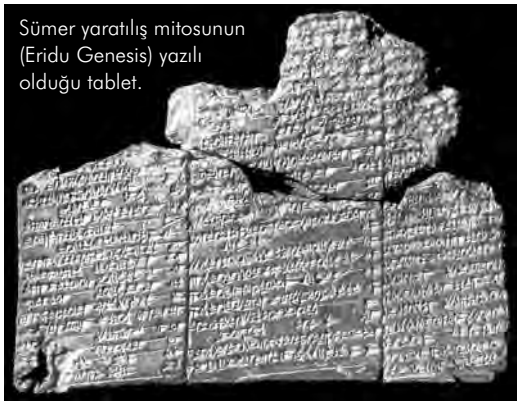
Tevrat'ın "Yaratılış" (Genesis) bölümünde ise Göğün yaratılışı şu şekilde sunulmaktadır: "... ve Tanrı dedi: suların ortasında bir gök olsun ve onları birbirinden ayırsın. Ve Tanrı göğü yaptı ve göğün altındaki suları göğün üstündeki sulardan ayardı."

Sümer efsanesinden yaklaşık üç bin yıl sonra yazılmış olan *Kuran*'da ise bu inanç "... gökler ve yer yapışıkken onları birbirinden ayırdığımızı bilmezler mi? ... Hâlâ inanmıyorlar mı?" (Enbiya, 30) anlamında biraz serzeniş içeren bir ayet ile yerini almaktadır. Bu ayeti bugün bazı din bilginleri, Big-Bang kuramının habercisi olarak yorumluyorlar. Ancak bu konudaki önceliğin Sümerlerde olduğunu da gözardı etmemek gerekir.

İlk bilimsel kozmoloji

Eski çağların mitolojik ve dinsel içerikli inanışlarını şimdi bir tarafa bırakarak, gökyüzü ve evren hakkında bilimsel olarak niteleyebileceğimiz ilk kuramların ne zaman ve nasıl başlamış olduğuna değinelim.

Sümer yaratılış mitosunun (Eridu Genesis) yazılı olduğu tablet.

Geleneksel inanca göre gökyüzü, üzerinde birer kandil gibi asılı duran yıldızlar ile birlikte, Yerin çevresinde dönen bir kubbe gibi algılanıyordu. Ancak göğün hareketini biraz dikkatli izleyenler, onun tek bir kubbeden ibaret olamayacağını anlamışlardı. Ay, bazen Güneşin önünden geçerek "güneş tutulması"na, bazen de yıldızların veya gezegenlerin önünden geçerek "örtülme" denen olaylara neden oluyordu. Gezegenler ise, yıldızlara göre, bazen ileri gidiyor, bazen geri kalıyor, bazen de duraksıyordu.

Bu karmaşık olguyu açıklamak üzere, Miletli Thales'in öğrencilerinden Anaksimander ve onun öğrencisi Anaksimenes, Ay, Güneş ve (çıplak gözle görülebilen) beş gezegenin Yer çevresinde dönen ayrı ayrı katmanlarda olmaları gerektiğini önermişlerdi. Ancak, gözlemler daha duyarlı ve ayrıntılı yapılmaya başlanınca, İyonyalı bilginlerin bu yedi katmanlı basit modelinin de yetersiz olduğu anlaşıldı. Miletli bilginlerin ileri sürmüş oldukları öneriden hareketle, bilimsel olarak niteleyebileceğimiz ilk kozmoloji modelini, Platon'un öğrencilerinden matematikçi Eudoksus (MÖ 406-355) gerçekleştirdi. Eudoksus'un geometrik modeline göre, yıldızlar ve gezegenlerin hareketlerini açıklayabilmek için, Güneş ve Ay'ın her birine üçer tane, beş gezegenin de her birine dörder tane olmak üzere yirmi altı tane ortak merkezli katman (küre) gerekiyordu. Böylece, sabit yıldızlar küresi ile birlikte, kürelerin toplam sayısı yirmi yediye kadar çıkmış oldu.

Babil yaratılış efsanesi Enuma Eliş'in yazılı olduğu tablet ve Tanrı Marduk'u temsil eden bir resim.

Neden mi bu katmanlara gerek duyulmuştu? Çünkü bir cismin, dolanım halinde bir gök cismi bile olsa, boşlukta durabileceğine inanılmıyor, eğer bir dayanağı yoksa hemen yeryüzüne düşeceği sanılıyordu. Fazla olarak, soğan kabukları gibi iç içe geçmiş bu kürelerin, birbirlerinin görüntülerini engellememesi için de, saydam bir maddeden, bir çeşit kristalden oluştuklarına inanılıyordu. Böylece "ortak merkezli kristal küreler" kuramı ortaya çıktı.

Platon'un diğer bir öğrencisi olan Aristoteles (MÖ 384-322) de bu modeli benimsedi. Bir matematikçi olan Eudoksus için daha ziyade, gezegenlerin hareketlerini önceden hesaplamak ve durumlarını öngörmek için düşünülmüş bir geometrik araç olan modele, Aristoteles (yeni katmanlar da ilave ederek) fiziksel bir içerik de kazandırdı. Hocası Platon'un mistik düşüncelerinden de kısmen etkilenen bilgin, onları, geliştirdiği kozmolojiye de yansıttı. Yere en yakın gök cismi olan Ay'a kadar olan kısma

Ayaltı (sublunary) bölge dedi. Burası, her türlü kötülük ve değişikliğin olabileceği bir yer idi (zira Platon'a göre, her değişiklik bir yozlaşma sayılıyordu). Ayaltı alemde, her şeyin toprak, su, hava ve ateşin çeşitli bileşimlerinden oluştuğuna inanılıyordu. Ay ötesi alem ise, saf, değişmez, bozulmaz ve ebedi olan bir "beşinci element"-den oluşmuş olan gökyüzü alemi idi.

Aristoteles Evren modelinin "bir özelliği de, Evrenin bir çeşit tavanı sayılabilecek olan sabit yıldızlar katının dışında, bir "dokuzuncu" katta, bütün sistemi döndüren "kendisi hareket etmeyen ilk hareket ettirici" nin varlığı idi. Bu "ilk hareket ettirici" (Primum Mobile) neydi? Tanrı mıydı? Aristo döneminde bir düzineye yakın tanrı olduğuna göre, olsa olsa, bu tanrılardan birisine, dolap beygiri gibi, göğü döndürme görevi verilmişti. "Gökyüzü" adlı kitabında Aristoteles şöyle diyor: "Açıkça görülmektedir ki, gökyüzü yaratılmamıştır; ve bazı filozofların dediği gibi, yok da olamaz. Ebedidir ve ne başlangıcı ne de sonu vardır". O halde, Aristo'nun "ilk hareket ettirici"sinin, dinlerin "yaratıcı" ve insanların kaderine hükmeden Tanrısı (Providence) ile bir ilgisi yoktur. Peki, Aristoteles buna neden gerek duymuştu? Çünkü onun fiziğine göre, "hareket eden her şeyin bir hareket ettiricisi olmalıdır" kuralı geçerli idi. Yani henüz "atalet (eylemsizlik) prensibi" (principle of inertia) bilinmiyordu. Bilim tarihçisi H. Butterfield bu bilgisizliği şu ilginç nedene bağlıyor: Çağındaki eğri büğrü çamurlu yollardaki öküz arabalarını izleyen Aristo, "kazanılmış hız" kavramının varlığını sezemedi, zira o yollarda öküz çekmedikçe, sürtünmeler, her türlü hareketi anında frenliyordu. Hareket halindeki cisimlerin sürtünmeler gibi frenleyici bir etki almadığı sürece hareketlerine devam edeceklerini öngören "kazanılmış hız" prensibi ancak 17. yüzyılda Galileo Galilei, Descartes ve Newton tarafından açıklığa kavuşturulmuştur.

Batlamyus (Ptolemy) ve Yer-merkezli evren modeli.

Gökyüzü-Yeryüzü ikilemi üzerine kurulu, yerden göğe doğru hiyerarşik yapıdaki bu kozmolojik model, 9. kat üzerindeki "ilk hareket ettirici" dinlerin Tanrısı ile özdeşleştirilerek, Ortaçağlarda, gerek Hıristiyan ve gerek ise İslam alemince benimsendi ve bir dinsel inanç haline geldi. Dinler bu kuramı o kadar çok benimsediler ki, Tanrıya bile, "yedi kat göğü ben yarattım" anlamında ayetler "indirttiler".

Aristoteles'i ders verirken gösteren bir tablo.

MS 2. yüzyılda İskenderiye'de yaşamış olan Ptolomeos, yaklaşık yedi yüz yıllık bir geçmişi olan kozmolojik modeli bir hayli geliştirerek bazı yenilikler (episikller) getirdi. Ancak bu düzenlemeler, daha ziyade profesyonellere yönelik incelikler olup, halk tabakalarına pek yansımadı. Ortaçağlarda, geniş halk kitlelerinin inandığı, yedi katlı gök ile dokuzuncu katın üzerindeki tahtında oturan Tanrı idi.

Bu inanç, Kopernik devrimine, yani 16. yüzyıl ortalarına kadar süregeldi. Bilim tarihinde, bu kadar uzun süre (yaklaşık 2000 yıl) geçerliliğini korumuş olan başka bir kuram yoktur. "Bilimsel kuram" sözü belki bazı okurlarımız tarafından yadırganabilir. Ancak, bu kuramın çıkışı bilimsel amaçlı olup, yüzlerce yıl da (Ptolomeos'un düzenlemeleri de göz önüne alınarak) profesyonel astronom ve astrologlar tarafından, gezegenlerin durumlarını veren cetvellerin hesaplanması için kullanılagelmiştir.

Kopernik devrimi

Kopernik 1543 yılında yayınlamış olduğu *De Revolutionibus Orbium Coelestium* adlı kitabı ile Yerküreyi Evrenin merkezinden kaldırıp Güneş çevresinde dolanan sıradan bir gezegen durumuna getirerek, bir devrim gerçekleştirmiştir. Bu başlı başına bir devrimdir. Önemi, sadece gökbilim ile sınırlı olmayıp, adeta dinsel bir dogma haline gelmiş olan Aristo Evren modeline ölümcül bir darbe indirmiş olmasındadır. Aslında Kopernik kuramı, astronomik bakımdan tam olarak doğru değildi. Çünkü Kopernik de Platon'un etkisinden kurtulamayarak, gezegen yörüngelerinin dairesel olduğunu varsayıyordu; zira Platon'a göre en kusursuz

geometrik yüzey küre, en kusursuz hareket ise dairesel olan idi ve her şeyin kusursuz olduğu gökyüzünde başka türlüsü olamazdı. Kopernik kuramının yanlışlarını ileride Kepler düzeltecek ve gezegen yörüngelerinin dairesel olmayıp, odaklarından birinde Güneşin bulunduğu bir elips olduğunu gösterecekti.

Kopernik kuramının başarıya ulaşmasında önemli rol oynamış iki kişi vardır: Biri astronom dahi olmayan Giordano Bruno, diğeri ise Galileo Galilei.

Giordano Bruno, Kopernik öğretisini ve "sonsuz evren" kavramını ciddiye alarak, bir misyoner gibi, bütün Batı Avrupa'yı dolaşarak bu fikirleri yaymaya çalıştı. Uzayın sonsuzluğu kavramı, o zamana kadar, hiç Giordano Bruno kadar inanç ve tutkuyla savunulmamıştı. Her ne kadar, kendi yaşadığı dönemde çok fazla yandaş bulamamış olsa da, ileriki yıllardaki gelişmeleri büyük ölçüde etkilemiştir.

Galileo Galilei ise, kuşkusuz, Kopernik yandaşlarının en ünlüsüdür. Büyük bir azimle Güneş merkezli sistemi savunmuş, derslerinde öğretmiş ve ünlü *Dialogo* kitabı ile de geniş halk kitlelerine ulaştırmaya çalışmıştı. Diğer taraftan, dürbün ile yaptığı gözlemler ile de kurama destek bulmaya çalışmıştı. Ay üzerinde dağlar, ovalar, Jüpiter çevresinde, tıpkı küçük bir Güneş sistemi gibi, uydular bulunduğunu, Venüs gezegeninin Ay gibi evreler gösterdiğini ve Güneş'in üzerinde de lekeler olduğunu görmüş ve herkese göstermeye çalışmıştı. Güneş gibi, eski çağlarda Tanrı varsayılıp tapınılmış, kusursuz olması gereken bir gök cismi üzerinde lekeler görülmüş olması, çok şiddetli tepki ile karşılandı. Kimse buna inanmak istemiyordu. Hatta bazı kimselerin, Galilei'nin dürbün ile bunları gösterme teklifini reddetmiş olmaları da şunu göstermekteydi: İnsanlar, alışagelmiş oldukları inançları ve sabit fikirleri değiştirmektense, olayları görmezden gelme yoluna sapmayı yeğlemektedir.

Yer-merkezli evren modelinden esinlenerek resmedilen bir tablo.

Bütün direnmelere rağmen, yeni fikirler, yavaş da olsa, gitgide yandaş kazanmaya devam ediyordu.

Newton çağı

Kopernik'in tetiklemiş olduğu devrim, 100 küsur yıllık bir tartışma ve bocalama sürecinden sonra, Isaac Newton'un 1687'de yayınlamış olduğu *Principia Mathematica* adlı kitabı ile doruğuna ulaştı ve bilimde yeni bir çağ açıldı: Newton çağı. "Eğer ben uzağı görebilmiş isem, devlerin beni omuzlarında taşımış olmasındandır" diyor Newton. Bu devler, Kopernik, Kepler ve Galilei idi.

Kopernik, Dünya'nın hareketsiz ve Evrenin merkezinde olduğu ve adeta dinsel bir dogma haline gelmiş olan inancı yıkmıştı. Kepler ise, ustası Tycho Brahe'nin sağlam gözlem verilerini kullanarak, gezegen yörüngelerinin dairesel olmayıp odaklarının birinde Güneş'in bulunduğu bir elips olduğunu göstermiş ve gezegen hareketleri ile ilgili iki önemli yasa daha bulmuştu.

Galileo Galilei ise, düşen cisimlerin hareketlerini inceleyerek, dinamiğin temellerini attı. Bütün bu bilgi ve deney birikimi ışığında, yeryüzü yasaları ile gökyüzü yasalarını birleştirip yeni bir sentezin oluşturulması kalmıştı. Onu da Newton'un dehası yapacaktı.

O çağın matematiği, çekim yasasının gerektirdiği hesapların yapılmasına elverişli olmadığından, Newton yeni bir matematiksel yöntem geliştirmek zorunda kaldı. Ancak gene de kuramın matematiksel uygulamalarında karşılaştığı zorlukların tümünün üstesinden gelememiş olmanın yarattığı kötümserlik havası içerisinde, Güneş sisteminin kısa zamanda dağılması gerektiğine, bunu önlemek için, hiç değilse ara sıra, Tanrının doğa yasalarına karı-

Kopernik 1543 yılında yayınlamış olduğu *De Revolutionibus Orbium Coelestium* adlı kitabı ile Yerküreyi Evrenin merkezinden kaldırıp Güneş çevresinde dolanan sıradan bir gezegen durumuna getirerek, bir devrim gerçekleştirmiştir.

şarak tekrar düzeni sağlamasının zorunlu olduğuna inanıyordu.

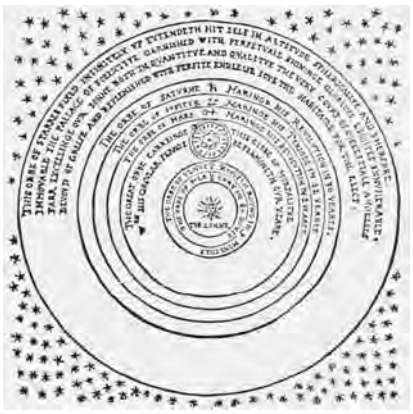
Newton'dan sonra gelen matematikçiler, güçlüklerin çoğunu yenmeyi başardılar. Özellikle, Fransız matematikçi Pierre-Simon Laplace, gezegen hareketlerinin, hiçbir doğadışı veya doğaüstü gücün karışmasına gerek olmaksızın, çekim yasasının matematiksel bir sonucu olarak açıklanabileceğini ve Güneş sisteminin uzun süre kararlı denge halinde kalacağını gösterdi.

Napoléon Bonaparte ile Laplace arasında geçmiş olan tarihsel bir konuşma, özellikle gök mekaniğinin parlak başarıları karşısında egemen olmaya başlayan, "Aydınlanma Çağı"nın akılcı felsefesini yansıtması bakımından hayli ilginçtir.

Büyük matematikçi ile karşılaştığı bir gün, Napoléon ona şu soruyu sordu: "Çalışmalarınızı gördüm, çok beğendim. Ancak bir şey dikkatimi çekti. Hiçbir yerinde Tanrıdan söz etmiyorsunuz. Laplace'ın ünlü yanıtı şu oldu: "O varsayıma gerek duymadım".

Kopernik Devriminin sonuçları: Din-Bilim çatışması

Kopernik öğretisinin önemi, evvelce de belirtmiş olduğumuz gibi, yeni bir bilimsel kuram olmaktan öte, insanların dünya görüşünde devrim niteliğinde bir değişim yaratmış

Kopernik'in Güneş merkezli evren modeli.

ve adeta dinsel bir dogma haline gelmiş olan, insan merkezli (anthropocentric) görüşe ölümcül darbeyi indirmiş olmasındadır.

Kopernik'ten önce Evren, toplum düzenine de örnek olacak şekilde yerden göğe, Tanrıya doğru yükselen "hiyerarşik" yapıda idi. Önemli olan, Göğün nasıl olduğunu araştırmak değil, Göğe nasıl çıkılacağının yolunu öğrenmek idi. Bu yolu da din öğretiyordu. Kopernik Devrimi bu düzeni kırdı ve Batı'da yeni bir insan türünün doğmasına neden oldu: Her konuyu sorgulayabilen, kuşkucu, geleneksel düşünce ve dinsel dogmalardan kendini arındırmış, yürekli aydınlar. Bunun doğal sonucu olarak da, "Aydınlanma Çağı" geldi ve sadece akla dayalı deneysel ve gözlemsel yöntemlerle doğayı incelemeye başlayan bilginler yetişti. Gökbilim, aydınlanma çağının önünü açtı, itici gücü oldu, Ortaçağı sona erdirdi; o kadar ki, bazı tarihçiler, Ortaçağın sona erişi için, geleneksel olarak kabul gören, 1453 yılı yerine, Kopernik'in kitabının yayın tarihi olan 1543 yılının alınmasını önermişlerdir.

Fransız yazar Emile Faguet, Kopernik Devriminin sonucunu şöyle özetlemiştir: "Gökyüzü akıl almaz boyutlarda gerilere gitti ve Tanrı sonsuz uzağa kaçtı."

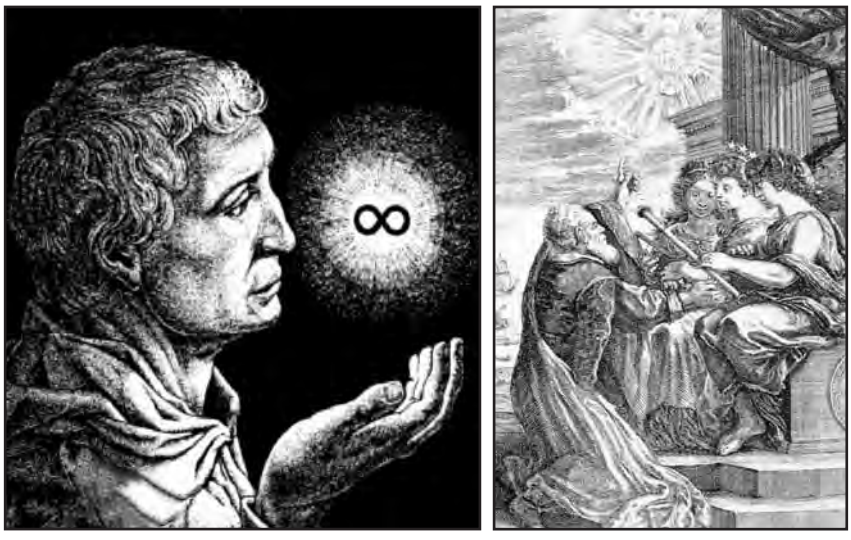
Ancak bu süreç, o kadar da kolay geçmedi. Kopernik'in kitabı, adeta saatli bir bomba gibi, etkisini yıllarca sonra göstermeye başladı. Giordano Bruno, kitabın yayınından 51 yıl sonra Galileo Galilei ise 90 yıl sonra yargılandı. Peki, Kopernik kuramı neden bir din-bilim çatışmasına yol açmıştı. Bu sorunun yanıtını, ünlü İngiliz filozof Herbert Spencer şöyle veriyor: "Bilim ile dinin karşı karşıya olmaları zorunludur; çünkü bir yandan din, yalnız bilimin çözebileceği sorunlara karışmakta, bilim de dinin kendi tekelinde saydığı alana el atmaktadır."

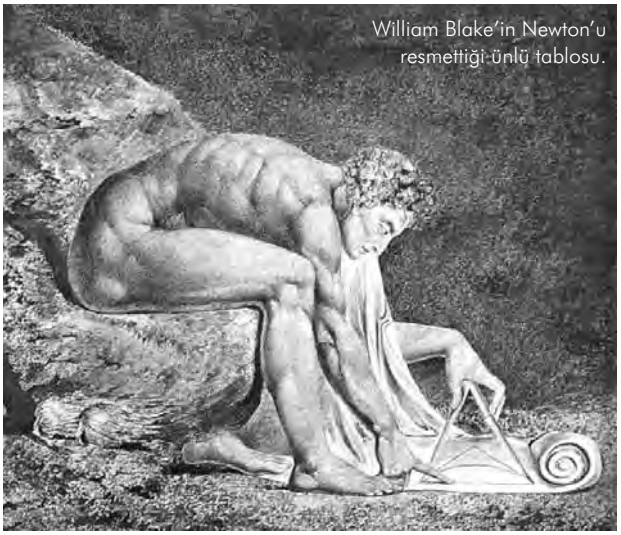
Hıristiyanlığın kutsal kitaplarının (*Tevrat* ve *İncil*'ler) hiçbirinde gökyüzünün yedi kat olduğundan söz edilmez. Ortaçağda "yedi katlı Evren" modeli, dokuzuncu kat üzerindeki "İlk Hareket Ettirici", dinlerin Tanrısı ile özdeşleştirilerek, "devşirme" yolu ile Hıristiyanlarca "'dinselleştirilmiştir". Aslında bu kozmoloji, dinsel öğretiye tam olarak uygun değildi, çünkü evvelce de gördüğümüz gibi Aristoteles, Evrenin bir başlangıcı ve bir sonu olmadığını öğretiyordu. "Devşirme" sırasında, bu kısımlar göz ardı edilmiştir.

Doğa olaylarını açıklayan bir bilimsel kuram, bilimde geçerliliğini koruduğu sürece, dinsel çevrelerce de benimsenmiş olmasında bir sakınca yoktur. Ancak, din çerçevesi içerisine girince, donup kalıplaşır, dokunulmazlık kazanır.

İleride bu kuramın yanlış olduğu anlaşılır ve bilim çevrelerinde terk edilmesi gerekirse, o zaman bir "din-bilim çatışması" kaçınılmaz olur. Bundan dolayı Kopernik Kuramı, yanlış bir kuramın yerine, da-

Kopernik kuramının başarıya ulaşmasında önemli rol oynamış iki kişi vardır: Biri astronom dahi olmayan Giordano Bruno, diğeri ise Galileo Galilei.

William Blake'in Newton'u resmettiği ünlü tablosu.

ha doğru olduğu varsayılan yeni bir kuramın getirilmesi olayı iken, bir din-bilim çatışmasına dönüşerek, Batı aleminde hayli sarsıntıya neden olmuştur.

İslam alemine gelince, İslamiyet ortaya çıktığı zaman, yedi kat gök modeli, yaklaşık bin yıldan beri var olan ve geniş halk kitlelerine kadar ulaşabilmiş bir inanç idi. Doğal olarak, İslamiyet bu inancı benimsedi, hatta o kadar çok benimsedi ki, Tanrıya "yedi kat göğü sizin için düzenledi, yarattı", "iki gün içinde yedi gök yarattı" anlamında birçok ayet "indirtti" (1). Bu durumda, Kopernik Devrimi sonucunda yedi katlı göğün tuzla buz oluşu, İslam aleminde, Hıristiyan aleminden çok daha fazla tepki uyandırması gerekmez miydi? Oysa hiçbir yankı uyandırmadı, çünkü, Antik Yunan'dan aldığı bilim meşalesini, ilk parlak yıllarının ardından Batı'ya kaptıran İslam alemi, akılcı düşünce ve bilim ile ilişkisini çoktan kesmiş ve bütün ilgisi öbür dünyaya odaklanmış insan türü topluma egemen olmaya başlamıştı. Bunun doğal sonucu olarak da, bilimdeki gelişmelere ve Kopernik Devrimine yabancı kaldı.

Kopernik'in kitabının yayınlanmasından yaklaşık 40 yıl sonra, İslam aleminin merkezi sayılabilecek İstanbul'da, "yıldızları gözleyerek Allah'ın işine karışmak günahtır, uğursuzluk getirir" savıyla gözlemevi yıktırılmakta idi.

Oysa o sıralarda Batı'da Tycho Brahe, kralın özel izni ve desteği ile ünlü Uraniborg gözlemevini kurmakta, Kepler ise üçüncü yasasını açıkladığı *Harmonices Mundi* adlı kitabının sonuna eklediği şu ilginç paragraf ile "Kitabımı yazdım; ya şimdiki kuşak tarafından okunacak ya da gelecek kuşaklar tarafından, ne önemi var! Okuyucusunu yüzyıl da bekleyebilir. Tanrı bile eserini inceleyecek birinin gelmesini binlerce yıl beklemedi mi?" demekte idi.

Bir tarafta, "gökyüzünü inceleyerek Tanrının işine karışmak günahtır, uğursuzluk getirir" diyerek gözlemevi yıktıran, öbür tarafta, birisinin gelip de eserini incelemesini bekleyen Tanrı inancı. Doğu ile Batı arasında açılmaya başlayan uçurumu olanca çıplaklığı ile gözler önüne seren bir ibret belgesi!

Bugün İslam din bilginleri, yedi kat göğün varlığını hâlâ savunmak zorunda kalıyorlar. Kimisi pervasızca "biz yedi kat göğün birinci katındayız" diyerek açıklamalarda bulunurken, kimisi de "o yedi kat gök sizin bildiğiniz gibi değil, ne gözle görülür, ne elle tutulur, onlar manevî katlardır" türünden sözlerle, konuyu saptırmaya çalışmaktadırlar. Biliyorlar ki, dogmalar dizisinden tek bir halkanın bile, "Tanrısal" olmayıp, "insansal" kaynaklı olduğu anlaşılırsa, o zaman, ileri sürülen dayatmaların geri kalanından da kuşku duyulmaya başlanır.

Kozmolojinin terk edilişi ve yeniden canlanması

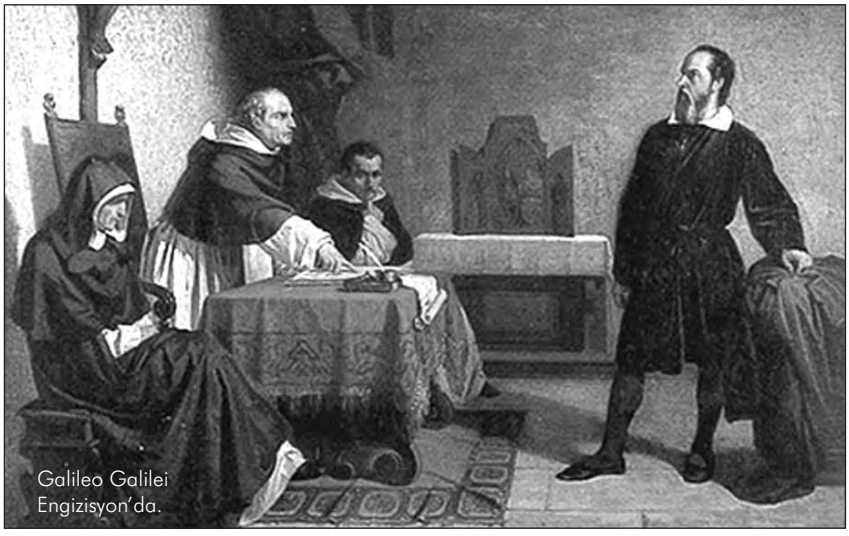
Newton'un temellerini attığı mekanik, 18. ve 19. yüzyıllar boyunca gezegen hareketlerine uygulanarak o kadar başarılı sonuçlar elde edilmişti ki, gökbilimcilerin ilgisinin odak noktası artık Güneş sistemi olmuş ve Evrenin tümü üzerinde fikir yürütmekten vazgeçilmiş, yani kozmoloji terkedilmişti.

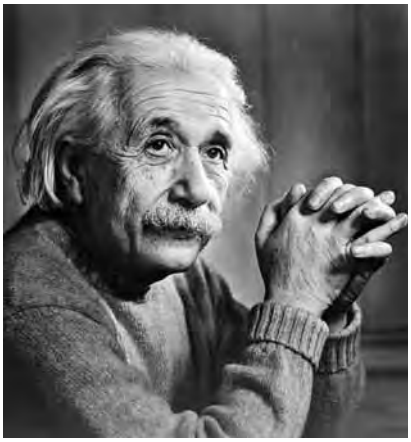
Bu sonuç biraz da, eskilerin sandığı gibi yıldızlı göğün, üzerine kandiller takılı bir kubbeden ibaret olmadığının bilincine varılmasında yatıyordu.

"Uzay sonlu mu, sonsuz mu? Evrenin bir başlangıcı ve sonu var mı?" gibi soruların, hiçbir zaman yanıtlanamayacak metafizik sorular olduğu ve bunları çözme girişiminden bilimin kesin olarak vazgeçmesi gerektiği, Kant gibi (özellikle de gençlik yıllarında kozmoloji ile uğraşmış olan) filozoflar tarafından ileri sürülmekteydi.

Filozofların bu uyarılarına gökbilimciler iki yüzyıl boyunca uydular ve kozmolojiyi dışladılar.

1905 ve 1915 yıllarında yayınlamış olduğu "Özel Görelilik" (Spe-

Galileo Galilei Engizisyon'da.

Einstein'ın Görelilik kuramları ile birlikte kozmoloji yeniden canlanıyordu.

cial Relativity) ve "Genel Görelilik" (General Relativity) kuramları ile büyük yankılar uyandırmış ve ün kazanmış olan Albert Einstein, filozofların bu uyarılarını boşlayarak, 1917 yılında Prusya Bilimler Akademisine "Kozmolojik Düşünceler" adlı bir bildiri sundu.

Bu bildiride Einstein, iki yıl önce yayınlamış olduğu Genel Görelilik kuramının alan denklemlerini Evrenin tümüne uygulayarak, Uzay ve Evrenin yapısını kuramsal olarak incelemeyi deniyordu. Böylece, uzun süreden beri terkedilmiş olan kozmoloji, yeniden bilimin uğraş alanına girmiş oldu. Ancak Einstein gördü ki, alan denklemlerinin Evrenin tümüne uygulanması ile denge halinde bir Evren elde etmek olanaksız. Oysa o dönemde, yıldız öz hareketlerinin, yıldızların birbirine olan uzaklıklarına oranla küçük olmasından dolayı, Evrenin statik denge halinde olduğu varsayılıyor ve buna kanıt olarak da, 2000 yıl evvelinden kalmış Hipparkos gökyüzü haritası ile bugün gözlediğimiz gökyüzü arasında önemli bir fark olmayışı gösteriliyordu. Statik denge halinde bir Evren elde edebilmek için Einstein, denklemlerine "kozmolojik sabit" adını verdiği ve yunan alfabesinin "lambda" harfi ile gösterilen bir terim ilave etmek zorunda kaldı ve bu terimin gerekçesi olarak da bildirinin sonuna "bu terim, yıldızların küçük hızlarından dolayı, hemen hemen statik bir madde dağılımı elde etmek için gereklidir" şeklinde bir açıklama ekledi.

İki yüzyıl evvel benzer bir güçlükle karşılaştığı zaman Newton, imdadına Tanrıyı çağırmıştı. Aradan "aydınlanma çağı" ve Laplace'ın ünlü "O varsayıma gerek duymadım" sözü geçti. Bir güçlük karşısında kalan bilim adamları artık yardıma doğaüstü güçler yerine sadece matematiksel kavramları çağırmaya başlamıştı. Bu da "bilimsel devrim ve evrim" sürecinin doğal bir sonucu oldu.

Einstein'ın statik Evren modeli oluşturma çabasından birkaç yıl sonra, 1922'de, Alexandre Friedman adında genç "bir Rus matematikçi, Genel Görelilik Kuramının alan denklemlerinin aslında tek bir çözümü olmayıp bir grup çözümü bulunduğunu ve bu çözümlerin hepsinin de statik olmayan (ya genişleyen veya çöken) evren modelleri verdiğini gösterdi. Hemen hemen aynı yıllarda, Belçikalı bir rahip ve matematikçi olan Georges Lemaitre de, Einstein modelinin "kozmolojik sabit" terimine rağmen, kararlı dengede olamayacağını, ünlü İngiliz astrofizikçi A. S. Eddington ile birlikte göstererek, bir "genişleyen Evren" modeli geliştirmişti.

Böylece, o dönemde "genişleyen Evren" adı ile tanımlanan Evren modelleri ortaya çıktı. Aynı yıllarda, gözlemsel astronomide de önemli gelişmeler olmaktaydı.

1920'li yıllara gelindiğinde, gözlemsel astronominin en tartışmalı konularından biri, spiral nebulaların (sarmal bulutumsu) bizim Samanyolu (veya Galaksi) yıldız sistemimizin içinde mi, yoksa dışında mı oldukları sorusu idi.

1923 yılında, Amerikalı astronom Edwin Hubble, Andromeda nebulasının içinde bir sefeid tipi değişken yıldız buldu ve sefeidler ile uzaklık tayini yöntemini uygulayarak, Andromeda'nın uzaklığının Samanyolu sisteminin boyutlarını aştığını, kesin olarak dışında olduğunu kanıtladı.

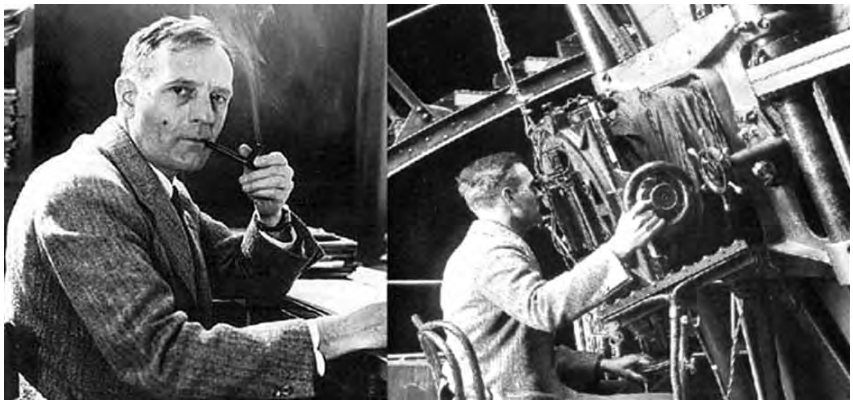
Spiral nebulaların da bizim Samanyolu sistemine benzer yıldız toplulukları oldukları anlaşılınca, bundan böyle onlara da "galaksiler" denilmeye başlandı. Yıllar önce, Kant ve Herschel'in sezmiş oldukları "Ada Evren" (Island Universe) varsayımı kanıtlanmış oluyordu.

Edwin Hubble'ın büyük yankılar uyandıran diğer önemli bir araştırması ise, incelemiş olduğu galaksilerin hemen hemen tümünün spektrumlarında gözlenen absorbsiyon (soğurma) çizgilerinin, galaksilerin uzaklığı ile orantılı olarak kırmızıya kaymış olması (red-shift) olayı idi. Eğer bu bir "Doppler olayı" olarak yorumlanırsa, bütün galaksiler birbirlerinden uzaklıkları ile orantılı hızlar ile uzaklaşmakta, yani Evren "genişlemekte" idi.

Gözlemsel astronomiden gelen bu beklenmedik destek üzerine, o zamana kadar matematikçi ve kuramsal fizikçilerin (gerçekler ile pek fazla ilgisi olmayan) zekâ oyunları gibi gözüken "genişleyen Evren" modelleri gökbilimcilerin ilgisini çekmeye başladı. Artık Evrenin statik olmadığı gözlemler ile de kanıtlanmış oluyordu.

Bu modele karşı olan ve kendisinin de "durağan Evren" (Stationary Universe) adlı rakip bir modeli bulunan

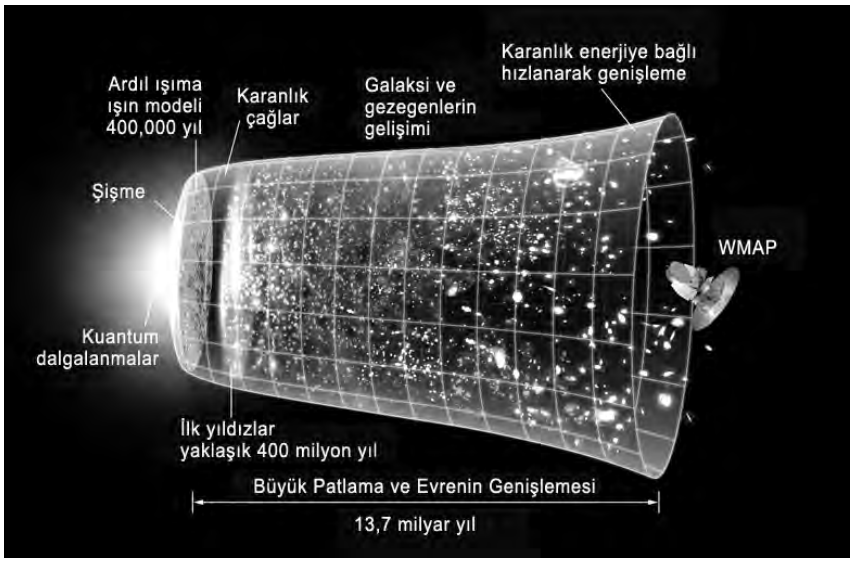
Amerikalı astronom Edwin Hubble çalışırken ve teleskopundan bakarken.

ünlü İngiliz gökbilimci Fred Hoyle, 1950 yılında yapmış olduğu bir radyo konuşmasında, o güne kadar sadece "genişleyen Evren" diye tanımlanan bu modelden söz ederken, biraz da alay edercesine, "Big-Bang" (Koca Buum) deyimini kullandı.

Bu deyim, o günden bugüne, modelin uluslararası popüler tanımı haline gelmiş bulunmaktadır. Türkçe yayınlarda "Büyük Patlama" olarak çevrilmektedir. Burada, "patlama" deyiminin yaratabileceği yanılgı üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

Bir patlama sonucunda da, etrafa saçılan parçalar, patlama noktasından itibaren sahip oldukları ilk hızlar ile orantılı uzaklıklara giderler. Böylece, her parçanın hızı, patlama noktasından gözlendiğinde, uzaklığı ile orantılıdır. Ancak, bu yalnız patlama noktasında yapılan bir gözlem için geçerlidir. Eğer Evrenin genişlemesini bir "patlama"ya benzetirsek, o zaman bizim de patlamanın tam merkezinde olmamız gerekecektir. Bu varsayım ise, Kopernik Devriminden beri terk edilmiş olan "insan merkezli" (anthropocentric) görüşe bir geri dönüş olur. Oysa Evren modellerindeki genişleme olayına bir benzetme yapmak gerekirse, uçlarından çekilerek uzatılan elastik bir şerit veya şişirilen bir balonun genişleyen yüzeyi örnek gösterilebilir. Balonun yüzeyine, galaksileri simgelemek üzere, pullar yapıştırdığımızı varsayarsak, şişme sırasında pullar, kendi boyutları değişmeden, uzaklıklarıyla orantılı hızlar ile birbirlerinden uzaklaşırlar. Galaksiler ve galaksi kümeleri de, benzer şekilde, maddenin oluşturduğu çekimin karşı koymasıyla, uzayın bu genişlemesine katılmamaktadırlar. Big-Bang modellerinin akla getirdiği bir soru vardır: Bu genişleme ne kadar zamandan beri süregeliyor. Eğer bu genişlemenin düzgün (üniform) olduğunu varsayarsak, yapılacak işlem, galaksilerin uzaklıklarını, uzaklaşma hızları ile bölmekten ibaret olacaktır. Ancak elde edilecek sonuç, bir üst sınır olarak varsayılmalıdır, çünkü bütün modellerin, hiç değilse başlangıçta, düzgün olmayan bir büyüme dönemleri vardır. Bu işlem ile elde edilen değere, "Evrenin yaşı" denilmektedir.

Big Bang'ın ilk döneminden günümüze kadar evrenin genişlemesinin grafik tarzındaki temsili. WMAP uydusu verileriyle 2006 yılında hazırlanmıştır.

Galaksilerin (görüntü doğrultusundaki) radyal hızlarının, spektroskopik yöntemlerle çok iyi saptanmasına karşılık, dolaylı yöntemler ile elde edilen uzaklıkları oldukça kuşkuludur. Hubble zamanından beri, uzaklık saptamalarında hata yapılmış olduğu anlaşılarak, birkaç kez gözden geçirilmiş ve her seferinde uzaklıklar biraz daha büyük bulunmuştur. Uzaklıkların kuşkulu olmasından dolayı, sözünü ettiğimiz yöntem ile saptanan "Evrenin yaşı" da aynı derecede kuşkuludur. Hubble zamanında bulunan değer 2 milyar yıl idi. Yerkürenin kabuğunun jeologlarca saptanan yaşından da küçük olan bu "yaş" hiç inandırıcı değildi. Bundan dolayı, Big-Bang kuramı o dönemde fazla ilgi görmedi ve araya 2. Dünya Savaşı'nın girmesi ile de araştırmalar duraksadı.

Big-Bang Kuramının canlanması

Savaş sonrası, 1940'lı yılların sonlarına doğru, özellikle George Gamow ve çalışma arkadaşlarının gayretleri ile "genişleyen Evren" kozmolojisi yeniden bilim dünyasının gündemine girdi. Sözünü ettiğimiz bilim adamları yaptıkları çalışmalar sonunda şöyle bir öngörü de bulunmuşlardı: Çok yoğun ve sıcak olması gereken ilkel Evrenin genişlemesi sırasında sıcaklık derecesi, hidrojenin iyonizasyon derecesinin altına düşünce, serbest elektronlar pozitif yüklü protonlar ile birleşerek nötral hidrojen atomlarını oluşturdular. O zamana kadar sürekli elektronlar ile etkileşim (coupling) halindeki fotonlar serbest kaldı.

Madde ile termodinamik denge halinde olan bu ışınımın sıcaklık derecesi, ayrışma (decoupling) anından itibaren maddeninkinden bağımsız bir seyir izledi ve uzayın genişlemesi sonucunda dalga boyları uzayıp, sıcaklık dereceleri düşmeye başladı. Serbest fotonların oluşturduğu bu radyasyonun bu süreçteki sıcaklık derecesi değişimini hesaplayan Gamow ve arkadaşları, bu ışınımdan arta kalan yaklaşık 5 ila 6 Kelvin derecede "fosil" bir kara cisim radyasyonunun (Planck enerji-dalga boyu dağılımında) bugün gözlenmesi gerektiğini ileri sürdüler.

Bu "fosil" radyasyon, Gamow ve arkadaşlarının öngörülerinden 15 yıl sonra, bir rastlantı sonucu, santimetrik dalga boylarında gözlendi ve 2,7 Kelvin derecede bir Planck kara cisim radyasyon dağılımı gösterdiği saptandı.

O zamana kadar, gözlemsel olarak, galaksilerin spektrumlarındaki "kırmızıya kayma" olayına dayanan kuram, böylece yeni bir gözlemsel

dayanak daha bulmuş oluyordu.

Ünlü fizikçi Steven Weinberg, "İlk üç dakika" adlı kitabında, fosil radyasyonun gözlenmesinden evvel, fizikçiler için "genişleyen Evren" kuramlarından herhangi birini ciddiye almanın son derece zor olduğunu, ilkel Evreni ciddiye alıp, fiziğin bilinen yasalarına uygulayarak kurama inandırıcılık kazandıranların, Gamow, Alpher ve Herman olduğunu vurgulamaktadır.

Bu arada, uzaklıklarda yapılan çeşitli "revizyonlar" sonucunda, "Evrenin yaşı" da 14 milyar yıla kadar çıkarak, daha inandırıcı olmuştu.

Big-Bang kuramına destek veren diğer bir gözlemsel veri de, Evrendeki helium bolluğudur. Big-Bang kuramının amansız karşıtlarından biri olan Fred Hoyle'un ifadesine göre, Evrende spektroskop ile olarak gözlenen helium miktarı, yıldızların içinde oluşanın en az 10 katıdır. Bu olgu, Big-Bang modeli çerçevesinde, Evrenin yoğun ve sıcak olduğu ilk döneminde, protonların kaynaşarak helium çekirdeklerini oluşturmuş olmaları ile açıklanmaktadır.

Üzerinde yoğun tartışmaların süregeldiği,"Evrenin başlangıcı ve sonrası" gibi henüz açıklığa kavuşmamış ve çok çeşitli senaryoların üretildiği konulara girmeyeceğiz. Bugünkü amacımız, kuramın ayrıntılı açıklaması olmayıp, sadece tarihsel süreç içerisindeki yerini ve bilimsel düşünceye getirmiş olduğu katkıyı saptamaktır.

Yıllardan beri birikmiş olan gözlem verileri, Big-Bang kuramını destekler niteliktedir. Artık 1920'1er öncesinin "statik" Evrenine geri dönüş olanaksızdır. Evren bir değişim, yani evrim geçirmektedir, ancak "evrim" kavramını, belirli bir hedefe doğru bilinçli bir yöneliş gibi sunarak, onu metafizik bir kavrama dönüştürmek yanılgısına düşmekten de özenle kaçınmalıyız. Kuramsal ayağı Genel Görelilik kuramının alan denklemlerine, gözlemsel ayağı ise yukarıda sözünü ettiğimiz verilere dayanan "Big-Bang" kuramı, bugün astrofizikçilerin büyük çoğunluğunun desteklediği ve genç kozmolojistlerin üzerinde yoğun olarak çalıştığı verimli bir bilim alanıdır.

Yüzyılımızın başında, biyolojik evrim, milyarlarca yıldan beri hiçbir önemli değişiklik geçirmemiş, statik, durağan bir Evrende, sadece canlıları ilgilendiren tekil bir olay olarak görünüyordu. Bugün ise, tümüyle evrim geçiren bir Evrende, kozmolojik evrim sürecinin son halkası olarak, daha anlamlı bir yere oturmuş bulunmaktadır. Astronomi yılı ile Darwin yılının birlikte kutlanmasını ilginç yapan da budur.

DİPNOT

1) Kozmoloji ilgili ayetler şunlardır: Bakara (29), Ra'd (2), İsra (44), Enbiya (30), (32) Hacc (65), Müminun (86), Lokman (10), Fussilet (12) Talak (12). Mülk (3), Nuh (15), Nebe (12), Naziat (27-28), Gaşiye (18).

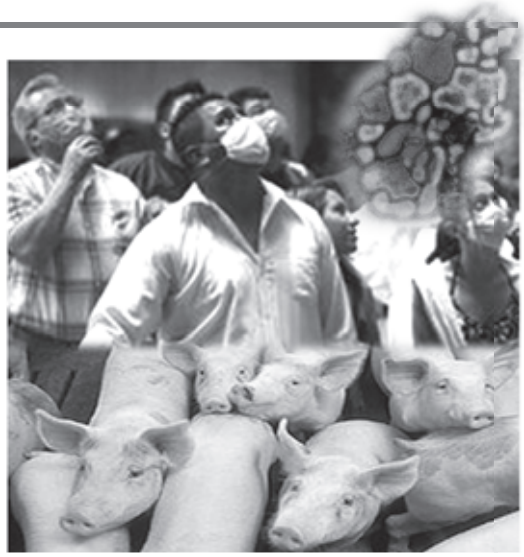
KAYNAKLAR

1) F. Boguet, *Histoire de 1'Astronomie,* Payot, Paris, 1925.
2) Milton K. Munitz, *Theories of the Universe,* The Free Press, New York, 1957
3) Arthur Koestler, *The Sleepwalkers,* Macmillan Co., 1959.
4) J. Merleau-Ponty, B.Morando, *Les trois etapes de la cosmologie,* Robert Laffont, 1971.
5) Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü,* Remzi Kitabevi, 2008.
6) Jean-Pierre Luminet, *L'Invention du Big Bang,* beuil, 2004.

Grip virüsü insanlığı tehdit etmeye devam ediyor!

H1N1 '2009

Grip virüsü kısa zaman dilimlerinde yeni yüzlerle çıkıyor karşımıza. Genetik değişkenliği, virüsü hep bir adım gerisinden takip etmemize yol açıyor. Aşı geliştirdik, bağışıklandık derken, virüs çoktan başka bir alt tipe evrilmiş oluyor. Üstelik sadece bağışık olmadığımız yeni alt tiplere dönüşmekle kalmıyor, öldürücü hale de gelebiliyor. İnsanlığın yeni tehdidi domuz kökenli H1N1 2009. Üstelik bu virüs, birkaç yıl önce dünyayı alarma geçiren kuş gribi virüsünden farklı olarak, insana bulaşma ve hatta insandan insana bulaşma özelliği de kazanmış durumda...

Prof. Dr. Haluk Eraksoy ile söyleşi
Türk Klinik Mikrobiyoloji ve İnfeksiyon Hastalıkları Der. (KLİMİK) Başkanı
Söyleşi: Nalân Mahsereci

H1N1 2009 virüsüyle ilk hastalık vakaları ve ölümler Meksika'da görüldü, ardından ABD alarm verdi. Avrupa'ya sıçradı, Batı Avrupa'da yayılmaya başladı derken… Virüs geçtiğimiz haftalarda da iki ABD vatandaşıyla ülkemiz sınırlarından içeri girdi. Dünya Sağlık Örgütü, virüsün dünya çapında bir salgına yol açabileceği uyarısında bulunuyor. Grip virüsünün bu yeni alt tipini, özelliklerini, yol açabileceklerini ve nasıl baş edebileceğimizi İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi, İnfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji Anabilim Dalı Başkanı ve Türk Klinik Mikrobiyoloji ve İnfeksiyon Hastalıkları Derneği (KLİMİK) Başkanı Prof. Dr. Haluk Eraksoy ile konuştuk.

"Bu bir domuz gribi salgını değil!"

Giriş sorusu olarak, domuz gribi nedir diye soralım…

Domuz gribi denince, sanki karşı karşıya kaldığımız salgın domuzları etkilemiş ve insana da yayılma tehlikesi taşıyan bir hastalıkmış izlenimi veriyor. Çünkü kuş gribi ("avian influenza") deneyimimiz böyleydi. Kuş gribi özellikle Doğu Asya'da kanatlılar arasında hüküm süren, ciddi kayıplara neden olan bir sorundu. İnsana da bulaşabileceği kaygısı vardı, nitekim bulaştı. Seyrini hatırlayalım, 2003'ün sonlarında başlamış, yaklaşık 6 yıldır süren bir kuş gribi salgınıyla karşı karşıyayız. Ama etkilenen insan sayısı kaçtı derseniz, Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO; DSÖ) sitesinde birkaç gün önceki sayı 429'du. Kuş gribinde ölüm hızı yüksektir, hastalananların yarısı ölmüştür desek, 200 gibi bir sayı yapar. Evet, kuş gribi bir tehdittir; ama insanları yatağa düşürecek, işgücü kaybı ve ekonomik kayıplara yol açacak bir hastalık olamadı. Olmaz demiyorum, ama bugün o safhada duruyor.

Kontrol altına alınabildiğinden mi bu düzeyde kaldı, yoksa virüsün yayılımının doğal seyri mi böyle oldu?

İnsana geçişi zor. İnsana geçişi zor bir hastalığın insanlık için büyük bir tehdit olması mümkün değil ki. Tabii grip virüsü, ki ona influenzavirus diyoruz, genetik değişikliğe uğradığı için hep kaygı uyandıran bir virüstür. İnfluenzavirus'u diğer virüslerden ayıran en temel özellik, genomunun parçalı olmasıdır. Bu parçalılık sayesinde, yeni virüs ortaya çıkarken, genomu yeniden dizilme, yeniden eşleşme (yani reasortman) şansına sahip oluyor. Yeni bir genetik diziliş, yeni bir özellik katabiliyor yeni virüs soylarına. Kendi atasına benzemeyen yeni türeve reasortan, yani yeniden eşleşmiş deniyor.

Kuş gribi virüsü insana bulaşmak için yeterli genetik değişikliğe uğramamıştır. Bu virüs insan solunum epitelinde bulunan reseptörlere bağlanamaz,

"Domuz çiftliklerinde yapılan itlaflar anlamlı değil."

en azından solunum sisteminin yukarı kesimlerinde bulunan epitel hücrelere bağlanamaz. Bir hastalığın etkeni, öncelikle solunum sisteminin yukarısındaki reseptörlere tutunabilmeli ki, hastalık oluşturmayı başarsın. Kuş gribi virüsünün reseptörleri daha aşağıda, alveol düzeyindedir. O nedenle, insana kolay bulaşamamaktadır. İnsana bulaşma özelliği kazansa bile, daha sonra başarması gereken adım, insandan insana bulaşma özelliğidir. Sınırlı sayıdaki vakaları hatırlarsak, hayvandan insana bulaşmayı başarabildi, ama insandan insana yayılamadı. Genetik değişiklikle, kuş gribi virüsü insana bulaşma ve insandan insana bulaşma özelliği kazanabilir; o zaman sorun haline gelebilir. Çünkü insanlık buna karşı bağışık değil, daha önce tanışmadığı bir virüs. Kuş gribinden korkulması da bu yüzdendi.

Domuz gribi virüsünde, kuş gribine göre hayvandan insana bulaşma daha kolaydır. Üstelik geçirdiği değişiklik, domuz gribi virüsünün insandan insana yayılmasına da elverişli hale gelmesini sağlamıştır.

Bu iki virüsün insana bulaşmada gösterdiği farklılık, yapısal özellikleri mi kaynaklı?

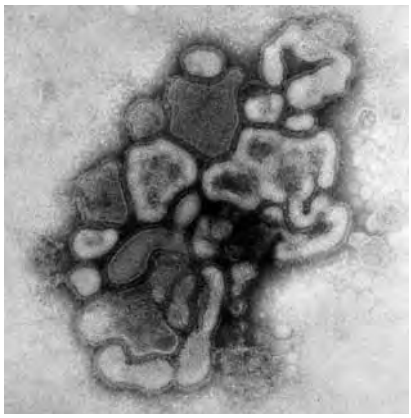
Bu rahatça açıklanabilecek bir bilgi değil. Aslında tersinin açıklaması var. Yani insan gribi virüsünün domuza bulaşmasının. Çünkü domuz öyle bir canlı ki, solunum epitelinde, domuz gribi virüsünün reseptörlerinin yanı sıra, insan gribi virüsünün reseptörleri de var, kuş gribi virüsünün reseptörleri de. Yani domuzun özelliği, kendi üzerinde başka türlerin virüslerinin de yerleşebilmesine, tutunabilmesine elverişli olması. Bu yüzden ayrı ayrı virüsler aynı zamanda bir domuza bulaştığında, onu hastalandırdığında, adeta onların genetik materyallerinin kaynaşmasına elverişli bir hamur teknesi gibi davranabiliyor.

Yani kuş gribi virüsü, domuz gribi virüsüyle domuz üzerinde genetik olarak birleşebilir…

O zaman felaketin ta kendisi olur. Uzakdoğu'da kuş gribi virüsü yaygın, ya o coğrafyaya domuz gribi virüsü gider ve orada kuş gribi virüsüyle birleşirse… Tabii bu kaygı da uyandı. Bu kez tutulması mümkün olmayan yeni bir melez virüs ortaya çıkabilir.

Konuya dönersek, şu anda karşı karşıya olduğumuz salgın, bir domuz gribi salgını değil. Çünkü bu artık bir insan gribi virüsü, yani insanda hastalık yapan ve insandan insana bulaşan bir virüs. Bizim için tehdit kuş gribinde olduğu gibi kuşlardan gelmiyor, insandan geliyor. Hatta herkese tuhaf gelen ama bizi şaşırtmayan bir haber okumadık mı, "Kanada'da virüs insandan domuza bulaştı" diye. Demin anlattığımız özelliği gereği domuz, insan gribi virüsünün de kendisine bulaşmasına müsait. Dolayısıyla bir ara domuzdan köken almış ama bugün için insan gribi özelliğini kazanmış o virüs dönebilir, domuzu

Domuz gribi virüsünde, kuş gribine göre hayvandan insana bulaşma daha kolaydır.

da hastalandırabilir.

Yine bir haberde, Kanada'da bir domuz çiftliğinde itlafa başlandığı bilgisi yer alıyordu. İtlafın kuş gribinde yaşanmasının anlaşılır bir tarafı vardı. Bir sürü içinde tek bir kuş bile hastaysa, bütün sürünün hasta olduğunu kabul etmek ve eninde sonunda öleceklerini varsaymak gerekiyordu; o nedenle onlar ölmeden önce, hepsinin ortadan kaldırılması ve daha yeni sürülere, çevreye, hatta insana yayılmasının önüne geçmek gerekiyordu. Ama domuzların itlafı bir tuhaf. Domuz gribe yakalansa bile, kuşlar gibi hemen ölen bir hayvan değil; çoğunlukla iyileşiyor. Yani domuzlar arasında domuz gribi virüsünün varlığı, çok büyük bir ekonomik kayıp değil. Veteriner hekim olmasam da, kişisel olarak, bu itlafa bir anlam veremiyorum. Ama tabii bu, hasta bir domuzun virüslerin buluşmasına kaynaklık etmeyeceği anlamına gelmez. Dolayısıyla bu kaygıdan dolayı yapılmıştır, diye düşünmek istiyorum.

İtlaf yerine ne yapılabilirdi?

Çoğu kez belirtiler atlatılıncaya kadar, domuzların çevreye dağılmamasını sağlayacak bir karantina uygulaması yeterlidir. Domuz gribi virüsü çıktı diye bir sürüyü öldürmek, önerilmez çoğunlukla, çünkü iyileşeceklerdir.

Bir kez daha söyleyelim. Bazı grip virüsleri domuza özgü, bazıları insana, bazıları kuşa. Her türün kendi virüsü, mikrop-reseptör ilişkisi nedeniyle, ait olduğu türü hastalandırma yeteneğindedir. Ama kimi canlılar, domuz örneğindeki gibi, birden fazla virüse konaklık edebilmektedir. Bazen de geçirdiği genetik değişiklik sonucu virüs kendine ait olmayan türleri yakalayabilmekte, onlara tutunabilmektedir. Şimdi karşı karşıya olduğumuz virüs gibi. Yapılan genetik analizler, bu yeni virüsün sadece domuz gribi virüsüne özgü genetik elemanları değil, insan gribi ve hatta kuş gribi virüsüne özgü genetik elemanları da barındırdığını gösteriyor. DSÖ bu nedenle, yani saf bir domuz gribi virüsü olmadığı için, böyle ad-

landırılmasına karşı çıkıyor. Yeni H1N1, yeni influenza A H1N1 virüsü, bazen de H1N1 2009 virüsü gibi adlar takılıyor.

Sonuçta bugün, domuzlar arasında bulunmayan bir virüsün insanlığı tehdit etmesi söz konusu. İnsanlık bu virüsü tanımıyor, bağışık değil; daha önce geçirdiği infeksiyonlarla kazandığı antikorlar, yeni virüsün nötralizasyonunu sağlamıyor. Dolayısıyla bu virüsle karşı karşıya gelerek virüsü kapacak herkesin, ister belirtili, ister belirtisiz bir infeksiyona yakalanması kaçınılmaz oluyor.

Hangi canlılar gribe yakalanır?

Doğadaki canlıların hepsi grip virüsüyle infekte oluyor mu?

Hayır, her canlı diyemeyiz, belli canlılar. İnsanlar, domuzlar, atlar, sansargiller (gelincik en tipik örneğidir, sansar da tabii), deniz memelileri (balina, yunus) ve son olarak kuşlar. Ama at gribi virüsü atları, kuş gribi virüsü kuşları etkileyecek şekilde davranır. Bütün canlılar grip virüsüne duyarlı değildir. Örneğin kedi, köpek. Ama etkilenmesi imkânsız mıdır; imkânsız değildir.

Belki virüs onları da etkileyebilecek genetik bir değişikliğe uğrayabilir…

Olabilir. Canlıdaki virüs yüküne, yani aldığı virüs miktarına bağlı olarak hastalık ortaya çıkabilir. Anımsayalım, kuş gribi salgını sürmekteyken, çok sayıda kümes hayvanı telef olmuştu. Ziyan olmasın diye hayvanat bahçesindeki kaplan ve leoparlara yedirdiler. Bunları yiyen böyle büyük "kediler" arasında ölenler oldu. Çok iyi kanıtlanamasa da, hastalıktan ölmüş kuşları yiyen evcil kediler arasında da görüldü. Bu da virüs toplum içinde yayılırsa, bizi nasıl bir tehdidin beklediğine dair bir boyut.

Saydığım kendine özgü grip virüsü olan türler, gribe yakalanması sürpriz olmayan hayvanlar. Hatta at gribi virüsü, yarışçılık sektöründe önemli bir mikroptur. Bazen yarış atlarında grip salgını olur, atlar hastalanır, koşamaz. Bu at sahipleri, jokeyler, müşterek bahisçiler gibi ilgilileri için önemli bir sorundur.

Bütün bu başka canlılara özgü grip virüslerinin insanı da infekte etme potansiyeli var mı?

Elbette, işte kuşlar ve domuzlarla oluyor. Normalde grip virüslerinin bulaşması karşısında bir "tür engeli" söz konusudur. Ancak virüsün uğradığı birtakım genetik değişimler, kimi kez bu tür engelinin ortadan kalkmasına yol açabiliyor.

Daha önce domuzdan insana geçen bir grip virüsü biliniyor mu, yoksa ilk defa mı gerçekleşti?

Daha önce de olmuştur. Domuzdaki infeksiyon hafif geçer, domuzdan insana geçtiği zaman insandaki de hafif seyreder. Domuz bakıcıları ve domuz çobanlarının kanlarındaki antikor tayinleri, onların farkında olmadan bunu sık sık geçirdiklerini ortaya koymuştur.

Dünya çapında bir salgın tehdidi var mı?

İnsanı ölüme götürebilen grip virüsleri, salgınları düşünürsek, hep hayvandan köken alanlar sanki… 1900'lerde büyük ölümlere yol açan İspanyol gribi de sanırım kuş gribiymiş…

Evet, son yıllarda geriye dönük çalışmalar gösterdi ki, en az 40 milyon kişinin ölümüne yol açan 1918-1919 İspanyol gribi pandemisi de, bir kuş gribi virüsünün doğrudan insana bulaşma özelliği kazanmasıyla ortaya çıkmış. Bu virüs domuzlara da bulaşmayı başarmış, belki de insanla eşzamanlı olarak. İnsanları büyük ölçüde etkiledikten sonra varlığını domuzlarda sürdürmüş. Muhtemelen senaryo böyle. Bunu nereden çıkarıyorum, çünkü İspanyol gribi virüsü de H1N1 virüsü. Orijinal olarak bir kuş gribi virüsüyken insana bir şekilde geçmiş, sonra da domuz gribi virüsü adını alacak kadar domuza adapte olmuş. Domuzdan tekrar insana geçtiği üzerinde duruluyor. Yani günümüzdeki H1N1 sorununun izleri taa 1918 pandemisinde bulunabilir. Geçen yüzyılın en korkulu pandemisinden sorumlu virüsün ye-

ÜLKE	VAKA SAYISI	ÖLÜMLER
ABD	6976	11
Meksika	4174	80
Kanada	1037	1
Japonya	355	0
İngiltere	152	0
İspanya	139	0
Şili	104	0
Panama	76	0
Kore Cum.	39	0
Kosta Rika	38	1
Ekvador	38	0
Peru	29	0
Çin	25	0
Avustralya	22	0
Kolombiya	19	0
İtalya	19	0
Kuveyt	18	0
Almanya	17	0
Fransa	16	0
Brezilya	9	0
Yeni Zelanda	9	0
Arjantin	8	0
İsrail	8	0
Belçika	7	0
El Salvador	6	0
Küba	4	0
Guatemala	4	0
Norveç	4	0
Hollanda	3	0
Filipinler	3	0
Polonya	3	0
Rusya	3	0
İsveç	3	0
İsviçre	3	0
Finlandiya	2	0
Malezya	2	0
Tayland	2	0
Türkiye	2	0
Avusturya	1	0
Danimark a	1	0
Yunanistan	1	0
Honduras	1	0
İzlanda	1	0
Hindistan	1	0
İrlanda	1	0
Portekiz	1	0
TOPLAM	**13393**	**93**

* Dünya Sağlık Örgütü'nün 26 Mayıs 2009 verilerine göre hazırlanmıştır.

niden döndüğü ileri sürülebilir. Acaba öldürücü özellik kazanır mı kaygısı da artıyor, çünkü İspanyol gribi öyle bir virüstü.

Henüz virüs insandan insana çok kolay bulaşmıyor. Virüsün ilk olarak görüldüğü Amerika kıtasındaki sayılar, insandan insana yayıldığını gösteriyor. Ama Avrupa'da insandan insana kolay yayıldığına ilişkin bir izlenim oluşmadı. İspanya ve İngiltere'de vakaların yüksek olması bile yayılma kolay olmaktadır dedirtmiyor DSÖ'ye. Olursa, en korkulan noktaya ulaşılmış olacak. Pandemi diye ilan edilecek. Varsın insandan insana yayılsın, ama yakaladığı insanlar arasında ölüm hızı çok yüksek olmasın; bu da nispeten razı olunacak bir durumdur.

Pandemi ne demek?

Pandemi, insandan insana bulaşabilen bir virüsün bu özelliğini birden fazla kıtada, dünya yüzeyi gibi geniş bir alanda gösterebilmesi demek.

Pandemi riski var mı?

Dünya üzerindeki insanların pek çoğu, özellikle domuzlarla herhangi bir teması olmayanlar, bu yeni virüse karşı bağışık değildir. Eğer virüs insandan insana kolayca bulaşma özelliği gösterirse bir grip pandemisi söz konusu olabilir. Amerika kıtasında baş göstermiştir. Avrupa'da, Batı Avrupa ülkelerinde, Asya'da hastalar çıkmıştır. Dünyanın geri kalanına da yayılmakta ve tehdit etmektedir. Bütün dünyayı etkileyebilecek büyük çapta bir salgının ortaya çıkması söz konusudur. DSÖ bu yönde uyarılarda bulunmaktadır.

Dünya çapında bir salgının nasıl sonuçları olur?

Pandeminin sonuçlarının önceden kestirilmesi güçtür ve büyük ölçüde virüsün kendine özgü hastalandırma yeteneğine, insanlarda önceden var olan bağışıklığın düzeyine, mevsimsel grip geçirilerek kazanılan antikorların sağladığı koruyucu etkiye ve hastalananların bünyesine bağlıdır.

Virüs dünya üzerinde ne kadar hüküm sürecek?

H1N1 2009 dünya üzerinde ne kadar hüküm sürecek?

Bütün dünyadaki insanları bağışık kılıncaya kadar. Grip virüsleri böyledir, dünya üzerinde kendisine duyarlı bir popülasyon bulunduğu sürece varlığını sürdürür. Biz ne yapacağız? Bağışıklanarak bizi yatağa düşürmesine engel olacağız.

Virüsün genetik değişikliğe uğrama hızı, dünyada ona duyarlı popülasyonların varlığıyla bir biçimde ilintili yani…

Elbette. Kimi durumlarda, çok iyi anlaşılamamış nedenlerle, virüsler kendi varlıklarına da son verebiliyor. Uğradığı genetik değişiklik, onun insandan insana bulaşmasına değil, bulaşmamasına da yol açabiliyor. Aleyhine bir durum da doğabiliyor; çünkü bu genetik değişikliği virüs kendine yarasın diye, kendi bilinciyle yapmıyor.

Diğer türlerde olduğu gibi virüs evriminin de bir amacı yok aslında…

Çoğunlukla mikroorganizmaların lehinedir bu tür süreçler. Bazen aleyhine de olabilir. Örneğin bir ilaca dirençli bir virüs, genetik değişiklikle o ilaca duyarlı hale gelebilir. İlaç iş görmeye başlar, bu da virüsün sonunu getirebilir. Yoksa tek başına genetik değişiklikten dolayı sona ermez varlığı. Virüsler, zorunlu hücre içi parazitlerdir, tek konağı canlı hücredir. Doğada serbest halde bulunmaz. Dolayısıyla insana özgü, tek konağı insan olan bir virüs, bir ilaca duyarlı hale geldiğinde, sonu gelebilir.

H1N1 2009 nasıl bulaşıyor?

İnsandan insana H1N1 2009 virüsü nasıl bulaşıyor?

İnsandan insana bulaşması solunum yoluyla oluyor, damlacıklar aracılık ediyor. Damlacıklar da hapşırmayla, öksürmeyle, bazen de konuşma sırasında oluşabiliyor. Boyutları 5 mikrometrenin altında olan damlacıklar havada asılı kalabiliyor, ortamda bulunan insanlar için tehdit oluşturabiliyor. Ama boyutları 5 mikrometrenin üstünde olanlar, doğrudan solunum yoluyla, ağızdan, burundan ve hatta gözden de girebilirler. İnsanın elindeki bir virüsü de bu yollardan kendine bulaştırabileceğini unutmamak gerek. Ellerine virüs nereden gelir, başka birinin elinden ya da temas edilen kirli yüzeylerden. Tokalaşmaktan, el sıkışmaktan uzak durun derken, bu kast ediliyor.

Cansız yüzeylerde ne kadar korunabiliyor virüsler?

Virüsler cansız yüzeylerde çok uzun süre kalamaz. Demin de söylediğim gibi zorunlu hücre içi parazitleridir, ancak canlı hücre içinde barınabilirler. Ama bazen organik

ABD ve Hollanda sayesinde, virüs artık Türkiye'de!

Sayın Eraksoy, virüs Irak kökenli iki ABD vatandaşıyla Türkiye'ye de geldi. Neyse ki hastalar termal kamerayla tespit edildi ve hastaneye yatırıldılar, tedavileri yapıldı. Hatta hastaneden çıkarıldılar. Bu arada hastaların yakınları ve aynı uçakta yolculuk yapanlar da takip edildiler. Şimdilik virüsün ülkemizde yayılmasını önlemiş gibi duruyoruz. Bu konuda söyleyecekleriniz neler?..

Burada gerçekten düşündürücü bir durum var. Hastaların yolculuğa başladığı ülkede H1N1 infeksiyonu salgını olduğu belli. Söz konusu hastalardan en azından birisi ABD'den yola çıktığı sırada hasta olduğunu gizlemiyor. "Ateşim vardı" diyor. Ateşi olduğu halde uçağa alınıyor, yolculuk yapmasına engel olunmuyor. Hastalığı birlikte yolculuk ettiği yolculara bulaştırması riski göz ardı ediliyor. Öyle anlaşılıyor ki, aynı umursamazlık Amsterdam'da aktarma yaparken de söz konusu. Böylece hasta hasta İstanbul'a kadar geliyor. İstanbul'da termal kamerayla ateşinin olduğu fark ediliyor. Şimdi bu hastanın ülkemize varmadan önce geçtiği havaalanlarındaki yetkililerin ve onu taşıyan havayolları görevlilerinin tutumları için ne demeli? Bence, "sorumsuzluk" sözü hafif kalır.

materyalde, protein açısından zengin kimi ortamlarda; ki solunum salgıları, balgam, tükürük bunlar arasındadır; virüs saatler boyunca aktivitesini koruyabilir. Canlılığını demedim dikkat ederseniz; virüslerde can kavramı yoktur, virüsler canlı değildir, bir bakıma kimyasal maddeden ibarettir. DNA ya da RNA'dan oluşmuştur. Organelleri, sitoplazmaları, birtakım metabolik faaliyetleri yoktur.

Virüsten nasıl korunalım?

H1N1 2009 virüsünden nasıl korunabiliriz?

H1N1 virüsünden korunulması için alınması gereken önlemler, mevsimsel gripten korunulması için gereken önlemlerle aynıdır. Hasta bireylerin öksürük, hapşırık, konuşma eylemleri sırasında çevreye saçtıkları damlacıklardan korunmak gerekir. Bunun için hasta bireylerin evlerinde oturmaları, toplum içine karışmamaları ilk akla gelebilecek önlemdir. Maske kullanılması böyle bir bulaşmayı büyük ölçüde önleyecektir. Basit, cerrahi maskeler yeterlidir. Hastaların maske takması, çevreye hastalığı saçmamaları için önemlidir. Öpüşmekten, yakın temastan kaçınmak, hasta bireylerle bir araya gelmekten kaçınmak korunmanın temelini oluşturur. Solunum salgılarıyla kirlenmiş bir kullanımlık mendillerin de ortadan kaldırılması, ellerin solunum salgılarıyla kirlendikten sonra sabunla, suyla yıkanması, toplumda tokalaşıldıktan sonra el yıkama alışkanlığının kazanılması, bunun yinelenmesi, mevsimsel gribin bulaşmasını önlediği gibi, H1N1 gribine karşı da önemli bir korunma önlemi olacaktır.

H1N1 2009 ölümcül bir virüs mü?

Bir virüsün öldürücü özellik kazanması ne demek?

Buna virülans diyoruz, bir virüsün etkilediği konağı hastalandırma gücü, hastalandırma yeteneğidir. Bu yetenek genetik değişim sonucunda kazanılıyor. Virüs daha çok hücreyi tutuyor, tuttuğu hücreleri daha sıkı tutuyor, daha çok hücre hasarı oluşturuyor, hücrelerin ölümüne yol açıyor, daha hızlı yayılıyor. Solunum epitelini harabeye döndürüyor. Öldürücü özellik, bu özelliklerle birlikte oluşuyor. Hastalandırma yeteneği, en olumsuz nokta olan ölümü de içeriyor.

Kuş gribi virüsü öldürücü özellik taşıyor, yakaladığı insanlarda, yüzde 50'yi bulan ölüm hızıyla seyrediyor. Zatürre (pnömoni) yapmadan bırakmıyor. Oysa ne bugüne kadar tanıdığımız mevsimsel grip virüsü, ne yeni H1N1 yakaladığını mutlaka pnömoniye götürüyor, diyemiyoruz. Yeni H1N1'de henüz yayılım devam ettiği için, görüldüğü ülkeden ülkeye değişen ölüm hızları söz konusu. Ama ölüm hızının gittikçe düştüğünü söyleyebiliriz. Vaka sayısı artıyor, fakat ölüm sayısı aynı oranda artmıyor. İlk duyduğumuzda Meksika'daki vakaları "Aaa, yüzde 5 oranında öldürüyor" diyorduk. Ama şimdi Meksika'da yüzde 2 gibi gözüküyor ölüm hızı; ABD gibi ülkelerde daha düşük.

Yeni H1N1'in ölüm hızının yükselmesi mümkün mü?

Virüsün genetik değişiklikle hastalandırma yeteneği artarsa, ölüm hızı da yükselebilir.

Ölüm vakalarında H1N1 2009 ne yapmış, hastalanan bireylerin ölüm nedenleri ne?

Çoğunlukla zatürre (pnömoni). Bazen meningoensefalit, bazen omurilik, bazen sinir iltihabı. Yani sinir sistemini ilgilendiren değişik komplikasyonlar. Ama pnömoni en sık görüleni ve en korkulanı. Pnömoni de iki şekilde olabiliyor. Biri virüsün kendi yaptığı pnömoni, grip virüsü solunum epitelini tutarken taa aşağılara inerek alveol düzeyinde bir infeksiyonu başlatabiliyor. Bu primer viral pnömoni. Bazen de solunum epitelinde meydana getirdiği hasar, ikincil bakteriyel pnömoniye zemin hazırlıyor. Bakterilerin işin içine girmesiyle oluşan pnömoni daha ağır tabii. Bazen hem viral pnömoni, hem bakteriyel pnömoni hastada aynı anda bulunabiliyor. Daha da çetrefilli bir durum.

Belirtiler neler?

H1N1 2009 gribinin belirtileri neler?

Bildiğimiz mevsimsel grip belirtileridir. Yani yüksek ateş, öksürük, boğaz ağrısı, yaygın kas ağrıları ve burun akıntısı. Bazı hastalarda ishal ve kusma da görülebilmektedir. Bir hekim ve sade vatandaş olarak belirtilere baktığımızda, bu domuz gribi bu da mevsimsel grip diye ayırt etme şansımız yok. H1N1 2009 gribi mi kuşkusu duyuracak olan, virüsün nerede ve kimden alındığıdır. Bu kuşkuyu, hastalığın görüldüğü ülkelerden gelen veya o virüsle hasta olduğu bilinen bir kişiyle temas etmiş kişilerde duyacağız. Kuşku oluştuğunda, laboratuvar incelemelerinin yapılması gerekir.

Belirti göstermiyorsa taşıyan kişi…

Bazı infeksiyon hastalıkları için

belirtisiz taşıyıcılık tanımlanmıştır ama, grip öyle bir hastalık değildir, belirti vererek kendini gösterir. Kuluçka döneminde olan hastalar belirtisizdir ve o sırada gerçekten virüsü yaymaya başlamış olabilirler. Ama onlar için taşıyıcı terimini kullanmıyoruz. Hastalığın bir kuluçka dönemi olduğunu unutmamak gerek. O süre 1 gün kadar kısa da olabilir, 7 güne de uzayabilir, ama çoğunlukla 2-4 günü geçmez. Yani birisiyle temas etmiş bir insanın hastalanıp hastalanmayacağını beklememiz gereken süre pratikte ortalama 4 gündür, ama 7 güne kadar bir pay bırakılır; daha eskiden temas etmiş kişi için kaygı duymayız . Benzer şekilde gribin yoğun olarak görüldüğü ülkeye gidip gelmiş kimse için de aynı süreye razı oluruz. Örneğin 10 gün önce Meksika'dan gelmiş bir kişi grip belirtilerini gösterirse, H1N1 gribi olduğunu düşünmek için sebep yoktur. Gene de bir ihtiyat payı bırakırız elbette, tıpta yüzde yüzler yoktur, ama olasılık çok düşer, sıfıra yaklaşır.

Grip aşıları ve bağışıklık

Dünya üzerinde insandan insana bulaşan mevsimsel grip virüslerinin geneline karşı bağışıklık kazanmış mıyızdır? Buna bağlı olarak, yeni karşılaştığımız herhangi bir mevsimsel grip virüsü bizde neden domuz ya da kuştan köken alan grip virüsleri kadar etkili olmuyor?

Çünkü daha önce benzerine maruz kalmışızdır. Benzerine karşı oluşmuş antikorlar bir ölçüde de olsa nötralizan özellik gösterebilir; hastalığı daha hafif geçirmemizi, daha kısa sürede atlatmamızı sağlayabilir. Ama hiçbir antikor bulundurma şansımızın olmadığı büsbütün yeni bir virüs söz konusu olduğunda, durum tehlikelidir. Öte yandan daha önce benzerleriyle karşılaştığımız kimi virüslerle de hastalanıp yatağa düşebiliriz. Grip aşıları o nedenle kimi risk grupları için önemlidir.

Kimler risk grubuna giriyor?

Risk grubu derken gribe yakalanmanın bedelini ağır ödeyecek kişileri kastediyorum. Kalp ve akciğer hastalığı, diyabet gibi metabolik hastalıkları olanlar, kanser ya da birtakım romatolojik hastalıkları nedeniyle bağışıklığı baskılayıcı tedavi uygulanması gerekenler ya da HIV gibi hastalığın bağışıklığı baskıladığı durumlarda grip aşısı öneriyoruz. Bir başka grup da multipl skleroz gibi kronik nörolojik hastalıkları olanlar, çünkü bu hastalıklar yatışma ve alevlenme dönemleri sergilerler. Aşılamayıp gribin ortaya çıkmasına göz yumarsanız, hastalığın alevlenmesi bireye pahalıya mal olabilir. Deminden beri saydığım hastalıklar, bir de üstüne grip olunması halinde hastaya ciddi sıkıntılar yaratabilir. Bu nedenle bu bireyleri grip mevsiminin öncesinde, ki kışın başlar grip, sonbaharda aşılamak isteriz.

Grip aşısı olunduğunda dünyada dolaşımda olan tüm grip virüslerine karşı bağışık hale geliniyor mu?

Grip aşıları dünya üzerinde etkinliğini sürdüren alt tipler belirlendikten sonra geliştirilir. Her yıl DSÖ dünyada ve bu arada Türkiye'de de, gribe yol açan virüslerin izini sürer. Virüslerin genetik analizleri yapılır, antijenik özellikleri belirlenir. Farklı coğrafyada karşılaşılanlar ne kadar benzer, alt tipler arasında büyük sapmalar var mı; takip edilir; her yıl grip mevsiminin bitiminden sonra, bir dahaki grip mevsiminin arifesinde uygulanacak aşıda hangi virüslerin bulunacağı ilan edilir. Bu her zaman en hâkim, en yaygın üç virüstür. Sorunuza dönersek, tüm grip virüslerini doldurmalıyız ki aşıya, tümüne karşı koruma sağlasın. Böyle bir şey olmaz, en olası üç virüs girer aşıya. Ama bazen grip aşısının bileşiminde bulunmayan bir alt tip dünya üzerinde hüküm sürmeye başlayabilir. Şimdi de benzer bir durum var. Bir sürprizle karşı karşıyayız. Olunan grip aşıları yeni H1N1 virüsü karşısında bir koruyuculuk taşımıyor.

Grip aşısı olmuş olmak bireye H1N1 2009 karşısında hiç mi avantaj sağlamıyor?

İlk başta bu olabilir mi acaba diye düşünüldü, çünkü mevsimsel grip aşıları da bir H1N1 virüsünü içeriyor. Ama sonra anlaşıldı ki, o H1N1 başka, bu H1N1 başka. Domuzdan köken alması onun çok farklı antijenik epitoplara sahip olmasına yol açıyor; dolayısıyla aşının bir antikor yanıtı uyandırıp bağışık kılması mümkün olmuyor. Bu nedenle aşılanmış bireyler daha hafif geçirebilir diyemiyoruz. Eğer öyle olsaydı, ABD'de bu yaygınlığa ulaşmazdı. Şimdi grip aşısı olsun mu olmasın mı insanlar diye sorular yöneltiliyor: Ben aşı olunsun diyenlerden değilim. Çünkü mevsimsel grip zaten geçti. Şu anda gribe yakalanacakların o aşının içindeki virüslerle hastalanmasını beklemiyoruz. Sonbaharı bekleyelim, sonbahardaki yeni aşıyla aşı olunsun.

Sonbaharda H1N1 2009'un aşısı hazır olacak

Önümüzdeki sonbaharda piyasaya çıkacak yeni aşıya H1N1 2009'un girmesi bekleniyor mu?

Bekleniyor. İki ayrı aşı olacak.

Dünya üzerinde hüküm süren üç alt tipi içeren grip aşısı ve yeni H1N1 aşısı. Bu benim uzmanlık alanım dışında bir konu, yine de bana çok mantıklı gelmiyor; niye ikisinin aynı aşıda buluşması mümkün olmasın. Kural üç virüsün bir aşıda bağlanmasıdır ama bu defaya mahsus niye dört virüs olmasın… Tabii bunlar bir yan etki çalışmasının yapılmasını gerektirecek, gönüllüler üzerinde denemeler sürecek. Ayrıca bakalım, yeterli bağışıklığı, mevsimsel grip aşısı gibi, tek doz uygulamayla mı sağlayacak, yoksa birden fazla doz uygulanmak mı gerekecek. Bugün "aşıyı yaptım" diye ortaya çıksanız bile, bunun küresel bir uygulama alanı bulması aylar ister.

Güney yarıkürede önümüz kış…

Evet, orada hastalığın salgın yaratması bekleniyor, çünkü kış mevsimine giriyorlar. Biz yaz mevsimine girdiğimizden zaman kazanabilir miyiz diye bir beklenti var.

Virüs neden yazın etkili olamıyor?

Bilmiyoruz. Güney yarıküreye gidiyor diye açıklıyoruz. Kesin olarak konuşmak gerekirse, grip bir kış hastalığıdır. Ülkemizin de içinde bulunduğu kuzey yarıkürede, ılıman bölgelerde Aralık, Ocak, Şubat aylarında ortaya çıkar. İzleyen aylarda etkinliğini yavaş yavaş yitirir, yaz aylarında ise tümüyle sahneden çekilir. Güney yarıkürede ise Haziran, Temmuz, Ağustos aylarında ortaya çıkar. H1N1 2009 virüsü ise, dünya üzerinde bahar aylarında ortaya çıktı ve hâlâ hüküm sürüyor. Bu virüsün davranışı, bu noktada daha önceki mevsimsel grip virüslerinden farklı.

Isı virüs aktivitesinde bir etken demek ki?

Öyle ama, sonuçta bu insan vücudunda duran, insandan insana yayılan bir virüs. Havanın sıcak olması virüsü neden ilgilendirsin ki? Bazı insanlar yazın "grip oldum" diyebilir. Ama onlar grip değil, gripal infeksiyon. Diğer solunum yolu virüsleri etkinliğini sürdürüyor, ama grip etkeni influenzavirus sürdürmüyor.

İnsanlığı tehdit eden bir hastalığın ilacı patentli olursa…

H1N1 2009 virüsüne etkili ilaç var mı?

Grip virüslerinde etkili olan ilaçlar, şimdi sorun haline gelen H1N1'de de etkili; deneyler bunu gösteriyor. Grip virüslerine etkili iki sınıf ilaç vardır. Adamantanlar ve nöraminidaz inhibitörleri. Adamantanlara karşı yüksek oranda direnç oluştuğu için, grip hastalarında tedavi silahı gibi düşünülmeleri söz konusu değil. Nöraminidaz inhibitörlerinin iki tane temsilcisi vardır. Birisi oseltamivir, ikincisi zanamivir. Oseltamivir ağızdan, zanamivir solunum yoluyla kullanılıyor.

Bu etken maddelerin ticari şekilleri var, değil mi?

Var tabii. İkisi de ruhsatlandırılmış durumdadır ve piyasada bulunmaktadır. Ancak bir pandemi halinde ilacın bulunması tabii ki sıkıntı olacaktır. Hastalanan insan sayısı çok artacaktır. İlaç firmalarının durumun gerektirdiği üretim hızına ulaşması mümkün değildir. Bu konuda bir yorum, ki ben de katılıyorum, Mayıs ayı başında "Salgın artık kapımızda" kapağıyla çıkan ve benimle de bir söyleşi yapılan Newsweek Türkiye'de, Prof. Osman Şadi Yenen'in ağzından da verilmiştir. Şadi Bey orada, ilaç endüstrisinin bir pandemiyle karşılaşıldığında nasıl çaresiz duruma düşeceği, ilaç ihtiyacının karşılanmasının nasıl zor olacağını sayısal olarak şöyle veriyordu: "Firmalar bir yıl boyunca hiç durmadan bu ilaçları üretse bile, bir pandemi halinde, eldeki miktar tüm dünyanın ihtiyacını yine de karşılayamaz. Çünkü, bir ilacın üretimi 7-8 ayda ancak tamamlanıyor. Pandemi halinde firmalar ilaçlarını ekonomik gücü olan ülkelere satacaktır. Oysa, bu tür pandemilerde etkilenenler çoğunlukla bağışıklık sistemleri kuvvetsiz, yeterli beslenemeyen, sağlık hizmetlerine ulaşımı kısıtlı toplumlardır. Bu popülasyon dünya nüfusunun 3'te 2'sini oluşturuyor. Hastalığın atak hızı -100 kişiden kaçına bulaşacağını gösteren oran- yüzde 15 olduğunda bile, Sağlık Bakanlığı Ulusal İnfluenza Pandemi Planı'na göre sadece Türkiye'de 11 milyona yakın kişi hastalanabilir, 350 binden fazlası hayatını kaybedebilir ve yaklaşık 300 bin kişi hastaneye yatabilir. Şu anda Sağlık Bakanlığı stoklarında 1 milyon 200 bin kutu ilaç var."

Patent ve daha çok kârı hedefleyen özel ilaç şirketleri gibi piyasa uygulamalarıyla insanlığın tümünü etkileyen bu tür hastalıklarla baş etmek mümkün mü?

Cevap sorunun içinde gizli. Büyük insan topluluklarını etkilemesi beklenecek, her türlü sürprize açık, kaç kişinin hastalanacağının kestirilemediği bu gibi durumlarda ilaçların özel sektörün insafına terk edilmiş biçimde tutulması mümkün değil. Gerektiğinde bu ilaçların çok daha seri biçimde üretilebilmesi, ihtiyacın hızlı bir biçimde karşılanabilmesi için tedbir alınması gerekiyor. Bunun bugünkü yasal düzenlemeler çerçevesinde güç olacağı söyleniyor. Dünya Sağlık Örgütü zaman zaman bu konuda uyarılar yapıyor. Özellikle tekel biçiminde ilaç üreten firmalara, bu ilaçların dünya gereksinimi karşılayacak düzeyde üretilmesi, eğer firmanın kendi üretim olanakla-

rıyla bu gereksinimi karşılayamayacağı anlaşılırsa, başka ülkelere de yayılarak başka tesislerde üretilebilir kılması için uyarılarda bulunuyor. Ne yazık ki yasal düzenlemeler, DSÖ'nün insan odaklı bu tür önerilerinin havada kalmasına yol açıyor. Ama biliyoruz ki, patent korumasına rağmen kimi ülkelerde jenerik ilaçlar üretilebiliyor. Patent sahibi ülke ve firmalar, bu ürünlerin tüm dünyada üretilebilir kılınmasını sağlamayacaksa, bazı fiili durumlar doğabilir. O ülkeler bu tür sorunların çözülmesinde devreye girebilir. Örneğin Hindistan jenerik ilaç üretimini başarıyla gerçekleştiren ülkelerden birisidir. Buna başka ülkeler de ilave olabilir. Sağlık Bakanımız Recep Akdağ'ın da bir televizyon programında böyle bir demeci oldu, "Bir pandemi halinde kendi olanaklarımızla bu ilacı satın almaya hazırız. Gerekirse, bunu jenerik olarak üreten yerlerden alırız" biçiminde.

"Türkiye aşı üretmeli"

Ulusal aşı üretimi de sanırım bu noktada önem kazanıyor…

Evet, Türkiye aşı üretmeli. Üretmemesi büyük bir handikap. Nasıl üreteceği de devlet politikasıyla belirlenmeli. Sağlık Bakanı Recep Akdağ, yakınlarda bir basın toplantısında, Türkiye'de bir aşı fabrikası kurulması çalışmalarının olduğunu, bu arayışın sürdüğünü söyledi.

Patent yasası, grip virüsüne karşı aşı üretimini de kısıtlayan bir yasa mı?

Şimdilik öyle. Ama değişik özellikleri olan aşılar aynı işi görebilir ve bu aşılar bir tekelin kırılması anlamında işe yarayabilir. Şu anda dünyada devlet eliyle aşı üretimi yaygın değil. Bildiğim kadarıyla Küba'da var.

Recep Akdağ'ın açıkladığı aşı fabrikası devlet eliyle mi kurulacak?

Hayır, yine bir özel sektör kuruluşunun Türkiye'de kuracağı bir üretim tesisi. Türkiye'de birçok ilaç fabrikası üretim yapmıyor, dışarıdan ithal yolla geliyor ilaçlar. Üretim yapan tabii ki tercih edilir. Türkiye'de bir aşı fabrikasının olması, özel sektör elinde de olsa, önemlidir. Kendi yurttaşlarına öncelik veren, onların gereksinimlerini öncelikle karşılayan varsın özel sektörün aşı fabrikası olsun… Yarın bir gün, sadece Fransa'da üretilen bir aşının sıraya girmiş müşterileri olacağız. Bize ne kadarını verirse, kendi yurttaşlarımız için ancak o kadarını kullanabileceğiz.

Diyelim ki, H1N1 2009 tehlikeli bir salgına yol açtı… Ve diyelim ki, onun antijeni yeni sezonun grip aşısına girdi. Bunun her birey için zorunlu hale gelmesi, nasıl bir durumda mümkün olur?

Bir aşının zorunlu hale getirilebilmesi için ona ayrılacak paranın olması gerek. Aşı paradır. Sonuçta hiçbir ülke, bütün yurttaşlarına "Grip aşısı olmalısın" gibi bir tavsiyede bulunamaz ya da böyle bir hedef koyamaz. ABD de dahil. Belli risk gruplarından olanlar ya da parası ya da sosyal güvencesi olanlar olsun diye önerilebilir. Gripten korumak, bir devletin sağlık öncelikleri arasında ilk sırada değildir. Örneğin temiz ve güvenli suya ulaşım, belli bir kaloriye, besinlere ulaşma güvencesinin sağlanması, bebek ölüm hızının düşürülmesi; bunlar önceliklidir.

Griple savaşta aşı dışında araç var mı?

Bazı virüs hastalıklarında bağışık serumlar da (immün globulinler) işe yarıyor. O hastalığın mikrobuyla karşı karşıya kalmış kişilerden elde edilen antikorlar da diyebiliriz. Bunlar yoğunlaştırılıp birtakım saflaştırma, arıtma işlemlerine tabii tutulup, belli bir hastalığa karşı koruyuculuk değeri yüksek bir biyolojik ürüne dönüştürülüyor. Örneğin tetanos, kuduz gibi hastalıkları oluşturan mikroplarla başa çıkmada bağışık serumlar kullanılıyor.

Ama grip için bağışık serum seçeneği yok. Bu tedavi pahalıdır. Grip yaygın bir hastalık, kime vereceksiniz? Gribin özgül bir ilacı olduğunu demin söylemiştim. Bir direnç sorunu olmadıkça, etki göstermesi beklenecek moleküllerdir grip ilaçları.

Grip virüslerinin direnç kazanma özelliği vardır, kullanılagelen ilaçlara dirençli oluverirler. Bir hastada etkili olan ilaç diğer hastada etkisiz kalır. Bu bakterilerin direnç durumuna belli ölçüde benzer. Ama bakterilerdeki direnç, sadece bakterinin kendi genetik yapısında geçirdiği değişikliklerle edinilen bir direnç değildir. Birtakım kromozom dışı genetik elemanların transferiyle de kazanılır. Virüsler dış kaynaklı direnç elemanları edinerek dirençli hale geçmez, sadece mutasyon yoluyla direnç geliştirebilirler. Bu bir bakıma antiviral ajanlarla temaslarının yoğun olmasının da bir sonucudur. Bu nedenle antivirallerin gereksiz yere tüketilmesi, elbette kaçınılması gereken bir uygulama olmaktadır. Bunun altını çizelim. Yani kişi gerçekten hasta mıdır; influenzavirus'la mı hastalanmıştır; bu hastalığın derecesi, mutlaka antiviral bir tedavi gerektirir mi; bu soruların yanıtları aranmaksızın gelişigüzel bir antiviral kullanımı, direnç gelişi-

mi sürecini kısaltır. Nitekim zaman zaman sahneye çıkan grip virüslerinin antivirallere dirençli olduğunu da görüyoruz. Örneğin Türkiye'de de yapılan çalışmalar, grip virüslerinin oseltamivire, belli bir oranda dirençli olduğunu gösterdi. Bu ilaçların suistimaline yol açacak davranışlardan kaçınmalıyız. Sağlık sektörünün de bu konuda duyarlı olması gerekir. İlaçların eczaneden reçetesiz satılmaması için çaba göstermek gerekir.

Virüsün kaynağıyla ilgili "komplo teorileri"

Virüsün kaynağı ile ilgili farklı iddialar var. Bir iddia endüstriyel tarım sektöründen doğduğu yönünde. Tavuk üretimiyle domuz üretiminin iç içe yürütüldüğü işletmelerde, kuş gribinden evrimleştiği gibi… Diğer iddia virüsün kaynağının ilaç şirketlerinin araştırmaları sırasında üretilen bir melez virüsten kaynaklandığı yönünde. Siz ne dersiniz?

Böyle komplo teorilerine çok aklım ermiyor. Biyolojik silah olarak üretildiği konuşuluyor. Böyle bir şeyi kim yapar, nasıl yapar? Pek olası görmüyorum. Her yeni mikrop çıktığında bunlar ileri sürülüyor. Kırım Kongo Kanamalı Ateşi için de söz konusu. Türkiye üzerinde özel bir mikrop gezince, akla geliyor hakikaten; niye Türkiye'de var sadece böyle bir sorun diye. Fakat H1N1 2009 öyle bir sorun da değil, küresel bir sorun. Bütün dünyayı etkilemek, sonra onun ilacını satmak… Bu virüslerin nerede duracağı belli olmaz. Bir silah yaparsınız, sonra o silah gelir, sizi de vurur. Öyle bir genetik değişiklik geçirir ki, dünyada insanlık ortadan kalkabilir. Dolayısıyla bunlarla oynayan insanlar, eğer biraz aklı başındaysalar, bu oyuncakları seçmemeli. Eğer aşısını geliştirmiş, kendilerini garantiye almışlarsa, bir diyeceğim yok. Ama sanıyorum buna ait bir izlenim de yok. İlaç için de öyle, ilacının yüzde yüz etkili olacağını nereden biliyorsunuz? Direnç sorunundan demin söz etmiştik. Elinizde tuttuğunuz ilaca dirençli bir suş haline gelebilir ve siz kendi silahınızla hastalananlar ve ilk yatağa düşenler arasında olabilirsiniz.

Biliyorsunuz, şarbon basillerinin biyolojik silah aracı olduğu anlaşılmıştı, ama o bakterilerin hangi laboratuvarlardan çıktığı da muamma olarak kaldı. Bir ara Saddam'a atfedilmeye, El Kaide'ye bağlanmaya çalışıldı; ilgilerinin olmadığı anlaşıldı, hatta bilakis ABD kökenli olduğu ortaya çıktı. Ama bu çaresi, ilacı olan ve sınırlı bir uygulama ile denenen bir silahtı. Grip virüsünü silah diye ortaya salarsanız, kimi vuracağı belli olmaz. Bu virüs ABD'yi etkilemiş durumda, böyle bir silahı da üretebileceği ilk akla gelen ülke orası olduğuna göre… Olası görmüyorum, benim katıldığım bir görüş değil.

İnsanlık grip virüsleriyle baş edebilecek mi?

Aşı geliştirdik, bağışıklandık derken, grip virüsü başka bir alt tipe evrilmiş oluyor… Öldürücülük özelliği kazanması ve salgına yol açması korkusu nedeniyle insanlık için tehdit durumunda. İnsanlık grip virüsleriyle nasıl baş edecek?

Galiba baş edemeyeceğiz. Bütün influenzavirus alt tiplerine ortak olarak bağışıklık sağlayacak bir antijenik determinant bulabilelim ki, insanları onunla aşılayalım. Hangi alt tip sahneye çıkarsa çıksın, insanlar ona bağışık olsun. Böyle bir şey teorik olarak akıldan geçiyor ama, pratikte mümkün değil. Bunun önünde hem genetik, hem moleküler düzeyde engeller var. O nedenle grip virüsü insanlığı tehdit etmeye devam edecek.

Bilim bu genetik, moleküler engelleri aşabilir mi, bu yönde araştırmalar var mı?

Mutlaka bunu aşma yönünde çabalar, bazı gelişmeler oluyor. Daha çok klinik uygulamanın içinde bir insan olarak, bunları çok yakından izleyemiyorum; ama sürekli yeni yayınlar olduğunun farkındayım. İzleyebildiğim kadarıyla, "eli kulağında, bu aşıya yarın öbür gün ulaşacağız" türünden mesajlar yok. Kimi infeksiyon hastalıkları pekâlâ birtakım aşılarla alt edilebilmiştir. Örneğin çiçek hastalığı yeryüzünden kökü kazınmış bir infeksiyon hastalığıdır, artık böyle bir hastalık yoktur. Benzer hedef çocuk felci için konulmuştur, ulaşılmak üzeredir bu hedefe. Grip bunlar içinde bir aday olarak önde gelmiyor; sıklıkla genetik değişkenlik göstermesi engel çıkarıyor. Geliştirdiğiniz aşı işe yaramaz hale geliyor veya çalışmıyor.

Grip virüsleri insanlığı tehdit etmeye devam edecek…

Tabii ki grip virüsleri tehdit olmaya devam edecek. Yeni baştan karşımıza çıkacak. Ülkemize girmesini, yayılmasını ne yapalım da geciktirelim diye kara kara düşüneceğiz; termal kameralar kuracağız. Alt ederiz, bir daha da semtimize uğramaz diye iyimserlikle karşılayamıyoruz, ne yazık ki. O anlamda tehdit devam ediyor. Ama kimse yarınından emin olamayacak gibi bir kötümserlik de söz konusu değil elbette.

Teşekkür ederiz, Sayın Eraksoy.

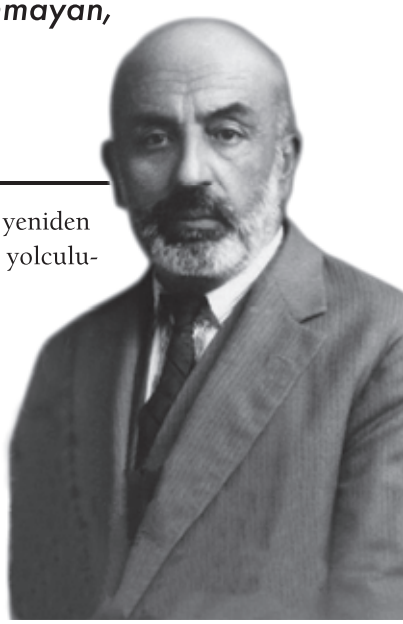

Mehmet Akif'i Sol'dan okumak

Mehmet Akif Ersoy'u doğru okumak ve anlamak

Akif, bir dünya imparatorluğunun yıkılışına tanık olmuştur. Aydınlığa çıkmak için yapılması gerekenler neyse, çapınca, gücünce onları yapmıştır. Akif, II. Abdülhamit'e karşı örgütsel yapılanmalarda yer almıştır. İttihat Terakki'ye girmiş, Teşkilat-ı Mahsusa'da görev yapmış, Kuvayı Milliye hareketine yazı ve konuşmalarıyla destek vermiş, işgal ordularına karşı, halk önderi olarak Mustafa Kemal'in yanında yer almıştır. Fakat yeni devletin yapılanmasında, devrimci atılımları desteklememiştir. Akif, Türk tarihinin son yüz yılında yetişen önemli düşünce ve eylem adamlarından biridir. Doğru sözlü, haksızlığa karşı çıkan, inancı sömürü aracı olarak kullanmayan, İslam'ı doğru anlayan ve bilimi rehber alan örnek bir insandır.

Hasan Güleryüz
Eğitimci, yazar

Mehmet Akif, son yıllarda üzerinde önemle durulan kişilerden birisidir. O bir yanıyla "şair", bir yanıyla "aydın", bir yanıyla "eylem adamı"dır. Adına üniversite kurulmuş, sıkça sempozyumlar düzenlenmiş, dergi özel sayıları hazırlanmış, bir o kadar da kitap yazılmıştır. Peki, Mehmet Akif Ersoy'un günümüze dönük geçerliliği olan düşünceleri, görüşleri nelerdir? Bu insanın çekim merkezi olmasının temelinde neler yatmaktadır? Bunların ortaya çıkarılması için, Mehmet Akif'in yeniden dikkatle okunması gerektiğini düşünüyorum. Bu çalışma, Mehmet Akif'le ilgili okuma, aynı zamanda bir öğrenme, bilgilenme, bilgileri yeniden yapılandırma ve paylaşma yolculuğudur.

Öğrenilenleri yeniden yapılandırmak

Her insan, bilinmeyen, bilinmesi için özel çaba harcanması gereken bir sihirli kitap ve bilinmeyen bir mağara gibidir. Akif'le

ilgili o kadar çok şey anlatılıyor, söyleniyor ki, şaşırıyorsunuz. Akif'e nereden bakacaksınız, onu nasıl anlayacaksınız? İsterseniz, bu şaşırmayı birkaç Akif alıntısıyla sürdürelim.

"Akif de onun ikizi olan Muhammet İkbal de devlet şairi değil, milli şair değil, 'millet şairi'dir. Bir kavmin, bir devletin, bir ulusun, bir resmi ideolojinin değil, bir medeniyetin, topyekün bir milletin şairidirler. Mezarları belli bir zaman dilimiyle, belli bir coğrafyaya mukayyet değildir. Ait oldukları, destanını yazdıkları millet, açık ve tereddütsüz İslam ümmetidir." (Şahin, 2008:56)

Burada Akif, devlet ve milli şair değil, millet şairidir deniyor. Milletle, millinin birbirinden farklı olduğu kabulü var. Evrensel düşünce ile ümmetçi düşünce arasında fark var. Biri bütün insanlığı ilgilendirirken, diğeri aynı inançtan olanları ifade etmektedir. Bu anlamda düşüncenin yerel, ulusal, ümmetsel ve evrensel gibi yakından uzağa bir çizgi izlediğini söyleyebiliriz. Her insanın ait olduğu bir coğrafya, düşünce ürettiği bir dil, kültürlendiği bir toplum vardır. Mehmet Akif, düşünsel şemalarını Türkçe'nin sözcükleriyle oluşturmuş, Türkçe düşünmüş ve yazmışsa, bunu Türk'ten ve Türkçeden nasıl koparacaksınız? Üstelik bu şair Ulusal Kurtuluş (İstiklal) Savaşı'nın da marşını yazmışsa, hayır o bu savaşın şiirini yazmamış mı diyeceksiniz? O Türkçe düşünmedi, yazmadı mı diyeceksiniz?

Bir başka Akif değerlendirmesi de şöyle:

"(Akif) Sanatın, ilmin milliyeti olmadığını söylüyor. Hâlbuki biz bugün biliyoruz ki, 'sanatın' da, 'ilmin' de milliyeti vardır. Bugünkü ilim, Batı eğitiminin ortaya koyduğu bir ilimdir. İslam'ın, İslami bir zeminde kurduğu bir ilim değildir. İlmin, sanatın milliyeti yoktur anlayışı, Batı'nın bir anlayışıdır. Akif'in bu düşünceleri söylemesi şaşırtıcı değildir. Çünkü bu zihniyetin mahsulüdür. Akif'in tahsili fendir. Bu zihniyetin sakatlığını günümüzde de görüyoruz. Akif'in zihniyeti, pozitif zihniyettir. İttihatçıdır. Jön Türk zihniyetiyle beslenmiştir. Suçlamak değil, bu bir realitedir." (Özdenören, 2008:76,77).

Özdenören, Akif'i Batıcı ve pozitivist olarak görüyor. Aldığı eğitim ve beslendiği kaynakların, Batıcı ve Jön Türk olduğunu ileri sürüyor. Bunun da şaşırtıcı olmadığını açıklıyor. Burada herkesin, Akif'i kendi kabulleri açısından ele aldığı görülmektedir. Özdenören, Akif'i, İslam coğrafyasının bir düşünürü olmadığı biçiminde anlamakta ve yorumlamaktadır. "İslami alanda düşünce üretecek öğrenimden, alt yapıdan yoksundur, İttihatçı ve Jöntürk'tür" diyerek Akif'i kendi alanından iteler gibi ele almaktadır.

Bir başka değerlendirmede ise şu fikirler ileri sürülüyor:

"Bugün Mehmet Akif konusunda çeşitli İslami yayın organlarında çıkan yazıların pek çoğunun sadece hamaset ve duygu yoğunluğu altında işlendiğini görüyoruz. Hatta -Akif'le anlaşabilmesi imkânsız olan 'gelenekçi muhafazakâr çevreler' belki de kasıtlı olarak- onu milli şair, vatan şairi gibi sıfatlarla anmakta ve anlatmaktadırlar. Hâlbuki M. Akif bütün bu hamaset ve duygu sömürücülerinin tam aksine düşünen, akleden, olaylara gerçekçi bir gözle bakmaya çalışan ama her insanın bir özelliği olarak bazen yanılan, bazen doğru teşhisler koyabilen, hatasıyla sevabıyla bir insandır. Geleneksel ve muhafazakâr tarih anlayışının, Akif'i Türkçü, milliyetçi, vatansever ve İstiklal Marşı şairi gibi sıfatlarla anması ve tanıması bir ölçüsüzlüğün ve Akif'i mevcut düzenle özdeşleştiren gayretinin bir ifadesidir. Müslümanlar olarak sergilememiz gereken tutum, *Kuran*'ın tarih anlayışını kendimize rehber edinmemiz ve onun prensipleri doğrultusunda olayları ve insanları değerlendirmek olmalıdır." (Çiftçi, 1997)

Bu alıntıda da, "*Kuran*'ın tarih anlayışını rehber edinerek olayların ele alınması ve ders çıkarılması gerektiği" ileri sürülmektedir. Tarih, insanların belgelere dayalı olayları ele alıp yorumlamasıdır. *Kuran*'ın tarih anlayışı ne demektir? Bu anlamda, Attila İlhan'ın *Hangi Atatürk?*, T. Akyol'un, *Ama Hangi Atatürk?* çalışmalarına benzer, "Hangi Mehmet Akif?" sorusunun, adı konmasa da var olduğunu söyleyebiliriz. Ne İsa'ya, ne Musa'ya yar olamama gibi bir durum söz konusudur. Akif'i saptırmadan eldeki verilere göre ele alıp değerlendirmek mümkün değil midir? Elbette mümkündür. Bu yazıda Akif'i, bazı sorular sorarak, sorulara yanıt vererek anlamaya çalışacağız.

Mehmet Akif Ersoy kimdir?

Mehmet Akif, 1873 yılında İstanbul Fatih Sarıgüzel'de doğdu. Annesi Buhara Türklerinden Emine Şerife Hanım'dır. Arnavutluk'un İpek kasabasının Susişe köyünde doğan babası Tahir Efendi medrese öğre-

Mehmet Akif'in nüfus cüzdanı.

İkinci Meşrutiyet (1908) gösterilerinden bir fotoğraf.

nimi görmüştür; Fatih Camii'nde ders veren ve Nakşibendi Tarikatı'na mensup bir kişidir. M. Akif ilköğrenimini aile çevresinden almış, İptidai (ilkokul) ve Rüştiye mektebini (ortaokul) Fatih'te, İdadi'yi (Lise) Mülkiye'de bitirmiştir. Yüksek okula devam ederken, Mülkiye'de tadil (yeniden düzenlenme) olması ve buradan mezun olduktan sonra iş bulamama ihtimaliyle, aynı yapı içinde açılan Baytar Mektebi'ni (Veterinerlik, hayvan bakımı vb.) bitiriyor (Sarıhan, 1996:19; Doğrul, 1958: XI, XIII). Mehmet Akif, bu süre içerisinde Arapça, Farsça ve Fransızca öğreniyor. Babasının erken ölmesi, evlerinin yanması nedeniyle öğrencilik yılları oldukça sıkıntılı geçiyor. Akif, dar gelirli bir aileye mensuptur. Merkezde olmayan birisidir. Bu nedenle de girdiği sistem içinde, erken etkisizleştirildiği ve kolay dışlandığı ileri sürülebilir.

Mehmet Akif'in yetiştiği yıllar nasıldır?

Mehmet Akif'in çocukluk ve gençlik yıllarının (otuz beş yılının) otuz üç yılı II. Abdülhamit dönemi içerisinde geçmiştir. Birinci Meşrutiyet (1876), Doksan Üç Savaşı (1878), İkinci Meşrutiyet (1908), Balkan Savaşı (1912), I. Dünya Savaşı (1914), Kurtuluş Savaşı yılları (1919-1922), Osmanlı Devletinin altüst oluş yıllarıdır. Büyük bir belirsizliğin ve kaosun hüküm sürdüğü bir dönemdir. Bu dönemde aydınların, düşünürlerin çıkış yolu olarak üretebildikleri temel düşünce akımları Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülüktür. Mehmet Akif, bu dönemde, II. Abdülhamit yönetimine karşıdır. O döneme muhalefet eden aydınların yanındadır. "İstibdad" adlı şiirinde o dönemi şöyle anlatıyor:

"Yıkıldın, gittin amma ey mülevves (pis, iğrenç) dervi istibdad, / Bıraktın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yad / Diyor ecdadımız makberlerinden: "Ey sefil ahfad," / Huruş (gürültü) etmezdi mezbuhane, kimseden feryad? / Bütün ümidi istikbali artık müstahil (imkânsız) ettin; / Rezil olduk… Sen kâbusu huni (kanlı kâbus), sen rezil ettin! / Hamiyet gamzeden (gülümseyen) bir pak alın her kimde gördünse, / "Bu bir cani" dedin sürdün, ya mahkûm eyledin habse / Müvekkel eyleyip casusu her vicdana, her isse, / Düşürdün milletin en kahraman evladını ye'se… / Ne melunsun ki, rahmetler okuttun ruhi iblise!" (Ersoy, 1958:85,86).

Akif, II. Abdülhamit döneminden çok şikâyetçidir. "Sonunda bütün ümitleri yok ederek gittin. Haksız yere insanları süründürdün, mahkûm ettin. Ne kadar acımazsızsın, İblisi arattın" diyor. Yönetime bu derece tepkileri olan Akif, ona karşı olan hareketler içinde de kaçınılmaz olarak yer alacaktır. Akif'in aldığı eğitim, yaşadığı olumsuzluklar, etkilendiği kişiler, onun epistemolojik sınırlarını önemli ölçüde belirlemektedir. Etkilendiği insanlar arasında, Cemaleddin Efgani, Muhammed Abduh, Reşit Rıza, Tevfik Fikret, Muallim Naci, Namık Kemal, Abdülhak Hamit, Rüştiyeden Türkçe öğretmeni Mehmet Kadri Nazif sayılabilir. Akif, Batı dünyasından Shakespeare, Milton, Victor Hugo, Ernest Renan, Anatole France, Alfer de Musset, Emile Zola, Aleksandre Dumas Fils, Sienkiewicz gibi şair ve yazarları da okumuştur. Ayrıca Akif'in Nazan Tevfik'in gittiği yerlere uğradığı, ona yarenlik ettiği de bilinen -ve özellikle saklanan- bir gerçektir (Babanzade Naim, Ferit Kam'dan aktaran Ekmekçi, 1985).

Günümüzde Mehmet Akif'in yeri neresidir?

Günümüz Türkiye'sinde, ülkeyi, dünyayı anlayıp, anlamlandıran üst düzeyde sentezler yapabilen, toplumu etkileyen güçlü aydınlarımız ne yazık ki azdır. O nedenle de kimi çevreler Mehmet Akif'i gerçekliğinden saptırıp düşüncelerine dayanak noktası olarak almak istemektedirler. Mehmet Akif'in, yazıda ele alınacağı gibi, "Batıcı-İslamcı" bir çizgi, zihinsel bir sentez oluşturduğu ileri sürülebilir. Günümüzde, kimi çevrelerin Mehmet Akif'e sahip çıkmasının temel saikleri şöyle sıralanabilir:

1) Mustafa Kemal Atatürk'ün "Türkçü-Batıcı" (Batıcılığı çağdaşlaşma, asrileşme olarak alıyoruz.) Türk ulusal yapılanmasına itirazı olanların mağlup olma psikolojisi.

2) Türk devletinin yapılanmasından rahatsız olanlar, çıkarları bozulanlar, umduğunu bulamayanlar, imparatorluk bakiyesi gruplar.

3) Mehmet Akif'i, "Gaye vasıtayı meşru kılar" babından bir çekim merkezi yaparak, muhalefete bir meşruiyet kazandırmak isteyenler.

4) Günümüz dünyasını anlamakta, algılamakta, değiştirme ve dönüş-

türmede, akıl, bilim, demokrasi, çalışkanlıktan çok, "inanç/din" temelli bir yaklaşım ortaya koyanlar.

5) Bağımsızlık Savaşının marşını yazan şairi sahiplenerek, bir yandan bağımsızlığın içini boşaltmak, şairi kuruluşuna destek verdiği yapıdan koparmak ve muhalefetini güçlendirme isteği.

Bu o kadar öyle ki, Çanakkale Savaşı anılırken, bu çevreler sanki savaşı Mehmet Akif yapmış ve kazanmış gibi, Çanakkale Şiiri üzerine odaklanırlar. I. Dünya Savaşı, Anadolu gerçeği, sömürgeci Avrupa, Çanakkale savaş alanındaki Mustafa Kemal gerçeği, varlığı adeta göz ardı edilir. Olaya böyle bakmak herhalde Mehmet Akif'i, Mustafa Kemal'i ve Türkiye'yi doğru anlamanın göstergesi olmasa gerek.

Mehmet Akif İttihat Terakki üyesi midir?

Abdülhamit'in baskıcı yıllarında, bütün aydınların olduğu gibi, Mehmet Akif'in de Abdülhamit'e karşı bir tavrı vardır. Akifçi cenah bu yanı her nedense hep es geçer. Gerçeği kapatarak ortaya yeni bir gerçek konamaz. Akif'i İslamcı olarak adlandırırsanız, onun II. Abdülhamit'e tavır almaması gerektiğini söylemeniz gerekir. II. Abdülhamit'e karşı ilk örgütlenmelerin askeri öğrenciler arasında başladığı görülmektedir. İlk örgüt Mayıs 1889 yılında İttihad-ı Osmanî adıyla İstanbul'da kurulmuştur. Bu gizli örgütün ilk kurucuları, Askeri Tıp Okulu öğrencilerinden İbrahim Ethem (Temo), İshak Sukuti, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet ve Hüseyin Zade Ali Bey'dir. İttihatçılar, ülkede yeniden Meşrutiyet yönetimi kurmak, Kanun-i Esasi ile verilmiş olan hak ve hürriyetlere yeniden sahip olmak için, Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit'e karşı mücadeleyi temel amaç olarak belirlemişler, "İttihat Terakki" adı altında birleşmişlerdir. Örgütte, Selanik merkezli muhalif gruplar arasında "Seferatlar, masonlar, Türkler, Araplar, Arnavutlar, Müslümanlar ve Ermeniler, Rumlar, Yahudiler" sıralanabilir. Bu cemiyet, askeri darbeyle yönetimi almış, devleti acemice Almanya'nın yanında savaşa sokmuş, Mondros'la ülkeyi tasfiye noktasına getirmiştir. Elbette bu kadar farklı gruptan insanların olayları yorumlayışlarının, örtük amaçlarının farklılaşacağı, bunun da örgütte oyun içinde oyuna neden olacağı açıktır.

Mehmet Akif, 28 Temmuz 1908'den sonra 11 arkadaşıyla birlikte, İttihat Terakki'ye yemin etmeden, koşullu (yapılacak işe göre imza atarım anlayışına dayalı) üye oldu. Cemiyet'e üye olduktan sonra 11 Kasım 1908'de Darülfünun Edebiyat Müderrisliğine getirildi (İlahiyat/teoloji okumadığı gibi edebiyat okumadığını da biliyoruz). Elbette, Akif üzerinde uzmanlık düzeyinde çalışanlar tarafından, Akif-İttihat Terakki ilişkileri, Akif'in İttihat Terakki'deki etkinlikleri, etkilenmeleri derinlemesine incelenebilir. Bu çalışmalar ilginç de olabilir.

Mehmet Akif "Teşkilat-ı Mahsusa" üyesi midir?

Teşkilat-ı Mahsusa, hâlâ üzerinde geçerli ve güvenilir araştırmalar yapılmamış bir örgüttür. Bu örgüt, II. Abdülhamit iktidardan düşürüldükten sonra Enver Paşa tarafından 17.11.1913'de kendisine bağlı olarak yapılandırılmıştır. Örgüt, Batılı (İngiliz, Fransız, Alman ve Amerikan) ajanların Osmanlı ve Ortadoğu'daki çalışmalarını etkisiz hale getirmek amacıyla kurulmuştur. Örgüt üyeleri özenle seçilmekte ve geniş yetkileri bulunmaktadır.

Teşkilâtı Mahsusa'nın Garp cephesine, Almanya'ya giden Akif, Arap masasını yöneten Şeyh Salih'le çalışmaya başlar (Hiçyılmaz, 1979: 49,50). Gözlemlerini "Berlin Mektupları" adı altında yazan Akif'in bu örgütte yaptığı çalışmalar, düzenlediği raporlar henüz yayınlanmamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun sonuna doğru bu iki örgüt oldukça etkilidir. İttihat Terakki üyesi olan Mehmet Akif, Teşkilat-ı Mahsusa'da da çalışmıştır. Kesin liste yayınlanmamış olmakla birlikte, aşağıdaki listede Akif'in de adı geçmektedir.

Teşkilat-ı Mahsusa'ya üye ünlülerden bazıları: (soldan sağa) Enver Paşa, Rauf Orbay, Ali Fethi Okyar.

Teşkilat-ı Mahsusa'ya üye diğer bazı ünlüler: (Soldan sağa) Yarbay Mustafa Kemal Bey, Mehmet Akif Ersoy, Dr. Refik Saydam.

Akif'i bu örgütten soyutlayarak ele almak, Akif gerçeğine uygun değildir.

Teşkilat-ı Mahsusa'daki ünlüler: Enver Paşa, Binbaşı Süleyman Askeri, Eşref Kuşçubası, Rauf Orbay, Çerkes Ethem, Abdulaziz El-Sinusi, Dr. Esat Işık Paşa, Hüsamettin Ertürk, **Mehmet Akif Ersoy,** Cezayirli Emir Ali, Afyonlu Ali Çetinkaya, Ali Fethi Okyar, Binbaşı Mısırlı Aziz Ali Bey (sonradan Mısır ordusunda general), Nuri Killigil (Enver'in kardeşi, sonradan önemli sanayici), Binbaşı Fuat Bulca (sonradan THK Başkanı), Teğmen İslam Bey (Fuat Paşa'nın oğlu), **Binbaşı Mustafa Kemal Bey**, Yüzbaşı Manastırlı Nuri Conker (Osmanlı Meclisi Mebusan azası), Dr. Refik Saydam (sonradan bakan ve başbakan), Piyade Yüzbaşı Çerkes Reşit (Çerkes Ethem'in ağabeyi), Teğmen Yakup Cemil (1916'da vatana ihanetten asıldı), Dr. Bahattin Şakir, Mithat Şükrü Bleda, Ohrili Eyüb Sabri, Fuat Balkan, Teğmen Hilmi Musallimi (1915 Süveyş Kanalı Harekatı'nda Kürt mücahitlerin komutanı, Said Halim Paşa'nın katibi), İsmail Canbulat (1926'da İstiklal Mahkemesi'nde asıldı), piyade subayı Rasuhi (sonradan Mustafa Kemal'in yaveri), Filibeli Hilmi Bey (İttihat Terakki Müfettişi, 1926'da asıldı), Şerif Burgiba (Habib Burgiba'nın babası), Arabistan'da İbn-ür Reşid (P. H. Stoddard'ın Esref Kusçubaşı'ndan dinleyip hazırladığı listeden derlenmiştir. Kaynak: *Aksiyon Dergisi*, Sayı: 49, 1995. http://www.enfal.de/tarih37.htm).

Mehmet Akif Kuvvayı Milliyeci midir?

Akif İzmir'in işgalinden rahatsız olmuş, Balıkesir'de direniş hareketlerine katılmıştır. Ankara'nın da çağırması üzerine, Akif (47 yaşında) İstanbul'dan Ankara'ya 11 Nisan 1920 günü gizlice geçmiştir. Kendi geçerken, İstanbul'da yayınlanan *Sebilü'r Reşat* dergisi de Ankara'ya taşınmıştır. Ankara'ya geldikten dokuz gün sonra 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Mustafa Kemal Akif'e, Kuvvayı Milliye'ye katıldığı için teşekkür etmiştir. Akif Anadolu halkını uyandırmak, bilgilendirmek ve işgalci kuvvetlere karşı örgütleyebilmek için Bursa, Balıkesir, Kastamonu, Konya ve Kayseri'ye gitmiş; camilerde, meydanlarda konuşmalar yaparak çalışmıştır. Kısacası, işgal ordularının Anadolu'dan temizlenmesine katkı vermiş bir Kuvvayı Milliyeci'dir.

Sıratı Müstakim ve Sebilü'r Reşat dergilerinde Akif'in rolü nedir?

Mehmet Akif'in yazı yazdığı ve düşüncelerinin ifade ettiği yayınlar, *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilü'r Reşat* dergileridir. *Sırat-ı Müstakim* dergisinin kurucuları arasında Ebulula Mardin, Şeyh Ömer Feyzi'nin babası Arif Bey sayılabilir. Derginin sahibi Serezli Eşref Edip (Fergan, Mason Müslüman, Tarikat-ı Selahiye'nin "Kırklar Meclisi" üyesiydi), başyazar ve yayın yönetmeni Akif'ti. Yazarlar arasında, Musa Kazım Efendi (Mason), Babanzade Ahmet Naimbey (H. Edip'e göre Yahudi dönmesi), Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura (Türkçü), Ethem Nejat (sosyalist) gibi değişik kesimden isimler vardı. Dergi, 14 Ağustos 1908'de yayın hayatına başladı (182 sayı yayınlandı). 8 Mart 1912'den sonra *Sebilü'r Reşat* adını aldı. İsim değişikliğinden sonra ilk kurucular çekildi. Eşref Edip, Mehmet Akif, aralarına Prens Abbas Halim Paşa'yı alarak yola devam ettiler. Derginin mali kaynağını bu sefer Kavalalı Ailesi karşılıyordu. Dergi İttihat Terakki Cemiyeti'yle uyuşmazlığa düşerek üç kez kapatıldı. Bu nedenle de 300-301. sayısı *Sebil-ün Necat* adı altında yayınlandı. Gidenler gelenler arasında kültürel ve düşünsel anlamda bir fark olmamakla birlikte bir kırılma yaşandığı anlaşılıyor. Kırılmanın nedenleri pek bilinmiyor (*Anabritannica*, 1993:263, Cilt 27; Yalçın, 2006: 205, 206, 207). Bu konuda Mehmet Akif'le ilgili olarak yazılanların, yapılan konuşulanların birçoğu -üzülerek belirteyim ki- ciddi okumalara ve çözümlemelere dayalı değil. Akif, düşüncelerini duyurmak ve etkili olmak için, yayın organının önemini

kavramıştır. Ancak, yönlendiren çekip çeviren devrimci bir lider değildir. Bütün yapılanmalara sonradan katılan elemandır. *Sebilü-r-Reşat* da bu anlamda seyyar (İstanbul, Kastamonu, Ankara, Kayseri, İstanbul) bir dergidir.

Mehmet Akif'in düşünsel yapısı günümüzde nereyi işaret etmektedir?

Akif, ortaya koyduğu eserlerle, tutum ve davranışlarıyla "medeniyetçi", "reformist" olarak tanımlanır. Çok bilinen, üzerinde çok durulan yaklaşımlarından birisi şöyledir:

"Yeniden Kur'an'dan alıp ilhamı, asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı."

İlham almak: 1. İlhâmât, yaratıcı bir eyleme iten içe doğma, yaratıcı coşku. "Yani yaratıcı şairler gibi ilham mı bekleyeceksiniz". (İng., Fr. inspiration), eşani, esin. 2. İçe doğan şey, 3. Peygamberlerin kalbine gelen ve vahiy şeklinde inen tanrısal aleme ait duygu ve düşünceler olarak ifade edilir (Pars,1972: 1195). Akif'e göre çağı anlama ve anlamlandırma ve yeniden yorumlamada, yaratıcı bir heyecan alınacak temel referans kaynağı *Kuran*'dır. Bu referansla bir heyecan yaratmak, büyük bir çalışma isteği oluşturmak, yüksek bir güdülenme sağlamak temel amaçtır.

İdrak: İdrâk, Ar. derk, 1. Akıl erdirme, anlama yeteneği, anlayış. 2. Erişme, ulaşma, varma, varış, yetişme, kavuşma, erişim, ulaşım, mavasala, 3. Çağını bulma, mevsimine yetişme (Pars,1972: 1195; TDK,1998: 1047).

Asrın idraki, çağın anlayışı, çağın bilimsel verilerinden ve sonuçlarından yararlanarak bir olayı ele alma, bir problemi çözme ve sonuçlandırma süreçleridir. Akif, "Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı" derken, insanlığın ulaştığı bilimsel sonuçlardan, ulaştığı akıl düzeyinden yararlanılarak, İslam coğrafyasının insanlarının ve yaşamlarının yeniden biçimlenmesini ileri sürmektedir. Bu anlamda Mehmet Akif reformist, diğer bir ifadeyle "yeniden biçimlemeci"dir.

Mehmet Akif'in, Osmanlı'nın son dönemlerinde oluşan "Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık" akımlarının, özellikle Batıcılıkla İslâmcılığın sentezini yapmaya eğilimli olduğu kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır. Batıcılıktan anladığı da, Batı'dan "bilim" ve "fennin" alınarak korkusuzca kullanılmasıdır. Bunu *Süleymaniye Kürsüsü*'nün "Telakkinin Sırrı" bölümünde şöyle açıklamaktadır:

"Alınız ilmini Garbın, alınız san'atini. Veriniz hem de mesainize son süratini. / Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız; / Çünkü milliyeti yok sanatın, ilmin; yalnız." (Ersoy, 1958:186)

Burada Garbın bilim ve sanatının alınmasının bir zorunluluk olduğunu, bunlarsız yaşanamayacağını ifade etmekte ve bir çekimserliği kaldırmak için de, bilimin ve sanatın milliyetinin olmadığını belirtmektedir. Bilim ve sanatı alabilmek için, üst düzey zihinsel çözümlemeler (analiz), bireşimler (sentezler), duyuşsal anlamda üst düzey güdülenmeler gereklidir. Bilim ve sanatta değişim ve dönüşümü gerçekleştirebilmek için bilim ortamını oluşturmak gereklidir. Mehmet Akif, bu yaklaşımıyla Batıcı (Garpçı) olarak ifade edilebilir. Bilim ve sanat elbette bir dille yapılacaktır. O dil hangisi olacaktır? Bunun Türkçe olacağını söylemek mümkündür. O halde, Akif'in "Batıcı-İslamcı" bireşimine, dil ve düşünce bağlamıyla örtük bir Türkçülüğü eklemek mümkündür. Burada belki şu eleştiri ileri sürülebilir: Akif bir yandan "Asrın idraki" diyerek Batı'yı öngörürken ve Asım için Batı'ya öğrenim için gidin derken, diğer yandan aynı Batı için "Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar" ifadesini kullanmaktadır. Akif'in düşünsel şemalarında yeni bir sorunla karşılaşırız: Hangi Batı? Akif hangi Batı'yı öngörmektedir? Bir yanda, yağmacı, sömürgeci, işgalci Batı; diğer yanda sormanın, sorgulamanın, araştırmanın, öğrenmenin, yaratmanın, üretmenin adresi olan Batı.

Akif, *Kur'an*'a bakarken de, mevcut anlayışları, bağnazlığı ve cehaleti şu şekilde eleştirir:

"Lafzı muhkem yalınız anlaşılan Kur'an'ın / Çünkü kaydında değil hiç birimiz mananın / Ya açar nazmı cehlin bakarız yaprağına / Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına / İnmemiştir hele Kur'an bunu hakkıyla bilin."

Akif, *Kur'an*'ı ölü kitabı yapan, anlaşılamayacağını savunan, sadece yüzeysel okunmasıyla insanları onun ilahi mesajından mahrum bırakan din adamlarını, şeyhleri, tarikat çevrelerini kısacası geleneksel din anlayışını reddeder. Bu sapkın zihniyet karşısında suskun kalmaz (Çiftçi, 1997).

Bu anlamda, Akif'in *Kur'an* anlayışı, akılcı, bilimci paradigmalar üzerine oturur. Şark dünyasının oluşturduğu "İslam Kültürünün" hurafelerle, miskinlikle yüklü olduğunu ileri sürer. Günümüzde de bu zihinsel tembellik ve yanlış yapılan-

İstiklal Marşı Resmi Gazete'de 21 Mart 1921.

جریدهٔ رسمیه

استقلال مارشی

İSTİKLÂL MARŞI RESMİ GAZETE'DE

O zamanki adı Cerideî Resmiye olan Resmi Gazete'nin 21 Mart 1921 tarihli sayısında İstiklâl Marşı bu biçimde yer aldı.

ma devam etmektedir. Osmanlı Devleti'nin sona erişinden sonra oluşacak Türk (milli) ulusal devletini de "asrın idraki" içine almak mümkündür. O dönemin güçlü isimlerinden Ziya Gökalp, "Batıcı-Türkçü" bir bireşimi (sentezi) öngörmektedir. Bu bireşimde ezanın ve *Kur'an*'ın Türkçe okunması, ibadetin Türkçe yapılması istenmektedir. Bu bir anlamda Martin Luther'in (1483-1546) İncil'in Almanca'ya çevrilmesi ve ibadetin Almanca yapılması (1520) önerisine benzer ve dört yüz yıl sonra Mustafa Kemal tarafından uygulamaya konmuştur. Bu anlayış günümüzde uygulamadan kaldırılarak, *Kuran*'ın iletisinin (evrensel, ilahi mesaj) halk tarafından anlaşılması engellenmiştir. Kaynakla alıcı arasındaki iletişimi sağlayacak dil bağı yok edilmiştir. Günümüzde de bu iletinin kesilmesinin gerekliliğini ne yazık ki şiddetle savunanlar (!) hâlâ vardır.

Mehmet Akif milletvekili iken.

Toplumsal değişim ve dönüşüm gelgitlerle günümüze kadar süregelmiştir. Mehmet Akif, Türkiye Cumhuriyeti'nin Türkçü, laik ve ulusal yapılanmasında etkili olarak yer almamıştır. Merkezde bulunmamış, tüm oluşumlara sonradan katılmıştır. Bunun nedenleri arasında, yoksul bir aileden gelmesi, aldığı eğitim, ayrıca kendi düşünsel bireşimi ile uygulamaya konulan bireşimler arasında farklar bulunması sayılabilir. Bu yaklaşım farklılığına dayanarak, Akif'i Cumhuriyet yapılanmasının tamamen dışına ve hatta karşısına almak, Akif merkezli bir muhalefet geliştirmeye çalışmak doğru ve gerçekçi bir yaklaşım olarak görünmüyor. Günümüz Türkiye'sinde, sorunlarını çözemeyen, dünyayı doğru algılayamayan bir yönetim yapılanmasının olduğu bir gerçektir. Kurulan yeni devletin hedeflerinden saptırılarak, sorun çözemeyen, bilgi üretemeyen, dahası halkını aç bırakan bir mekanizmanın oluşmasında, muhaliflerin altmış yıllık iktidarı göz ardı edilmemelidir. Cumhuriyetin kuruluşunda oluşturulan Sümerbank'ın büyük bir şehvetle tasfiye edilerek, Ulus'taki o tarihi binanın önüne LC Waikiki (!) levhasının asılması, ikiyüzlülüğün, aymazlığın bir aynası, fotoğrafı ve göstergesidir. O resmin yanından geçerken kimisinin dişleri görünüyor, kimisinin de içi yanıyor. Bizi içi yananlardanız.

Mehmet Akif'i doğru okumak ve anlamak için nasıl bir yol izlenmeli?

Elbette bir insanı anlamak için, onun ortaya koyduğu eylemlere, yazdıklarına ve söylediklerine bakmak gerekir. Bu değerlendirmeyi yaparken de döneminin koşulları dikkate alınmalı ve elden geldiğince önyargısız olunmalıdır. Akif'in *Safahat*'ın *Gölgeler* kitabından "Şark" başlıklı şiiri:

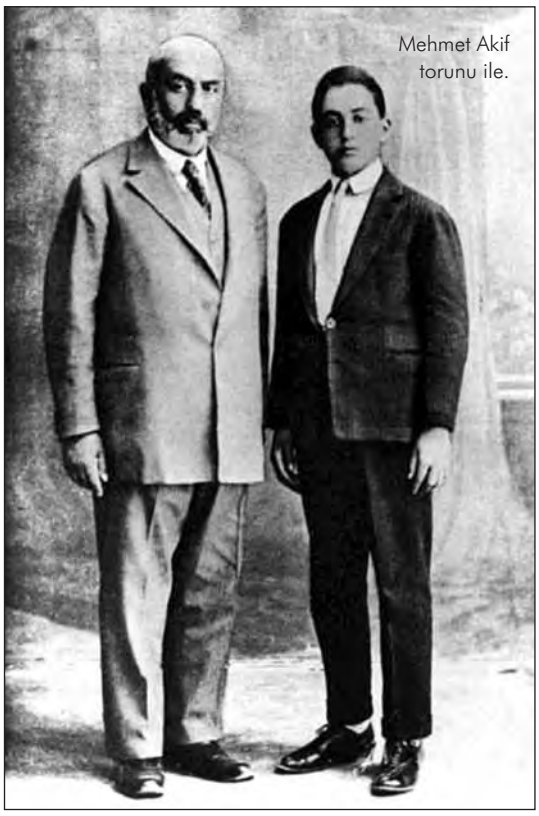
"Musallah, hiç göz açtırmaz da Garbın kanlı kâbusu, / Asırlar var ki, İslam'ın muattal (işlemez), beyni bazusu, / Ne gördün, şarkı çok gezdin?" diyorlar. Gördüğüm: yer, yer / Harap iller, serilmiş hanımanlar, başsız ümmetler, / Yıkılmış köprüler, çökmüş kanallar: yolcusuz yollar / Buruşmuş çehreler, tersiz alınlar; işlemez kollar; / Bükülmüş beller, incelmiş boyunlar; kaynamaz kanlar; / Düşünmez başlar, aldırmaz yürekler, paslı vicdanlar / …… / Ekinsiz tarlalar, ot basmış evler, küflü harmanlar / Cemaatsiz imamlar, kirli yüzler, secdesiz başlar; / "Gaza" namıyla dindaş öldüren biçare dindaşlar; Ipıssız aşiyanlar; kimsesiz köyler, çökük damlar, / Emek mahrumu günler; fikri ferda bilmez akşamlar!... Geçerken, ağladım geçtim; dururken ağladım durdum; / Duyan yok; ses veren yok, bin perişan yurda başvurdum." (Eylül 1918)

Mehmet Akif Teşkilat-ı Mahsusa ve Kuvvayı Milliye'de görev yaptığı yıllarda, Anadolu, Suriye ve Arabistan'da gözlemler yapmış, onları gerçekçi biçimde anlatmıştır. O günden bugüne yaklaşık yüz yıl geçti. Bu görüntülere bugün de rastlamak mümkündür. Doğu (İslam) dünyası, kalkınma, ilerleme, fen, mühendislik, felsefe konularında aydınlanma sürecini ne yazık ki tamamlayamadı. Bu anlamda, ülkemizde tartışılmayan, sorgulanamayan, akla, mantığa vurulamayan değerlerle düşünce üretme biçimi (skolastik düşünce) hâlâ etkilidir. Yüz yıl sonra, Doğu (İslam) coğrafyası yine işgal altındadır. Buna yardımcı olan, alt yapısını hazırlayan insanlar, ne yazık ki, Mehmet Akif'in adını da sonuna kadar kullanmaktadırlar. Günümüzde Mehmet Akif sağ olsa, bu savaşlara lanet yağdırmaz, o işgale karşı direnmez miydi? Irak'ın, Afganistan'ın işgalinde susanlar, hatta işgalcilerle işbirliği yapanlar, sonra hiçbir şey olmamış gibi dönüp, "İslam, *Kur'an,* türban ve Gazze" demektedirler. Akif'i anlamak, onun hakkını vermek her halde bu sorulara en az Akif kadar doğru yanıt vermekle mümkün olabilir.

Mehmet Akif ve düşüncesini ele alırken, o dönemde dünyadaki sosyo-ekonomik gelişmeleri de göz ardı etmemek gerekiyor. Ümmet devleti olan büyük bir imparatorluk yıkılıyor, onun yerine ulus devletler kuruluyor. Ulusal yapı (millet), dil, ta-

rih, ideal, vatan, ekonomi (menfaat) ve kültür birliğine dayalı dirik bir yapıdır. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, ulus devletlerin yapısı oluşuyor. Osmanlı devleti içinde yirmiye yakın ulus devlet kurulurken, bu yapının asli kurucu unsuru, bir yandan işgalcilere, bir yandan da kurucusu olduğu yapıya da savaş vererek "Türk" ulusal devleti kuruluyor.

"Uçurumla zirveyi görmüyoruz. Sade bir düzlükte yürüdüğümüzün farkındayız; rahatça yürüdüğümüz, rahat yaşadığımızı zannediyoruz, duygusuzluğumuzun farkında değiliz; en az sahip olduğumuz duygu, realitenin duygusudur… Daha düne kadar cami avlusundaki çınarın altında gölgelenirken, elli sene içinde ne olduğunu bilmediğimiz bir büyük sanayi asrının ateşten bir sel gibi baskınına uğradık: Örf gitti, kuvvet gitti, aile gitti, idrak gitti, ümitler hep gitti, hâlâ karanlıkta bekliyoruz. Maddi ve ruhi sefalet çekenlerin sayısı milyonları aşan büyük sanayi asrının çocuklarıyız. Ancak 'maddi' ve 'manevi' bütün tedavi vasıtaları yabancı diyarların elinde ve şuurundadır. Bu belki sefaletimizin en acıklı tarafıdır." (Topçu, 2006:11).

Mehmet Akif torunu ile.

Mehmet Akif döneminin bilgilerine sahip, büyük bir imparatorluğun, büyük bir idealin yıkılışını görmüş, yıkılışa karşı tutum almış bir insandır. Akif'in izlediği stratejinin doğruluğu yanlışlığı iç içedir. Akif, Cumhuriyet'e giden bütün oluşumların -sonradan eklemlense de- içindedir. Tutarlılık bunun devamı olan Cumhuriyet devrimlerine de açıktan destek vermesiydi. Kenara çekilerek -ve hatta nedeni ne olursa olsun kendini Mısır'a sürgün ettirerek- sessiz kalmaması gerekirdi. Kenara çekilerek sessiz kalma, susma hakkını kullandı. Devrimlere karşı tutum alması nedeniyle dışlanmış, yok sayılma gibi durumlarla da karşılaşmıştır. Bunu da doğal karşılamak gerekir.

Mehmet Akif, Türkiye'den Mısır'a 1925 yılında gitmiş, 1936 yılında dönmüştür. Bu 11 yıllık süre içinde elbette durum muhasebesi de yapmış olmalıdır. Aşağıda okuyacağınız ifadeler bu muhasebenin yapıldığına dair önemli açıklamalar olarak ele alınabilir. İstanbul'daki son günlerinde Hilmi Yücebaş, onunla yapılmış söyleşiden şunları aktarıyor:

"Mısırlılar Türkleri taklit etmek için ancak ve ancak muazzam inkılâbımızın her sahasını büyük bir merakla takip etmektedirler. İstiklal mefhumunu anlayan her münevver Mısırlı, Türk İnkılâbının aşığıdır. Türk İnkılâbının derinliğine, eşsizliğine inanan matbuatı ve münevverleri bizim milli hareketlere olan bütün yeniliklerimiz büyük bir dikkatle incelemektedirler. Ben İstanbul çocuğuyum. Bu şirin memleketimin dağlarında, kırlarında, bahçelerinde belki daha ayak izlerim silinmemiştir. İnşallah iyi olur olmaz İstanbul'u baştanbaşa gezeceğim ve ondan sonra senelerinde harap bir yer iken bugün inkılâbın en canlı timsali olan Ankara'yı ziyaret edeceğim." (Hilmi Yücebaş'ın "Bütün Cepheleriyle Mehmet Akif" çalışmasından aktaran Sarıhan, 1996: 216, 217)

Bu ifadeler bile, Akif'in Cumhuriyet Türkiye'sinin devrimlerini mutlulukla karşıladığının ve sahiplendiğinin göstergesidir. Bu ifadelerle, "Küstüm gittim; ama doğru işler de yapıldı aslında" der gibi algılanabilir. Türk devrimini de, "derinlik" ve "eşsizlik" diye tanımlamakta, "Bizim milli hareketlerimiz olan bütün yeniliklerimiz" ifadesindeki yenilikleri milli eylem olarak ifade etmektedir. Ankara'yı ve elbette Mustafa Kemal Atatürk'ü ziyaret edeceğini söylemektedir. Akif başka bir konuşmasında şöyle demiştir:

"Mısır'da on bir yıl kaldım. Fakat on bir saat daha kalsaydım artık çıldırırdım. Sana halishane bir fikrimi söyleyeyim mi: İnsanlık da Türkiye'de, milliyetçilik de Türkiye'de, Müslümanlık da Türkiye'de, hürriyetçilik de Türkiye'de. Allah benim ömrümden alsın, Mustafa Kemal'e versin." (M. Nalbanoğlu ve V. Savaş'tan aktaran, Öztürk, 2008:351).

Akif'in bu sözleri, devrimleri kabullendiğinin göstergesidir. Bütün bunları görmeden Akif'i kullanarak, Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Atatürk'e hücum etmenin, entelektüel bir kavrayışla, mantıksal tutarlılıkla bir ilgisinin olmayacağı açıktır.

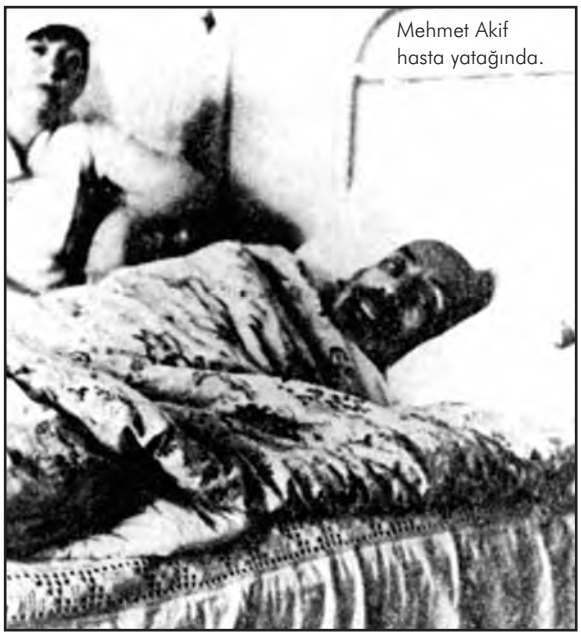
Asım nesli ne anlama gelmektedir?

Akif, *Safahat*'ın altıncı kitabı *Asım*'da, ülkenin değişik yerlerinde yaptığı gözlemlere dayalı öyküler anlatarak toplumsal yapıyı eleştirel bir yaklaşımla ele almaktadır. Bunların bir kısmı bugün de geçerliliğini korumaktadır. İşte bir örnek:

"Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem; / Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem, / Biri ecdadıma saldırdı mı, hatta, boğarım!... / - Boğamazsın ki! / - Hiç olmazsa yanımdan kovarım. / Üç buçuk soysuzun ardından zağarlık

yapamam; / Hele hak namına haksızlığa ölsem tapamam. / Doğduğumdan beridir, aşıkım istiklale, / Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lale! / Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum? / Kesilir, belki, fakat çekilmez boynum / Kaynayan bir yara gördüm mü yanar ta ciğerim, / Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim / Adama aldırma da geç git, diyemem, aldırırım. / Çiğnerim çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım."
22 Zilhicce 1337, 18 Eylül 1919
(Ersoy, 1958:400)

Akif burada, "zulmü alkışlayamayacağını, zalimi sevemeyeceğini" söylemektedir. Şiir İzmir'in işgali ve Anadolu'da kongreler tamamlandıktan sonra yazılmıştır. Bu şiirin Mustafa Kemal için yazılmış olması mümkün değildir. Öyle olsa, Akif Kurtuluş Savaşına destek vermez, Anadolu'ya geçmezdi. Bu, İstanbul'da Mütareke basını ve zulmü alkışlayanlara, mandacılara karşı yazılmış bir şiirdir. Onur, kimlik, bağımsızlık ve özgürlük kavramları çok önemlidir. Bu özellikler o dönemde yetişen Namık Kemal'de, Tevfik Fikret'te, Mustafa Kemal'de de görülmektedir. Onu Tevfik Fikret'le kıyaslayıp, Fikret'i "kötü, dinsiz, oğlu Hıristiyan oldu" diye eleştirmekle ne kazanabiliriz? Akif'in çocukları da yoksulluk yaşadı. Bir tanesinin yoksulluk içinde öldüğü basına da yansıdı. Görülmesi gereken, Mehmet Akif'teki Tevfik Fikret'tir. Tevfik Fikret'in yaktığı ışık, *Tarihi Kadim olmasa*, Akif nerede dururdu? Mehmet Akif'i anlamak için, Tevfik Fikret ve o dönemin aydınlarını bir bütünlük içinde görmek ve anlamak gerekir. Onaran, "Mehmet Akif *Safahat*'ı yazmasaydı, Nazım Hikmet *Memleketimde İnsan Manzaraları*'nı yazabilir miydi?" diyerek bu akışa ve etkileşim sürecine işaret ediyor (Onaran, 2009:22). O dönemdeki her aydının bir feryadı vardı. Gemi batarken şarkı söylenmez ki!

Mehmet Akif hasta yatağında.

Elbette Mehmet Akif'i, Tevfik Fikret'i ve o dönemin aydınlarını değerlendirirken, "dün durum nasıldı, bugün neredeyiz, ne yapıyoruz ve yarın ne olacağız?" sorularını sormalı ve işe yarar yanıtlar bulmalıyız. Kendi düşünce koordinatlarımızı yeniden test ederek yola devam edeceğiz. Her değerlendirme, her bakış o nedenle önemlidir, saygıya değerdir. O nedenle düşünce üretmekten, soru sormaktan korkmamalıyız. Hele o dönemin aydınlarını karalamak, çarpıtmak, saptırmak ve sömürmek hakkımız değildir.

Akif, "Azim ve Ümit" başlıklı şiirinde şöyle yazıyor:

"Ey dipdiri meyyid 'İki el bir baş içindir' / Davransana… Eller de senin, baş da senindir. / Karşında ziya yoksa, sağından, ya solundan / Bir tek ışık buluver… Kalma yolundan / Alemde ziya kalmazsa halk etmelisin halk! / Ey elleri böğründe yatan şakın adam, kalk! / Ye's öyle bataktır ki; düşersen boğulursun. / Ümide sarıl sımsıkı, seyret ne olursun! / Sahipsiz olan memleketin batması haktır; / Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır. / Feryadı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar… / Uğraş ki, telafi edecek bunca zarar var." (Ersoy, 1958:209,210)

Akif, pozitif düşünüyor, iki el ve başı kullanarak çözüm yolu bulmanın gerekliliği üzerinde duruyor. Arsan bir yol bulursun, yoksa, o yolu yaratmalısın diyor. "Alemde ziya" deyiminden, "ziya, ışık, enerji bilgi, düşünce" olarak algılanabilir. Bu ışık kalmazsa, çare olarak oturup ağlamak değil, bunu "halk" etmelisin, yani "yaratmalısın" diyor. Kim halk edecek? Elleri böğründe yatan o şaşkın adam. Kim o şaşkın adam? Kim olacak? Şarklı/doğulu ya da her bir Müslüman. Peki, ne yapacak o şarklı, şaşkın adam? Önce ayağa kalkacak. Ziya oluşturmak için yapılması gerekenler ne ise onları yapacak, diyor. Akif'in miskinliğe, korkaklığa, çaresizliğe isyanıdır bu. Yoksa teslim olmak, birinin arkasına sığınarak çare bulduğunu sanmak değildir. O çağlayan bir pınar, yanan bir ateştir. O bir "ideal" ve "isyan" adamıdır. Haksızlığa, yoksulluğa ve çaresizliğe karşı isyanın adresidir. Türbesinin dibinde oturup ağlamanın, göğsünü yumruklamanın; haksızlığı, zulmü görüp korkup sinmenin, susmanın, karanlığı harlamanın adresi değildir. "Azim ve Ümit" başlıklı şiir bugün için de geçerliliğini korumaktadır.

Akif, başka bir şiirinde de şöyle diyor:

"Hasta meydanda, gerçekten tedaviye muhtaç. / Fakat, görmeliyim, nerede hekim, nerede ilaç?"

Bu dizeleri günümüzde nasıl anlamak gerekir?

1) Hasta olan kimdir? Hasta olan, "toplum" ve o toplumun "yönetimi"dir. Bir anlamda Osmanlı Devleti. Devlet, toplumun sorunlarını çözemiyor, ayakta duramıyor. Batı devletleri de, bu toplumu (Osmanlı'yı) "Hasta Adam" olarak tanımlıyor; bu o dönemde kabul görmüş bir gerçek.

2) Toplum sorunlarını çözemiyor-

sa ve hastaysa, hastalığın nedenleri nelerdir? Bu gibi sorunların da doğru teşhisini koymak gerekir. Hastalıkta teşhisi kim koyar? Hekim. Toplumsal sağaltımda hekimin yerini kim tutacak? Toplumun üst beyin gücü olan düşünürler, aydınlar, toplum mühendisleri ve yöneticiler. Akif bunların önemli olduğunu ve ortaya konan çözüm önerilerini görmek istediğini söylüyor.

3) Hastalık tanısını koymak yetmiyor. Hastalık organizmanın "neresinde" ve "hangi hastalık mikrobu" etkilidir? Bu anlamda doğru teşhis koymak çok önemlidir. Doğru teşhis koymak da yetmiyor, hastayı sağaltacak programın uygulanması gerekiyor. Teşhisten sonra hastaya ilaç verilir ve diğer sağaltım çalışmaları uygulanır. Teşhise uygun ilaç üretmek gerekir. Bunun da yolu, akıl, mantık, sevgi, bilim ve çalışmadır. Akif, "Nerde hekim, nerde ilaç?" derken, bu sağaltımı yapacak insanların projelerini görmeliyim demek istiyor. Burada, Akif model önermekten çok, önerilecek modellere temkinli yaklaşmak istiyor. Bu anlamda Akif, toplum mühendisi ve düşünür olarak ileri çıkmıyor, model önermiyor. Önerilecek modelleri görmeliyim diyor. Başkalarının önerilerine karşı bunları söylüyor. Ne zaman diyor? 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkesi imzalanmıştır. O sıralarda bunları söylüyor.

Akif, İslam'a dönelim, çözüm İslam'dadır gibi bir fikir ileri sürmüyor. "Ayağa kalk, etrafına bak, çalış, çabala, sorunlarını çöz, ağlama!" diyor. Bu noktada, Akif ile Akifçilerin birbirinden farklı olduğunu görmek gerekir.

Asım eğitimi

Eğitim, bir toplumun gelecekten beklentileri, geleceğe dönük yatırımıdır. Bu yatırım yoksa, yetersizse, elbette o toplumun çağı anlaması, algılaması ve dönüştürmesi, problem çözme gücü oluşturması mümkün değildir. Günümüz İslam toplumlarının geri kalmış olmalarında, ellerindeki imkânları kullanamamalarında eğitimsizlik (düşük nitelikli eğitim) yatmaktadır. Bu anlamda, Akif eğitimin önemini gören biri olarak, eğitimde neler yapılması gerektiğini Asım kitabında dile getirmektedir. "Asım Eğitimi" adlı şiir:

Edirnekapı mezarlığındaki kabri.

"Sade Garbın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz / O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin; / Giden üç yüz senelik ilmi sık elde edinin. / Fen diyarında sızan na-mütenahi pınarı, Hem için, hem getirin yurda o nafi' suları. / Aynı memba'ları ihya için artık burada, / Kafanız işlesin, oğlum, kanal osun arada. / Dünkü ilmin bile biganesiyiz, cahiliyiz. / İşte fıktanı bu ihmal edilen ma'rifetin, / Nesli bir acze düşürmüş ki, bugün memleketin. Bir yığın kuvveti var, hem ne tabii de, henüz, / Biz o kuvvetlere eller gibi hakim değiliz / Yarının ilmi nedir, hâlbuki? Gayet müthiş: / 'Maddenin kudret-i zerriyesi' uğraştığı iş. / O yaman kudrete hakim olsam diyerek, Sarfedip durmadan birçok kafa, binlerce emek. / Ona yükseldi mi, artık, değişir ruhi zemin; / Çünkü bir damla kömürden edecektir te'min Öyle milyonla değil, na-mütenahi kudret… / İbret al sözünden, aman oğlum, gayret! / Bir yılın var daha zannımca? / - Evet. / - Bak, ne kolay' Lakin ihvanı kiramın? / - Çoğunun altışar ay. / - Hep giderler ya, beraberce? / - Giderler malum. / - Hepsinin mesleği sağlam mı? / - Evet, müspet ulum. / - İnkılabın yolu mademki bu yoldur yalnız, / 'Neredesin hey gidi Berlin!' diyerek yollanınız. / Altı ay, bir sene gayret size eğlence demek… / Siz ki yıllarca neler çekmediniz, hem gülerek! / Hani, bir ömre bedeldir şu geçen her gününüz; / Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz, / Şarkın aguşu açıktır o zaman işte size; / O zaman varmanın imkanı olur gayenize; / O zaman dinlerim artık seni, ASIM bol bol… / - Yarın akşam giderim / - Öyle mi? Berhudar ol."
(22 Zilhicce 1337 / 18 Eylül (1335)1919)

Akif, *Asım* kitabında, toplumsal eleştirilerde bulunmaktadır. Sadece eleştiriyle yetinmiyor, bir çözüm yolu da önermektedir. Çözüm nedir? Bir grup öğrencinin Batı'ya gönderilerek oranın "sadece bilimini" almalarını, o bilimle, üç yüz yıllık geri kalmışlığın yenilmesini istemektedir. Çözümü, elinde bilim ve teknoloji olan Batı'yı işaret etmektedir. Bunu yaparken, toplumsal yapıdaki değişimlere (bilim iklimi) dair okul, toplum, ekonomi, inanç uygulamaları, tarihe dönük önerileri yoktur. Toplumsal bir proje, sistem önermiyor. Batı'nın bilim ve fennine işaret ediyor. Aslında, Mehmet Akif, İbni Sina'nın, söylediği, "Bilim ve sanat takdir edilmediği yerden göç eder." sözüne uygun olarak, öğrencileri

"bilim" ve "sanat"ın peşine göndermek istiyor. Ancak sorun, sadece bilim öğrenmekle çözülmüyor. Esas sorun, "bilim" ve "sanat"ın "huzur" bulacağı ve "takdir" edileceği iklimin yaratılmasıdır. Bu iklim ortamı yaratılmadan, "bilim" ve "sanat" ülkede yeşerir mi? Sorun bilim ve sanatın takdir edileceği iklimin nasıl yaratılacağındadır. Soru sormayı, araştırmayı, incelemeyi yok ederek, insanı dondurarak, onda merak güdüsü oluşturmadan adım atmak mümkün görünmemektedir. Cumhuriyet Türkiyesi'nin üniversite reformuyla, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi gibi birçok uygulamayla huzur sağlayıcı adımları attığı söylenebilir. Peki, sonra ne oldu da, bunların hepsi işlemez ve atıl duruma düştü? İşte bunu korkusuzca sorgulamalı, yeniden düşünmeli, "asrın idrakine" uygun olarak değişimler gerçekleştirmeliyiz. Mehmet Akif'i düne sıkıştırarak değil, "dün, bugün" ve "yarın" bağlamında ele alarak çözüm önerileri üretmeliyiz.

Sonuç

Akif, bir dünya imparatorluğunun yıkılışına tanık olmuştur. Aydınlığa çıkmak için yapılması gerekenler neyse, çapınca, gücünce onları yapmıştır. Akif bugün ne anlam ifade etmektedir? Ulaştığımız sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1) Mehmet Akif, II. Abdülhamit'e karşı örgütsel yapılanmalarda yer almıştır. İttihat Terakki'ye girmiş, Teşkilat-ı Mahsusa'da görev yapmış, Kuvvayı Milliye hareketine yazı ve konuşmalarıyla destek vermiş, işgal ordularına karşı, halk önderi olarak Mustafa Kemal'in yanında yer almıştır. *Sebilür-Reşat* dergisi 1920-1923 yılları arası desteklenmiş, İstiklal Marşı'nı yazması kendisinden istenmiştir. Burdur Mebusu olarak Meclise girmiştir. *Kuran*'ın Türkçeleştirilmesi konusunda ona görev verilmiştir. Çevrilen *Kuran'ı Kerim*, Akif'in vasiyeti doğrultusunda yakılmıştır. Öztürk'e, göre, Akif ilahiyatçı değildi. Din ilimlerini bilen bir bilgin değildi. O edipti, şairdi. Birkaç ayeti çok güzel çevirebilirdi; ama, bütün *Kuran*'ın tercüme ve tefsiri Akif'in işi değildi. İşin içine girince bunu yapamayacağını anladı (Öztürk, 2008:139).

2) Yeni devletin yapılanmasında, devrimci atılımları desteklememiştir. *Sebilüreşet* dergisinde çok sert yazılar yazmıştır. Takriri Sükun Yasası'yla (1925) derginin yayınlanması yasaklanmıştır. Bu süreçte "Polis tarafından izlendiğini, can güvenliği olmadığını" ileri sürerek Mısır'a gitmiştir. Mustafa Kemal ve Cumhuriyet aleyhine yazı yazmamıştır. Mısır'dan İstanbul'a dönüşünde Türk devrimlerini sahiplenen bir tutum sergilemiştir.

3) Mehmet Akif, Türk tarihinin son yüz yılında yetişen önemli düşünce ve eylem adamlarından biridir. Doğru sözlü, sözüne güvenilir, haksızlığa karşı çıkan, yalan-riya bilmeyen, inancı sömürü aracı olarak kullanmayan, İslam'ı doğru anlayan ve bilimi rehber alan örnek bir insandır.

4) Mehmet Akif'i katı bir şeriatçı, Cumhuriyet ve Mustafa Kemal düşmanı bir merkez, bir dayanak noktası yaparak, Türk ulusal devletine, Cumhuriyete, demokrasiye savaş açmak, Akif'i yapıp ettiklerine bakarak doğru anlamamak ve onu sömürmektir.

5) Doğu dünyası bugün bilim, teknoloji, ekonomi, yönetim ve zihinsel anlamda işgal altındadır. Akifçilik, sukut ikrardan gelir misali susmak, alttan alta işgalcilerle işbirliği yapmak değil; işgale karşı çıkmak, zihnin özgürleşmesini sağlamak ve çalışkanlığı aklın, bilimin öncülüğünde yeniden şahlandırmaktır.

KAYNAKLAR

1) Anabritannica (1993), *Genel Kültür Ansiklopedisi*, Hürriyet Yayınları, İstanbul.
2) Mustafa Balcıoğlu (2001), *Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete*, Nobel Yayınları, Ankara.
3) Ataol Behramoğlu (2009), Mehmet Akif'i Anarken, 4.1.2009 tarihli *Cumhuriyet* Gazetesi, İstanbul.
4) Arif Çiftçi (1997), İdeal ve Gerçek Arasında Mehmet Akif Ersoy, *Haksöz* Sayı 70, İstanbul.
5) D. Mehmet Doğan (2008), *İslam Şairi İstiklal Şairi Mehmet Akif*, Yazar Yayınları, Ankara.
6) Ömer Rıza Doğrul, *Safahat*, İnkilap Kitapevi, İstanbul.
7) Mustafa Ekmekçi (1985), Akif Üzerine Bir Çeşitleme. 23.19.1985 tarihli *Cumhuriyet* Gazetesi, İstanbul.
8) Hece Dergisi (2008), Mehmet Akif Özel Sayısı, Hece Yayınları, Ankara.
9) Ergun Hiçyılmaz (1979), *Belgelerle Teşkilat-ı Mahsusa*, Ünsal Yayınları, İstanbul.
10) Sezai Karakoç (2007), *Mehmet Akif*, Diriliş Yayınları, İstanbul.
11) Mithat C. Kuntay (1986), *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif*, İş Bankası Yayınları, Ankara.
12) M. Şerif Onaran (2009), *Akif'ten Asım'a*, Cumhuriyet Kitap, Sayı: 986, İstanbul.
13) Rasim Özdenören (2008), Müslüman Bir Düşünür Olarak Mehmet Âkif'in Çelişkileri, *Hece* Dergisi Özel sayısı, Hece Yayınları, Ankara.
14) Yaşar N. Öztürk (2008), *Türkiye'yi Kemiren İhanet: Allah İle Aldatmak*, 40. basım, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul.
15) Pars Tuğlacı (1972), *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, Pars Yayınları, İstanbul.
16) Zeki Sarıhan (1984), *Vatan Türküsü*, Öğretmen Dünyası Yayınları. Ankara.
17) Zeki Sarıhan (1996), *Mehmet Akif*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
18) Mustafa Şahin (2008), Mehmet Âkif / Muhammed İkbal Ümmet-i Muhammed'in Mahzun İkizleri, *Hece* Dergisi Özel sayısı, Hece Yayınları, Ankara.
19) Serkan M. Tayşi (2006), Milli Şairimiz Mehmet Akif Üzerine, *Kültür* Dergisi, Ocak 2. sayı İstanbul.
20) TDK (1998), *Türkçe Sözlük*, TDKY, Ankara.
21) Nurettin Topçu (2006), *Mehmet Akif*, Dergah Yayınları, İstanbul.
22) Soner Yalçın (2006), *Beyaz Müslümanların Sırrı Efendi 2*, Doğan Kitapçılık, İstanbul.

Mehmet Akif Ersoy'un şiirsel söyleminde

'Doğu' imgesi ve Doğu'nun geri kalma nedenleri

Acaba Mehmet Akif Ersoy, kimilerinin iddia ettiği gibi Doğu'yu yüceltip, İstiklal Marşı'nda 'tek dişi kalmış canavar' diye nitelediği Batı'yı ve Batı uygarlığını bütünüyle küçümsüyor mu? Doğu imgesi ve geri kalma sorununa nasıl bir paradigmanın ışığında yaklaşıyor? Geçmişte Fârâbiler, İbn Sînâlar, Mevlânâlar, Sâdîler gibi dünya çapında büyük düşünürler yetiştiren, bilim ve kültür alanında bir zamanlar öncü olan Doğu, ne oldu da Batı karşısında gerileme ve yozlaşma içerisine girdi? Dini yanlış yorumlamanın, modern bilimi ve eğitimi ciddiye almamanın, emperyalizmin amaçlarını çözümleyememenin vb. geri kalıştaki rolü nedir? Doğu, onur kırıcı bu durumdan nasıl kurtulabilir?

Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın
OMÜ Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak, Mehmet Akif Ersoy (1873-1936)'la ilk karşılaşmamın nasıl olduğunu geriye dönüp anımsamaya çalıştığımda, bu tanışıklığın daha ilkokul sıralarında (1) İstiklal Marşımızın yazarının kim olduğu sorusuyla ilişkili olduğunu anımsıyorum. Sanırım bu durum, hâlâ hiç değişmeden devam etmektedir. Buna ek olarak, ilkokul sıralarında diğer karşılaştığım soru, anımsadığım kadarıyla, İstiklal Marşı'nın bestekârının kim olduğu sorusuydu. Her pazartesi ve cuma günleri okulda İstiklal Marşı'nın okunmasının, ister istemez, bestelenmiş ilk iki kıtasını ezberlememe neden olduğunu anımsıyorum (2). Ortaokulda, hatırladığım kadarıyla en büyük sorun, hem İstiklal Marşının on kıtasının hem de Atatürk'ün Gençliğe Hitabesinin ezberlenmesiydi. Bugün geriye dönüp baktığımda, bu ezberleme etkinliklerinin, insanı kimi önemli değerlerden nasıl da uzaklaştırdığını ve soğuttuğunu daha iyi anlıyorum. Zira ezberlemek, ezberlenen şeyi anlamanın önüne geçiyor ve daha erken yaşlarda, öğrenmenin düşünerek, eleştirerek, yeni şemalar oluşturarak değil, bellemekle oluştuğu gibi yanlış bir anlayışın doğup pekişmesine neden oluyor. Hatta ezber yeteneği iyi olmayanları, ezberlenmesi önerilen şeylerden ve onların yazarlarından farkına varmadan uzaklaşmaya itiyor. Bu yüzden, felsefeci ve öğretmen kimliğimle, bir eğitim programında, konu her ne olursa olsun, bir şeyin ezberlenmesini temel alan her şeye karşı durmak gerektiğine inanıyorum. Ezberletmenin, insan istemediği sürece, hiçbir anlamının olmadığını düşünüyorum. İnsan anladıktan sonra ve isterse ezberlemelidir; yoksa zorunlulukla değil. Bu bağlamda, beni olumsuz etkileyen bir olaya değinmenin anlamlı olduğunu düşünüyorum.

Orta üçüncü sınıftaydım ve Türkçe öğretmenimiz Sayın Aydın Yıldız -yaşamımda hem olumlu hem de olumsuz izleri vardır- İstiklal Marşı'nı on kıtasıyla ezberlemeyen sınıfa gelmesin demişti. Ben ezberledim, hatta deyiş yerindeyse, sular seller gibi. Değerli öğretmenim beni de tahtaya kaldırdı, ama okurken heyecan nedeniyle, -ezberlerde bu genelde

olur- karıştırdım. Tabi geçmiş eğitim sistemini düşünürseniz başıma geleni tahmin edebilirsiniz. Mehmet Akif'le bu bağlamda karşılaşmak, -Gençliğe Hitabe'yi ezberleyemeyenler de aynı durumla karşılaşıyordu, dolayısıyla Atatürk imgesi için de aynı şey geçerliydi- hiç de olumlu ve iç açıcı değildi. Öte yandan, İstiklal Marşı'nın Osmanlıca ağır ve soyut dili düşünüldüğünde, somut işlemler döneminden yeni kurtulan ve soyut işlemler dönemine doğru uzanan gelişimimde, sınavlarda sorulan yorumsal sorunların beni nasıl da zor durumda bıraktığını takdir edersiniz. Anımsadığım kadarıyla Akif'le -ezberlenmesi gerekmeyen- bir düşünür olarak karşılaşmam, İmam Hatip Lisesi yıllarına ait. Gerek edebiyat gerekse meslek dersi öğretmenlerince bize sunulan Akif, bugünkü değerlendirmemle söylersem, İslamcı -dindar değil, özellikle İslamcı- yönü ağır basan bir Mehmet Akif'ti. Bu döneme ilişkin neler anımsıyorum? En iyi anımsadığım, "Batı materyalist uygarlığını eleştiren, Doğu'yu yücelten ve kurtuluşu İslam'a dönmekte gören, *Kuran* çevirisini Türkçe ibadette kullanılacağı gerekçesiyle yakan, Kurtuluş Savaşı'nda ulusal uyanmada vaazlarıyla rol alsa da, Atatürk dönemi laik rejimi nedeniyle Mısır'a giden" bir Mehmet Akif imgesi. Açıkçası, zihnimdeki bu Akif imgesi, neredeyse hiç değişmeden 2008'li yıllara değin devam etti. Bu imgeyi, İlahiyat Fakültesi yıllarında okuduğum ve Mehmet Akif'e özgün bir çözümlemeyle yaklaşan ve onu "ahlakçı sosyalist" olarak niteleyen Cemil Meriç bile değiştirmedi.

Bir gün değerli arkadaşım, Ahmet Çebi, beni arayarak, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nin I. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu düzenlediğini ve Mehmet Akif'e ilişkin kimi yanlış anlama ve onu damgalama etkinliklerini eleştirmek için bu sempozyuma katılmamız gerektiğini anlatmaya çalıştı. O an aklımın karıştığını ve Çebi'nin önerisine zihnimde çok sıcak ve çok makul bakmadığımı söylemeliyim. Ona "bakarız" dedim ve Ahmet'i etkileyen unsurların neler olduğunu merak ettiğim için, dönüp Akif'i ilk defa kendisinden okumaya karar verdim. Böylelikle birisini kendisinden, tüm yorumları bir an için askıya alarak, Descartes'ın deyişiyle, her şeyi unutarak ya da bir an için ona ilişkin bildiğim her şeyi yanlış sayarak, yeniden okumanın önemini keşfettim (3). Karşılaştığım durumun gerçekten beni oldukça şaşırttığını söylemeliyim. Benim uzun süredir yanıt aradığım bir soruna, yani Doğu imgesi ve Doğu'nun geri kalmışlığı sorununa Akif'in yanıt aradığını, hatta şiirsel söyleminde, neredeyse ana sorun olarak buna odaklandığını gördüm. Bu sorunu ele alışındaki kimi saptamalara kendi düşünsel dünyamda eleştirel açıdan yaklaşsam bile, aynı soruna yönelen çoğu düşünürün bile bu denli çarpıcı ve katı dille söylemediği pek çok soruna değindiğini görmek, itiraf etmeliyim ki, beni şaşırttı. Böylece, "Mehmet Akif Ersoy'un Şiirsel Söyleminde Doğu'nun Geri Kalmışlığının Felsefi Çözümlemesi" adlı bir bildiri hazırladım ve Ahmet Çebi ile birlikte sempozyuma katılıp bildirimi sundum. -Bu arada, sempozyumun ve sempozyumda dinlediğim bildirilerin benim ufkumda çok farklı ve zengin boyutlar açtığını belirtmeliyim.

Hazırladığım bildiri, bilimsel bildirilerin doğası gereği oldukça kısaydı ve sadece Fatih Kürsüsü'nde ve Şark şiirindeki söylemle sınırlanmıştı. Dolayısıyla orada, Akif'te anılan sorun konusunda gördüğüm hemen her şeyi sunma olanağım olmadı. *Bilim ve Gelecek* dergisinde Akif'i ele alma düşüncesi gündeme geldiğinde -bu düşünce, sempozyum sonrası ve onun sıcak anılarını paylaşırken değerli dostlarım Ahmet Çebi ve Hasan Güleryüz ile Ankara'da bir sohbet sırasında ortaya çıktı ve Ender Helvacıoğlu'yla anında paylaştık ve o da memnuniyetle karşıladı-, zihnimde ne yapabilirim sorusu tekrar gündeme geldi. Bana en makul gelen çözüm, bildirinin pek çok öğesini tekrara düşmekle birlikte, belli sınırlılıklarla ele aldığım sorunu gücümün yettiği ölçüde bütün boyutlarıyla ortaya koymak oldu. Akif'in Doğu imgesi ve ona göre Doğu'nun geri kalma nedenlerini bütün boyutlarıyla gözler önüne sermek, çözüm önerilerine değinmek ve bunu *Bilim ve Gelecek* dergisi okuyucularıyla paylaşmak, -bence bu, Akif'i anlamak ve Akif'in ideolojik tavrını görmek için temel çıkış noktalarından birisidir- okurların Akif'i yeniden irdelemeleri için bir fırsat sunabilirdi. Bu yüzden, bu makalemde, bildiride sunduğum metni geliştirerek ortaya koymanın Akif'i algılayışımızda yeni bir perspektif sunacağını düşünerek, hareket noktası olarak anılan bildiriyi seçmenin en doğru yol olduğuna karar verdim.

Acaba Akif, kimilerinin iddia ettiği gibi Doğu'yu yüceltip, İstiklal Marşı'nda tek dişi kalmış canavar diye nitelediği Batı'yı bütünüyle küçümsüyor mu? O, Doğu imgesi ve

Mehmet Akif'in okuduğu Halkalı Baytar Metkebi'nin açılışında bulunanlar.

geri kalma sorununa nasıl bir paradigmanın ışığında yaklaşmaktadır? Ona göre, geçmişte Fârâbiler, İbn Sînâlar, Mevlânâlar, Sâdîler gibi büyük düşünürler yetiştiren, bilim ve kültür alanında bir zamanlar öncü olan Doğu, ne oldu da Batı karşısında gerileme ve yozlaşma içerisine girdi? Bir diğer deyişle uygarlık alanında Doğu'nun geri kalma nedenleri nelerdir? Dini yanlış yorumlamanın, modern bilimi ve eğitimi ciddiye almamanın, emperyalizmin amaçlarını çözümleyememenin vb. geri kalıştaki rolü nedir? 19-20. yüzyıllarda Batılılar karşısında ezilen ve sömürülen Doğu, onur kırıcı bu durumdan nasıl kurtulabilir? Yani Doğu'nun ilerlemesi ve gelişmesi için Akif'in çözüm önerileri nelerdir? Gelin Akif'in Doğu imgesi, Doğu'nun geri kalma nedenleri ve kurtuluş için sunduğu çözüm önerilerini yakından görebilmek için, *Safahat* adlı yapıtının satırları arasında birlikte bir gezintiye çıkalım. Umarım bu gezinti, tüm Türk insanları -sağ eğilimliden sol eğilimliye, ya da meta çözümleme yapmaya çalışan, düşüncede ister sağda ister solda olsun liberal eğilimli (4) herkes- için Akif'i yeniden okumak ve önyargısız bir biçimde anlamaya çalışmak için yeni bir kapı aralar ve Akif ile düşünsel bazda kimi sorunları tartışmak için yeni olanaklar sunar.

MEHMET AKİF ERSOY: DOĞU İMGESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Akif'in en temel sorunsallarından birisi olan Doğu imgesi ve Doğu'nun geri kalmışlığı sorununa nasıl baktığını ve çözüm önerilerini anlayabilmek için, öncelikle iki hususa dikkat çekmek gerekmektedir. Bu iki husus, onun düşünsel çerçevesinin ana çatısına, soruna yaklaşırken oluşturduğu paradigmanın temellerine gönderme yapmaktadır.

İlk husus, onun aldığı eğitimde saklıdır. O, eğitim yaşantısına, Emir Buhari Mahalle Mektebi ile başlamış, Fatih İptidaisi'ne gitmiş, Fatih Merkez Rüşdiyesi yıllarında, özel öğretmenlerden, Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri almıştır. Mülkiye İdadisinden mezun olan Akif, yüksek İdadide okumayı hak etmişse de, babasının vefatı yüzünden, pratik kaygılarla, parasız yatılı oluşu ve mezuniyet sonrası iş olanağı geniş olması nedeniyle Mülkiye Baytar Mektebi'ne devam etmiştir. Bu formal eğitim kurumları yanında kuşkusuz Akif'in en temel öğretmeni babasıdır; zira o, Fatih Medresesi müderrislerinden, Mehmet Tahir Efendi'dir (1826-1926) (5). Öyle anlaşılıyor ki, Akif, engin Arapça ve dini bilgisini babasına borçludur. Bu eğitim süreci, özellikle Doğu ve Batı dillerini öğrenme ve bu dillerde metinler okuma, Akif'e hem Doğu hem de Batı düşüncesi ve uygarlığı konusunda önemli katkılar sağlamıştır. Bu bağlamda onun düşün dünyasında önemli bir yer tutan Mevlana ve Sadî'ye ek olarak, İslam modernizminin öncüleri (6) arasında yer alan Cemaleddin Efganî (1839-1897) ve öğrencisi Muhammed Abduh'u (1849-1905) anmak gerekir (7). Özellikle son ikisi, Batı karşısında İslam dünyasının geri kalmışlığı sorunsalına odaklanmışlar ve Batılı bilgi ve değerleri İslamileştirmeye dönük bir anlayış geliştirmeye çalışmışlardır (8).

İslam modernizminin öncüleri arasında yer alan Cemaleddin Efganî, Mehmet Akif'in düşünce dünyasını etkilemiştir.

İkinci husus, Ersoy'un yaptığı gezilerin -bu gezilerden bir kısmı İttihat ve Terakki'nin görevlendirmesiyle olmuştur- ve bu gezilerdeki gözlemlerin onun düşün dünyasına derin etkisidir. O, veterinerlik eğitimi gereği, iyi bir gözlemcidir ve gezdiği yerleri bir bilim insanı edasıyla incelemektedir. Onun çeşitli vesilelerle Mısır'a, özellikle İttihat ve Terakki'ye bağlı Teşkilat-ı Mahsusa (9) aracılığıyla Berlin'e ve Milli Mücadele yıllarında halkı Anadolu'da kurtuluşa sevk etmek için yaptığı yolculuklar (10), Doğu ve Batı uygarlığının hâlihazırdaki durumunu karşılaştırmak için zengin, somut veriler elde etmesine zemin hazırlamıştır.

Anılan iki husus, Cemal Kuntay'ın (1885-1956) deyişiyle, onun dürüstlüğü temel alan eğilip bükülmez kişiliğiyle (11) birleşince, şiirlerine realist bir söylemle yansımıştır. Ersoy, yoğun toplumcu öğeler taşıyan şiirsel söylemiyle ilgili şu açıklamayı yapmaktadır:

"Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim… / İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim. / Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek: Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek!" (12)

Hayalle alışverişinin olmayışı, görüp de söylemesi, odun gibi de olsa sözünün gerçek olması, Akif'i, Doğu'yla ilgili özgün çözümlemeler yapmaya itmiştir. Doğu algısı konusundaki yargıları, hem Doğu ile Batı arasında yaptığı karşılaştırmalarda, hem de Doğu'nun geçmişteki güçlü haliyle yaşadığı dönemdeki geri halini kavramsallaştırmasında ortaya çıkar (13). O, Batı'ya baktığında, özellikle Berlin deneyimine dayanarak, bilime dayalı güçlü bir uygarlık görürken, aynı zamanda Almanya, Fransa ve İngiltere örneğine dayanarak, ahlaksal yaşantıda çökmüş, özellikle İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi bilimin gücünü kötüye kullanan sömürgeci bir Batı uygarlığı görür. Onun bu iki uçlu diyalektik bakışı, Batı uygarlığının farklı yüzlerini ya-

lın bir biçimde görmesinde etkili olmuştur. Batı uygarlığı karşısında Doğu'yu, özellikle bilim açısından geri olarak niteleyen Akif, Doğu'nun şaşalı geçmişiyle şimdiki halini karşılaştırdığında, bir yandan Batı karşısında gerilikleri, öte yandan ise, tarihten güç alan yeni açılım olanaklarını görür ve gözler önüne serer (14).

Şark'ın ki, mefâhir dolu, mâzî-i ke mâlî, / Ya Rab ne onulmaz yaradır şimdiki hâli. (15)

Akif, umutsuz, edilgin bir Doğu anlayışına şiddetle karşı koyar. Ona göre çözüm, içinde bulunulan durumu nesnel bir biçimde saptamaktan, geçmişin gönencinin yeniden ihyasından geçmektedir. Bu anlamda, Akif'te, asrısaadete, İslam'ın klasik çağındaki gönence dönüş arzusu güçlü bir şekilde ortaya çıkar. Ancak onun bu arzusu, gelenekte yer yer savunulduğu gibi, o zamanın tarihsel koşullarına dönmeyi değil, adlarından saygıyla söz ettiği ve düşüncelerine değer verdiği Cemaleddin Afganî ve Muhammed Abduh'ta belirdiği gibi, o zamanın yaratıcı ve üretken ruhuna dönmeyi ve bu ruhu kavramayı salık vermektedir. Çünkü Akif'e göre, tarihsel koşulları içinde bir bütün olarak geçmiş bir tarihe geri dönmek olanaksızdır (16). Bu ruh, İslam'ın ana kaynaklarından esin alarak, asrın bilimsel gerçeklerini kavrayıp, o İslami esini çağa taşımak olarak kendini göstermektedir. Akif'in deyişiyle, *Kuran*'dan alarak ilhamı, asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı. Akif'in ruhta, İslam'ın uygarlık yaratan yüzünü ön plana çıkarıp, Batı uygarlığının bilimsel başarılarıyla onu birleştirme anlayışı aslında İslam modernizminde sık sık karşılaşılan bir söylem türüdür.

Akif'in Doğu uygarlığının kendisine görünen yüzüne yönelik en çarpıcı betimi, *Fatih Kürsüsü*'nde konuşan vaizin dilinde ve *Gölgeler* içinde yer alan Şark adlı şiirinde ortaya çıkar. Kuşkusuz benzer betimleri, özlü bir biçimde *Safahat*'ın diğer kitaplarında da yer yer gözlemlemek olasıdır (17). Ancak sözünü ettiğimiz iki şiirsel söylem, sorunu ele alışta daha kuşatıcıdır. Akif, *Fatih Kürsüsü*'nde vaizin ağzından, gözlemlediği Doğu'yu şöyle betimler:

"Dönün de atıl olan Şarkı seyredin: Ne geri! / Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri! / … Zaman zaman görülen âhiret kılıklı diyar; Cenâzeden o kadar farkı olmayan canlar; / Damarda seyri belirsiz, irinleşen kanlar; Sürünmeler, geberip gitmeler, rezâletler; / … Dilencilikle yaşar derbeder hükûmetler; / Esâretiyle mübâhî zavallı milletler; Harâbeler, çamur evler, çamurdan insanlar; / Ekilmemiş koca yerler, biçilmiş ormanlar; / Durur sular, dere olmuş helâ-yı carîler; / Sıtmalar, tifolar, türlü mevt-i sârîler; / Hurafeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar; / Mezar mezar dolaşıp, hasta baktıran sağlar... / Atâletin o mülevves teressübâtı bütün! Nümûne işte biziz... Görmek isteyen görsün! / Bakın da haline, ibret alın şu memleketin! / Nasıldın ey koca millet? Ne oldu âkibetin? Yabancılar ediyormuş -eder ya- istikrâh / Dilenciler bile senden şereflidir billâh. / Vakaarı çoktan unuttun, hayâyı kaldırdın; Mukaddesâtı ısırdın, Hudâ'ya saldırdın! / Ne hatıratına hürmet, ne ananâtını yâd; Deden de böyle mi yapmıştı ey sefil evlât." (18)

Akif'in de üye olduğu Teşkilat-ı Mahsusa'yı konu edinen "Tarih Konuşuyor" adlı dergi (Mart 1964).

Vaiz'in dilinden yapılan bu katı-eleştirel betim, uyarı ve silkinme yaratma amaçlıdır ve *Gölgeler*'in Şark adlı şiirinde, "Ne gördün Şark'ı çok gezdin? diyorlar, sorusuyla yeniden gündeme gelmektedir. Akif, orada, "İlahi, gördüğüm âlem mi insanlığın beşiği" sitemiyle, yıkılmış köprüler, çökmüş kanallar, yolcusuz yollar, buruşmuş yüzler, tersiz alınlar, işlemez kollar, düşünmez başlar, aldırmaz yürekler, paslı vicdanlar, zorbalıklar, baskılar, ikiyüzlülükler, türlü hastalıklar, örümcek bağlamış tütmez ocaklar, yanmış ormanlar, ekinsiz tarlalar, cemaatsiz imamlar, gaza adıyla birbirini öldüren zavallı dindaşlar, yarın düşüncesini bilmeyen akşamlar, mezarlar, öte dünyalar, bunalmış üç yüz elli milyon can gördüğünü söylemektedir (19).

Akif'in son yıllarındaki şiirleri hariç, şiirlerinin büyük bir toplamı aslında, yukarıda betimini sunduğumuz sorunu ortaya koymak ve aşmak için yazılmış gibi görünmektedir. Bir başka deyişle, şiirlerde dile gelen betim ve onu aşma çabası, onun temel sorunsalına gönderme yapmaktadır. Meşrutiyet yıllarını, Balkan savaşlarını, Birinci Dünya Savaşını ve Milli Mücadele yıllarını idrak etmiş bir aydın olarak Akif, halkı aydınlatmak, sorunların nedenini ve çözümünü göstermek için toplumcu bir aydın sorumluluğu ile hareket etmiştir. Onun, geçmişinde parlak bir uygarlık yaratmış olan Doğu'nun içine düştüğü durumu anlatımı ve kurtuluş için önerileri oldukça anlamlıdır ve bugünün Doğu insanına bile hâlâ canlı mesajlar verecek niteliktedir.

MEHMET AKİF ERSOY'DA DOĞU'NUN GERİ KALMA NEDENLERİ

Akif, *Safahat*'ın çeşitli kitaplarında, Doğu'nun geri kalışı sorununa analitik olarak yaklaşmakta, eleştirel düşünsel anlayışıyla, sorunun dinifelsefi zeminlerine inmekte ve şiirsel bir dille, güçlü sosyolojik, psikolojik, tarihsel çözümlemeler yapmaktadır. Kuşkusuz, şiirsel bir söylemle, dini-felsefî bir temelde, sosyolojik, psikolojik, tarihsel çözümlemeler yapmak ve bu çözümlemelerden bir sonuç çıkarmak, güçlü bir entelektüel birikimin işaretidir. Akif, Doğu'nun geri kalmışlığı konusunda, tembellik, yanlış dinsel algı, dini gerekçelerle bilime karşı çıkma, kadercilik, tevekkülcülük, içtihat kapısını kapatma, dini asrın gerekleri doğrultusunda yorumlamama, parçalanmışlık, görev ve fedakârlık duygusunu yitirme, eğitimi yaygınlaştıramama, geçmişe yabancılaşma, taklitçilik, tarım ve sanayiyi hiçe sayma, çağcıl bilime önem vermeme, sanayi devriminin ardından ortaya çıkan ve Doğu'ya yönelen emperyalizm gibi güçlü nedenler ileri sürer. Dolayısıyla o, geri kalmışlığın, hem alt-yapısal hem de üst-yapısal nedenleri konusunda oldukça bilinçli olduğunu ortaya koyar.

Yanlış dinsel algı ve tembellik: Ahretçilik, kadercilik ve tevekkülcülük

Dinî-felsefî duyarlığı yüksek bir aydın olarak Akif'in Doğu'nun geri kalmışlığı konusunda parmak bastığı ilk neden, tembelliktir. Onun şiirsel söyleminde bu olgu, yer yer kahvehane söylemi, yer yer Adem peygamber usulüyle yapılan tarım ve sanayiyi önemseme, yer yer de her şeyin sorumluluğunu Tanrı'ya yükleme, doğal nedenleri ciddiye almama vb. olarak kendini açığa vurur. Ancak o, bu saptamayla yetinmez, bu tembelliğin ardındaki zihniyeti eleştiri süzgecinden geçirir. Ona göre bu zihniyetin gerisinde, üç temel dinsel yanlış inanış yatmaktadır. Bu üç inanış biriyle iç içedir. İlki 'ahiret kılıklı diyar' deyişiyle ortaya koyduğu, ahirete yönelip, dünyayı hiçe sayma, ikincisi kader inancının yanlış yorumu, üçüncüsü ise tevekkülü amacından saptırmadır. Akif'e göre bu üç hususta dinin yanlış anlaşılmasının bir ürünüdür. Bu hususu şöyle dillendirir:

"Çalış dedikçe şeriat, çalışmadın durdun, / Onun hesâbına bir çok hurâfe uydurdun! / Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya, / Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya! / … Sarılmadan en ufak bir işinde esbâba, / Muvaffakiyete imkân bulur musun acaba? / Hamâkatin aşıyor hadd-i i'tidâli, yeter! /Ekilmeden biçilen tarla nerde var? Göster! / "Kader" senin dediğin yolda, şer'a bühtândır, / Tevekkülün, hele hüsrân içinde hüsrândır." (20)

Anılan yanlış algıyı, gözler önüne sermek için Akif, Safahat'ın birinci kitabında bir insan ve Fatih Kürsüsü'ndeki vaizin dilinden kozmik bir çalışma felsefesi sunar. Onun geliştirdiği insan felsefesine göre, insan eşrefi mahlukattır, bu haliyle o, tıpkı Aristoteles'in ve ona bağlı kimi İslam filozoflarının savunduğu gibi doğuştan bilme arzusuyla doludur. Ona göre, aklını ve deneyimlerini kullanan insana, doğadaki her şey

İstiklal Marşı'nın ilk yayınlarından biri.

Akif, umutsuz, edilgin bir Doğu anlayışına şiddetle karşı koyar.

boyun eğer; zira tanrı onu meleklerden bile üstün bir varlık olarak yaratmıştır (21). Bu anlayışını dile getirmek için şöyle demektedir:

"Esirindir tabiat, dest-i teshîrindedir dünyâ; / Senin ahkâmının münkaadıdır, mahkûmudur dünyâ." (22)

Akif, anılan insan anlayışı temelinde oluşturduğu iş ve çalışma felsefesini, evrendeki her şeyi, birbirini tamamlayan bir çalışma süreci içerisinde olduğu anlayışına dayandırır. Ona göre, bu aktif durumu ortadan kaldırınca, her şey yok oluşa meyleder. Tıpkı kozmik evren gibi, sosyal yaşam da Akif'e göre, çalışmanın ürünüdür. Zira ona göre, insan hayatının temeline oturan çalışma olmadıkça, ne bireyler olur, ne aileler, ne de toplumlar. Çalışmayı kaldırınca sosyal yaşam durur ve yok oluşa meyleder (23). Çalışma, evrene içkin ezeli-ebedi-evrensel bir yasadır.

"Nizâm-ı kevne nigehbân o sermedî kaanûn; / Bütün cihânı tutarken tahakkümünde zebûn: / Garîb olur beşeriyet çıkarsa müstesnâ." (24)

Akif, Doğu'yla Batı'yı karşılaştırırken de çalışma olgusuna sık sık gönderme yapar ve Batı'nın ileri oluşunu, yere, havaya hükmedişini, üstün siyasetini, oluşturduğu bilim ve tekniği çalışkanlığına bağlar (25). Gerçekçi olan İslam dini ona göre, tıpkı

kozmik evrende olduğu gibi sosyal yaşamda da tüm bireyleri çalışmaya sevk etmektedir. Hatta bunu evrene içkin ölümsüz yasa saymıştır (26).

Ancak İslam'ın tarihsel süreçteki yorumunda, bu anlayışı gölgeleyen kimi yanlış yorumlar söz konusu olmuştur. Bu, tür yorumlar Akif'e göre, aslında bir tür dine iftiradır (27). Ahireti dünya hayatına tercih etme söylemi İslam'la uyuşmadığı gibi (28), -İslam ahiret ve dünya arasında denge kurmaya çalışan bir dindir- doğal yaşantı açısından da gerçekçi bir söylem değildir. Zira Akif'in kendi gözlemleri aslında her insanın kendi çıkarının peşinde koştuğuna işaret etmektedir (29).

Kader ve tevekkül konusuna geldiğinde Akif ikilemli bir söylem biçimi benimsemektedir. Bu ikilemli söylemin bir yanında her şeyi Tanrı'ya bağlayan bir bakış, diğer yanında ise, insanı özneleştiren bir anlayış yer almaktadır. *Safahat*'ın birinci kitabında yer alan "Tevhîd yâhud Feryâd" adlı şiirinde her şeyi Tanrı'ya bağlayan bir anlayışla, adeta Tanrı'ya isyan ederek şöyle demektedir:

"Ey nâmütenahî, sana nisbet
ile mahdûd, / Mahsur-i muhît-i
kaderindir ne ki mevcûd, / … Kurban
olayım, nerde senin, nerde cemâlin?
Sendense eğer çektiğimiz bunca
devâhî, / Kimden kime feryâd edelim
söyle İlahî! / … Yok adil-i mutlak
diyecek ye's ile vicdân." (30)

Daha sonraki şiirlerinde Akif, büyük bir olasılıkla Efganî'nin etkisi altında, insanı özneleştirerek daha analitik bir bakış sergilemekte ve tarihsel süreçte kader ve tevekkül kavramın yanlış yorumlandığının altını çizmektedir. Zira kadercilik ve tevekkülcülük, Doğu'nun geri kalmışlığına yönelik analizlerde, gerek Batılı kimi düşünürlerin gerekse Akif'in saygıyla andığı Efganî ve Abduh'un sık sık gündeme getirdiği bir konudur.

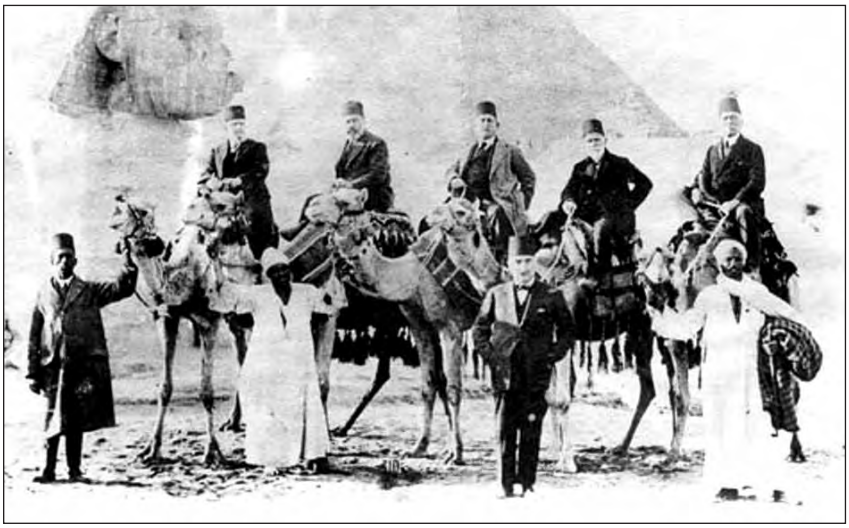
Akif, kader ve tevekkül sorununu gerçekten İslam dünyasının geri kalışında önemli nedenler olarak görür; ancak bunları doğrudan İslam diniyle ilişkilendirmez (31). Ona göre İslam dininde önemli yeri olan bu iki kavramın gerçek anlamını Asr-ı Saadet'e (mutluluk çağı) ve İslam'ın klasik çağına dönersek daha iyi anlamak olasıdır. Önce *Fatih Kürsüsü*'nde vaizin ağzından yanlış kader anlayışını eleştirir. Ona göre "kader, olabilecek olanların şartları ortaya çıkınca meydana gelmesinden başka bir şey değildir." Yoksa halk arasında yaygın olduğu gibi, her sorumluğu Tanrı'ya yüklemek anlamına gelmemektedir (32). Onun bu söylemi aslında, sosyolojik, psikolojik, fizyolojik, biyolojik ve fiziksel yasaları gündeme getiren modern bilimsel dünya görüşüne gönderme yapmaktadır. Bu anlayışa göre evrende yasalar egemendir ve kaderi de insanın irade özgürlüğünü de bu yasalar çerçevesinde aramak gerekir. Akif modern dünya görüşünde dile gelen yasalara uygun evren imgesinde aradığı kader ve irade özgürlüğü sorununun, aslında İslam'ın erken döneminde de kavrandığını ima eder. Onun Asrısaadet dönemindeki kader algısını betimlemek için kullandığı iki örnek dikkat çekicidir.

İlki, Hz. Ömer'e, ikincisi İran kökenli ünlü düşünür Sadi'ye ait bit öyküye dayanmaktadır. Hz. Ömer dönemine ait olay, Şam'a sefer düzenlediğinde, orada veba salgının olduğunun söylenmesi üzerine, Hz. Ömer'in orduyu oraya sokmamasını temel alır. Anlatılan olaya göre, Ebû Ubeyde buna Tanrı'nın kaderine gönderme yaparak karşı çıkar, ama Hz. Ömer, "Tanrı'nın bir kaderinden başka bir kaderine kaçıyoruz" söylemiyle sorunu çözer (33). Bu örnek, kader kavramına gönderme yaparak, bir tür kaderciliği aşma çabasını ifade etmesi ve insansal önlemlere ve irade özgürlüğüne önem vermesi açısından oldukça anlamlıdır.

Akif'in vaizin ağzından anlattığı ikinci olay, Sadi'nin anlattığı bir öyküye dayanır. Öykü şöyledir: Bir gün rızkının peşine düşen birisi, akşam olunca bir ağaçta konaklar. O sırada, ayakları yaralı bir tilkinin açlıktan kıvrandığını gözler. Tilki açlıktan ölmek üzereyken, bir aslan bir ceylanı avlar ve karnını doyurduktan sonra oradan ayrılır. Kötürüm tilki, leşe yaklaşır ve karnını doyurur. Bu olayı gözlemleyen kişi, Tanrı'nın takdirini düşünerek, Tanrı ne yüce, herkesin rızkını veriyor, diye akıl yürütür. Bu akıl yürütmenin ardından bir mağaraya çekilir ve çalışmadan, ibate yönelir ve rızkını bekler. Tabi hiçbir şey gelmez, tam bitkin düşmüşken bir ses duyar, bu ses ona şöyle der: 'Dolaş da yırtıcı bir aslan kesil be hey miskin, niçin yatıp kötürüm tilki olmak istersin, elin kolun tutuyorken çalış, kazanmaya bak ki, artığınla geçinsin senin de bir yatalak' (34).

Akif, tıpkı kader gibi tevekkül kavramının da yanlış yorumlandığı kanısındadır. Zira ona göre kader-

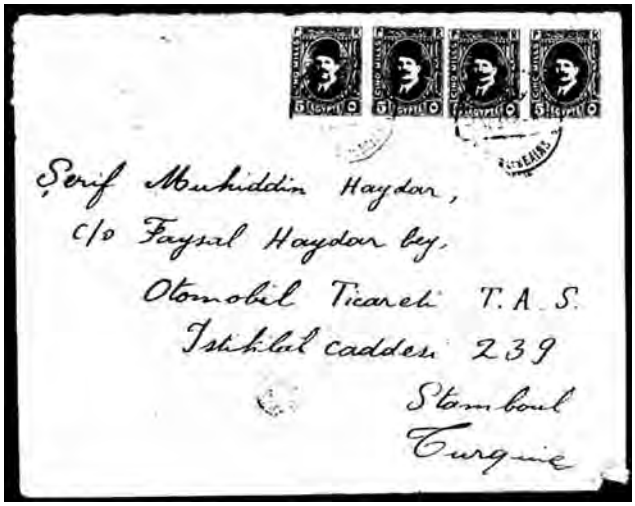
Mehmet Akif, Mısır'da. Soldan Sağa: Prens Abbas Halim Paşa, Mehmet Akif Ersoy, Em. Bahriye Miralayı Nuri, 1908 Meşrutiyet Ayan Meclisi Üyesi Sami Paşa oğlu Halim, Ressam Halim Paşa, Eski Şura-i Devlet üyesi Kadri Bey.

cilikle tevekkülcülük arasında güçlü bir bağ vardır. İslam'ın ilk çağında tevekkül, atıl olmaya değil, çalışmaya sevk eden bir faktördür. Nitekim Hz. Ömer, boş durup biz mütevekkilleriz diyenlere sert çıkmış, onların anlayışını dine iftira olarak yorumlamıştır (35). Ona göre, gerçek tevekkül, sebeplere sarılıp, insanın üzerine düşeni yaptıktan sonra Tanrı'ya güvenmesi anlamına gelmektedir. Eğer tevekkülü, atıl olmak biçiminde yorumlarsak, İslam'ın klasik çağında, bir ucu Çin'e bir ucu Pireneler'e, bir ucu İspanya'ya uzanan fetih hareketlerini kavramak olanaksızlaşmaktadır (36). Akif'e göre, bu fetihlerin temelinde tevekkül yatmaktadır; ancak bu, sebepleri yerine getirme ve sebeplere sarılama anlayışına dayanmaktadır. Akif yaşadığı dönemdeki kader ve tevekkül anlayışını tembellikle ilişkilendirip onları eleştirirken, aslında bilincinin arkasında her şeyi Tanrı ile ilişkilendiren, neden-sonuç ilişkisini hiçe sayan Eş'arî ve Gazzâlîci düşünce bulunmaktadır. Zira bu anlayış neden-sonuç kavramına yer vermekle birlikte doğal nedenin, nedenin sonucu üzerinde etkili olduğu düşüncesini hiçe saymış; her şeyin doğrudan nedeni olarak Tanrı'yı görmüştür. Ona göre kader ve tevekkül İslam'da önemsenen kavramlardır; ama tembelliği yaygınlaştırmak için değil, çalışmayı sevk etmek, sebeplere sarıldıktan sonra Tanrı'ya güvenmek için vardır. Yoksa sebepleri hiçe saymak için değil (37).

Akif'e göre yanlış anlaşılan bu kader ve tevekkül anlayışı öyle bir hale gelmiştir ki, her şeyin nedeni olarak Tanrı'nın görüldüğü, her şeyin sorumluluğunun Tanrı'ya havale edildiği bir evren tasarımına yol açmıştır. Akif bu tasarımı, Tanrı'ya yapılmış bir saygısızlık olarak görmekte, hatta "senin bu kopkoyu şirkin sığar mı imana? diyerek (38) şirke bulaşmış bir zihniyetin ürünü saymaktadır. Şöyle demektedir:

"Kadermiş! Öyle mi? Hâşâ, bu söz değil doğru; / Belânı istedin, Allah da verdi… Doğrusu bu. / Talep nasılsa tabi'î netice öyle çıkar. / … / Demek ki her şeyin Allah… Yanaşman, ırgadın o; / Çoluk çocuk ona ait: Lalan, bacın, dadın o; / Vekîl-i harcın o; kahyan, müdîri veznen o; / Alış seninse de, mes'ul olan verişten o; / Denizde cenk olacakmış… Gemin o, kaptanın o; / Ya ordu lâzım imiş… Askerin kumandanın o; / Köyün yasakçısı; şehrin de baş muhassılı o; / Tabîb-i aile, eczâcı / … Hepsi hâsılı o. / Ya sen nesin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu! / Biraz da saygı gerektir… Ne saygısızlık bu? / Hudâ'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Hudâ; / Utanmadan da tevekkül diyor bu cür'ete… Ha?" (39)

Mehmet Akif'in ölümünden 3 sene 3 ay 23 gün evvel Mısır'dan gönderdiği mektubun zarfı.

Ona göre, bu yanlış kader ve tevekkül anlayışını desteklemek için tarih içinde hadis bile uydurulmuştur.

"Yıkıp şeriati, bambaşka bir binâ kurduk; / Nebi'ye atf ile, binlerce herze uydurduk!" (40)

Sosyal gelişimi hiçe sayma: İçtihat kapısını kapatma

Akif'e göre, Doğu'nun bilgi ve değerler alanında geri kalışında, sosyal değişimi ve gelişimi kavrayamamanın güçlü bir rolü bulunmaktadır. Bu kavrayışsızlığın en tipik göstergesi, dini çağa göre yorumlamaya olanak sağlayan, değerlere dinamizm katan içtihat kapısının kapatıldığı söylemidir. Bu söylem, varlığın akışını, sürekliğini ve dinamizmini hiçe saymak anlamına gelmektedir. Akif'e göre bu kapı insanlık var olduğu sürece kapanmayacaktır (41).

"Kilitlidir kapı ümmî duhât için amma; / Kıyâm-ı haşre kadar ictihad eder ulemâ; / Evet, şerâiti mevcûd olunca insanda; / Ne kaldı men edecek içtihadı meydanda? / İle'l-ebed yetişir müçtehid bu ümmetten." (42)

Ancak, içtihat konusunda Akif'e göre önemle üzerinde durulması gereken bir husus vardır. O husus, kimin içtihat yapacağı sorunudur. Akif'e göre, müçtehit olmak hiç de kolay değildir. Zira, içtihat etme, asrın bilimlerini bilmeyi, uzmanlık alanlarına ve işbölümüne saygıyı, kitabı, sünneti, icmayı sağlam anlamayı, ihtiyaçları, anlaşmazlıkları yoklamayı, hukuk bilgisini ve görev duygusunu gerektirir (43).

Akif, içtihat bağlamında, döneminin aydın tiplemesine yönelik güçlü bir eleştiri yöneltir. Bu eleştiri her şeyi bildiğini düşünen aydın tiplemesidir ve bu tipleme ona göre her şeye burnunu soktuğu gibi içtihat yeterliliği gerektiren dini yorumlamaya da yönelir.

"Ya içtihada nasıl kalkar bu sersemler? / O, içtihâd ki: Dünya kadar ulûm ister? / Sokarsa burnunu herkes düşünmeden her işe; / Kalır selâmet-i milliyemiz öbür gelişe! / Neden vazâifi taksime hiç yanaşmıyoruz? / Olursa bir kişinin altında on karpuz, Öbür gelişte de mümkün değil selametimiz / Yazık, yazık ki, bu yüzden bütün felaketimiz." (44)

Akif uzmanlaşmaya yanaşmayan, görev bölümünü önemsemeyen dö-

neminin aydın tipini eleştirirken, "sabahleyin felsefeci, ikindiüstü fıkıh bilgini, sular karardı mı pek yosma bir edebiyatçı, yarın tarihçi, öbür gün siyasetin kurdu, bakarsın ertesi gün din yorumundan pey vurdu" diyerek bu tür bukalemun yaratılışlılar elinde maskara olduğumuzun altın çizer (45). Ona göre bu uzmanlıklara saygısızlığın, din yorumu ve içtihat sorununda açtığı sorun kadar, sosyal yaşamda da açtığı sorunlar bulunmaktadır. Zira bu tutum, sosyal yaşamda, görev duygusuna ilgisizliğe de yol açmaktadır. Zira bilinç yaşantıyı belirlemektedir (46).

Çağa ayak uyduramama: Modern bilimi, tarım ve sanayiyi önemsememe

Akif Doğu'nun uzun süredir bilimi ıskalamasının hem tarıma hem de sanayinin gelişmesine ket vurduğunun bilincindedir. Bir diğer deyişle, bilime dayalı uygarlığı ve bilimin pratik yararını kavramıştır (47). Kuşkusuz bu kavrayışta Berlin deneyimi ve orada gözlemlediği bilim ve teknolojiye dayalı uygarlık güçlü bir rol üstlenmiştir. Onun bu kavrayışı, ortaçağ feodal toplumsal yapıdan, yeni bilime dayalı-sanayiye dayalı devrimsel atılım üzerinde önemli bir zihinsel mesai harcadığını düşündürtmektedir.

"Zavallı milletin idrâki târumâr olalı, Muhît-i ilme giren yok, diyâr-ı fen kapalı; / Sanâyi'in adı batmış, ticâret öylesine, / Zira'at olsa da...Âdem nebi usûlü yine! / Hulâsa, hepsi çalışmak, yorulmak isteyecek. / Fakat çalışmak için önce şart olan: / İstek. O yoksa, hangi vesîleyle biz ilerleyelim? / Sıkıntımız mütefennin, üzüntüsüz âlim." (48)

Din adına bilime karşı çıkma: Taassup, hurafe ve cehalet

Akif, *Süleymaniye Kürsüsü*'nde, geçmişe dönmekte ve bir zamanlar, bilim ve kültür kenti olan Taşkent, Buhara, Semerkant gibi yerlerde yetişmiş düşünürlere uzanmaktadır. Tarihte bilim ve kültür merkezi olan bu yerlerde, içinde yaşadığı dönemde cehaletin adeta, şeriat tarafından pekiştirilmeye çalışıldığını ifade etmektedir. Oralarda hâlâ medreseler vardır; ama hocalar bilgisiz, öğretilen şeyler ise peş para etmez niteliktedir ve din adına her şeye karşı çıkılmaktadır. Şöyle demektedir:

"Yolu tuttum yalnız doğruca Türkistan'a, / Gece gündüz yürüdüm bulmak için Taşkend'i, / … / Uzanıp sonra Buhara'ya, Semerkand'a kadar, Eski dünyada baktım ki ne âlemler var? / … / O, Buhara, o mübarek, o muazzam toprak; / Zilletin koynuna girmiş, uyuyor müstağrak! / İbn Sinaları yüzlerce doğurmuş iklim, / Tek çocuk vermiyor, agûşûna ilmin, ne âkîm' / O rasadhâne-i dünyâ, o Semerkand bile; / Öyle dalmış ki, hurâfâta o mazisiyle; / Ay tutulmuş, "kovalım şeytanı kalkın! diyerek, / Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!… / Ya taassubları? Hiç sorma, nasıl maskaraca? / O, uzun hırkasının yenleri yerlerde, hoca, / Hem bakarsın eşi yok dine eaddîsinde, / Hem ne söylersen olur dini hemen rencide! / Millet hayrı için her ne düşünsen: Bid'at; / Şer'i tağyîr ile, terzîl ise –haşa-sünnet! / Ne Hudâ'dan sıkılır, ne de Peygamber'den / Bu ilimsiz hocalardan, bu beyinsizlerden / Çekecek memleketin hali ne olmaz, düşünün! / Sayısız medrese var gerçi Buhara'da bugün… / Okunandan ne haber? On para etmez fenler, / Ne bu dünyada soran var, ne de ukbâda geçer!" (49)

Mehmet Akif istirahat halinde.

Çağcıl eğitimi yakalayamama: Eğitimi yaygınlaştıramama

Akif'e göre gerek bilim ve teknik alanındaki ilerleme, gerek tarım ve sanayideki problemler, gerekse dinin yanlış algısına dayanan hurafeler ancak eğitimi yaygınlaştırmayla çözülebilir. Eğitimi yaygınlaştıramama, Doğu'nun geri kalmışlığının, hurafeler içinde yüzüşünün, modernize olamamasının en temel nedenidir. O cahilliği, sadece halka özgü saymaz; aynı zamanda zamanın aydınlarına da zihinsel parçalanmışlıkları yüzünden cahillik niteliğini yükler:

"Bu gün anâsır-ı İslam-ı bir denî cereyân, / Sürüklüyor ki: Bakın nereden eyliyor nebeân. / Felâketin başı, hiç şüphe yok çehâletimiz; / Bu derde çare bulunmaz –ne olsa mektebsiz. / Ne Kürd alfabeyi sökmüş, ne Türk okur, ne Arâb; / Ne Çerke'in, ne Lâz'ın var bakın elinde kitap! / Hulâsa milletin efrâdı bilgiden mahrûm. / Unutmayın şunu lâkin: "Zaman: Zamân-ı ulûm!" (50)

Akif'in eğitim anlayışında dört unsur ortaya çıkar. İlki öğretmen, ikincisi okul, üçüncüsü devrin bilimleri, dördüncüsü pragmatizmdir. Ona göre öğretmen, inanlı, edepli, liyakatli, vicdanlı ve bilimsel bilgiyle donanmış bir kişiliktir ve örnek insandır. Salt okulda ders veren kişi değil, toplumsal misyon yüklenmiş bir önder kişiliktir. Bu sosyal sorumluluğu, "muallim ordusu, lakin asıl muzaffer olan" diyerek açıkça ortaya koyar (51). Akif'in okul tasarımı, ne geleneksel medrese anla-

Akif'in Ankara'da kaldığı ev ve evin salonu.

yışına ne de Tanzimat sonrası Batı örnekliğinde açılmış okul tasarımlarına uyar. Modern bilimlerle, yeniden ihyâ edilmiş dini anlayışların bir arada olması gerektiğini söyler ve Osmanlı'da Tanzimat sonrası ortaya çıkan eğitimde ikiliği eleştirir (52). Onun kimi söylemleri, azınlık okullarına ve yabancı dile vurguyu ön plana çıkaran okulları açıkça eleştirdiğini göstermektedir. Zihinsel ve duygusal parçalanmışlığın okulla çözüleceğine inanır ve "mahalle mektebi lazım, düşünmeyin artık" der (53). Zira bu mahalle mektepleri hem cehaletle hem de parçalanmışlıkla savaşmakta temeldir. Akif'e göre okulda okutulması gereken içeriği zamanın bilimleri ve İslam'ın erdemlilik ilkeleri oluşturmalıdır. "Bilimin yüzünü gençlere öğretelim, ama kutsallıklara saygı gösterelim" demektedir (54). Akif'e göre, Batı'nın bilim ve tekniğini almak, ancak bunu yaparken uyanık olmak gerekir:

"Sade Garb'ın ilmine dönsün yüzünüz; / O çocuklarla beraber, gece gündüz didinin; / Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin; / Fen diyarında sızan nâmütenahi pınarı; / Hem için, hem getirin yurda, o nâfî suları. / Aynı menbaaları ihyâ için artık burada; / Kafanız işlesin oğlum, kanal olsun arada." (55)

Akif, eğitim içeriğinin, tümüyle üretime ve pratik yaşama uygun olmasını talep etmektedir. Bu aslında geri kalmışlığı gözlemlemiş, onu aşmak isteyen bir kişinin özleminin ifadesidir. Cumhuriyet'in başlangıçlarında Mustafa Kemal'i eğitimde pragmatizm ilkesini uygulamaya iten de aynı nedendir. Akif bu olguyu şöyle dile getirir:

"Nazariyâta boğulmakla geçen ömre yazık; / Amelî kıymetidir kıymeti ilmin artık." (56)

Akif eğitime öyle büyük bir işlev yüklemektedir ki, döneminin Prusya'sının ve Almanya'sının temeline onu oturtmaktadır. Kendi toplumu için örnek oluşturmak amacıyla anlattığı olay, Osmanlı'nın son dönemindeki tartışmalara güçlü ışık tutmaktadır. Akif'e göre, bir grup milleti yükseltmek için askeri ön plana çıkarmakta, diğer grup donanmaya vurgu yapmakta, bir başka grup bilimi ön plana çıkartmaktadır. Bir yaşlı üye tüm önerileri dinleyip mahalle mektebi önerisinde bulunmuştur. Akif, önceleri bu önerinin değerinin anlaşılmadığını, hatta öneriyi savunana yaşlı ve bunak denildiğini ifade etmektedir (57). Ancak yaşlı kişi görüşünü açıklayınca kabul görmüş ve bugünkü Almanya kurulmuştur. Akif şöyle dile getirir olayı:

"Sonunda: Kuvvetimiz, şüphesiz ilerlemeli; / Fakat düşünmeli her şeyden önce temeli. / Teammüm etmesi lazım ma'arifin mutlak: / Okur yazarsa ahali, ne var yapılmayacak? / Donanma, ordu, birer ihtiyac-ı mübrimdir, / O ihtiyacı, fakat, öğreten, muallimdir! / Deyip kararını vermiş ki, aynen icrâya, Konunca ortaya çıkmış bugünkü Almanya." (58)

Görev duygusunu hiçe sayma: Fedakârlık ve görev duygusundan uzaklaşma

Akif'e göre, Doğu'nun en büyük sorunlarından birisi, görev aşkının, göreve sadakatin olmamasıdır. Ona göre, Doğu insanının göreve sadakat duygusunun olmaması, Doğu'nun geri kalmasında en temel nedenler arasındadır. Bunu yenmek için keşke bir aşı olsa diyen Akif, Pendik Bakteriyolojihane müdürü Şekik Kolaylı'ya 23 Haziran 1935 tarihli mektubunda şöyle demektedir:

"Doğu o kadar geri kalmış ki, her Doğulu için fedakâr bir biçimde, cansiperane uğraşmak gerekiyor. Hâlbuki fedakarlıktan vazgeçtik, belirli olan görevini eda edenlerin bile adedi pek elim bir azınlıktan ibaret. Ah biz Doğululara vazife hissini ihsas edecek bir aşı keşf olunsa! Nereye gittimse, insanların görev duygusunu göremedim. Bu şuurun uyandığı gün, Doğu yakasını kurtarmış demektir." (59)

Tarihe nesnel bakmama: Taklit ve geçmişe yabancılaşma

Akif'e göre, içinde yaşadığı toplumun aydınlarından bir grup, körü körüne Batıyı taklide yönelmiştir.

"Ne yaparsa Avrupa, bizlerce asıl olan hareket: / "O halde biz dahi yaptık!" deyip hemen taklîd. / Bu tür bir yenilikten ne hayr edersin

ümmid?" (60)

Bu grubu, Doğulu değerleri aşağılamak ve anlamamakla suçlayan Akif, onlar karşısında Doğu'nun geçmişinin başarılarla dolu olduğunun altını çizer ve "ne anılarına saygı, ne geleneklerini anımsama; deden böyle mi yapmıştı ey sefil evlat" (61) diyerek içinde yaşadığı toplumun zihniyetini eleştirir. Zira ona göre var olan kuşak atalarının başarılarını görememekte, kendi geçmişini aşağılamakta, her şeyin en iyisinin Batı'da olduğunu düşünmektedir (62). Burada Akif, iyi bir sentezci düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Akif'e göre her uygarlık iyi ve kötü yönler barındırır; önemli olan iyi ve güzel olanları bir araya getirmek ve birleştirmektir. Batı bilim ve teknikte ileridedir; bu apaçıktır; ancak bu onların her yanının taklit edileceği anlamına gelmemektedir. Ayrıca her yönüyle Batı'yı yücelten anlayışı eleştirmek için, "yakında odun da isteriz Batı'dan" diyerek, bu taklitçi zihniyetinin üretimi kösteklediğinin de altını çizmeyi ihmal etmez.

Akif, eleştirsek de geçmişle, tarihimizle barışık olmayı salık vermekte ve şöyle demektedir:

"Müstakbeli bul, sen de koşanlarla bir ol da; / Maziyi, fakat, yıkmaya kalkışma bu yolda. / Ahlafa döner, korkarım, öeslâfa hücûmu: / Mazisi yıkık milletin âtîsi olur mu? / Ey yolcu, uyan! Yaksa çıkarsın ki sabaha: / Bir kupkuru çöl var; ne ışık var, ne de vâha!" (63)

Mehmet Akif, Mısır'dan dönünce yazdığı bir mektupta şöyle diyor: "Mısır'da on bir yıl kaldım. Fakat on bir saat daha kalsaydım, artık çıldırırdım. İnsanlık da Türkiye'de, milliyetçilik de Türkiye'de, Müslümanlık da Türkiye'de, hürriyetçilik de Türkiye'de. Eğer varsa Allah benim ömrümden alıp ona (Mustafa Kemal'e) versin."

Toplumsal çözülme: Duyguda ve zihinde parçalanmışlık

Akif'e göre, Doğu'nun geri kalmışlığında en önemli nedenlerden birisi, Doğu'nun parçalanmışlığıdır. Bu parçalanma hem siyasi, hem dinsel hem de duygusal ve zihinsel parçalanmaya gönderme yapmaktadır (64).

"Şikaak için mi eder, sâde, kalbiniz darabân? / Neden uhuvvetiniz böyle münhasır namaza? / Çıkınca avluya herkes niçin boğaz boğaza? / Ne Müslümanlığıdır, anlamam ki yaptığınız? / Çıkar yol olmayacak, korkarım bu saptığınız! / Görünce fesli, atılmak, tasarlayıp bıçağı; / Görünce şapkalı, sinmek, değiştirip sokağı; / Gönüller ayrı olmuş, sîneler bir olsa bile… / Nifâk alâmeti bunlar, kuzum, tamamıyle." (65)

Akif'e göre gerçek parçalanma zihinsel parçalanmadır; bu birlikteliği olanaksız kılmaktadır. Parçalanmış zihinler, gerçeği kavramakta sıkıntı içerisindedirler. Akif, bu parçalanmış zihinlerin gerçeği kavramada ne kadar atıl kaldığını ortaya koymak için bir köylü tiplemesine başvurur. Tipleme şöyledir: "Zavallı köylüye ilkin epeyce sövmüşler; işitmemiş, bu sefer bir odunla dövmüşler, birer davul kadar olmuş da, butlarındaki şiş, davul çalmada, zannımca aşağıdaki evde demiş. İnince, derken, odunlar budur, deyip beyni, davul bizim eve gelmiş demiş sonunda" (66). Akif'e göre, içinde yaşadığı toplumun psikolojik ve zihinsel hali tam da böyledir. Yaşadığı dönemdeki zihinsel parçalanmaya gönderme yapmak için dört sınıfa gönderme yapar.

İlk grup, hiçbir şeye aldırmayarak tatlı uykusunu sürdüren halk takımıdır. Bu grup, dünyadan elini eteğini çekerek, her şeyi kadere bağlayarak yaşamını sürdürmektedir. Dünya yıkılsa umurlarında değildir (67).

İkinci grubu hayata küskünler oluşturur. Bunlar, kurtuluş yolu yoktur deyip umutsuzluğu ilke edinmişlerdir (68).

Üçüncü kesimi oluşturan aydın gençler, Hıristiyanları taklidi, geleneklerini eleştiriyi, ortaçağa ait dini anlayışların modern dünyayla örtüşmediğini savunanlardır. Bunlar Akif'e göre, eğlenceye düşkün, Batı'nın bilim ve tekniği yerine kötü yanlarını taklit eden kimselerdir (69).

Dördüncü gruba gelince, Akif, onları sadece zevk ve eğlence düşkünlüğü ile niteler (70).

Kuşkusuz, Akif'in ortaya koyduğu bu dört tipleme, içinde yaşadığı sosyal gerçekliği tümüyle ortaya koymamaktadır. Zira Akif'in yaşadığı dönemde, aydınlar arasında, Türkçülük, Batıcılık, İslamcılık, Osmanlıcılık gibi akımlar yer almaktadır ve bu akımlara mensup düşünürler, toplumun geleceği konusunda endişeleri olduğu için çeşitli projeler geliştirmektedirler. Akif de, bu tür proje geliştiren düşünürlerden birisidir. Ancak, Akif'in toplumsal yaşamda gözlemlediği parçalanmışlığın zihinsel arka planına nüfuz edişi ve sosyal birliğin duyguda ve zihinde belli ölçülerde ortaklaşmaktan geçtiği saptaması anılmaya değerdir. Akif'e göre, Doğu'nun Batı kar-

şısında toprak kaybetmesinin temel nedenlerinden birisi, bu zihinsel ve duygusal parçalanmışlığı ve post kavgasıdır. Akif bu parçalanmayı, daha sonra ele alacağımız gibi yer yer emperyalist oyunlarla da ilişkilendirmektedir.

Akif, birlik çağrısında hümanist bir tutum takınmakta ve dinli-dinsiz herkese seslenerek metafizik bir temelde şöyle demektedir:

"Mülhid de senin, kalb-i muvahhidde senindir, / İlhâd ile tevhîd nedir? Menşei hep bir. / Öyleyse nedir bu tefâvüt ara yerde? / Esbâbı tehâlüf nedir efkârı beşerde? (71)

Emperyalizm: Batının öteki yüzü

Akif'e göre, bilim ve tekniğiyle ön plana çıkan Batının üç yüzü vardır. İlki bilim ve tekniği, ikincisi emperyalizmi, üçüncüsü düşük ahlaki yaşamıdır (72). Batı'nın bilim ve tekniğine olumlu bakan Akif, onların ahlaki yozlaşmalarına ve sömürgeci uygarlık anlayışlarına karşıdır. Bu açıdan, yaşadığı koşulların da etkisiyle, emperyalist Batı konusunda oldukça duyarlıdır. Her ne kadar beden sağlam olunca emperyalizmin ona zarar veremeyeceğini düşünse de (73), Doğu'nun geri kalmışlığında ve parçalanmışlığında emperyalizm öğesini görmezden gelmez. Onun emperyalizmin ve her türlü kötülüğün nedenini ilkin insanın kendisinde araması gerçeği oldukça dikkate şayandır. Şöyle der:

"Eğer vücudunu bir parçacık gözetseydin; / Eğer taharet-i vicdana dikkat etseydin; / Bu hale gelmeye kalmazdı orta yerde sebep. / Batak da, bit de o murdar atâletinden hep!" (74)

Beden zayıf düşünce, mikrobun bedene nüfuz etmesi gibi, halk zayıf düştüğünde emperyalizmin ona nüfuz ettiğinin altını çizer. Ancak onun altını çizdiği bir başka husus daha vardır ki, bu husus, emperyalizmin bedeni zayıf düşürmek için elinden geleni yaptığıdır. Bir vaazında emperyalizmin bölüp parçalayıcı, zayıf düşürücü siyasetini şöyle ifade eder:

Akif'in cenazesi Askeri Tıp öğrencileri başta olmak üzere, İstanbul Üniversitesi gençlerinin elleri üzerinde.

"Avrupalılar, zaptetmeyi kararlaştırdıkları memleketin ahalisi arasına önce tefrika sokarlar, senelerce milleti birbiriyle boğuştururlar. Sersem ahali bu suretle yorgun düştükten sonra, gelip çullanırlar. Bugün de işte bize karşı aynı siyaset kullanıldı. Zaten her yerdeki siyasetleri budur. Hindistan'da, daha evvel Endülüs'te, sonraları Cezayir'de, İran'da hep böyle yaptılar. Takip ettikleri siyaset, hep aynı siyasettir; değişmez." (75)

Akif, bu emperyalist siyasete somut örnek vermeyi de ihmal etmez. Bu örnek İngilizlerin Hindistan'daki uygulamalarına gönderme yapmaktadır. Bu uygulamaya göre, İngilizler, Müslümanlara Kurban Bayramı'nda öküz kesmeyi telkin ederlerken, Budistlere de domuz kesip başını camiye bırakmayı salık vermektedir. Akif'e göre, bu telkin ve uygulamayla İngilizler, Müslümanlarla Budistleri birbirine düşürmeyi amaçlamaktadır (76).

Akif, Batı'nın parçalayıcı emperyalist yüzünü bütün yalınlığıyla ortaya koyar; ama buna rağmen gerçekçiliği elden bırakmaz. Gerektiğinde onlarla işbirliği yapılabileceğinin, ancak bunu yaparken çok uyanık olmak gerektiğinin, dini, siyasi, ekonomik vb. çıkarlarımızı gözetmek gerektiğinin altını çizer. Zira onların hep kendi çıkarlarının peşinde olduğu gerçeği akıldan çıkarılmamalıdır, der. (77)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Akif, Doğu'nun geri kalma nedeni konusunda çizdiği bu tablo karşısında hiç de umutsuz değildir. Zira nedenleri saptamak, çözüme açılan kapıyı aralamaktır. Bu yönüyle umutlu niteliğini hiç yitirmeyen bir düşünür olarak görülür. Onun kurtuluş reçetesi, eğitimden, asrın, yani Batı'nın bilimlerini kucaklamaktan, tarım ve sanayide üretime yönelmekten, emperyalizm karşısında uyanık olmaktan, toplumsal birliği sağlamaktan, geçmişe eleştirel baksak da onunla barışmaktan, körü körüne taklitten uzaklaşmaktan, dinin yanlış yorumlarını düzeltmekten, onu çağın gerekleri doğrultusunda ele almaktan, özetle, yeni bir zihniyet yaratıp, bu yeni zihniyetle olaylara yaklaşmaktan geçmektedir. Düşün dünyasında umutsuzluğa yer olmadığını, Mevlana'nın anlattığı bir öyküye bağlı olarak ortaya koyar. Öykü, yıkılmak üzere olan bir ev ile evi iyi bir biçimde onarmaya yanaşmayan ve buna rağmen Tanrı'ya çocuklarını göstererek evin yıkılmaması için dua eden bir kişiden söz etmektedir. Tabi doğa yasaları gereği, iyi

bir biçimde onarılmayan ev yıkılır ve ev sahibi çocuklarını kaybeder. Ev sahibinin Tanrı'ya neden beni uyarmadın sitemi karşısında, aslında evden düşen her taşla uyarıldığı, ama her açılan deliğin kapatılmasıyla aslında uyaran dilin susturulduğunu dile getiren Mevlana, öykü kahramanının vurdumduymazlığının ve yanlış inanışının bedelini ödediğinin altını çizer (78). Bu öyküyü şiirsel bir dille uyarı amacıyla ortaya koyan Akif, ardından karamsarlığa kapılmamak için şöyle der:

"Hikaye, halimizin aynıdır, değil mi? Evet! / Şu fark var yalnız: Bizde yok değil kuvvet. / Yığın yığın sakatâtıyle geçmiş edvârın, / Yıkılmış olsa da, bir hayli kısmı dîvârın, / Binây-ı millet-i i'lâ eden temel sağlam. / Demek ki, kurtuluruz biz bir gün olursak adam. / Onun da çaresi elbirliğiyle gayrettir. / Çalışmanın o kadar feyzi var ki: / Hayrettir. Hezîmetin sonu ölmek değildir elbette. / Düşenler oldu zamânıyla aynı âkıbete: / Fakat bugün yaşıyorlar, hem eskisinden iyi." (79)

Akif'in bu iyimser anlayışının Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yaşam bulması, emperyalist güçlerin Anadolu'dan tasfiye edilmesi ve laik dünya görüşü ekseninde, bilim, sanat ve felsefeyi ön plana çıkaran yeni bir kültür ve Aydınlanma projesinin yaşama geçirilmesi, onun umutlu tavrının ne denli gerçekçi olduğunu göstermesi açısından anlamlı olsa gerektir.

M. Cemal Kuntay, "o, ömründe bir tek defa gerçekleşmeden önce inandı: İstiklal Zaferine demekte ve şunu aktarmaktadır:

"Doğacaktır sana vaat ettiğin günler Hakk'ın, / Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın."

Kuntay, bu sefer nasıl inandın dediğinde, Akif şu yanıtı vermektedir: "Başımızdaki adamı kim görse inanırdı." (80)

Kimileri, Akif'in beklentileriyle, Cumhuriyet'in Aydınlanma projesi arasında kimi farklılıkların olduğunu ifade etse de, Mustafa Kemal'le dirilen ve zafere uzanan Anadolu, Akif'in büyük ölçüde özlemlediği Anadolu'ya gönderme yapmaktadır ve bu Anadolu, bağımsızlığı, laik değerleri, bilimi, sanat ve felsefedeki açılımlarıyla hâlâ mazlum uluslara örnek olmaya devam etmektedir. Nitekim Mehmet Akif, Mısır'dan dönünce yazdığı bir mektupta şöyle demektedir:

"Mısır'da on bir yıl kaldım. Fakat on bir saat daha kalsaydım, artık çıldırırdım. Sana halisane fikrimi söyleyeyim mi? İnsanlık da Türkiye'de, milliyetçilik de Türkiye'de, Müslümanlık da Türkiye'de, hürriyetçilik de Türkiye'de. Eğer varsa Allah benim ömrümden alıp ona (Mustafa Kemal'e) versin."

Ord..Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan bir anma töreninde Akif'i anlatıyor.

DİNOTLAR

1) Benim okuduğum dönemde, ilkokul, ortaokul ve lise ayrımı vardı. Ancak daha sonra ilk ve ortaokul birleştirilmiş ve ilköğretim okulu adını almıştır.

2) Ancak bu ezberlemenin, bestedeki kimi sıkıntılar yüzünden yanlışlığa neden olduğunu belirtmem gerekir. Sözgelimi,-larda yüzen al sancak .. -dir o benim milletimin- vb. parçalanmalar, açıkçası sorun olarak duruyor.

3) Bu bağlamda çok iddialı konuşmak istemiyorum, zira insanın kültürel birikimi, kuramları ve temel kabulleri, bir metni anlamasına gerçekten önemli bir etki yapıyor. Ancak bunun da blincinde olarak Akif'i yeniden okumak benim için gerçekten etkili ve önemliydi. Önyargılarımı, eğer varsa -gerçekten bilemiyorum- eleştiri süzgecinden geçirmek ve salt metinle birlikte olmaya çalışmak Akif'e yönelik bakışımı gerçekten değiştirdi.

4) Böylece liberalizm konusunda, düşüncede ve ekonomide liberalizm arasında köklü bir ayrım yaptığımız ve bunu önemsediğimiz anlaşılacaktır. Kanımca, düşüncede liberalizm, her aydının peşinden koşması gereken bir hususa işaret etmektedir. Aynı şeyin, adalet ve bölüşümde sıkıntıya yol açtığı ve adaletsizliği tetiklediği için ekonomik liberalizm için söyleyemeyeceğimi belirtmek isterim.

5) Bkz. Hakan Arslanbenzer "Şairin Düşünür Olarak Portresi", Akif'ten Asım'a içinde, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.10.

6) Bkz. M. Sıddıkî, *İslâm Dünyasında Modernist Düşünce,* çeviren: M. Fırat-G. Korkmaz, Dergah Yayınları, İstanbul 1990, s.13-14.

7) Bkz. M. Akif, "Cemaleddin Efganî ve Hasbıhal" *Türkiyede İslamcılık Düşüncesi/Temel metinler içinde,* hazırlayan: İsmail Kara, Gerçek Hayat, 2001, s.285-288.

8) Akif'in adlarından saygıyla söz ettiği ve dinsiz ya da Vahhabi olmadığını göstermeye çalıştığı Efganî ile ilgili çok farklı görüşler ileri sürülmektedir. Sözgelimi Abdülhamit Han anılarında ondan şöyle söz etmektedir: "Cemaleddin Efgani'yi yakından tanırdım. Mısır'da bulunuyordu. Tehlikeli bir adamdı. Bana bir ara 'Mehdilik' iddiası ile bütün Orta Asya Müslümanlarını ayaklandırmayı teklif etmişti. Buna muktedir olamadığını biliyordum. Ayrıca İngilizlerin adamı idi ve çok muhtemel olarak İngilizler beni sınamak için bu adamı hazırlamışlardı. Derhal reddettim. Bu sefer Blund ile işbirliği yaptı. (…) Bununla yetinmedim, Musul ve Bağdat'ta açtığım petrol kıyıları da hükümetçe kapattım! İngilizler darılıp, kazıları olduğu gibi bıraktılar. Fakat hemen ardından, Cemaleddin Efganî yolu ile hilafet meselesini kurcalamaya başladılar. Hicaz emirini ele geçirerek maksatlarına ulaşmak istiyorlardı." Bkz. *Sultan Abdulhamid'in Hatıra Defteri,* hazırlayan: İsmet Bozdağ, Pınar Yayınları, İstanbul 1996, s.72 vd. Abdülhamit'in İngilizlerin ajanı olarak gördüğü Efganî'yi, öğrencisi Abduh'la birlikte masonlukla suçlayanlar da olmuştur. Bkz. M. Sabri Efendi, Mevkıf el-Akl ve el-İlm ve el-Âlem, Beyrut 1314, c. I s.133. Hatta Efganî'nin başlattığı ve Abduh'un sürdürdüğü İslam'da reform yapma girişiminin Batılılar tarafından desteklendiği ve finanse edildiği de ileri sürülmüştür. Bkz. M. Muhammed Hüseyin, Modernizmin İslam Dünyasına Girişi, İnsan yayınları, İstanbul 1986, s.91 vd. Efganî ve öğrencisi Abduh'a ilişkin söylenen şeylerin değeri her ne olursa olsun, özellikle Efganî'nin Renan'la yaptığı tartışmada ileri sürdüğü, tüm dinler gelişmeye engeldir değerlendirmesi ilginçtir. "İlmin tekâmülünde İslâm'ın bir mâni teşkil ettiği doğru ise de bu mâninin bir gün ortadan kalkmayacağını söylemek mümkün müdür? İslâm bu mevzuda diğer dinlerden hangi cihetle ayrılır? Bütün dinler kendi bünye ve üsluplarına göre müsamahasızdırlar (...) Hâlbuki İslâm cemiyeti henüz dinî vesayetten kurtulmamıştır... İslâm cemiyetinin de bir gün bu vesayet bağını koparacağı ümidini beslemekten kendimi alamıyorum. Batı cemiyeti için Hıristiyan akidesi bütün şiddet ve müsamahasızlığına rağmen hiçbir zaman yenilemeyecek bir mâni olmamıştır. Hayır, İslâm'da bu ümidin beslenmediğini kabul edemem. Ben burada Renan'a karşı Müslümanlığı değil, barbarlıkta ve cehalette yaşamağa mecbur kalacak yüz milyonlarca insanı savunuyorum. Müslümanlığın, ilmi ve ilmî tekâmülü yok etmek isteği bir hakikattir. (...) Din mensupları, bir öküzün arabaya koşulduğu gibi bir dogmanın, mezhebin esiri olarak şeriat ehli tarafından evvelce çizilmiş yolda aynen yürümeye mecburdurlar (...) Arap medeniyetinin dünyaya canlı bir parlaklık saçtıktan sonra nasıl birdenbire söndüğünü sormamıza müsaade edilmelidir. Bu meşale o zamandan beri nasıl tekrar yakılmamış ve Arap alemi neden tekrar karanlıklara gömülmüştür? Bu noktada İslâm Dini'nin mesuliyeti tamamen meydandadır. Gayet açıktır ki İslâm dini yerleştiği her yerde ilmi bertaraf etmek istemiş ve bu gayesini gerçekleştirmede, despotizmin yardımında

çokça faydalanmıştır. (...) Dinler isimleri ne olursa olsun birbirlerine benzerler. Dinlerin felsefe ile uyuşmaları mümkün değildir. Din insana iman ve itikadı zorla kabul ettirir hâlbuki felsefe, onu itikatlardan tamamen veya kısmen uzaklaştırır... Din üstün olduğu zaman felsefeyi bertaraf etmiştir. Felsefe hakim olduğu zaman ise aksi varit olmuştur. İnsanlık var oldukça dogma ile serbest tenkit, din ve felsefe arasındaki mücadele bitmeyecektir. Bu hırslı mücadelede, hür düşüncenin galip gelmeyeceğinden korkuyorum." Bkz. Cemaleddin Efgânî, *Journal des Débats* Gazetesi, 18 Mayıs 1883, s. 2, (Tercümesi: Alaaddin Yalçınkaya, *Cemaleddin Efgani*, Osmanlı Yayınları, İstanbul 1991, s.144-151. Akif'in Fransızca bildiği ve Efganî'nin kimi yapıtlarını çevirdiği düşünülürse, onun anılan düşüncelerinden habersiz olduğunu söylemek pek doğru olmasa gerektir. O zaman şu soru akla gelmektedir: Bu türden düşünceler savunan birisini niçin savunmakta ve sık sık ondan söz etmektedir? Bu soruya doyurucu bir yanıt vermek oldukça güç gibi görünüyor.

9) Akif, İttihat ve Terakki partisine üye olup, Teşkilât-ı Mahsusa'ya girerken yeminin içinde yer alan "cemiyetin bütün emirlerine bila kaydu şart itaat" ibaresinin değiştirilmesini istemiştir. Bu açıdan, onun tam bir İttihatçı olduğu fikri hiçbir zaman gündeme gelmemiştir. Bkz. M. Cemal Kuntay, Mehmet Akif, L & M Yayınları, İstanbul 2005, s.86 vd.: Hakan Arslanbenzer, agm., s.12.

10) Bkz. M. Cemal Kuntay, age., s.213 vd.; Hakan Arslanbenzer, agm., s.12-14.

11) Bkz. Mithat Cemal Kuntay, age., 197 vd.

12) M. Akif Ersoy, *Safahât*, hazırlayan: Kemal Bek, (Özgün Dili ve Günümüz Türkçe'siyle), Bordo Siyah Klasik Yayınları, İstanbul 2007, s.367.

13) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.402 ve 689.

14) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.689-690. ve 717, 743.

15) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.742.

16) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.244.

17) Sözgelimi bkz. M. Akif Ersoy, age., s.279, 702, 714, 742.

18) M. Akif Ersoy, age., s.401-402.

19) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.689-690.

20) M. Akif Ersoy, age., s.406.

21) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.130-131.

22) M. Akif Ersoy, age., s 130.

23) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.385 vd.

24) M. Akif Ersoy, age., s.398.

25) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.400.

26) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s. 400-401.

27) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.306-407.

28) Akif'in İslam algısı için bkz. M. Cemal Kuntay, age., s.269 vd.

29) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.403.

30) M. Akif Ersoy, age., s.52 vd.

31) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.407 vd.

32) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.408.

33) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.409-410.

34) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.414.

35) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.417.

36) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.412.

37) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.412-413.

38) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.406.

39) M. Akif Ersoy, age., s.406-407.

40) M. Akif Ersoy, age., s.416.

41) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.418-419.

42) M. Akif Ersoy, age., s.420-421.

43) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.420-423.

44) M. Akif Ersoy, age., s.420.

45) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.422.

46) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.422.

47) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.420-422.

48) M. Akif Ersoy, age., s.420.

49) M. Akif Ersoy, age., s 278.

50) M. Akif Ersoy, age., s.426-427.

51) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.428.

52) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.378.

53) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.426.

54) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.428.

55) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.443.

56) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.186.

57) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.426.

58) M. Akif Ersoy, age., s.426.

59) M. Cemal Kuntay, age., s.276, dipnot: 2.

60) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.374.

61) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.402.

62) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.373-376.

63) M. Akif Ersoy, age., s.712.

64) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.432, 702, 704, 740.

65) M. Akif Ersoy, age., s.433-434.

66) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.434.

67) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.436.

68) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.436.

69) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.436.

70) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s 441.

71) M. Akif Ersoy, age., s.58.

72) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.440.

73) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.

74) M. Akif Ersoy, age., s.418.

75) Bkz. M. Akif Ersoy, "Hutbe ve Mevâiz", Sırat-ı Müstakîm, cilt: IX, no: 320, 1912.

76) Bkz. M. Akif Ersoy, "Hutbe ve Mevâiz", nr. 231, 31, Kanunisani, 1328/1912.

77) Bkz. M. Akif Ersoy, "Nasrullah Kürsüsünde", Sebilür'reşâd, cilt: XVIII, No: 464, 1920.

78) Bkz. M. Akif Ersoy, age., s.234.

79) M. Akif Ersoy, age., s.424.

80) M. Cemal Kuntay, age., s.253.

ROMAN >

FAY KIRIĞI – I: MEHMET
Mehmet Eroğlu

Mehmet Eroğlu'nun, "Mehmet", "Emine" ve "Rojin" adlı üç romanından oluşan "Fay Kırığı" serisinin bu ilk cildinde, muhafazakâr bir Anadolu sermaye grubunun İstanbul'un tanınmış holdinglerinden birisini ele geçirme süreci ve ayrı dünyalara ait iki kişinin, Mehmet ve Emine'ninaşkı anlatılır...

ROMAN >

PALERMO'DA BİR SULTAN
Tarık Ali
Türkçesi: Osman Akınhay

Tarık Ali'nin, Ortaçağ'ın büyük haritacı ve coğrafyacılarından sayılan Muhammed el-İdrisi'nin hayatı etrafında kurguladığı ve dönemin büyüklük ve ihtişam bakımından Bağdat ve Kurtuba'ya rakip görülen önemdeki şehri, on ikinci yüzyıl Palermo'sunda geçen bu romanı, yazarın daha önce "Nar Ağacının Gölgesi", "Taş Kadın" ve "Selahaddin'in Kitabı" başlığıyla yayınlanmış olan aynı serinin dördüncü kitabıdır.

SİYASET >

YAŞLANAN İNSANLIK, GENÇLEŞEN KAPİTALİZM
Şükrü Argın
Söyleşi: Osman Akınhay

Şükrü Argın'la yapılan bu söyleşi kitabı, kapitalizmin 1960'lı ve 1970'li yıllarda geçirdiği yapısal dönüşümün, neo-liberalizm üzerinden bugüne gelen yansımalarıyla ve bu süreçte siyasetin buharlaşıp, köklü bir temsil krizinin ortaya çıkmasından güç alarak, insanlığı nereye sürüklediğini ve Sol'un yüzleşmesi gereken gerçeği ortaya koyuyor...

TARİH >

BÂKİ İLK SELAM – ÇERKES ETHEM
Emrah Cilasun

"Mustafa Suphi'yle Yoldaşlarını Kim Öldürdü?" adlı çalışmasıyla da tanınan Emrah Cilasun'un 3. baskıya ulaşan bu Çerkes Ethem biyografisi, Türkiye'nin yakın tarihine ve her dönem yoğun tartışmalara konu olmuş 'Çerkes Ethem meselesi'ne Marksist bir açıdan bakmayı amaçlayan, titizlikle kaleme alınmışbir eserdir.

www.agorakitapligi.com
tel: 0212 243 96 26-27
faks: 0212 243 96 28

agorakitaplığı

Mehmet Akif'in Müslümanlığı

Akif, Müslümanlığı, "güzel" diye değil, "duru" diye sevdi. Bu, pir sanatkâr gibi değil, bir mütefekkir gibi sevmekti. Onun içindir ki, ihtiyarlığında yazdığı tasavvuflu şiirlerinde bile "his mistisizm"i değil, "fikir mistisizm"i vardır. Akif tekke müslümanı değil, cami müslümanıdır. Bazı tarihçilerinin efsaneye sardıkları Müslümanlığı Akif sevmedi. Akif'e göre Muhammed, "ben de herkes gibiyim" diyen Muhammed'tir.

M. Cemal Kuntay

"Mehmet Akif'in Müslümanlığı" adlı bu yazı, Mithat Cemal Kuntay'ın "Mehmet Akif" (L&M Yayınları, İstanbul 2005, s.269-277) adlı yapıtından alınmıştır. Arabaşlıkları biz koyduk.

Müslümanlığı, Akif, "güzel" diye değil, "duru" diye sevdi. Bu, pir sanatkâr gibi değil, bir mütefekkir gibi sevmekti. Onun içindir ki, "Secde", "Leyla", "Gece", "Hicran" gibi ihtiyarlığında yazdığı tasavvuflu şiirlerinde bile "his mistisizm"i değil, "fikir mistisizm"i var. Akif tekke müslümanı değil, cami müslümanıdır; onda cezbeden ziyade secde var.

O Allah'a Abdülhak Hamid gibi; "Tuttum seni üstüme yıkıldın" demez. İnkâra bürünen bu karanlık iman Akif'te yoktur. En buhranlı şiirinde bile, Akif, Allah'ın "zatını" değil, ancak "sıfatını" şüphe ile karşılar ve: "Ağzım kurusun, yok musun ey adli ilâhi?" der. Hatta günahlarımızın Allah'tan olduğunu haykıracağı vakit bile bu çığlığın bir isyana benzememesine dikkat eder ve beynindeki fırtınayı *Kur'an*'daki ayete sararak şüphesini ancak cebriliğe kadar vardırabilir:

"Canileri, katilleri meydana süren sen;
Canideki katildeki cür'et yine senden;
Bir failin icbarı bütün gördüğüm âsâr!
Cebri değilim… Olsam ilâhi ne suçum var?"

Masalın değil, tarihin peygamberi

Akif'in Müslümanlığı Arapça bir Müslümanlıktır; onun esatirli/efsanevi Müslümanlıkla münasebeti yoktur, yani Acemce Müslümanlıkla.

Bu Acem ve Arap Müslümanlıkları için Renan diyor ki: Bütün menşeler karanlıktır ve din menşeleri hepsinden karanlık. Bunun tek bir müstesnası vardır ki, Müslümanlığın menşeidir: Başka dinlerin beşikleri karanlıkta kayboldukları halde Müslümanlık tarihin göbeğinde doğdu. Arap tarihçilerinin yazdığı peygamber efsanesidir (1). Hâlbuki Türk ve Acem tarihçileri peygamberin hayatına masal kattılar.

İşte Akif'in "Muhammed"i Arap tarihçilerinin bu tabiî peygamberidir: Masalın değil, tarihin olan Peygamber.

Ve bu peygamberi elimizle tutabiliriz. Hâlbuki başka dinlerin nebilerini görmek istediğimiz zaman efsanenin nesci tarihin derisini örtüyor; onları müritlerinin anlattıkları tarzda görüyoruz. Hatta başka peygamberlerin güzellikleri kendilerinin değil, onları kendi düşündükleri gibi gösteren insanların o nebilerde ihdas ettikleri güzelliklerdir. Başka dinler eski bir zanna göre, Homer'in *İlyada*'sına benzerler ve tek bir eser değildirler, sonradan yapılan ilavelerin anonim eseridirler. Arapça Müslümanlıkta bu ilaveler yoktur. Ve Akif'in Müslümanlığı Arap tarihçilerinin bir şey ilave etmedikleri Müslümanlıktır. Acem tarihçilerinin efsaneye sardıkları Müslümanlığı Akif sevmedi. Akif'e göre Muhammed,

"ben de herkes gibiyim" diyen Muhammed'tir.

Muhammed'in halindeki bu muvazene, içinde yetiştiği milletin şiarındandı. Müslümanlıktan evvelki Araplar kaba, cahil, her şeye inanır bir cemiyet değildi. Bilakis kolay inanmaz, ince, reybî/kuşkucu bir cemiyetti. Ve Kureyişlilerin Peygambere ettikleri itirazlardan belli ki, Araplar realiteciydiler.

Böyle bir halkın mizacı İsa gibi bir "Allah oğlu"nun yahut bir "Buda"nın zuhuruna müsait değildi. Arap zekası masalla süslenen bir nebiye tahammül edemezdi. Çünkü Arap'ta mitolojiyi ve mistisizmi doğuran unsur yoktu. Semitik milletler, Allah'ta tenevvüü, cinsiyeti katiyen anlamamışlardır: İbranice'de "ilâhe" kelimesi gibi ulûhiyette kadın cinsiyetini ifade eden bir lügat lisan yanlışı addedilecek kadar namevcuttur. Onun için Peygamber'in yetiştiği cemiyette ne mitoloji vardı, ne mistisizm. Onların dünyadan ayrı olan Allah'ı telakkilerindeki sadelik, ne Hind'in, ne Acem'in, ne de Eski Yunan'ın mabut mefhumuna yaptıkları ilavelere fantezilere semitik milletlerde imkân bırakıyordu. Mitoloji ancak mabudun, insanların ve kâinatın hudutlarını karmakarışık düşünen milletlerin kafasında bulunur. Hâlbuki bundan en uzak bir zeka varsa, semitik kavimlerin zekasıdır. Bunların içinde de bilhassa Araplarda "mafevkal tabia" mefhumu kaybolmuş yahut hiç mevcut olmamıştı. Müslümanlık böylesi bir maşerden çıktı; fakat Hint ve Acemdeki masallara temas edince sadeliğini kaybetti. Çünkü bilhassa Acemler, Müslüman olup da Arapların dil ve din tahakkümüne girince semitik ruha boyun eğmediler. Ve Araplar Acemlere ancak dinlerini ve dillerini kabul ettirebilirdiler ve Acemler *indo-europeenne* bir millet olmanın hukukunu kaybetmeyerek, Müslümanlığın içinde bir felsefe, bir epope ve bir mitoloji kurdular: Şiilerin anane kitabı olan "Hayatu'l Kulûb", Peygamberin doğuşu, "Buda"nın doğduğu zamanki harikalara benzeyen masallarla yazılıdır: Mesela peygamber doğduğu gece cennette inciden yetmiş bin ve yakuttan yine yetmiş bin saray kurulur. Bu fena edebiyatla ne Arap Müslümanlığının ne de Akif'in alakası yoktur. Akif peygamberin nasıl doğduğunu gayet sade yazar:

"On dört asır evvel yine böyle bir geceydi, / Kumdan ayın on dördü bir öksüz çıkıverdi" der.

Sonra, Akif, Peygamber doğduğu zaman, putlar düştü, ateş gedeler söndü, demez; bilakis, Peygamberin doğduğundan kimsenin haberi olmadı, der ve müteessirdir:

"Lakin o ne hüsrandı ki his etmedi gözler, / Kaç bin senedir halbuki bekleşmedelerdi."

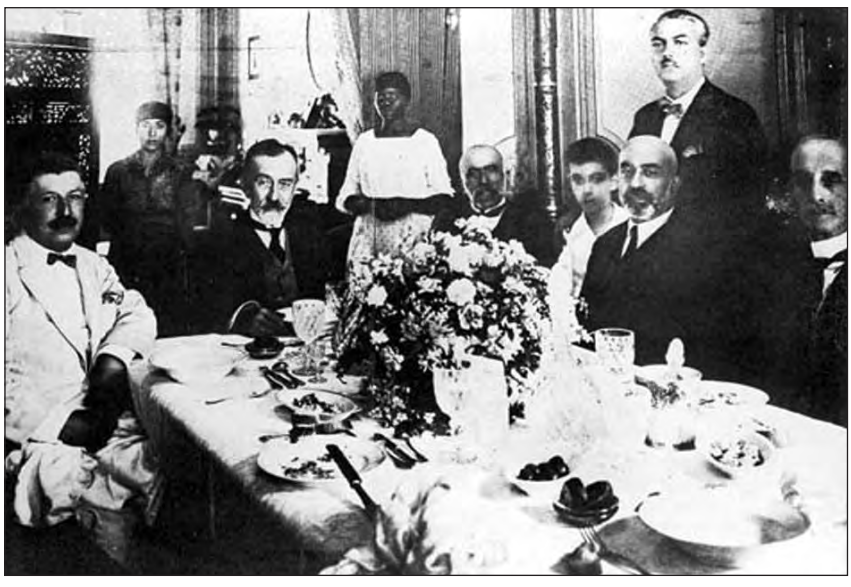
Ve Buda doğduğu zaman kopan kıyametlerin hikayesinden başka dinlere, oradan da dinimize geçen ilaveleri Akif kabul etmez; ve peygamberimizin doğduğunu kimsenin görmemesindeki sebepleri yazar:

"Nerden görecekler? Göremezlerdi tabii; / Bir kere, zuhur ettiği çöl en sapa yerdi; / Bir kere de, mamurei dünya, o zamanlar, / Buhranlar içindeydi, bu günden de beterdi. / Bu beyitleri yazan bir adamın, / Eğer çiğnenmemek isteseler seylabı eyyama, / Rücu etsinler artık Müslümanlar sadr-ı islama. / Beytini nasıl olup da yazabileceğini sordum: "Sen" dedi, "benim hep bu beytime sataşıyorsun. Hâlbuki bu beyti, ben, şu beyitlerle izah ettim: / O devrin yâdı nuranuru bîpayan şahamettir; / Mefâhir onların tarihidir; ümmet o ümmettir; / Ki bir yandan celâdetler saçıp dünyayı titretmiş; / Öbür yandan da insanlık nedir dünyaya öğretmiş; / Değilmiş böyle mahkûmiyetin timsali pâmâli! / Şevahıktan tenezzüe eylemezmiş, arşı içlâli, / Çekinmezmiş şedaid yağsa, asla, iktihamından; / Zeminlerden ölüm fışkırsa dönmezmiş merâmından."

Ve Akif için Müslümanlıktaki "mucize"ler yalnız Ali'nin irfanı, "Ömer"in adaleti ve etrafa çok çabuk yayılan Müslüman medeniyetidir:

"Devri fetrette kalan hem de asırlarca kalan; / Vahşetin, gılzetin amakına daldıkça dalan; / Gömerek dipdiri evladın kum çöllerine, / Bunda bir neşve duyan hissi nedamet yerinire! / Önce dağdan getirip yonttuğu taş parçasını, / Sonra hâlik tanıyan bir sürü vahşi yığın; / Nasıl olmuş da, otuz bin yılda otuz bin senelik, Bir terakki ile dünyaya kesilmiş

Cenap Şahabettin, Şair-i Azam Abdülhak Hamid Tarhan, şair Süleyman Nazif, Mithat Cemal Kuntay, Mehmet Akif ve Sami Paşazade Sezai yemekte bir edebiyat sohbetinde.

malik? / Nasıl olmuş da, o fâzıl medeniyet, o kemal, / Böyle bir kavmin içinden doğuvermiş derhal? / Nasıl olmuş da zuhur eyleyebilmiş Sıdık? / Nereden gelmiş o haydardaki irfan-ı amik? / Önce dehşetli zıpırken, nasıl olmuş da, Ömer, / Sonra bir adle sarılmış ki, değil kârı beşer?"

Akif'in Ankara'daki evinin salonu ve özel eşyaları.

Bu şiirdeki mucizeler, dini değil, hep içtimai mucizelerdir.

Yalnız bu mısraların tek zaafı şudur. Araplar *Kuran*'nın belâgatından coşarak dinlerini değiştirecek kadar sanatkârdırlar; Akif, bu mısralarda bunu unutur ve Arapların, yalnız kız çocuklarını öldürmekteki vahşetlerinde durur: Müslümanlığın doğuşuna bir tuluun parlaklığını vermek için Arapların karanlık bir millet olmasını istiyor gibi.

Akif'in Müslümanlığı bazen çok şahsileşir: Onun dini "beşik dini" değil, Müslüman doğmakla kalmadı, Müslüman olmaya muvaffak oldu. Dinine, kendi mizacını da ilave eder. Mesela o, felaketlerini bile tatlı bir tevekkül mevzuu yapan görenek Müslümanlarından değildir; milli felaketlerde kandil gecelerini manevi saadetini bile kafi görmez ve Balkan mağlubiyetinin önünde "12 Rebiülevvel"in güneşli gecesi bile ona karanlıktır:

"Akşam ne güneşli bir geceydi, / Eyvâh a da leyli mâtem oldu!"

"Görenek'e değil, "anane"ye bağlılık

Akif, "anane"ye bağlıdır, "görenek"e değil.

Diyor ki:

"Bir İngiliz'e sormuşlar: Bu kadar ananeci olduğunuz halde nasıl terakki ettiniz? İngiliz cevap vermiş: Bizde en yeni anane altı yüz seneliktir en eski teceddüt altı saatlik."

Ve Akif on dört asırlık ananeyle on dört saatlik yeniliğin beraber yürümesini istedi.

Onun için, Japon Budistlerini sever. Çünkü ananecidirler ve Çin Müslümanlarına kızar, çünkü görenekçidirler:

"Çin'de, Mançurya'da din bir görenek, başka değil, / Müslüman unsuru gayet

Akif'e göre üç padişah: Reşat, Abdülhamit ve Vahdettin

M. Cemal Kuntay, yakın arkadaşı M. Akif'in hayatını, karakterini ve sanatını ele aldığı ve ilk baskısı 1939 yılında yapılan "Mehmet Akif" adlı yapıtında, onun son üç Osmanlı padişahına ilişkin değerlendirmelerini anılarından yola çıkarak ortaya koymaya çalışır. Günümüzde İslam'ı bir ideoloji olarak görenlerin yücelttiği padişahları, Akif'in nasıl eleştirdiğini görmek -zira anılan çevreler Akif'i de İslamcı kategorisine sokuyorlar- gerçekten oldukça ilgiye değerdir. Bu anlamda sözü M. Cemal Kuntay'a bırakalım:

Akif üç padişahtan Reşat'a kızıyor, Hamit'ten iğreniyor, Vahdettin'e hem kızıyor, hem iğreniyordu.

Mesela:

Vahdettin acemi Abdülhamit'ti.

Mesela:

"Bu Sultan Reşat'ı Abdülhamit ne diye 30 sene hapsetmişti? Sultan Hamit'in yerinde ben olsaydım, boynuna ip takar, sokak sokak gezdirir, benden sonra bu adam padişah olacak, görün! derdim."

Abdülhamit'e gelince: Akif, Şair Eşref'i ona en güzel söven adam diye sever, bu kıtasına bayılırdı:

"Besmele gûş eyleyen şeytan gibi,
Korkuyorum "Höt" dese bir ecnebi;
Padişahım öyle alçaksın ki sen,
İzzeti nefsin Arap izzeti gibi!"

Abdülhamit'ten sadece manen değil, maddeten de iğreniyordu. 1908 meşrutiyetinde Meclis-i Mebusan'ın açılacağı gündü. Akif'le Büyük Reşit Paşa türbesinin önünden geçiyorduk. Halk koşmaya başladı. İzdihamın koşması sârîdir: Biz de koştuk. Akif beni bıraktı, kalabalığı yardı; yarmasıyla beraber geri kaçtı; sapsarıydı.

"Bir cinayet mi var?" dedim.

"Aman dur, midem bulanıyor" dedi. Ve midesinin bulanması ifade tarzı değildi; bütün safrası yüzündeydi.

"Hasta mısın yoksa?" dedim. Hasta filan değildi; ömründe ilk defa Abdülhamit'in yüzünü görmüştü. Padişah açık bir arabada Meclis-i Mebusan'ın küşad resmine gidiyordu.

Akif:

"Boyalı sakalıyla suratı birdenbire karşıma çıktı; fena oldum" dedi.

Halk geçip giden arabayı hâlâ alkışlıyordu. Akif:

"Aman Yarabbi, otuz üç sene bu! Hâlâ alkışlıyorlar; kaçalım. Bir sokağa sapalım" dedi. Bu alkışların duyul-

geri, gayet cahil, / Acaba meyli teali ne demek onlarca? / "Böyle gördük dedemizden!" sesi milyonlarca, / Kafadan aynı tehevvürle, bakarsın, çıkıyor! / Arş-ı âmali bu ses tâ temelinden yıkıyor! / Görenek hem yalnız Çin'de mi salgın; nerde! / Hep müsab âlemi İslam o devasız derde. / Getirin mağrib-i aksâdaki bir Müslüman; / Bir de Çin şuurunun altında uzanmış yatanı; / Dinleyin her birinin ruhunu; mutlak gelecek. / "Böyle gördük dedemizden"! sesi, titrek, titrek!"

Akif için, Japonlar gibi olacaktık; garbı muayene ederek alacaktık. Medeniyet gümrükte tetkik edilecek, memleketimize sonra girecekti. Japonya öyle yapmıştı:

"Medeniyet girebilmiş yalnız fennile… / O da sahiplerinin lâhık olan iznile, / Dikilip sahile binlerce basiret, iman; / Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan! / Garbın eşyası eğer kıymeti haizse yürür; / Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür!"

Ve Garbı mutlaka alacağız; fakat bu Garp medeniyetini milli ruhumuzla mübadele etmeyeceğiz:

"Alınız ilmini garbın alınız sanatını; Veriniz hem de mesainize son süratini, / Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız; / Çünkü milliyeti yok sanatın, ilmin; yalnız; / İyi hatırda tutun ettiğim ihtarı demin; / Bütün edvar terakkiyi yarıp geçmek için, / Kendi "mahiyet-i ruhiye"niz olsun kılavuz. / Çünkü beyhudedir ümid-i selamet onsuz."

Ancak bu medeniyeti alacak eller çocukların elleri olmayacaktır; reşit eller olacaktır. Ve buradaki "reşit" kelimesi, tabii ki, kanunu medeninin "reşit"i değil, ilmin ve hayatın "reşit"idir.

"Sonra, dikkatlere şayan olacak bir şey var; / İnkişafını bir milletin erbab-ı nazar, / Kocaman bir ağacın tıpkı çiçeklenmesine, / Benzetirler ki hakikat, ne büyük söz bilene! / Bu muazzam ağacın gövdesi baştan aşağı; / Saysısız kökleri, tekmil dalı, tekmil budağı; / Milletin sine-i mazisine merbut, oradan, / Uzanıp gelmelidir… / Öyle yaratmış yaradan. / Bir cemaat ki: Nihayet ona gelmez de iyi, / Ağacın heyeti mecmuası yahut çiçeği, / Tâ gider sine-i milletten urup hâke serer, / Milletin kendi olur işte o baltaya heder! / İnkişaf etmesi âtide de pek zordur onun; / Çünkü meydanda kalan kütle, yığınlarca odun. / Hastalanmışsa ağaç, gösteriniz bir bilene, / Bir de en çok köke baksın o bakan köke kimse yine. / Aşılırken de vurun kendine kendinden aşı. / Şayet isterseniz ağacın donanıp üstü, başı, Benzesin taze çiçeklerle bezenmiş geline; / Geçmesin dikkat edin balta çocuklar eline!"

Ve Avrupa medeniyetini ayıkla-

mayacağı bir yer arıyordu.

Bir müddet sonra Sultan Hamit mebuslara Yıldız köşkünde bir akşam yemeği ziyafeti verdi. Yemekten sonra bazı mebuslar Abdülhamit'in ellerini öptüler. Akif buna haftalarca kızdı:

"Canım" dedim, "sen her şeye kızıyorsun."

İstihzamı anlamayacak kadar zehirliydi, haykırdı:

"Bu, her şey mi?"

31 Mart irticaı olunca Akif:

"Bunu o yaptı, o!" diyor ve Hamit'in 31 Mart'ı niçin yapmaya cesaret ettiğini izah ediyordu:

"Meclis-i Mebusan açıldığı gün halkın alkışlarını duydu, ziyafet gecesi de mebusları yakından gördü, bol tükürükle elini öpenlerin ne adam olduklarını anladı; ve ne halkın, ne de mebusların korkulacak şeyler olmadığını anladı, şimdi başımıza çorap örüyor!"

(M. Cemal Kuntay, Mehmet Akif, L&M Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2005, s. 260-261)

Sırasıyla üç Osmanlı Padişahı: Sultan Reşat, Abdülhamit ve Vahdettin.

yarak aldılar diye, Japonlar için ne söyleyeceğini bilemez:
"Şu kadar söyleyeyim: Dinî mübinîn orada, / Ruh-i feyazı yayılmış, yalnız şekli Buda. / Siz gidin, saffeti islamı Japonlarda görün! / O küçük boyutlu, büyük milletin efradı bugün, / Müslümanlıktaki erkanı sıyanette ferid; / Müslüman denmek için eksiği ancak tevhid. / Doğruluk, ahde vefa, va'de sadakat, şefkat; / Acizin hakkını ilâya samimi gayret; / Yine ifrat ile vermek, veren eller darken; / Daha bunlar gibi çok nâdire gördün orada… / Ademin en temiz ahfadına malik bir ada."

Herhalde Avrupa'dan birçok şey alacağımızı Akif, acı acı itiraf eder, hatta hiç sevmediği Rusların edebiyatını kıskanır ve oradan İstanbul'a edipler getirmek ister:

"O benim en edebi hasmım olan Rusya bile, / Hakkı teslim edelim! Hiç de değildir böyle. / Mütefennileri tâ keşfe kadar tırmanıyor; / Edebiyatı anıldıkça zemin çalkalanıyor."

Akif ilave eder:

"Konturat akd ederek Rusya'dan on, on beş edip. / Getirir, yazdırırım millet için birçok eser!"

Şark uyansın diye manzumelerinde en son sesiyle haykıran Akif, konuşurken de, mektuplaşırken de en çok bunu söyler (2).

"Resmi din adamları için:
Hele ilmiye bayadan da aşağı bir turşu! / Babı fetva denilen dâire ümmi koğuşu. / Anne karnından icâzetlidir, ecdada çeker; / Yürüsün, bir de sarık alsan kaz asker!"

diyen Akif, resmi dinsizler için de Baudlaire'in bir sözünü tekrarlıyordu: "Paris'te içim sıkılıyor; çünkü orada herkes Voltaire'e benziyor."

Sonra ahlaksızlıklarını tassupla örten Buhara hocalarını anlatırken şöyle der:

"Ya tassupları? Hiç sorma nasıl maskaraca? / O, uzun hırkasının yenleri yerlerde: Hoca / Hem bakarsın eşi yok dine teaddisinde, / Hem ne söylersen olur dini hemen rencide!"

Akif son zamanın İstanbul hocaları için de:

"Arapça'nın edebiyatından bahsederler; sonra Kunut duasını doğru okuyamazlar" diyordu.

DİPNOTLAR

1) Peygamberi yazan Cossin de Perceval şu noktada ehemniyetle durur: Arap tarihçilerine ve mesela İbn-i Hişam ve Ebulfeda'ya göre Peygamberin hayatı sade ve tabiidir ve hemen hemen harikasızdır. (Renan)

2) "… Şark o kadar geri kalmış ki, her şarklı için fedakarane, cansiperane uğraşmak icap ediyor. Hâlbuki fedakarlıktan vazgeçtik, muayyen olan vazifesini eda edenlerin bile adedi pek elim bir ekalliyetten ibaret. Ah biz şarklılara vazife hissini ihsas edecek bir aşı keşfolunsa! Nereye gittimse, insanların vazife duygusunu göremedim. Bu şuurun uyandığı gün, şark yakasını kurtarmış demektir…" (Pendik Bakteriyolojihane müdürü Şekib Kolaylı'ya 23 Haziran 1935 tarihli mektubundan)

öğretmen dünyası

Bağımsızlıkçı Aydınlanmacı Halkçı Öğretmenlerin 30 Yıllık Sesi

Haziran Sayısı Çıktı...

Özel Dosya:
Okulda Şiddet ve Öğretmen Davranışları
Sabiha Hakan / Emrah Çıra / Hakan Arslan /
Kemal Bektaş / Aytekin Gökkaya
Hüseyin Çelik: MEB'de Geçen 6 Yıl, 1 Ay, 14 Gün...
Nazım Mutlu
El Atına Binen...
Zeki Sarıhan

Yazılarıyla
Gülsüm Kaya / Şenal Sarıhan / İbrahim Eroğlu / Tevfik Çavdar
Fethi Bolayır / Murat Özmen / Aydın Karasüleymanoğlu
Keramettin Çetin / Adil Bozkurt / Meral Ekici

DERGİMİZİN BULUNDUĞU KİTABEVLERİ
AMASYA-Merzifon: Ekin Kırtasiye (0358 513 82 65), ANKARA-Batıkent: As Renk Kırtasiye (0312 256 77 60), Renk Kırtasiye (0312 2508293), Kızılay: Dost, İlhan İlhan, Turhan, Deniz Kitabevi (0312 430 13 94), DİYARBAKIR: Diclem Sahaf (0 412 228 40 76), HATAY-İskenderun: Ferda Kitabevi, Antakya: Yener Kitabevi (0326 214 85 40), İSTANBUL-Beyoğlu: Mephisto Kitap Cafe, Kadıköy: Nezih Kitabevi (0216. 450 10 10) İZMİR - Yakın Kitabevi (0232 421 81 69), ORDU-Fatsa: Gülenç Gazete Bayi.

Tel: 0312 433 12 83/ 433 34 52 Belgegeçer: 0312 433 12 83
e-posta: ogdunyasi@gmail.com ogdunyasi@e-kolay.net
web: www.ogretmendunyasi.org

Abone olunuz!
Posta Çeki Numarası: 524189
Yıllık: 12 Sayı 40 TL. / 6 Aylık 20 TL.

"Buldun buldun da bu softayı mı buldun?"

Doğumunun 136., İstiklal Marşı'nı yazmasının 88., ölümünün 73. yılında Mehmet Akif Türkiye halkı için ne ifade ediyor? Başka pek çok kavram gibi Akif hakkında da toplumun çeşitli kesimleri farklı duygular besliyor. Türkiye gibi artık iyice duygu ve düşünce parçalanmasına uğramış bir ülkede bu farklılığı olağan karşılamak gerekir. Akif hakkında farklı değerlendirmelerin bulunması, ayrıca onun günümüz ihtiyaçları ve değer yargıları açısından farklı yanlarının olmasından da kaynaklanıyor.

Zeki Sarıhan
Öğretmen Dünyası Dergisi Genel Yayın Yönetmeni, araştırmacı yazar

Mehmet Akif, okul öğrencileri ve Türkiye halkının büyük çoğunluğu tarafından "İstiklal Marşı'nın şairi" olarak tanınır. Türk halkına ulusal bir yurtseverlik marşının sözlerini armağan ettiği için de saygın bir yere sahiptir.

Biraz edebiyat, tarih veya siyasetle ilgilenenler ise onun başka şiirler de yazdığını, bu şiirlerinin toplandığı *Safahat* adında bir kitabı bulunduğunu, belki çok az kişi de yazı ve konuşmalarını toplayan kitaplarının olduğunu, onunla ilgili bazı araştırmalar yazıldığını da bilirler.

İnsanlarımız, başka yazarlarımız, şairlerimiz, fikir adamlarımız hakkında Mehmet Akif hakkında bildiklerinden daha fazla ne biliyorlar ki? İstiklal Marşı şairi olduğu için Akif gene de şanslı sayılır.

Doğumunun 136., İstiklal Marşı'nı yazmasının 88., ölümünün 73. yılında Mehmet Akif Türkiye halkı için ne ifade ediyor?

Başka pek çok kavram gibi Akif hakkında da toplumun çeşitli kesimleri farklı duygular besliyor. Türkiye gibi artık iyice duygu ve düşünce parçalanmasına uğramış bir ülkede bu farklılığı olağan karşılamak gerekir. Şimdi artık Kurtuluş Savaşımızın haklı bir savaş olduğu, ulusal birliğin ve yurt bütünlüğünün zorunluluğu, Türkçe'yi sevmek ve yüceltmek gerektiği gibi bir ulusun sahip çıkması gereken en temel değerlerde bile bir farklılaşma varken herkesin Akif gibi bir kişi üzerinde aynı düşüncede olması beklenemez.

Osmanlı'nın son demlerinde Mehmet Akif

Akif hakkında farklı değerlendirmelerin bulunması, ayrıca onun günümüz ihtiyaçları ve değer yargıları açısından farklı yanlarının olmasından da kaynaklanıyor.

Akif, Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminin son aşamasında, 19. yüzyılın son çeyreğinde yetişmiş bir fikir adamı ve şairdir. Mahalle Mektebinden sonra dönemin laik okullarında okuyan; veterinerlik gibi bir mesleğe başlayıp üniversite öğretmenliğinde karar kılan Mehmet Akif, dönemin bütün düşünce ve sanat adamları gibi Büyük Fransız İhtilali'nin sonuçlarından etkilenmişti. Batı'da durgunlaşan devrimci atılım Doğu'ya kaymıştı. 1905'te Rusya'da, 1907'de İran'da baş gösteren demokratik devrimler, imparatorluğu batmaktan kurtarmak, halkın özgürlük ve refah içinde yaşamasını isteyen aydınları derinden etkiliyordu.

1908 İkinci Meşrutiyet devrimi, Akif'in kendisini serbestçe ifade edebilmesine zemin hazırladı. Şimdi herkes konuşabiliyordu ve fakat gösterilen çözüm yolları farklıydı. Batıcılar, İslamcılar, Türkçüler, sosyalistler aralarında bazı ortak yanlar olmakla birlikte topluma değişik yollar önerdiler. Akif bunların içinde İslamcılığı seçti. Tevfik Fikret'le çatıştı.

İttihat ve Terakki'ye girdi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Teşkilat-ı Mahsusa emrinde Arap şeyhlerini elde tutmak için Ortadoğu çöllerine, İngiliz

ve Rus ordularından tutsak alınmış Türkler arasında propaganda yapmak için Almanya'ya gönderildi. İstanbul camilerinde verdiği vaazlarda halkı İslam dininin aslına dönmeye, vatan için birlik olmaya çağırdı.

Gösterilen çabalar, İmparatorluğu kurtarmaya yetmedi. İttihat ve Terakki'nin söz sahibi dört önderinin imparatorluğu bir Alman olupbittisi ile savaşa sokması, Türk toplumunu, tarihinde çok az rastlanabilecek bir yıkıma sürükledi.

Mehmet Akif, daha savaş bitmeden, zaten aralarının gitgide açılmakta olduğu Türkçü kadrodan kopmuş, İttihat ve Terakki'den ayrılmıştı. 1918 Mütarekesi herkesin fesini veya sarığını önüne koyup düşünmesi dönemi başlattı.

İttihat ve Terakki politikaları iflas etmişti. Bu parti yönetimi tarafından tasfiye edilmiş ve siyaset yapmaları yasaklanmış Hürriyet ve İtilafçılar, şimdi artık İngiliz yanlısı ve muhafazakâr siyasetlerinin önünün açıldığını düşündüler. Arkalarında İtilaf Devletleri vardı. Onlar açıkça bu güce dayanarak İstanbul'da yeniden iktidar olurken Anadolu'da çok geçmeden yeni bir hareket başgösterdi. Kuvayı Milliye hareketi, Mütareke tarihinde düşman istilası altına girmiş yerlerin elden çıkmasını kabulleniyor fakat Anadolu'nun parçalanmasına razı olmuyordu. Dönemin İtilafçılarının iddiasının aksine içlerinde eski bazı İttihatçılar yer alsa da bu artık İttihatçı bir hareket değildi. Hatta bunu belgelemek için Sivas Kongresi'ne katılan delegeler tek tek kürsüye çıkarak İttihatçı bir siyaset gütmeyeceklerine dair yemin de ettiler. Bu yeni bir "vatan ve millet" hareketiydi.

Mehmet Akif Halkalı Baytar Mektebi'nde talebe formasıyla.

Akif, Kuvayı Milliye'nin saflarında

İtilafçılar ve Kuvayı Milliyeciler olarak yaşanan bu bölünmede Mehmet Akif, Kuvayı Milliyeciler yanında yer tutmakta hiç tereddüt etmedi.

Mütareke döneminin başlangıcında hemen bütün aydınlar gibi Mehmet Akif de kendisi için son derece can sıkıcı bir bekleme sürecine girdi. Herkes bundan sonra ne olacağını bekliyordu. İstanbul'da siyasi hayat hareketliydi ve esas konu İttihatçılardan hesap sorulması, Türkiye'nin şerefli bir barışa kavuşmasıydı. Bu barışa nasıl kavuşulacaktı? Bu konuda çeşitli ihtimaller üzerinde duruluyordu. Geleneksel İngiliz dostluğu canlandırılırsa bu ülke belki Osmanlı devletinin bütünlüğünü koruyacak ve ona yardım edecekti. Hayır, İngilizler Türkiye'yi bölmek istiyordu ve bu konuda müttefiklerine söz vermişti. Türkiye'nin bütünlüğünü ancak Amerika koruyabilirdi. Bu nedenle Amerikan mandasını kabul etmek en akıllıca çözümdü!

Mehmet Akif, gençliğin nasıl yetiştirilmesi gerektiğini konu alan *Asım*'ı yazmaya koyulmuştu. Maneviyatı kuvvetli, dürüst ve vatansever, haksever bir gençlik yetiştirilmesini esas alan *Asım*'da dönemin pek çok konusu da işlenmiştir. 1908'de yayına başlayan, dergi kimliğinde onu başyazarı olarak takdim eden *Sırâtımüstakim*'in devamı olarak yayımlanan *Sebilürreşat*'ta imzası görülmüyordu. Derginin asıl editörünün Eşref Edip olduğu anlaşılıyor. Bu İslamcı dergi, şimdi İslamî bir düzenin korunmasını asıl işi sayıyordu ve buna ilişkin makaleler, çeviriler yayımlıyordu.

İzmir'in 15 Mayıs 1919 tarihinde işgalinden sonra Türkiye'de iki siyasi grup oluştu. Batı Anadolu'da gelişen Kuvayı Milliye hareketi, Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Ordu Müfettişi olarak göreve başlamasından sonra 22 Haziran'da yayımlanan Amasya genelgesi, 23 Temmuz Erzurum ve 4 Eylül Sivas ve aynı tarihlerde Batı Anadolu'da toplanan kongreler teslimiyetçi İstanbul'a karşı güçlü bir seçenek oluşturdu. İngilizlerin hadsiz hesapsız hesaplarına teslim olmamaya kararlı bir Anadolu harekete geçmişti.

İstanbul'un İslami çevreleriyle bağlantısı olan ve Şeyhülislamlığın Fetva Kurumu olan Darülhikme Dairesi'ne başkâtip olarak da atanmış olan Mehmet Akif, bu kutuplaşmada tereddüt etmeden Kuvayı Milliye yanında yerini aldı. Bu

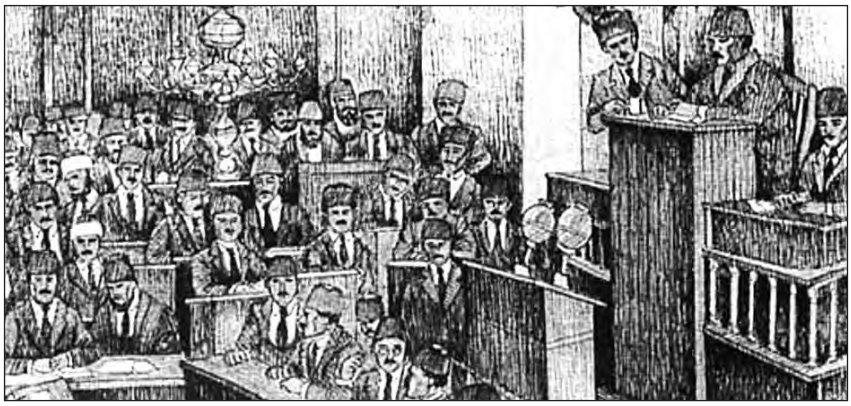
1911 yılında Darülfünun Edebiyat Şubesi'nden mezun olanlar hocalarıyla. Sandalyede oturanlar sağdan sola: Fehmi Bey, Şevket Bey, Safvet Bey, Faik Reşat Bey, M. Akif Ersoy, Babanzade Ahmet Naim Bey, Ahmet Mithat Efendi, İzmirli İsmail Hakkı Bey, Müftüzade Ahmet Hikmet Bey, Ali Ekrem Bolayır, Hüseyin Daniş Bey, Şehbenderzade Hilmi Bey.

konuda ilk eylemini 1920 yılı başlarında Balıkesir'de Kuvayı Milliye'nin daveti üzerine Zağanos Paşa Camii'nde verdiği bir vaazla yaptı. Mustafa Necati, Vasıf Çınar gibi daha sonra Ankara Hükümeti'nde önemli görevler alacak olan aydınlar, bu konuşmadan güç aldılar ve onun konuşmasını yayımladıkları gazete ile bütün yurda duyurdular. Akif bu konuşmasında yurt için ulusal birliğe vurgu yaptı. Yoksa emperyalistlerin İslamları hayvan gibi kullanacağını hatırlattı. Particilik, kavmiyetçilik gibi ayrılıklara yer verilmemesini özellikle istedi. Kavmiyetçilik olarak ifade ettiği milliyetçiliğin İslam toplumunu böleceğini düşünüyordu. Ziya Gökalp'le de bu konularda geçmişte polemik yapmıştı ve *Asım*'da da bu konuya yer vermişti.

4 Nisan 1920'de Kuvayı Milliye'yi yola getirmek için yeniden iktidara getirilen Damat Ferit Hükümeti, Mehmet Akif'in Darülhikme'deki görevine son verdi. *Sebilürreşat*'ın artık İstanbul'da yayımlanması imkânsız hale gelmişti. Akif, 16 Mart 1920'de İstanbul'un fiilen işgal edilmesi üzerine artık İstanbul'da barınamazdı. Mustafa Kemal, bütün yurtseverleri tek bir cephede toplama siyasetinin sonucu olarak İslam'ın gür sesli bu şairini Ankara'ya çağırdı. Akif, birçok yurtsever gibi gizlice Anadolu'ya geçti ve Nisan sonlarında Ankara'ya ulaştı. Mustafa Kemal'le Meclis önünde karşılaştılar ve bu buluşmadan ötürü memnun olduklarını karşılıklı olarak dile getirdiler.

Mehmet Akif'in halkı Kurtuluş Savaşı'na davet ettiği vaazları ile ünlü Balıkesir Zagnospaşa Camii.

İstiklâl Marşı'nın kabul yıldönümünde temsili bir sanatçı çalışması.

Mehmet Akif, iki yerden mebus seçtirildi. Biga ve Burdur. O Burdur mebusluğunu tercih etti, fakat Meclis çalışmalarına katılmak yerine İslam adına Kuvayı Milliye Ankara'sına karşı faaliyetlerin eksik olmadığı Konya'ya gönderildi. Akif, Konya ileri gelenlerini, İstanbul'un değil, Ankara'nın haklı olduğu yolunda ikna etmeye çalıştı. O Burdur, Antalya, özellikle Kastamonu ve ilçelerinde bu faaliyetine devam edecektir. Kastamonu camilerinde yaptığı konuşma *Sebilrreşat*'ta geniş olarak yayımlandı ve çoğaltılarak cephelere de gönderildi.

Akif, bu konuşmalarında halka Sevr Anlaşması'nı anlatıyor, sömürgeleşmemiş tek İslam ülkesi olan Türkiye'nin kurtuluşu için halkı birliğe ve mücadeleye çağırıyordu. Akif Türkiye'nin dostlarını ve düşmanlarını tam bir yetkinlikle dile getiriyordu. Türkiye'nin düşmanı kapitalist emperyalizm, dostları ise İslam milletleri ile Bolşeviklerdi.

İstiklal Marşı neden Akif'e ısmarlandı?

Mehmet Akif, bu konuşmalarında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve Mustafa Kemal'e hemen hiç gönderme yapmamıştır. Bunun nedeni, Ankara kadrolarının çoğunluğunun Akif'in geçmişte kavgalı olduğu Milliyetçi-laik kişilerden oluşmuş bulunmasıdır. Bu gerçek Akif biyografilerinde geçiştirilmiştir. Meclis'te yapılan tartışmalar, Milliyetçi-İslamcı çekişmesinin kurumda sürdüğünü göstermektedir. Akif, Meclis kürsüsüne yemin etmenin dışında yalnız bir kez çıkmıştır. Tevfik Paşa Hükümeti'ne Meclis adına bir yazı gönderilecekti. Akif bu yazıdaki dilin yumuşak olmasını istiyordu. Mustafa Kemal bu görüşlere yanıt verme ihtiyacını duydu.

Kemalist Hükümet, Akif'ten yararlanmak için "azami" bir çaba göstermiştir. Türkçü Maarif Vekili Hamdullah Suphi'nin İstiklal Marşı'nı Akif'e ısmarlaması, Akif çekimser bir tutum aldığı halde onu ikna etmeye çalışması bunun kanıtlarından biridir. Yıllardır İslam milletlerinin haline ağlayan, onları daha Balkan Savaşlarından beri cami kürsülerinde ve çıkardığı dergilerdeki yazılarıyla birlik ve mücadeleye çağıran, şiirler yazan Akif, herhalde İstiklal Marşı'nı kimin yazabileceği konusunda ilk akla gelen isimdi. Bunu Mehmet Emin Yurdakul gibi Türkçü bir şairin, Şairi Azam unvanını taşıyan Abdülhak Hamit'in değil de Mehmet Akif gibi İslamcı bir şairin yazmasının nedeni, İslam düşüncesinin halk kitleleri üzerinde-

ki birleştirici rolünün o tarihte milliyetçilikten daha güçlü olmasına yorulabilir. Zaman zaman dalgalar halinde yükselse de sosyalizmin o tarihte Türkiye'de henüz bir edebiyatı ve edebiyatçısı yoktu.

Akif kendisinden istenen bu görevi hakkıyla yapmış, Türk ulusunun kurtuluş destanını kaleme almıştır. Şiirin içeriğini yorumlamaktan aciz bazı kalemler İstiklal Marşı'nı Akif'in hiç de kastetmediği biçimde ırkçılıkla suçlayabilmişlerdir.

Kurtuluş Savaşı yıllarında İslamcıların İngiliz işbirlikçisi ve Damat Ferit yanlısı olduğu yolunda sonradan çıkarılmış ve birçok sosyalistin de inandığı efsane doğru değildir. Gerçi başta İstanbul olmak üzere Padişaha ve Halifeye başkaldırdığı için Kuvayı Milliye'ye kuşkuyla bakan, hatta ona amansız düşman kesilen İslamcı çevreler vardı. Damat Ferit Hükümeti, Kuvayı Milliyecilerin dinsiz, Bolşevik olduğu gibi bir yalanla halkı yanına çekmeye çalışmıştır ama bu çaba derhal karşılığını bulmuş, Şeyhülislam Dürrizade fetvasına karşı Anadolu'da birçok din bilgini ve hocası Ankara Müftüsü Rıfat Börekçi'nin önderliğinde karşı fetvayı yayımlamışlardır. İkinci Meşrutiyetten beri (önce *Sıratımüstakim* adıyla) yayımlanmakta olan Türkiye'nin en önde gelen İslamcı dergisi *Sebilürreşat*'ın Anadolu'ya geçmesi ve Kuvayı Milliye yanında yer alması da bunun önemli bir kanıtıdır. Türkiye dışındaki Müslüman topluluklar da Anadolu'nun zaferi için en azından dua etmişlerdir.

Yeni Türkiye ve Akif'in sürgün yılları

Kurtuluş Savaşı zaferle sona erince kurulacak yeni Türk devletinin milliyetçi-laik bir karakterde olması kaçınılmazdı. Bunun laiklik temelleri zaten Tanzimat'la birlikte atılmıştı. Milliyetçilik karakteri ise İkinci Meşrutiyet'ten gelişiyordu. Bunları tamamlayan en etkili olgu ise şimdi iktidar dizginlerinin Mustafa Kemal'in eline geçmesidir. Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanması, onun millet üzerindeki saygınlığını olağanüstü yükseltmişti. Zayıf da olsa gelişmeye başlayan Türk burjuvazisi, bu sınıf adına yönetim görevini üstlenen bürokrasi eliyle Kurtuluş Savaşı'ndan sonra İslamcıları tasfiye etmiştir. Bu dönem, yalnız İslamcıların değil, Mustafa Kemal Paşa'ya ideolojik veya kişisel nedenlerle muhalefet eden herkesin tasfiye edildiği bir dönemdir.

Mehmet Akif'in bu dönemde artık fikir hayatında söz sahibi olması mümkün değildir. Akif Birinci Meclis 1923'te dağılınca, her milletvekiline verilen Kurtuluş Savaşı anısı bir tüfekle İstanbul'a dönerken politikaya tövbe etmiş, dergisinde bir süre daha toplumsal hayatın nasıl biçimlenmesi gerektiği konusunda yayınlar sürmüştür. Onun Halifeliğin kaldırılmasına, bozulmuş olduklarını çok önceden itiraf ettiği medreselerin bütünüyle kaldırılmasına ilişkin yasaları içine sindiremediği açıktır. Gelişlerinin ayak sesleri duyulan yeni harfleri, çok evliliğin yasaklanması, kadınların açılması gibi Batılı-modern hayata karşı tepkilidir.

1925'te Şeyh Sait'in Doğu'da başlattığı isyan nedeniyle çıkarılan Takriri Sükûn Kanunu'na dayanılarak her türlü muhalefetin susturulması, tekke ve zaviyeler gibi dini kurumların tasfiyesi, Mehmet Akif için vatanı yaşanmaz bir yer haline getiriyordu.

İstiklal Marşı'nın *Açıksöz* gazetesinde ilk yayınlanışı ve Mehmet Akif'in ileri yaşlar da çekilmiş bir resmi

Onun yıllarca karşı olduğunu açıkladığı milliyetçilik ve batıcılık Türkiye'yi yönetiyordu artık. Ya buna karşı açıktan mücadeleye girişecekti ki buna imkân yoktu. Ya da susup bir tarafa çekilecekti. Bu nedenle bağımsızlığını kazanması için yıllarca nefes tükettiği ülkesini terk etmek zorunda kaldı. 1925'te şapka giyilmesi ile ilgili kanun, onu Mısır'a, Mısır asilzadelerinden Abbas Halim Paşa'nın himayesine sürükleyen uygulamalardan yalnızca biridir.

Akif bu gönüllü sürgün yıllarında yakın dostlarına Ankara'nın bu yeni yönelişinden şikâyet etmiş olmalıdır. Ancak bu konuda tek bir satır yazmamaya özen göstermiştir.

Bu nedenle olmalıdır ki Ankara, onunla belli ölçüde bir bağlantıyı sürdürmek istemiştir. İstiklal Marşı şairi, Kurtuluş Savaşı yıllarında halkın moralini yükselten ve onlarda coşkunluk uyandıran bu şiiri yazarken yaptığı gibi bu yeni dönemde de ulusa faydalı olamaz mıydı? Hükümet, Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığı ile ondan *Kuran*'ı Türkçe'ye çevirmesini istedi. Akif'in hevesle başladığı bu işte sonraları tereddütlere düştü, Ezan ve Kamet'in Türkçe okunması girişimi üzerine, namazda da *Kuran*'ın Türkçesinin okunacağı kaygısıyla bu işten vazgeçti.

Mısır'da Türkçe öğretmenliği yapan Akif, vatan hasretine dayanamayarak 1936'da hasta olarak İstanbul'a geldi ve 26 Aralık 1936'da 63 yaşında hayata gözlerini yumdu.

Dönemin hükümetinin Akif'e soğuk baktığı, hastalığında da, ölümünde de onunla ilgilenmediği bir gerçektir. Cenazesi kaldırılırken tabutunun üstüne bir Türk bayrağı örtmeyi, gençler akıl edebilmişlerdir!

Hastalığı sırasında ve ölümünden son-

ra basında Akif'le ilgili tartışmalar başlamıştır. Onun İslami söylem ve niyetlerine karşı olanlar bile kararlı bir bağımsızlıkçı olduğunu teslim etmekte ve bu nedenle saygıyı hak ettiğini anlatmaktadırlar.

İstiklal Marşı'nın artık değiştirilmesi gerektiğini söyleyenler olmuşsa da bunlar azınlıkta kalmıştır.

1945 sonrası gelen dönüşüm

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye yeni bir dünyaya dahil oldu. 1923'ten beri iktidarını adım adım pekiştiren Türk burjuvazisi için Mustafa Kemal artık tam bağımsızlığın değil, modernleşmenin bir simgesi haline gelmiştir. Bu dönemde "demokrasi" uygulamasının bir sonucu olarak İslamcılar için de fikir hayatında kapılar aralanmaktadır. 1948'de yeniden yayın hayatına atılan *Sebilürreşat* da artık o eski tam bağımsızlıkçı dergi değildir. Cumhuriyet devriminin laikliği ile hesaplaşmaya başlayan koyu dinci ve gerici bir akımdan ibaret hale gelmiştir. Artık burada Mehmet Akif'in sorumluluğundan söz edilemez, ancak onun ömrü yetseydi, 1945'ten sonra nasıl bir tutum alacağı bir soru işareti olarak durmaktadır. Bu soru, İkinci Meşrutiyet'ten sonra, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında önemli roller almış bütün siyasi kişiler ve fikir adamları için de söz konusudur. İlk Meclis'te Akif'le birlikte bulunan ve ateşli birer burjuva karşıtı olan Celal Bayar, Refik Koraltan, ilk Meclis'te muhafazakâr mebusların tepkisini toplayan ve bu nedenle Maarif Vekilliği'nden ayrılmak zorunda kalan Hamdullah Suphi Amerikancıdır artık. Daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında birçok mebus Ankara'da iş takibine koyulmuş, İş Bankası yoluyla ticarete atılmış, köylünün efendi olduğu çoktan unutulmuştur.

Batıcı laikler tarafından İstiklal Marşı şairi olması nedeniyle Türk düşünce hayatından silinemeyen Mehmet Akif'in 1950'lilerden sonra itibarının tam olarak iade edildiğini söylemek mümkündür. İstiklal Marşı şairi olarak Türk halkının zihninde saygın bir yere sahip olan fakat Cumhuriyet devrimiyle uyuşamadığı için yurdu terk ettiği de bilinen Mehmet Akif, muhafazakâr hükümetler döneminde yalnız bağımsızlıkçı bir insan olduğu için değil (herkes bu geçmiş kutsal mücadelenin varisi gibi durmaktadır), İslamcı düşünceleri nedeniyle de yeniden itibar sahibi olmuştur. Özellikle 1980'den sonra pek çok yerde adının okullara verilmesi bunun en belirgin örneğidir. Artık bağımsızlık diye bir dertleri olmayan siyasi İslamcılar, görünüşte onun bağımsızlıkçığının arkasına sığınarak, gerçekte ise İslamcı düşüncelerine hayat vermek için Mehmet Akifçidirler.

Günümüzde Akif'e ihtiyaç var mı?

İçinde bulunduğumuz emperyalizme yeniden bağımlılık sürecinde Mehmet Akif konusundaki tutum ne olmalıdır? Bu sorunun yanıtı doğrudan doğruya Türkiye'nin önündeki sorunların ne olduğuna verilecek yanıtla ilgilidir.

Türkiye'nin temel sorunu Cumhuriyet devrimini korumak, laikliği pekiştirmek ise bu alanda Mehmet Akif'e ihtiyaç yoktur. Orada Atatürk'ten başka Tevfik Fikret'e, hatta Abdullah Cevdet'e ihtiyaç vardır.

Türkiye'nin temel sorunu emperyalizmle mücadele ve tam bağımsızlık ise burada Mehmet Akif'e ihtiyaç vardır. Onun mandacılığa karşı çıkan, tam bağımsızlığı savunan görüşleri Türkiye halkına hatırlatılacak ve örnek alınması istenecektir.

Emperyalizmle ilişkiler açısından Türkiye'nin 1919 yılı koşullarını taşıdığı çok yerde söz konusu edilmektedir. Bu koşullarda bir ulusal cephenin açılması zorunludur. Bu cephede her siyasi akımdan insan bulunacaktır. Özel soru, bu cephede İslamcıların da bulunup bulunmayacağıdır.

Türkiye gibi halkın çoğunluğunun Müslüman kimliği taşıdığı bir ülkede İslami akımlar içinde bağımsızlıkçı bir kolun olmaması mümkün değildir.

Öğrenciler Mehmet Akif'in mezarı başında.

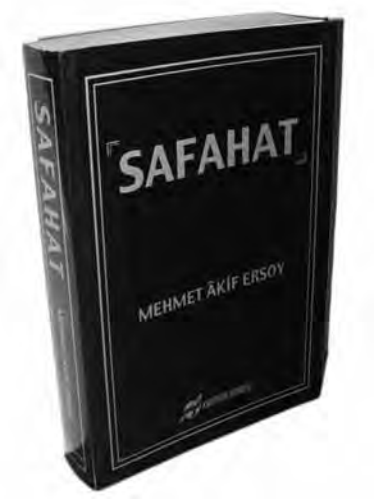
Kuşkusuz Türkiye'nin önünde modernleşme ve halkçılık diye bir sorun da vardır. Antiemperyalist bir hareketle modernleşmeyi bağdaştırmak ve halkçılığı da ekleyerek ulusu bu çerçevede bir cephede toplamak siyasette ustalığı gerektiriyor.

Mehmet Akif'i, 1930'lu ve 40'lı yılların Atatürkçülüğü açısından değil, 1920'li yalların başlarındaki Kemalizm ve sosyalizm açısından değerlendirmek gerekir. Bu akımlar, aralarındaki farklılıklara rağmen Batı emperyalizmine karşı birlik oluşturabilmişlerdi.

Yalnız İslamcı Mehmet Akif'i değil, bütün yurtseverleri, emperyalizme karşı mücadelenin ihtiyaçları açısından yeniden değerlendirmelidir. Bu yeni mücadelede bazı Batıcı laikler, hatta "solcular"ın olmayacağı şimdiden görülüyor.

Mehmet Emin Erişirgil, 1956'da basılan, *Mehmet Akif/İslamcı Bir Şairin Romanı* adlı kitabında anlatıyor: Akif hakkında bir kitap yazmayı düşündüğünde bazı dostları "A birader, buldun buldun da bu softayı mı buldun?" der gibi tuhaf tuhaf yüzüne bakarlarmış. Günümüz aydınının Akif hakkındaki düşüncelerinin de bundan pek farklı olmadığını ben de yaşayarak gördüm. 1996'da yayımlanan ve Akif hakkında kapsamlı bir inceleme olduğu açık olan Mehmet Akif kitabım aradan 13 yıl geçmesine rağmen tükenmedi!

Safahat'ta eğitbilimsel göstergeler

Üniversite sınavlarına hazırlandığım yıllardan beri "Fikret ile Akif'in ortak yönleri nedir?" sorusunu kovalayıp durdum. Tevfik Fikret, Akif düşmanı Fikretperverlere bırakılamayacak derecede önemli bir devrimcidir. Bunun bilincinde gibiyiz. Peki, Mehmet Akif, Fikret düşmanı Akifperverlere bırakılabilecek ölçüde önemsiz bir devrimci midir? Bunu bilince çıkarabildik mi? Akif'in "Safahat" adlı eserini eğitbilimsel göstergeler yoluyla inceleyip bu soruya yanıt arayacağız.

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Çebi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Zorunlu ön açıklama

Mehmet Akif Ersoy, şiir kitaplarını, bazılarının yaptığı gibi, "Birinci Safahat, İkinci Safahat… Yedinci Safahat" olarak adlandırmamıştır. Onun şiir kitapları, sırasıyla, *Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, Hakkın Sesleri, Fatih Kürsüsünde, Hatıralar, Asım, Gölgeler* başlıklarını taşır. Bunların tümünün sonradan *Safahat* başlığı altında bir kitapta toplanması, "Birinci Safahat, İkinci Safahat… Yedinci Safahat" türünden bir adlandırmayı geçerli kılmaz. Bundan ötürü, bu çalışmanın başlığındaki "Safahat" sözcüğü, Akif'in tüm şiirlerine değil, *Safahat* başlıklı birinci şiir kitabına göndermede bulunmaktadır.

Üniversite sınavlarına hazırlandığımız yıllardı. O sıralarda şöyle bir ÖSYS sorusuyla karşılaşmıştık: "Aşağıdakilerden hangisi Tevfik Fikret ile Mehmet Akif'in ortak yanıdır?" Bu soru kökünün altında sıralanan seçeneklerden dördünü şimdi anımsayamıyorum. Dördü de iz bırakmamış belleğimde. Ama beşinci ve "Fikret ile Akif'in tek ortak yanı" olarak bugün bile "Fikretperverler"le "Akifperverler"in öğrencilerine yutturmaya çalıştıkları "doğru seçenek", belleğimin bir duvarına paslı bir çivi gibi çakılıp kalmış. O seçenek, "Aruzu Türkçeye ustalıkla uyarlamaları" biçimindeydi. ÖSYM'nin hazırladığı ilgili soruyla karşılaştığım o günden bu yana, "Gerçekten de Fikret ile Akif'in başka ortak yönü yok mu?" sorusunu kovalayıp durdum. İşte, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nin adına yaraşır bir girişkenlikle 19-22 Kasım 2008 tarihlerinde Burdur'da düzenlediği "1. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu"nda sözel bildiri olarak sunulan bu çalışma, peşini bırakmadığım o soruya, bir yönüyle de olsa, yanıt arama çabasının ürünlerinden biri olarak görülmelidir.

Tevfik Fikret, Akif düşmanı Fikretperverlere bırakılamayacak derecede önemli bir devrimcidir. Bunun bilincinde gibiyiz. Peki, Mehmet Akif, Fikret düşmanı Akifperverlere bırakılabilecek ölçüde önemsiz bir devrimci midir? Bunu bilince çıkarabildik mi?

Giriş

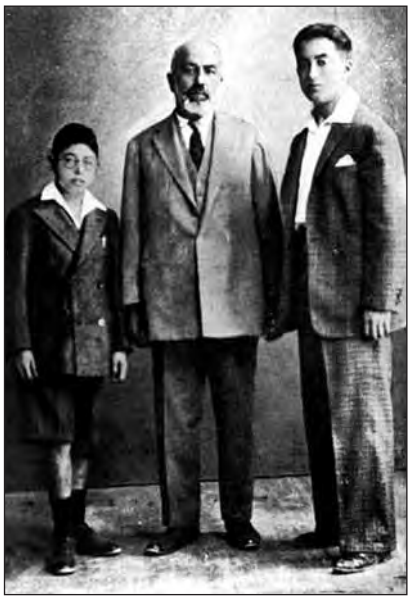
Göstergeler, belirli göndergeleri bulunan görüntüsel ya da simgesel, sessel, kokusal, tatsal, dokunsal durumların beynimizde biçimlenen izdüşümleridir. Biz bunları izleyerek ya da görerek, işiterek, koklayarak, tadarak, dokunup duyumsayarak önceden edindiğimiz yaşantılar aracılığıyla **belleğimizde** yeniden canlandırır; bunlarla **anlağımızda** alt ya da üst düzey çeşitli düşsel ve düşünsel işlemler gerçekleştiririz.

Eğitbilimsel göstergeler, aşamalı düzenlemeler arasında sıçramalarla anlağımızın **yeniden yapılanma** sürecine girmesini sağlayan **anlam** birimleri, böyle bir sürece giren anlağımızın çeşitli düzeylerde **davranış değişikliklerine** kapı aralamasına yol açan **anlatım** birimleridir. Bloom ve arkadaşlarının **bilişsel davranış alanına özgü aşamalı konumlandırma düzenlemesi** biçiminde açımlayabileceğimiz ve kısaca **Bloom Dizelgesi** (1) diyebileceğimiz bilişsel alana özgü evreleri konumlandırma düzenlemesinin Krathwohl ve arkadaşlarınca yeniden gözden geçiri-

lip biçimlendirilmesi sonucu ortaya çıkan **Yenilenmiş Bloom Dizelgesi** (2) ile **İkinci Kuşak Bilişsel Bilim** (3) adlandırmasıyla kendini gösteren kimi çalışmalar, eğitbilimsel göstergelerin bu **anlam** ve **anlatım** özelliklerinin belirlenmesinde bize ışık tutmaktadır. Tek boyutluluktan çıkarılıp iki boyutlu bir düzenlemeye kavuşturulan Yenilenmiş Bloom Dizelgesi, duyumsal, kavramsal, süreçsel ve üstbilişsel bilgi düzeylerinden oluşan **Bilgi** boyutu ve anımsama, anlama, uygulama, çözümleme, değerlendirme, yaratma basamaklarından oluşan **Bilişsel Süreç** boyutunu içermektedir. Bu iki boyutun etkileşime sokulmasıyla ortaya çıkan çizelge, eğitbilimsel göstergelerin anlam ve anlatım özelliklerine ilişkin verileri saptayıp onlar üzerinde çalışmamızda bir tür pusula işlevi üstlenmektedir. Bununla birlikte, İkinci Kuşak Bilişsel Bilim çalışmalarında konu edinilen **bilim okuryazarlığı eğitimi** gibi daha çok "fen ve teknoloji öğretimi"ne göndermede bulunan bir kavramın ele alınmasında bile **öyküleyici** ve olabildiğince **eğretilemeli** bir dilin içselleştirilmesine ilişkin kimi vurgulu anlatımlar, yazınsal ürünlerde sıkça karşılaştığımız eğitbilimsel göstergelerin anlam ve anlatım özelliklerine daha yakından bakma gereğini bize duyumsatmaktadır.

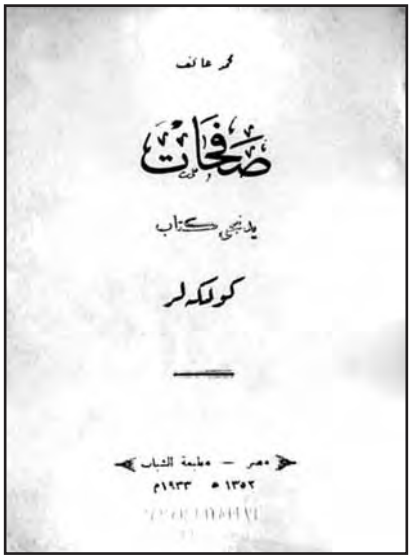
Hangi düzeyde yer alırsa alsın,

Mehmet Akif torunlarıyla.

bir bilginin eğitbilimsel gösterge işlevi üstlenip üstlenmemesi, başka bir deyişle, **eğitbilimsel değer** üretip üretmemesi, o bilginin metin içinde örgütlü bir bağlama oturtulup oturtulmamasıyla doğru orantılıdır. Bir metin, iletisiyle bize duyumsal, kavramsal, süreçsel, hatta üstbilişsel bilgi ulaştırabilir. Eğitbilim açısından önemli olan, metnin bize ulaştırdığı bilginin düzeyi değil, düzeyi ne olursa olsun, söz konusu bilginin beynimizde ne türden bir işlem ya da işlemler dizisine yol açtığıdır. Sözgelimi, bilgi ulamları sıralamasında en karmaşık düzeyi dile getiren üstbilişsel bir bilgi, belleğimizde kendini gösteren anımsama basamağının ötesine geçemiyorsa, o bilginin eğitbilim açısından, anlağın yeniden yapılanması bağlamında işlev gören bir bilgi olduğundan söz edilemez. Metin içine öylesine konulmuş böyle bir bilgi örgütsüzlüğü, eğitbilimsel bağlamda değer üreten bir gösterge değildir. Oysa bilgi ulamları sıralamasında en yalın düzeyi dile getiren duyumsal bir bilgi, bırakalım belleğimizdeki anımsama basamağını, anlağımızda kendini gösteren anlama basamağını aşıyor, uygulama, çözümleme, değerlendirme, yaratma basamaklarından herhangi birine ulaşabiliyorsa, o bilgi eğitbilim açısından önemli işlevler görüyor demektir. Metin içinde yerli yerine oturtulan böyle bir bilgi örgütlülüğü, eğitbilimsel bağlamda değer üreten bir göstergedir.

Yazınsal yapıtlardaki eğitbilimsel göstergeler, ilgili yapıtların alıcı gözle okunması sırasında, yaratıcı düşünme eyleminin, başlangıçta küçücük kıvılcımlanmalarla imgelemi ateşlemesi sonucu, okurun beyninde ansızın kendini göstermesine kapı aralayan örgütlü düzenlemelerdir. Bu örgütlü düzenlemeler, yaratıcı düşünme eyleminin sıradan mantıksallığı aşan üst düzey bir ussallığı imgelemin odak noktasına dönüştürmesi nedeniyle, okuru yalnızca metin içi bağıntılarla sınırlandırmaz, okura metin dışı ve metinler arası bağıntılar kurdurma işlevi üstlenir.

صفحات
يدنجي كتاب
كوللكلر

Safahat'ın ilk yayımlarından birinin kapağı.

Mehmet Akif Ersoy'un, birçok şiir kuramcısına göre şiirden kovulması gereken ussal kavrayışı göz ardı etmeksizin, oldukça ince duyarlılıklarla kaleme aldığı dizeler, belirtilen türden örgütlü düzenlemelerle örülüdür. Bu çalışma, Mehmet Akif'in *Süleymaniye Kürsüsünden, Hakkın Sesleri, Fatih Kürsüsünden, Hatıralar, Asım ve Gölgeler* başlıklı yapıtlarından önce yazdığı 44 şiirini bir araya getiren ilk şiir toplamı *Safahat*'ta saptadığımız dört üst eğitbilimsel gösterge ulamından **çocukların evreni** ve **gençlik** ile ilgili olanları irdelemekle sınırlıdır.

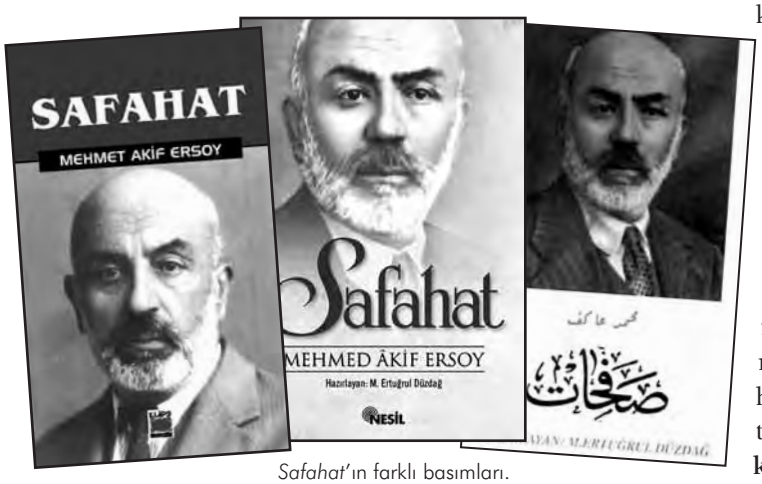
Safahat'ta eğitbilimsel göstergeler

Safahat sözcüğü, "aşamalar" anlamının yanı sıra, "görünümler" anlamını da içerir. Sözcük, "safha"dan gelmektedir; "safha" sözcüğünün bir anlamı da "bir olayda birbiri ardınca görülen durumların her biri" (Devellioğlu, 1993) biçimindedir. Öyleyse, "görünüm" sözcüğünün "gösterge"yi de çağrıştırdığını göz önünde bulundurursak, Akif'in ilk şiir toplamına ad olarak seçtiği *Safahat*'ı, **Art Arda Göstergeler** olarak algılamamızın önünde herhangi bir engel yoktur.

Safahat'taki art arta gösterge türleri arasından, üst eğitbilimsel gösterge ulamları ile bunlara altyapı oluşturan alt eğitbilimsel göstergeleri belirleyip ele almada, hem eğitbi-

limle hem göstergebilimle ilgili birtakım ölçütleri, kimi kez eğitbilim boyutunu, kimi kez göstergebilim boyutunu, kimi kez de her iki boyutu öne çıkararak uzun sayılabilecek bir süre (yaklaşık dört ay) boyunca değişik zaman dilimlerinde çeşitli **etkin okuma** eylemleri gerçekleştirdik. Eğitbilim boyutunu öne aldığımızda, eğitbilimle ilgili ölçütlerden hiçbirini; göstergebilim boyutunu öne aldığımızda, göstergebilimle ilgili ölçütlerden hiçbirini; her iki boyutu bağdaştırıp birlikte öne aldığımızda, her iki boyutun içerdiği ölçütlerden hiçbirini bir an bile göz ardı etmedik. Etkin okuma eylemleri sürecinde topladığımız verileri, eğitbilim ve göstergebilimle ilgili ölçütler ışığında anlamlandırmaya çalıştık. Eğitbilimle ilgili ölçütleri, **Piaget**'nin (1972, 1978, 2005) Anlak Gelişimine İlişkin Bulguları, Yenilenmiş Bloom Dizelgesi, İkinci Kuşak Bilişsel Bilim Anlayışı; göstergebilimle ilgili ölçütleri, **Saussure**'ün (1985) Dilsel Gösterge Tasarımı ile **Greimas**'ın Göstergebilimsel Dörtgen Örnekçesi (4) oluşturmuştur.

Akif'in ilk şiir toplamı *Safahat*'ta, Çocukların Evrenine Girmek, Gençliğe Seçenek Önermek, Ezilenlere Ses Olmak, Ezene Başkaldırmak biçiminde adlandırdığımız dört üst eğitbilimsel gösterge ulamı saptadık. Çalışmayı bir bildiri boyutlarıyla sınırlandırmanın zorunlu bir sonucu olarak, yukarıda da değinildiği gibi, burada bu dört üst eğitbilimsel gösterge ulamından yalnızca ilk ikisine yer verebildik.

Safahat'ın farklı basımları.

Çocukların evrenine girmek

Safahat'ta sunuş özelliği taşıyan ve on dizeden oluşan başlıksız şiir dışta tutulursa, Safahat'ın ilk şiiri olarak karşımıza çıkan "Fatih Camii"nde (Ersoy, 1988: 7–10) bir bölüm, **somut işlemler dönemi** çocuklarının evrenine ilişkin önemli ipuçları sunuyor bize:

Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir: "Bu gece, / Sizinle camie gitsek çocuklar erkence. / Giderseniz gelin amma namazda uslu durun; / Meramınız yaramazlıksa işte ev, oturun!" / Deyip alırdı beraber benimle kardeşimi. / Namaza durdu mu, haliyle koyverir peşimi, / Dalar giderdi. Ben artık kalınca azade, / Ne aşıkaane koşardım hasırlar üstünde!

Buradaki bilgi, **duyumsal** düzeydedir. Akif, şiirin bu bölümünde, çocukluğundan beri belleğinde yaşattığı bir **anı**yı örgütleyerek metnin dilsel bağlamına oturtmuştur. Ancak, onu metnin dilsel bağlamı içinde öyle bir örgütlemiştir ki, okurun **bilişsel süreç boyutunda** önce anlama, uygulama ve çözümleme, ardından da değerlendirme basamaklarında birbirini izleyen anlaksal işlemler yapmaması neredeyse olanaksızlaşmaktadır. Çünkü bu dizeler, tapınaklarda çocukları bir tür sıkıyönetim düzeni altında tutsak kılmak isteyen yetişkinlerin suratlarında bir bakıma okkalı bir tokat izi bırakabilecek bir örgütlülük içermektedir.

Bu parçadaki göstergenin **göstereni**, "sekiz yaşındaki Mehmet Akif"; **gösterileni**, sekiz yaşındaki tüm somut işlemler dönemi çocuklarıdır. Hangi sekiz yaşındaki çocuk, havra, kilise, cami ya da başka herhangi bir tapınakta **öykünme içtepisi**nden kaynağını alan bir oyun "aşkıyla" hoplayıp zıplamak istemez?

Göstergebilimsel Dörtgen açısından bakacak olursak, alt dizimsel eksende, aralarında **karşıtlık** ilişkisi bulunan iki gösterge söz konusudur. Alt dizimsel eksenin bir ucunda, "sekiz yaşındaki Mehmet Akif *('a')*" göstergesi; öbür ucunda, metnin dize aralarında örtük bir biçimde yer alsa da, "çocukları camide bir tür sıkıyönetim düzeni içinde tutsak görmek isteyen yetişkin *('b')*" göstergesi bulunmaktadır. Üst dizimsel eksende, yine **karşıtlık** ilişkisi bağlamında, eksenin bir ucunda, "sekiz yaşındaki tüm somut işlemler dönemi çocukları *(a)*" göstergesi; öteki ucunda, "çocukları tapınaklarda bir tür sıkıyönetim düzeni içinde tutsak görmek isteyen yetişkinler *(b)*" göstergesi yer almaktadır. Ayrıca, *a* ile *'a'* arasında içerme ilişkisi bulunmaktadır; aynı ilişki, *b* ile *'b'* arasında da vardır. Öte yandan, *a* ile *'b'* arasında çelişme ilişkisi; bununla birlikte, *'a'* ile *b* arasında yine çelişme ilişkisi söz konusudur.

Yukarıdaki şiir parçasında Mehmet Akif'in babası Mehmet Tahir Efendi'yi imleyen "babam" *('c')* göstergesi, tıpkı *'a'* göstergesi gibi, *b* ve *'b'* göstergeleriyle özdeşlik ve içerme ilişkisi içinde değil, karşıtlık ve çelişme ilişkisi içindedir. Metinde geçen "babam" göstergesinin çocuklara karşı ne denli hoşgörülü olduğu, dize aralarında oldukça seçik bir biçimde kendini duyumsatmaktadır. Göstergebilimsel Dörtgen bağlamında onun yeri, çocukların yanıdır.

Akif, "Küfe"de (Ersoy, 1988: 20–23) soyut işlemler dönemi içinde yer alan bir çocuğu çıkarır karşımıza. Şiirin başlarında on üç yaşında olduğunu, okula gitmeyi çok istemesine karşın gidemeyip babadan kalma eski bir küfeyle çalışmak zorunda kaldığını öğrendiğimiz şiir (öykü) kişisi (Hasan), şiirin sonunda okullu (rüştiyede öğrenim gören) yaşıtlarıyla karşılaşır:

O anda mekteb-i rüştiyeden taburla çıkan / Bir elliden mütecaviz çocuk

ki, muntazaman / Geçerken eylediler ihtiyarı vakfe-güzin… / Hasan'la karşılaşırken bu sahne oldu hazin: / Evet, bu yavruların hepsi, pür-sürud-i şebab, / Eder dururdu birer aşiyanı nura şitab. / Birazdan oynayacak hepsi bunların, ne iyi! / Fakat Hasan, babasından kalan o pis küfeyi, / -Ki ezmek istedi görmekle reh-güzarında- / İlel'ebed çekecek duş-i ıztırarında!

Bu parçadaki bilgi(ler), bir bölümüyle **duyumsal**, bir bölümüyle **kavramsal** düzeydedir. Bir bölüm bilgi, belirli ayrıntılar ve öğeler bilgisi (rüştiyeden sıralı bir biçimde çıkan elliden çok çocuğun oradan düzenli bir biçimde geçmesi, geçerken biraz duraklamaları, Hasan'la karşılaşmaları…) içermesi yönüyle duyumsal bilgi düzeyine göndermede bulunurken; bir başka bölüm bilgi, sınıflama ve ulam bilgisi (varlıklı-yoksul, okuyabilen-okuyamayan, oynayabilen-oynayamayan…) içermesi yönüyle de kavramsal bilgi düzeyine göndermede bulunmaktadır. Her iki bilgi türüne ilişkin metin içi dilsel örgütlenme, bizi bilişsel süreç boyutunda çözümleme ve değerlendirme işlem basamaklarına götürmektedir.

Parçadaki göstergenin **göstereni**, "on üç yaşındaki yoksul-emekçi Hasan"; **gösterileni**, soyut işlemler döneminin yoksul-emekçi çocuklarıdır. Hasan(lar), bu yoksulluk "yazgı"sını kendileri seçmemektedir. Arasöz özelliği taşıyan "Ki ezmek istedi görmekle reh-güzarında (Ki ezmek istedi görmekle yolu üzerinde)" dizesi, bunun belirtilerinden biridir. Bu dize bizi şiirin başındaki şu dizelere götürmektedir:

Baktım ki:
Genişçe bir küfe yatmakta, hem epey eski. / Bu bir hamal küfesiymiş…
Aceb kimin? Derken, / On üç yaşında kadar bir çocuk gelip öteden, /
Gerildi, tekmeyi indirdi öyle bir küfeye: Teker meker küfe bitab düştü ta öteye. / -Benim babam senin altında öldü, sen hala / Kurumla yat sokağın ortasında böyle daha!

Göstergebilimsel Dörtgen açısından bakıldığında, **karşıtlık** ilişkisi bağlamında, alt dizimsel eksenin bir ucunda, "on üç yaşındaki yoksul-emekçi Hasan (*'d'*)" göstergesi; öbür ucunda, "rüştiyede (bugünkü ilköğretim ikinci aşamada) öğrenim gören bir sınıf çocuk (*'e'*)" göstergesi bulunmaktadır. Üst dizimsel eksende, yine **karşıtlık** ilişkisi bağlamında, eksenin bir ucunda, "geçim sıkıntısı yüzünden öğrenim görme hakkını bile kullanamayan yoksul-emekçi soyut işlemler dönemi çocukları (*d*)" göstergesi; öteki ucunda, "öğrenim görmekten başka yükü bulunmayan, oynayıp eğlenebilen soyut işlemler dönemi çocukları (*e*)" göstergesi yer almaktadır. Ayrıca, *d* ile *'d'* arasında içerme ilişkisi bulunmaktadır; aynı ilişki, *e* ile *'e'* arasında da vardır. Öte yandan, d ile *'e'* arasında **çelişme** ilişkisi; bununla birlikte, *'d'* ile *e* arasında yine çelişme ilişkisi söz konusudur.

Mehmet Akif üniversitede ders verdiği yıllarda.

Akif, "Bayram" (Ersoy, 1988: 41–44) başlıklı şiirinin başında bayram betimlemesi yaparken, "çocukluğun masum yüzünün bayramda gülmesinden, çocuğun saf görünümünde umudun görülmesinden" söz eder:

Afak bütün hande, cihan başka cihandır; / Bayram ne kadar hoş, ne şetaretli zamandır! / Bayramda güler çehre-i masum-ı sabavet, / Ümmid çocuk suret-i safında ıyandır.

Bayram betimlemesini sürdüren Akif, betimlemenin sonunu, "bayramın bana hep görünür şerefli levhası, çocukluğumun geçmişinin gülümseyen anısı" diyerek bitirir:

Iydin bana daim görünür levh-i kerimi: / Mazi-i tüfuliyyetimin yâd-ı besimi.

Bayram betimlemesine "çocukluğun masum yüzünün gülmesi ve çocuğun saf görünümünde umudun görülmesiyle" başlayıp betimlemeyi "çocukluğun gülümseyen anısıyla" bitiren (5) Akif, adı geçen şiirde, bayram günü öyküleme sine geçer. Şiirin öyküleme bölümünde de baştan sona "kucakta gezdirilen bir karış çocuklardan" tutun da "beşik salıncaklara birer onluk vermek için sıraya giren çoluk çocuğa" değin hep çocuklar görüntülenir. Araya bir iki yerde "satıcılar, koşan, gezen, oturan, maniler düzüp çağıran, davullu zurnalı 'dans!' eden, coşup bağıran" girer. Onların bu bir iki kez araya girmeleri, sanki çocukların yerini işgal etmişler gibi bir izlenime yol açar. Bu durum, Akif'i ansızın çocuklara yöneltir. Akif'e göre, "bu eğlence dünyasının içinde gezdikçe, çocukların bulunduğu yerdeydi en çok eğlence; güzelce süslenerek annenin nazlı eliyle, birer çiçek gibi ışıldayan bebeklerle gelirdi bayramın dalgalanan görünümüne başka bir yaşam". Akif, şiiri şöyle bitirir:

Fakat bu levha-i handana karşı, pek yaşlı / Bir ihtiyar kadının koltuğunda, gür kaşlı, / Uzunca saçlı, güzel bir kız ağlayıp duruyor. / Gelen geçen, bu niçin ağlıyor, diyor, soruyor. / - Yetim ayol… Bana evlat belasıdır bu acı. / Çocuk değil mi? "Salıncak!" diyor… - Salıncakçı! / Kuzum, biraz bu da binsin… Ne var, sevabına say… Yetim sevindirenin ömrü çok olur… / - Hay hay! / Hemen o kız da salıncakçının mürüvvetine, / Katıldı ağlamayan kızların şetaretine.

Bu parçadaki bilgi, **duyumsal** dü-

zeydedir. Akif, şiirin buraya değin akıp gelen bölümünü, yukarıdaki parçanın ilk dizesinde "gülen görünüş" olarak tanımlamakta, yine ilk dizeyle başlayarak **karşıt** bir durumun betimlemesine girişmektedir. Parçanın ilk dizesiyle oluşturduğu **bağlam**, buradaki bilginin örgütlülüğüne kapı aralayan bir öğe olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamsal örgütlülük nedeniyle, parça bizi bilişsel süreç boyutunun çözümleme ve değerlendirme basamaklarında işlem gerçekleştirmeye çağırmaktadır.

Parçadaki göstergenin **göstereni**, "bayram yerinde (4–5 yaşlarında) ağlayan yetim bir kız çocuğu"; **gösterileni**, "yoksulluk nedeniyle diğer çocukların bayram sevincine katılamayan, ağlayan, işlemöncesi dönemin ortalarında bir yerde bulunan yetim kız çocukları"dır. Gerçi, şiirdeki salıncakçı, "insafa gelip" **gösteren**in geçici bir süreliğine de olsa ağlamasını kesiyor, onu neşelendiriyor. Ya **gösterilen**in ağlaması, onun ağlamasını kim dindirecek (6), hem o ne zaman ağlamayan çocukların neşesine kalıcı olarak katılabilecek?

Göstergebilimsel Dörtgen göz önüne alındığında, **karşıtlık** ilişkisi bağlamında, alt dizimsel eksenin bir ucunda, "bayram alanında (4–5 yaşlarında) ağlayan yetim bir kız çocuğu (*f*)" göstergesi; öbür ucunda, metnin dize aralarında örtük bir biçimde yer alsa da, "bayram alanında (4–5 yaşlarında) neşesi yerinde bir kız çocuğu (*g*)" göstergesi bulunmaktadır. Üst dizimsel eksende, yine **karşıtlık** ilişkisi bağlamında, eksenin bir ucunda, "yoksulluk nedeniyle diğer çocukların bayram sevincine katılamayan, ağlayan, işlemöncesi dönemin ortalarında bir yerlerde bulunan yetim kız çocukları (*f*)" göstergesi; öteki ucunda, "bayram alanında işlemöncesi dönemin ortalarında bir yerlerde bulunan neşeli kız çocukları (*g*)" göstergesi yer almaktadır. Ayrıca, *f* ile *f* arasında **içerme** ilişkisi bulunmaktadır; aynı ilişki, *g* ile *g* arasında da vardır. Öte yandan, *f* ile *g* arasında **çelişme** ilişkisi; bununla birlikte, *f* ile *g* arasında yine **çelişme** ilişkisi söz konusudur.

Akif, "Bebek yahut Hakk-ı Karar" (Ersoy, 1988: 133-136) başlıklı anıya dayalı şiirinin başında, yedi yaşındaki kızı Cemile ile beş yaşına henüz girmemiş kızı Feride'nin kendisinden "birer hotozlu bebek" istediğini, onları kırmamak için öneriyi reddetmediğini belirtir. Şiiri şöyle sürdürür:

Kiraz dudaklı, üzüm gözlü, inci dişli iki / Edalı yosma getirdim. Aman o akşamki / Sevinme halini bir görmeliydi yavruların! / Durup oturmadılar hiç, dedim: "Yatın da yarın / Bütün gün oynayınız." Nerde! Kim yatar? O gece / -Yemekte sızmaya me'luf olan- Feride'mce / Kabul olunmayacak söz olursa, yatmaktı.

Mehmet Akif'in çocukları ve torunu.

Çocukların evrenine girebilen Akif, **işlemöncesi** dönemde bulunan Feride'nin sevinçten sabaha dek uyuyamayacağını, yeni oyuncak bebeğiyle oynamaktan bitkin düşünceye değin onu hiçbir gücün yatıramayacağını; buna karşın, sevinci ne denli coşkun olursa olsun, **somut işlemler dönemine** yeni girmiş olan Cemile'nin zamanında yatıp uyuyabileceğini çok iyi bilmektedir. Bu, "O gece -Yemekte sızmaya me'luf [alışkın] olan- Feride'mce kabul olunmayacak söz olursa, yatmaktı." yargısal göstergesiyle somutlaşmaktadır.

Şiir boyunca, zaman zaman Cemile'nin, daha çok da Feride'nin evreninden bize göstergeler sunan Akif, özetle, şu noktaların altını çizer: O gece uyuyamayan Feride, ancak sabaha karşı, bebeğiyle oynamaktan bitkin düşünce, mışıl mışıl uyur. Uyandığında, oyuncak bebeğini yatırıp uyutmaya çalışır. Oyuncak bebek güzel güzel uyumayınca, onu bir "anne" olarak döver. Beybaba (Akif) akşam eve gelince, Cemile ileri atılır, Feride'nin bebeği dövdüğünü ve kırdığını anlatır ona. Beybaba, Feride'den bebeğini getirmesini ister. Feride kaçar yanından, kırdığı bebeği göstermek istemez. Beybaba kırık bebeği inceler, onarılacak gibi değildir. Cemile'ye, "Bu ölmüş artık ayol, göm, götür de, hem ne ölüm!" der. Bebeksiz kalan Feride, oynamak için, özellikle beybabanın yanında, Cemile'den ha bire bebeğini ister. Cemile, kırılan bebeğin nasıl kırıldığını bildiği için kesin kararlıdır, kırar diye ona bebeğini hiç mi hiç vermek istemez. Beybaba, art arda iki kez, Feride'nin yakarmalarına dayanamaz, araya girer, bebeğini vermesi için Cemile'yi razı eder, Feride'nin bebekle oynamasını sağlar. Artık araya girmemeyi düşünen beybaba, Cemile'yi can sıkıcı bir biçimde üçüncü kez zorlamak istememektedir. Yalnız, şiirin sonunda Feride'nin tutumu, oldukça şaşırtıcıdır:

Sokuldu bak yine, hiç şüphe yok ki yalvaracak, / "Bebeğini ver" diye, lakin ben eylemem ibram. / Hayır, değil bu eda, bir eda-yı istirham: "Bebeğimi ver!" demesin mi üçüncüsünde kıza? / Meğer hukuk da bilirmiş, bakın şu saygısıza!

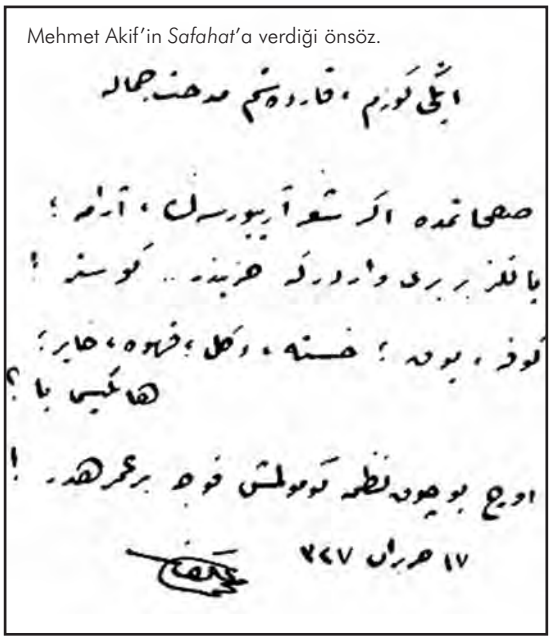
Bu parça, **işlemöncesi** dönem çocuklarının tavır ve tutumlarına ilişkin **üstbilişsel** düzeyde bir bilgi

içermektedir. Akif, bu bilgiyi, "Bebek yahut Hakk-ı Karar" başlığını yeğleyerek şiirin adına da taşımıştır. Bir hukuk terimi olan **hakk-ı karar**, "belirli bir süre (on yıl) kullanılan bir malın (arazinin) kullanımından doğan sahiplenme hakkı" (Develli-oğlu, 1993) anlamındadır. İnsanlık, belki de böyle bir hukuk terimini işlemöncesi dönemin düşünsel yapısından devralarak hukuk diline aktarmıştır. Çünkü Feride'de olduğu gibi, kullanımdan kaynaklanan bu sahiplenme eyleminin "yaşamın olağan akışı içinde" insanda en çok kendini gösterdiği kesit, işlemöncesi dönemdir. Ne yapıyor Feride? Kendisinin olmayan bir bebekle "beybaba"nın aracılığı sonucu, iki kez uzun uzun oynuyor. İlk istemelerde ablası Cemile'ye "Bebeğini ver!" diye yalvaran Feride, işlemöncesi dönemin "hakk-ı karar olağanlığı" sonucu, üçüncüsünde "Bebeğimi ver!" diyor. Bu durum, oldukça ince bir örgütlülükle metnin bağlamına yerleştirilmiştir. Bu ince örgütlülük, bizi işlemöncesi dönem düşünme biçimleri üzerine bilişsel boyut sürecinde çözümleme ve değerlendirme işlemleri yapmaya yöneltiyor.

Şiirdeki çocukları imleyen göstergelerin **gösterenleri**, "beş yaşına yakın Feride" ile "yedi yaşındaki Cemile"; **gösterilenleri**, "beş yaşlarındaki işlemöncesi dönem çocukları ile yedi yaşlarındaki somut işlemler dönemi çocukları"dır.

Şiirdeki çocuklar açısından Göstergebilimsel Dörtgen göz önüne getirildiğinde, **karşıtlık** ilişkisi bağlamında, alt dizimsel eksenin bir ucunda, "kendi oyuncağına hor davranıp onu kıran ve ablasından oynamak için aldığı oyuncağı bir süre sonra sahiplenen beş yaşına yakın Feride (*'h'*)" göstergesi; öbür ucunda, "kendi oyuncağını koruyan ve kardeşinin ona zarar vermesini istemeyen yedi yaşındaki Cemile (*'i'*)" göstergesi bulunmaktadır. Üst dizimsel eksende, yine **karşıtlık** ilişkisi bağlamında, eksenin bir ucunda, "kendi oyuncaklarına hor davranıp onları kıran ve başkalarından oynamak için aldığı oyuncakları bir süre sonra sahiplenen işlemöncesi dönem çocukları (*h*)" göstergesi; öteki ucunda, "kendi oyuncaklarını koruyan ve kendilerinden küçüklerin onlara zarar vermesini istemeyen somut işlemler dönemi çocukları (*i*)" göstergesi yer almaktadır. Ayrıca, *h* ile *'h'* arasında **içerme** ilişkisi bulunmaktadır; aynı ilişki, *i* ile *'i'* arasında da vardır. Öte yandan, h ile 'i' arasında **çelişme** ilişkisi; bununla birlikte, 'h' ile i arasında yine **çelişme** ilişkisi söz konusudur.

Mehmet Akif'in *Safahat*'a verdiği önsöz.

Metnin tümüne yine ince bir örgütlülükle yerleştirilen bir başka üstbilişsel bilgi, yaşamın olağan akışı içinde yetişkin bireylerin küçük çocukların eğitimi konusundaki tutumları üzerinedir. Hemen hepimizin tanık olduğu üzere, küçük çocuklar oyuncaklarını kırdıklarında, büyükler onlara önce çok kızar; ardından, oyuncağını kıran çocuk, yeniden aynı oyuncağı mızıldanıp elde etmek istediğinde, mızıldanması kesilsin diye, oyuncak kırdığı için ona çok kızan büyükler, bu kez gidip aynı oyuncağın yenisini alır. Metindeki baba (Akif), hiç de böyle bir "büyük" değildir. Feride'nin oyuncağını kırması, onu kızdırmak bir yana, ona eğlenceli bir durum sunmuştur. O, çok büyük bir olasılıkla, çocukların oyuncaklarını kurcalayıp kırarak yaratıcılıklarını geliştirdiklerini düşünmektedir. Ayrıca, çocuğa kırdığı oyuncağın aynısını almanın da çocuk eğitimi açısından hiç de yerinde bir davranış olmadığının bilincindedir.

Şiirdeki baba Mehmet Akif'i imleyen göstergenin **gösterenleri**, birinci tekil kişi adılı "ben" ile "beybaba"; **gösterilen**i, "küçük çocukların eğitiminde nasıl davranılması gerektiğini çok iyi bilen bilinçli bir baba"dır.

Şiirdeki baba açısından Göstergebilimsel Dörtgen göz önüne alındığında, **karşıtlık** ilişkisi bağlamında, alt dizimsel eksenin bir ucunda, "küçük çocukların eğitiminde nasıl davranılması gerektiğini çok iyi bilen bir baba (*'j'*)" göstergesi; öbür ucunda, metnin dize aralarında örtük bir biçimde yer alsa da, "küçük çocukların eğitiminde nasıl davranılması gerektiğini hiç de bilmeyen bir baba (*'k'*)" göstergesi bulunmaktadır. Üst dizimsel eksende, yine **karşıtlık** ilişkisi bağlamında, eksenin bir ucunda, "küçük çocukların eğitiminde nasıl davranılması gerektiğini çok iyi bilen anababalar *(j)*" göstergesi; öteki ucunda, "küçük çocukların eğitiminde nasıl davranılması gerektiğini hiç de bilmeyen anababalar *(k)*" göstergesi yer almaktadır. Ayrıca, *j* ile *'j'* arasında içerme ilişkisi bulunmaktadır; aynı ilişki, *k* ile *'k'* arasında da vardır. Öte yandan, *j* ile *'k'* arasında **çelişme** ilişkisi; bununla birlikte, *'j'* ile *k* arasında yine **çelişme** ilişkisi söz konusudur.

Gençliğe seçenek önermek

Safahat'ın "Durmayalım" (Ersoy, 1988: 24–26) başlıklı şiirinde Akif, birlikte yola çıktığı kervanı uykuculuğu yüzünden kaçıran bir yolcunun kısacık öyküsünü Sadi'den aktardıktan sonra, "anlamam hiç, tembellik yapmaktan sen ne beklersin daha, davran artık, durma, koş

Mehmet Akif Ersoy hakkında yazılmış eski bir kitabın kapağı.

kervanın arkasından, bir dakikan bile böyle boş geçerse mahvolursun… gökteki, yerdeki tüm varlıklar için emek harcayarak sürekli çalışmaktan, ilerlemekten (başka) kurtuluş yok bugün, yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur, bu konuda bilmem bir bahanen var mı, dur", diyerek en sert biçemini takınıp bir bakıma avazı çıktığı ölçüde bağırır, "boş durmamayı, emek harcayarak sürekli çalışmayı, ilerlemeyi" seçenek olarak koyar okurunun önüne:

Anlamam hiç, meskenetten sen ne beklersin daha? / Davran artık karbanın arkasından durma, koş! / Mahvolursun bir dakikan geçse hatta böyle boş. / (…) / Asumani, hakdani cümle mevcudat için / Kurtuluş yok sa'y-i daimden, terakkiden bugün. / Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur! / Bunların hakkında bilmem bir bahanen var mı? Dur!

Akif, "Azim" (Ersoy, 1988: 58–59) başlıklı şiirinde, çölde çocuğunu yitiren, ama onu aramaktan bir an bile vazgeçmeyen, hiç kimsenin yiten çocuğun bulunabileceğini düşünden bile geçirmediği bir sırada onu bulan adamın kısa öyküsünü yine Sadi'den aktardıktan sonra, "Sadi bize bir bilgi yol yordamı göstermekte, başlangıçta kararını sağlam tutmuşsa bir amaca doğru koşan insan, emek harcayarak çalışıp er geç bulacaktır gönlünün istediğini… umutsuzluğun sonu yok, ona bir kez düşersen, beklenileni elde edememekten duyulan bir acıya düşersin, çıkamazsın oradan sonsuza dek", diyerek okuruna **umutsuzluk** karşısında **azmi** ve **emek harcayarak çalışmayı** seçenek olarak sunar:

Sadi bize göstermede bir mesleki irfan: / Bir gaye-i maksuda şitab eyleyen âdem, / Tutmuşsa bidayette eğer azmini muhkem, / Er geç bulacak sa'y ile dil-hanını elbet. / (…) / Ye'sin sonu yoktur, ona bir kere düşersen / Hüsrana düşersin, çıkamazsın ebediyyen!

Safahat'taki "Âmin Alayı" (Ersoy, 1988: 128–129) başlıklı şiirinde, "evet, gençlik kervanı ilerlemek isterse yolunda durmaya gelmez, çünkü durmaksızın geleceğin ölümsüz sabahına koşmakta olan o, duruma katlanıp durmak istemez", diyen Akif'in yine ilerlemeyi gençliğe seçenek olarak sunmasına tanık olunur:

Evet, ilerlemek isterse karban-ı şebab, / Yolunda durmaya gelmez. O, çünkü durmayarak, / Sabah-ı sermed-i atiye eylemekte şitab; / O çünkü isteyemez hale katlanıp durmak!

Kitapta "Âmin Alayı" şiirini izleyen "Hasbihal" (Ersoy, 1988: 130–132) başlıklı şiirinde Akif, "tembellik mademki oluşum yasasını tanımamak, ona başkaldırmaktır, davasında insan olan, her kim olursa olsun, durmamalı, çalışmalıdır", diyerek **eylemsizlik** karşısında yine **durmamayı**, **çalışmayı** seçenek kılar:

Atalet fıtratın ahkâmına mademki isyandır; / Çalışsın, durmasın her kim ki davasında insandır.

Yukarıda aktarılan parçalar, **kavramsal** düzeyi aşan, daha çok **süreçsel** düzeyin içerdiği özelliklere göndermede bulunan bilgiler içermektedir. Soyut ve durağan birer öneri olmanın ötesine taşınıp bağlam içinde yerli yerine oturtularak örgütlenen bu bilgiler (durmamak, umutsuzluğa kapılmamak, eylemsizliğe düşmemek, emek harcayarak çalışmak, ilerlemek), uygun yol yordam kullanımını belirlemede ölçüt bilgisini de aktarılan metinlerin bağlamsal boyutu bakımından içermeleri nedeniyle, bizi bilişsel süreç boyutunun değerlendirme ve yaratma basamaklarında işlem gerçekleştirmeye çağırmaktadır (7).

Aktarılan parçalarda kendilerine seslenilen göstergelerin **göstereni**, ilk iki alıntıda ikinci tekil kişi adılı "sen", son iki alıntıda üçüncü tekil kişi adılı "o"; **gösterileni**, dört parçada da **gençlik**tir.

Dört ayrı şiirden aktarılan yukarıdaki parçalara ilişkin olarak Göstergebilimsel Dörtgen göz önünde bulundurulduğunda, **karşıtlık** ilişkisi bağlamında, alt dizimsel eksenin bir ucunda, "eylemsizliğe düşmeyen, umutsuzluğa kapılmayan, emek harcayarak çalışan, ilerlemeyi (sürekli gelişmeyi) ilke edinen bir genç (*'l'*)" göstergesi; öbür ucunda, "boş duran, umutsuzluk içinde yüzen, çalışmayan, gelişme diye bir sorunu düşünden bile geçirmeyen bir genç (*'m'*)" göstergesi bulunmaktadır. Üst dizimsel eksende, yine **karşıtlık** ilişkisi bağlamında, eksenin bir ucunda, "eylemsizliğe düşmeyen, umutsuzluğa kapılmayan, emek harcayarak çalışan, ilerlemeyi (sürekli gelişmeyi) ilke edinen gençler(*l*)" göstergesi; öteki ucunda, "boş duran, umutsuzluk içinde yüzen, çalışmayan, gelişme diye bir sorunu düşünden bile geçirmeyen gençler (*m*)" göstergesi yer almaktadır. Ayrıca, *l* ile *'l'* arasında **içerme** ilişkisi bulunmaktadır; aynı ilişki, *m* ile *'m'* arasında da vardır. Öte yandan, *l* ile *'m'* arasında **çelişme** ilişkisi; bununla birlikte, *'l'* ile m arasında yine **çelişme** ilişkisi söz konusudur.

Akif'in "İki gün sonra" notuyla yayımladığı "Hürriyet" (Ersoy, 1988: 80–81) şiirinde, II. Meşrutiyet kutlamalarına katılan kızlı erkekli gençler ve çocuklar "Yaşasın hürriyet!" bağırışları eşliğinde "Vatan Şarkısı" (8) söyleyip şiirin içinden yürüyüp geçmektedir. Şiirin bir ye-

rinde, "geçmiş denen o sıkıntı dönemi geçti", denilerek gençliğe önerilen, **geleceği fethetme** seçeneğidir:

Geçti mazi denen o devr-i melal,
Haydi fethet: Senindir istikbal!

Akif, "Köse İmam" (Ersoy, 1988: 111-116) başlıklı şiirde, "geleceği fethetme" eyleminin yordamını belirginleştirmek amacıyla, sözü Köse İmam'a bırakır. Şiirin sonunda, "bakın, çağ bilim çağıdır, bu çağda bu bilgisizlik yürümez, eğitiminiz ailelerden başlasın oğlum, yalnızca özgürlüğü ilan etmekle bir şey çıkmaz, halka biraz özgürlük düşüncesini özümsettiriniz" denilerek "bilim çağında özgürlük düşüncesini ta ailede başlaması gereken eğitim yoluyla halka özümsettirme" seçeneği önerilir:

Bu cehalet yürümez, asra bakın:
Asr-ı ulum! / Başlasın terbiyeniz,
ailelerden oğlum. / Sade hürriyeti ilan
ile bir şey çıkmaz, / Fikr-i hürriyeti
hazmettiriniz halka biraz.

Yukarıdaki parçalardan birincisi, üstteki dört parçada olduğu gibi, **süreçsel** bir bilgi; ikincisi, **üstbilişsel** düzeyde bir bilgi içermektedir. Üstbilişsel bilginin alt basamaklarından biri, bilişsel görevle ilgili bilgi, uygun bağlamsallık ve durumsallık içeren bilgidir. İkinci parçada örgütlü bir yapı olarak karşımıza çıkan "bilim çağında özgürlük düşüncesini ta ailede başlaması gereken eğitim yoluyla halka özümsettirme" önermesi, bilişsel görevle ilgili, uygun bağlam altyapısı ile uygun durumsal özellikler içeren bir bilgidir. Bunun metin içindeki örgütlülüğü, bizi bilişsel süreç boyutunun yaratma basamağında işlem gerçekleştirmeye yöneltmektedir.

Yukarıdaki iki parçada kendilerine seslenilen göstergelerin **göstereni**, ilk alıntıda ikinci tekil kişi adılı "sen", son alıntıda "oğlum"; **gösterileni**, iki parçada da **gençlik**tir.

İki ayrı şiirden alıntılanan yukarıdaki parçalara ilişkin olarak Göstergebilimsel Dörtgen göz önüne alındığında, **karşıtlık** ilişkisi bağlamında, alt dizimsel eksenin bir ucunda, "gelecekte kendi başını kendi omuzları üzerinde taşıyarak geleceğe egemen olabilecek, bununla birlikte, halka eğitim yoluyla özgürlük düşüncesini özümsettirebilecek bir genç (*'n'*)" göstergesi; öbür ucunda, metnin dize aralarında örtük bir biçimde yer alsa da, "gelecekte kendi omuzları üzerinde başkalarının başını taşıyarak başkalarının egemenliği altına girebilecek, bununla birlikte, halka emperyalist egemenlerin tutsaklık düşünü özümsettirebilecek bir genç (*'o'*)" göstergesi bulunmaktadır. Üst dizimsel eksende, yine **karşıtlık** ilişkisi bağlamında, eksenin bir ucunda, "gelecekte kendi başını kendi omuzları üzerinde taşıyarak geleceğe egemen olabilecek, bununla birlikte, halka eğitim yoluyla özgürlük düşüncesini özümsettirebilecek gençler *(n)*" göstergesi; öteki ucunda, "gelecekte kendi omuzları üzerinde başkalarının başını taşıyarak başkalarının egemenliği altına girebilecek, bununla birlikte, halka emperyalist egemenlerin tutsaklık düşünü özümsettirebilecek gençler *(o)*" göstergesi yer almaktadır. Ayrıca, *n* ile '*n*' arasında **içerme** ilişkisi bulunmaktadır; aynı ilişki, *o* ile *'o'* arasında da vardır. Öte yandan, *n* ile *'o'* arasında **çelişme** ilişkisi; bununla birlikte, '*n*' ile *o* arasında yine **çelişme** ilişkisi söz konusudur.

Sonuç ve öneri

Yazınsal yapıtlarda örgütlü düzenlemeler olarak karşımıza çıkan eğitbilimsel göstergeler, yukarıda aktarılan eğitbilimsel gösterge içerikli şiir parçalarından da anlaşılabileceği gibi, yazınsal yapıtın doğrudan doğruya eğitimden, eğitimle ilgili herhangi bir kavram, kuram ya da durumdan söz etmeksizin, yapıt içinde kendini gösteren derin yapılı, anlak yapılandırıcı anlam ve anlatım birimleridir. Mehmet Akif Ersoy'un ilk şiir toplamı *Safahat*, görüldüğü üzere, bu anlam ve anlatım birimleriyle örülüdür.

Önceden geliştirmeye başladığımız ve bu çalışma bağlamında daha derli toplu bir yapıya büründürdüğümüzü düşündüğümüz yazınsal yapıtların eğitbilimsel göstergelerini saptayıp değerlendirme yöntemi, yazınsal yapıtları çözümleme ve değerlendirme genel çalışma alanına yeni ve farklı bir boyut eklemektedir. Ersoy'un bize bıraktığı yazınsal birikim, bu yöntemi daha da varsıl kılabilecek derinlikler taşımaktadır. Bu bakımdan, bu yöntem, bir yandan, Ersoy'dan bize kalan derinlikli yapıtların incelenmesi uğraşıyla yetkinleştirilmeli; öte yandan, Ersoy'un *Süleymaniye Kürsüsünden, Hakkın Sesleri, Fatih Kürsüsünden, Hatıralar, Asım ve Gölgeler* başlıklı yapıtlarındaki anlak yapılandırıcı anlam ve anlatım birimleri eğitbilimsel gös-

Mehmet Akif'in cenaze töreninden bir görüntü. Cenaze üniversiteli gençlerin ellerinde.

tergeler, bu yöntemle bulunup ortaya çıkarılmalıdır.

DİPNOTLAR

1) Tüm dünyada Bloom Dizelgesi (Bloom's Taxonomy) adıyla bilinen dizgeli bilişsel alan düzenlemesi, Benjamin S. Bloom ve çalışma arkadaşlarınca 1950'li yılların ortalarında geliştirilmiştir. Bu dizgeli düzenleme, bilgi (knowledge), kavrama (comprehension), uygulama (application), çözümleme (analysis), bireşim (synthesis), değerlendirme (evaluation) basamaklarından oluşan tek boyutlu bir bilişsel süreç tasarımı üzerine oturtulmuştur (Bkz: Bloom vd., 1956).

2) Ta başlangıçtan beri Bloom'un çalışma arkadaşı David R. Krathwohl, bilişsel alanın yanı sıra, 1960'lı yılların ortalarına doğru, Bloom ve diğer çalışma arkadaşının yardımıyla, dizgeli duyuşsal alan düzenlemesini ortaya koymuştur. Krathwohl, 2000'li yılların başlarında, yeni çalışma arkadaşlarıyla Yenilenmiş Bloom Dizelgesi (Revised Bloom's Taxonomy) adıyla iki boyutlu yeni bir dizelge geliştirmiştir (Bkz: Anderson, Krathwohl vd., 2001). Bu dizelgede bilgi (knowledge), bilişsel alanın en alt basamağı olmaktan çıkarılmış, bilişsel süreç boyutu (cognitive process dimension) gibi bir düzlem düzenlemesinden bağımsız, bilgi boyutu (knowledge dimension) adıyla özerk bir düzleme yerleştirilmiş; böylece, her iki boyut birbiriyle ilişkiye sokulmuş, etkileşimli bir dizge ortaya çıkarılmıştır. Yenilenmiş Bloom Dizelgesi adı verilen bu iki boyutlu düzenlemede, bilişsel süreç boyutu, yalından karmaşığa, somuttan soyuta ilkeleri uyarınca, anımsama (remember), anlama (understand), uygulama (apply), çözümleme (analyze), değerlendirme (evaluate), yaratma (create) basamaklarından; bilgi boyutu, yine aynı iki ilke uyarınca, duyumsal bilgi (factual knowledge), kavramsal bilgi (conceptual knowledge), süreçsel bilgi (procedural knowledge), üstbilişsel bilgi (metacognitive knowledge) düzeylerinden oluşmuştur [Yenilenmiş Bloom Dizelgesinin yapısı ve gerekçesine ilişkin genel bir bakış için ayrıca Krathwohl'un (2002) tek yazarlı makalesine, söz konusu dizelgenin uygulamadaki işlevselliği için de Ferguson'un (2002) makalesine bakılabilir].

3) Başlığını "İkinci Kuşak Bilişsel Bilimin Bakış Açısından Bilimsel Okuryazarlığın Meydan Okuyuşu" diye çevirebileceğimiz makalenin yazarı Perry D. Klein, geleneksel bilişsel bilim ile ikinci kuşak bilişsel bilim ayrımını "özet"le şöyle ortaya kaymaktadır:

"Bilişsel bilimlerdeki son eğilimler, bilimsel okuryazarlığa kolayca erişileceği yanılgısına düşmedi; ama onlar, eğitimcilerin olabildiğince çok yorum gerektiren kendi meydan okumaları aracılığıyla uygulama olanakları elde ettiler. Geleneksel olana dayanarak, bilişsel bilimciler, bilgiyi, dünyanın tamı tamına bir temsili olarak dil, mantıksal sonuç çıkarma biçiminde bir düşünme, yerleşik eski kavramların öneriler oluşturmasına dayanan bir belirleme alanı olarak gördüler. Onlar, bilimsel metinleri, bilişteki belirli özelliklerin benzeri olarak nitelediler. Tersine, birçok çağdaş biliş bilimci, bilgiyi, öyküleyicilikle birlikte olabildiğince fazla eğretilemelilik içeren dille ve belirlenmiş bir kesinlikler alanından daha çok algısallıkla ilgili bir düşünme, belirsiz ve bağlamsal kavramların oluşturduğu bir alan olarak görmektedir. Bu bakış açısına göre, bilişsel temsilin dışavurumcu özellikleri, bilimsel metinlerin görece belirli özelliklerinden farklıdır. Bilim okuryazarlığı eğitimi, öğrencilere yardımcı olan uygulamalar aracılığıyla bu farklılığa köprüler kurar: Belirsiz bilişsel bir mimarlık üzerinde, yerleşik eski kavramları yükseltir; algısal olarak yürütülen işlemleri kullanarak, biçimsel bakımdan geçerli nedensellikler gerçekleştirir; yazılı anlatımları, konuşma gibi bir eylemi kullanıp tartışma savlarını ve öyküleyici dili yapılandırır (Klein, 2006:143)."

Mehmet Akif'in İstanbul Edirnekapı'daki mezarı.

4) Algirdas J. Greimas'ın Göstergebilimsel Dörtgen Örnekçesi ile ilgili ayrıntılı kuramsal açıklamalar için Tahsin Yücel'in (1987) yapıtına, aynı örnekçenin daha çok uygulamalı boyutu için de Mehmet Yalçın'ın (1991) yapıtına başvurulabilir.

5) Türkiye Cumhuriyeti, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı adıyla dünyada çocuklara bayram armağan eden tek ülkedir. Bunda, bayramı çocuğun gülümsemesiyle ve çocuklukla özdeş gören Mehmet Akif Ersoy'un hiç mi etkisi yok?

6) Tevfik Fikret, "Haluk'un Bayramı" başlıklı şiirde, aynı göstergenin gösterilenine yaşatılan o sorunun altını, Akif'te olduğu gibi, kalın çizgilerle çizmemiş miydi?:

Çıkar o süsleri artık sevindiğin yetişir;
Çıkar, biraz da şu öksüz giyinsin, eğlensin;
Biraz güzellensin
Şu ru-yi zerd-i sefalet… Evet meserrettir
Çocukların payı; lakin senin sevincinle
Sevinmiyor şu yetim, ağlıyor… Haluk, dinle!
(Tevfik Fikret, 1987: 147)

7) Tevfik Fikret de "Ferda" ile gençliğe aynı çağrıda bulunmuyor muydu?:

Asrın unutma, barikalar asr-ı feyzidir;
Her yıldırımda bir gece, bir gölge devrilir,
Bir ufk-ı iğtila açılır, yükselir hayat;
Yükselmeyen düşer: Ya terakki, ya inhitat!
Yükselmeli, dokunmalı alnın semalara;
Doymaz beşer dedikleri kuş-, iğtilalara…
Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır;
Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır!
(Tevfik Fikret, 1987: 54–56)

8) Akif'in "Hürriyet" şiirinde "Vatan Şarkısı" özel adının geçtiği bölüm şöyledir:

Derken alkış geliyor; sonra da nevbet nevbet,
Ya Vatan Şarkısı yahut ona benzer bir şey
Okunup her köşe çın çın ötüyor… Hey gidi hey!
Bir mezarlık gibi dalgın yatıyorken daha dün,
Şu sokaklarda bugün dalgalanan ruhu görün!

Peki, "Vatan Şarkısı" Tevfik Fikret'in şiiri değil mi? Fikret'in bu başlığı taşıyan şiiri şudur:

Biz fedai milletiz, mert oğlu mert Osmanlı'yız;
Burc-ı istibdadı yıktık, kahramanız, şanlıyız;
Bir vatan, bir hakk tanır ahrarız; arslan canlıyız.
Canla, başla, ey vatan, te'bidine peymanlıyız…
Can da sen, şan da sen, hepsi sensin, yaşa;
Ey vatan, ey mübarek vatan, bin yaşa!
Toprağın cevher, suyun kevser, baharın bi-hazan;
İşte dünya: Bir eşin, bir benzerin yoktur inan.
Müşfik evladın bulur koynunda her gün, her zeman
Başka şefkat, başka ni'met, başka kuvvet, başka can…
Can da sen, şan da sen, hepsi sensin, yaşa;
Ey vatan, ey mübarek vatan, bin yaşa!
(Tevfik Fikret, 1987: 119)

KAYNAKÇA

1) L. W. Anderson (Ed), D. R. Krathwohl (Ed.), P. W. Airasian, K. A. Cruikshank, R. E. Mayer, P. R. Pintrich, J. Raths ve M. C. Wittrock (2001); *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives* (Complete edition), New York: Longman.

2) B. S. Bloom (Ed.), M. D. Engelhart, E. J. Furst, W. H. Hill ve D. R. Krathwohl (1956); *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals, Handbook I: Cognitive Domain,* New York: David McKay.

3) F. Devellioğlu (1993), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat,* 11. Baskı (Yeniden Düzenlenmiş ve Geliştirilmiş), Yayına Haz.: A. S. Güneyçal, Ankara: Aydın Kitabevi.

4) M. A. Ersoy (1988), *Safahat,* Yayına Haz: M. E. Düzdağ, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi Yayınları.

5) C. Ferguson (2002), "Using the Revised Taxonomy to Plan and Deliver Team-Taught, Integrated, Thematic Units", *Theory into Practice,* 41 (4), 238-243.

6) P. D. Klein (2006), "The Challenges of Scientific Literacy: From the Viewpoint of Second-generation Cognitive Science", International Journal Of Science Education, 28 (2-3), 143-178.

7) D. R. Krathwohl, B. S. Bloom ve B. B. Masia (1964); *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals, Handbook II: The Affective Domain,* New York: David McKay.

8) D. R. Krathwohl (2002), "A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview", *Theory into Practice,* 41 (4), 212–218.

9) J. Piaget (1972), *Judgment and Reasoning in the Child,* Tr.: M. Warden, New Jersey: Littlefield, Adams & Co.

10) J. Piaget (1978), *The Language and Thought of the Child,* Third edition, Tr.: M. Gabain ve R. Gabain, London: Routledge & Kegan Paul.

11) J. Piaget (2005), *Çocuğun Gözüyle Dünya,* Çev.: İ. Yerguz, Ankara: Dost Kitabevi.

12) F. De Saussure (1985), *Genel Dilbilim Dersleri,* Çev: B. Vardar, Ankara: Birey ve Toplum yayınları.

13) T. Fikret (1987), *Rübab-ı Şikeste ve Diğer Eserleri,* Yayına Haz.: F. Uzun, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

14) M. Yalçın (1991), *Şiirin Ortak Paydası: Şiirbilime Giriş,* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

15) T. Yücel (2005), *Yapısalcılık,* İstanbul: Can Yayınları.

Namus, şeref ve sadakat kültüründe sosyalleşen erkekler

Mardin'de ne oldu?

Çarpık modernleşme sürecinde namus, şeref, sadakat kültüründe sosyalleşen erkekler potansiyel olarak daha fazla şiddet kullanma eğiliminde olurlar. Toplumsal şiddet ve terör olaylarını anlamada sosyal psikolojinin zengin birikiminden daha yaygın yararlanılması hem etkin çözümler bulmada yardımcı olacak hem de işe yaramadığı bilinen ezberleri bozacaktır.

Prof. Dr. Nebi Sümer
ODTÜ Psikoloji Bölümü Başkanı

Yıllardır namus, şeref adına cezalar kesilir, öç alınır, sadakatsizlikle suçlanan kadınlardan ya "namuslarını temizlemeleri" istenir ya da gereği yapılırdı. Issız köşelerinde, dere yataklarında kadınlar **namus cinayetlerine** kurban giderken, kan davalarında infazlar yapılırken Türkiye'den pek fazla ses çıktığı söylenemez. Nihayetinde bu topraklarda ne olup bittiğini hepimiz biliyorduk. Arada bir "Güldünya" olayında olduğu gibi basın ve kent aydınlarından itiraz sesleri ve protestolar yükseldi, ama cılız sesler otoritenin ve toplumun "kanıksanma" duvarını pek aşamadı. Mardin katliamı sırf şiddetinin ve acımasızlığın boyutu nedeniyle bir hafta süreyle de olsa toplumda bir balyoz etkisi yarattı, basın ve aydınlar yoğun ilgi gösterdiler ve böylesi bir şiddetin altında yatan gerçek nedeni anlamaya çalıştılar.

Ben de bu acımasız katliamı duyduğunda herkes gibi kendi gördüğüm haliyle "fili" tarif etmiş ve hemen ertesinde bir mesleki internet paylaşım grubuna şunları yazmıştım:

"…'Kültür güzellemesi' yapmadan bir bağlam analizi yapmamız gerekir. Ancak benim değerlendirmem daha çok Türkiye'de, özellikle Doğu bölgelerimizdeki erkek sosyalleşme kültürüne yönelik. Sadece hemcinsleriyle sosyalleşerek büyüyen ve sosyal kimlikleri namus/şeref kültürü kıskacında katılaşıp genişleyerek bireysel egosu haline dönüşen erkeklerin tehdit algıları aslında tehlikenin asıl kaynağını oluşturuyor. Erkeklerimiz özellikle namus konusundaki tehdit (algısı) durumunda çok yoğun bir olumsuz duygu durumuna giriyorlar ve ağır öfke yaşıyorlar. Kendi şişirilmiş benlik algısına çok zıt bir tepki alan erkekler, kendi gözündeki benliğine çok ters gelen bu reddedilmeyi çözmek için şiddete başvuruyor. Örneğin, amcasının kızının nişanına çağrılmamak, üstelik istediği kızın bu nişanda rakip aileye verilmesi vb. çoğumuz için dedikodu düzeyindeki insani halleri, bazı erkekler, mevcudiyetini ve şerefini yok sayan bir reddedilmişlik duygusu içinde tehdit olarak algılıyorlar. Hele bu erkeklerin ellerinde böylesine güçlü silahlar varsa ve savaş/terör ortamında büyüyorlar, yaşıyorlarsa; yani zaten böylesi bir kanlı hayata çoktan alışmış, kanıksamışlarsa, öfke duygusunun fiziksel şiddete dönüşmesi önündeki psikolojik öz düzenleme mekanizmaları ya da engelleyici tamponlar da iyice zayıflamış demektir.

"Uzun lafın kısası bu, İç Anadolu'dan Doğu'ya gittikçe türdeşleşip, rengi solan, kuruyan kültürümüzde, evlerinde hapis edilen, varlığı ve aidiyeti sadece sadakatiyle ölçülen kadınlarla, namus/onur kültüründe sadece hemcinsleriyle sosyalleşerek büyüyen erkeklerin bir trajedisi.

"Bu işin siyasi sorumluluğu özellikle son 60 yılda ülkeyi bağnaz bir hoyratlıkla yöneterek zengin Anadolu kültürünü solduran (mesela, kadın erkek semah dönen Alevilerimizi asimile ederek) ve bizi geri kalmışlığa hapseden şark kurnazlarına ait, ama vicdani hesaplaşmayı ve yüzleşmeyi hepimiz yapmalıyız..."

Namus ve şeref kültürü

Şiddeti yaratan kültürel iklimi doğru anlamak ve gerçek çözümü istemek için hesaplaşmak ve yüzleşmek gerekiyor. Çünkü bu işi yapanlar özellikle Batı ülkelerindeki okul baskınlarında gördüğümüz gibi akıl sağlığından kuşkulanılan ya da bir anlık öfkesine yenilmiş bir çılgın değildi. Bir grup saldırgan bir araya gelmiş, önceden planlayarak ve hesaplayarak, öç alma ve namus temizleme adına böyle bir katliamı yapmışlardı. Gerçi çok sayıda tutuklunun bulunduğu ve henüz yargılama aşamasında olan bu

davada gerçek neden hâlâ tam olarak bilinmiyor. En güçlü nedenler olarak saldırgan tarafın onuruna dokunan bir "kız vermeme" ya da "gelin" olayı olduğu ve bu nedenle nişan töreninin basılarak katliamın yapıldığı ileri sürüldü. Daha sonraki günlerde arazi anlaşmazlığından, petrol borusundan petrol kaçırmaya ve çok eskilere dayanan husumetlere kadar birçok iddia ortaya atıldı. Başta bazı sosyologlar olmak üzere çoğu sosyal bilimci olayın gerçekleştirilme biçimi, kurbanların ve saldırgan şüphelilerin aynı aileden olması, hamile kadınların ve çocukların katledilmesi gibi hususlara dikkat çekerek, bunun tipik bir "töre cinayeti" olmadığını ve yaygın geleneksel "Doğu" kültürüyle açıklanamayacağını ileri sürdüler.

İleride netliğe kavuşacak olan neden ne olursa olsun, aynı köyden akrabalarına karşı böylesi acımasız bir katliama girişen saldırganların her türlü acıma ve merhamet duygusunu bastıran bir öfkeyle, muhtemelen onurlarını korumak ve kendi elleriyle adaleti sağlamak güdüsüyle hareket ettikleri anlaşılıyor. Bu durum sosyal ve kültürel psikolojideki **onur kültürü** kavramı çerçevesinde ele alınabilir. "Onur" ile ilgili değerlerini korumaya öncelik veren daha çok ataerkil ve kırsal (ya da toprağa bağlı) özelliğe sahip kültürlerde büyüyen erkekler, bu tür değerlerine yönelik bir tehdit algıladıklarında bunları sertlik, saldırganlık ve şiddetle korumaya çalışırlar. Ancak, Batı'da yürütülen araştırmalarda kullanılan "onur kültürü" tanımı Türkiye bağlamında farklı içerikler kazanmaktadır. Bu kavram Türkiye bağlamında modernleşme sürecinde yaşanan yeni oluşumlar ve kırılmalar dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Saldırganlığı tetikleyici ve kolaylaştırıcı başlıca unsur olan silahla iç içe yaşamak da şiddete başvurmayı kolaylaştırmaktadır.

Türkiye'de **onur kültürü**, en başta kadının erkeğe sadakatini simgeleyen **namus** ve erkeğin kendine olan saygısını ve toplumdaki yerini temsil eden **şeref** değerlerini içerir. Namus ve şeref kavramları bu kültürlerde sosyal kimliğin en tanımlayıcı unsurlarıdır. Gurur ve utanç duyguları ise sosyal kimliğin duygusal boyutlarıdır. Kişilerin hem toplum gözünde hem de kendi gözlerindeki değerleri bu duygular tarafından kontrol edilir. Bu yüzden onur kültürlerinde taşkın sevinçler ve yıkıcı öfkeler çok sık yaşanır. Namusun dilimizde doğruluk ve dürüstlük anlamında da kullanılıyor olması, bunun ne ölçüde merkezi ve temsili bir değer olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla, özellikle Batılı sosyal psikologların ABD'nin güney eyaletleri için kullandıkları **onur kültürünü** bizde **namus ve şeref kültürü** olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Türkçede onur, namus, şeref kavramlarına daha derin içerik katan ve kişilik özeliklerini ve ilgili değerleri tanımlayan **ar**, **haysiyet**, **gurur**, **nam**, **itibar**, **izzetinefis**, **iffet** vb. birçok kavram vardır. Dilimizde bu özellik ve değerlere karşılık gelen çok sayıda kavram ve eşanlamlı sözcük bulunması bir anlamda "onurun" günlük yaşamdaki işlevselliğini yansıtır.

Aşağılanmaya karşı aşırı sert tepki

Peki, nasıl oluyor da değerler hiyerarşimizin en üst sıralarında yer alan bu önemli, olumlu ve istendik özellikler aynı zamanda öfkenin ve şiddetin nedeni olabiliyor? Neden vicdan, merhamet, acıma ve empati gibi öfkeyi ve şiddeti dizginleyen duygular yeterince engelleyici olamıyorlar? Bu sorulara üç açıklama ya da yaklaşım ile yanıt vermeye çalışacağım.

Birinci açıklama namus ve şereﬁ korumaya adanmışlığın yarattığı kültürel iklimin özellikleri ile ilgilidir. Başta Richard E. Nisbett ve Dov Cohen olmak üzere birçok sosyal psikologun onur kültürünün yaygın olduğu Batı ülkelerinde yapıkları araştırmalarda şu ortak yapısal özellikler tespit edilmiştir: 1) Bu kültürlerde belirleyici toplumsal aktörler erkeklerdir. 2) Her zaman namus ve şereflerini koruma adına şiddet kullanmaya hazır halde bulunurlar. Bu hazırlıklılık hali de tehdit algılarını keskinleştir ve onları sürekli saldırı bekleyen konumda tutar. 3) Ekonomik geçim kaynaklar kıt ve sınırlıdır. Bu yüzden kaynaklara ulaşma için bir yarışma ve rekabet söz konusudur. 4) Devlet ya da yerel otorite güçsüz ya da adalet sağlamada yetersizdir. Bu nedenle grup üyeleri adaleti kendi elleriyle sağlamaya çalışırlar. Bütün bu özelikler Doğu ve Güneydoğu bölgemiz, özellikle aşiretlerin etkin olduğu bölgeler için geçerlidir.

Dov Cohen ve arkadaşları (1996) yılında yaptıkları bir araştırmada ABD'nin güney eyaletlerinde onur kültürü ile yetişen beyaz erkeklerle kuzey eyaletlerdeki liberal beyaz erkekleri karşılaştırmışlar ve iki grup erkeğin aşağılanma ya da hakaret karşısındaki tepkilerinin çok farklılaştığını bulmuşlardır. Kuzeyli erkeklere oranla güneyli erkekler aşağılanma ya da onur kırıcı bir hareket karşısında: 1) Başkalarının gözündeki itibar ve imajlarının zedelendiğine inanmaktadırlar. 2) Duygusal tepkileri daha ağır olmakta ve daha fazla üzüldüklerini gösteren kortizon düzeyleri artmaktadır. 3) Benzer durumlarda her zaman daha saldırgan davranmaktadırlar. 4) Fizyolojik olarak dominant ve saldırgan davranmaya hazır olmalarını sağlayan testosteron düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. 5) Kişiler arası ilişkilerde de otoriter, sert ve "harbi" davranmaktadırlar (örneğin daha sert el sıkma). 6) Tehdit algılamaya karşı keskinleşmiş bir dikkate sahiptirler.

Aynı araştırmacılar, Güney bölgesindeki kadınların da erkek çocuklarını yetiştirirken hakaret, aşağılama

ve onur kırıcı davranışlara karşı şiddet kullanmayı özendiren bir tutumu benimseyerek onur kültürünü pekiştiren sosyalleşme sürecine katıldıklarını belirtmişlerdir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde kadınların toplumsal katılım düzeyleri Batı'daki ülkelerden çok düşük düzeylerde olsa da, erkek ve kız çocuklarına karşı çok farklı çocuk yetiştirme tutum ve davranışları sergiledikleri ve sosyalleşme sürecinin tamamen farklı toplumsal cinsiyet rollerine göre şekillendiği söylenebilir.

Özetle, Mazıdağı Bilge köyü ve benzer kırsal bölgelerde yetişen erkeklerin, yetiştirilme biçimi nedeniyle daha fazla gurur ve utanç duygusu yaşamaya yatkın oldukları anlaşılıyor. Özellikle tehdit algılandıklarında kırılan gurur ve utanç duygularından doğan öfkeyi engelleyecek etkin psikolojik mekanizmalar geliştiremedikleri için şiddete daha kolay başvurdukları söylenebilir. Bu kişilerin saldırganlığı tetikleyici ve kolaylaştırıcı başlıca unsur olan silahla iç içe yaşamaları da şiddete başvurmayı kolaylaştırmakta ve doğal olarak sonuçları çok daha ağır olabilmektedir.

Kırılgan sosyal ego

Mardin katliamını açıklamaya yardım edecek ikinci psikolojik yaklaşım ise egonun tehdit edilmesi sonucu oluşan saldırganlığı açıklayan **ego tehdit ve saldırganlık** kuramıdır. Roy Baumesiter ve arkadaşları tarafından geliştirilen bu yaklaşıma göre, "egotizm" olarak tanımlanan şişirilmiş, dengesiz ve kırılgan bir benlik (ego) geliştirenler, herhangi bir tehdit algıladıklarında ya da başkalarından olumsuz geri bildirim aldıklarında çok yoğun bir olumsuz duygu yaşarlar ve buna saldırganlıkla karşılık veriler. Kırılgan benliğe sahip olanlarda "narsist" eğilimlerin de çok yaygın olduğu ve bunun da saldırganlığı artırdığı bilinmektedir. Yapılan çok sayıda araştırmada özellikle cinnete benzer saldırganlık vakalarında tehdit edilmiş (ya da tehdit algılamış) kırılgan egonun tetikleyici unsur olduğu gösterilmiştir.

Altı zengin ve renkli kişilik özellikleri, bilgi ve beceriyle doldurulmamış, bir anlamda **şişirilmiş benliğe** sahip olanların tehdit algılaması çok tehlikeli olabilir. Yüksek özsaygıya ve değere sahip olduklarına inanan bu kişiler, başkalarından bu inanç ve algılarına uygun olmayan bir tepki aldıklarında (örneğin olumsuz bir geri bildirim veya eleştiriyle karşılaştıklarında), bu durumu bir aşağılama, hakaret ya da reddedilme olarak görürler. Bu nedenle de aşırı savunmacı ve saldırgan davranırlar. Diğer bir deyişle, kendini aşırı değerli gören ve hiçbir olumsuz geri bildirimi hak etmediğine inanan kişilerin gösterdiği aşırı savunmacı yaklaşım, bazen başkalarına öfke ve saldırganlık duygusuna dönüşmektedir.

Sosyal kimliği sadece, erkeklik, aşırı taraftarlık gibi dar alanlara sıkıştırılmış, tutumları olumsuz kalıp yargılarla ve önyargılarla şekillenmiş olan, çoğunlukla mesleksiz erkekler ve din, ırk, etnik köken gibi doğuştan verili kimlik unsurlarına aşırı aidiyet geliştiren kişilerin bir tür **kırılgan sosyal ego** geliştirdikleri söylenebilir. Sosyal kimliğin "ego" görevi gördüğü bu kişilerde saldırganlık güdüsü savunucu egonun en önemli silahıdır. Aile içi şiddette ve erkekler arasındaki çoğu anlaşmazlık ve kavgada kırılgan sosyal egonun şiddete kaynaklık ettiğini düşünüyorum. Mardin'de saldırmak için bir araya gelen erkeklerin şişirilmiş egolarının ne ölçüde tahrik edici nedenler arasında olduğunu bilemeyiz. Ama erkek saldırganlığında tehdit edilmiş kırılgan egonun dikkate alınması gereken bir faktör olduğu söylenebilir.

Göreli yoksunluk

Üçüncü yaklaşım ise daha makro düzeyde hızlı sosyal değişimin ve modernleşmede yaşanan çarpıklıkların olası etkilerini açıklamayı amaçlamaktadır. Geleneksel kültürler hızlı sosyal değişim altında erirken "koruyucu" özelliklerini de kaybederler. Bu durumda hızlı değişime ayak uyduramayanlar ya da kendini

Kadınlar da erkek çocuklarını yetiştirirken şeref ve namus kültürünü pekiştiren bir rol oynarlar.

dışarıda hissedenler geleneksel değerlere aşırı sarılarak korumaya çalışmakta, böylece yöresel değerlere ve dine bağlılık artmaktadır. Toprağa bağlı kültürde yaşamalarına karşın toprağı olmayan ya da toprağından geçinecek kadar ürün alamayan yoksul köylüler için sosyal değişim ve modernleşme sadece dışlanmışlık duygusu yaratmaktadır.

Sosyal değişim ve modernleşmeden pay alarak zenginleşenlerle bunun mağduru olanların aynı toplumda bulunması altta kalanlar için **göreli yoksunluk** duygusuna yol açmaktadır. Ünlü sosyal psikolog Muzaffer Şerif'in ortaya attığı göreli yoksunluk kavramı, bir toplumda ya da grupta meşru olarak görülen beklentilerle onlara sunulanlar arasına büyük bir boşluk ya da fark olduğunda yaşanan bir yoksunluk ya da adaletsizlik hissi olarak tanımlanabilir. Göreli yoksunluk hissedenler bu durum uzun süre çözülmezse durumlarını bazen kolektif şiddetle değiştirmeye çalışırlar ve farklı toplu hareketlere kalkışırlar. Göreli Yoksunluk Kuramı ve onun çağdaş uzantısı olan Sosyal Kimlik Kuramı kapsamında yapılan araştırmalar Mardin olayı ve benzer durumları daha iyi anlamamız için bize zengin bilgiler sunmaktadır.

Sonuç olarak çarpık modernleşme sürecinde namus, şeref, sadakat kültüründe sosyalleşen erkekler potansiyel olarak daha fazla şiddet kullanma eğiliminde olurlar. Toplumsal şiddet ve terör olaylarını anlamada sosyal psikolojin zengin birikiminden daha yaygın yararlanılması hem etkin çözümler bulmada yardımcı olacak hem de işe yaramadığı bilinen ezberleri bozacaktır.

Ortaçağ Avrupası'nda eğitim

Ortaçağ'ı Avrupa'nın karanlık dönemi diye nitelemek pek doğru değildir. Ortaçağ, insanın düşünce alanında üst düzeyde soyutlamalar yapma gücüne eriştiği bir çağdır. Bu çağda tarımda çok büyük yenilikler ve ilerlemeler yaşandı, yaygın ticarette ilk önemli adımlar atıldı. Sanayi atılımlarını getirecek ilk büyük sermaye birikimleri oluşmaya başladı. Özellikle 11. yüzyıldan sonra eğitim yaygınlaştı, manastır ve piskoposluk okulları çoğaldı, giderek ilk büyük üniversiteler kuruldu.

Afşar Timuçin

Ortaçağ genellikle karanlık bir dönem olarak bilinir. Pekçok kişi bu çağı neredeyse insanın insanlıktan çıktığı kapkara bir zaman parçası olarak düşünür. Bilgisizliğin, kolaya kaçmanın, bilmeden yargılamanın, eksik bilinçle şemalar oluşturmanın bir örneğidir bu. Ortaçağ'ın toplumsal açıdan iyiden iyiye atomlaşmış yani parçalanmış ve özellikle kültür düzeyinde epeyce sorunlu bir çağ olduğu doğrudur. Tarihe baktığımızda iyiden iyiye sorunsuz bir dönem bulabilir miyiz? Kaldı ki Ortaçağ, insanın düşünce alanında üst düzeyde soyutlamalar yapma gücüne eriştiği bir çağdır. Bu çağda tarımda çok büyük yenilikler ve ilerlemeler yaşandı, yaygın ticarette ilk önemli adımlar atıldı. Sanayi atılımlarını getirecek ilk büyük sermaye birikimlerinin oluşması, bir başka deyişle sermayeci iktisadın kurulması bu dönemde gerçekleşmeye başladı. Ortaçağ özellikle 11. yüzyıldan sonraki dönemde eğitimin yaygınlaşıp manastır ve piskoposluk okullarının çoğaldığı, giderek ilk büyük üniversitelerin kurulduğu bir çağdır.

Kölecilikten serflik düzenine

Çağların dönüşüm koşullarını, özellikle de iktisadi ve toplumsal dönüşüm koşullarını izleyerek onları bir bütünde değil de birkaç dönemde ele almak doğru olacaktır. Feodalliğin koşullarıyla belirgin olan Ortaçağ, MS 5. yüzyılla 17. yüzyıl arasını kapsar. Tarihçiler Ortaçağ'ı Erken Ortaçağ (5.-11. yüzyıl), Asıl Ortaçağ (11.-15. yüzyıl), Geç Ortaçağ (15.-17. yüzyıl) olmak üzere üçe ayırırlar. Birinci dilim ilkel feodal ilişkilerin gelişmesiyle, ikinci dilim feodalliğin doruğa tırmanmasıyla ve çöküşe hazırlanmasıyla, üçüncü dilim feodalliğin dağılmaya başlaması ve sermayeci ilişkilerin ortaya çıkmasıyla belirgindir. Eskiçağ'ın üretici gücünü oluşturan köle emeği gücünü yitirmiş, bir başka deyişle köle düzeni artık verim vermez olmuş, yerini toprağa bağlı ve üretimden pay alan köylülerin oluşturduğu serflik düzenine bırakmıştır. Buna göre Eskiçağ, Ortaçağ'ın yaşam koşullarını hazırlayarak dönemini tamamlamış, böylece eski yaşam düzeninden yepyeni bir yaşam düzenine geçilmiştir.

İnsan yaşamı inişli çıkışlıdır, onda kendini gösteren kasılmalar ve gevşemeler, hızlanmalar ve yavaşlamalar bizleri aldatmamalıdır. Gelişen ya da evrimlenen insan dünyasında bir önceki çağdan daha geri bir çağ düşünmek olası değildir. On iki yüzyıl kadar sürmüş olan Ortaçağ, iktisadi ve toplumsal açıdan feodal yaşam koşullarıyla belirgindir. Bu çağda büyük devletlerin içinde küçük devletler oluşmuştur, krallıklar ve imparatorluklar varlıklarını sürdürüyor olsalar da güçlerini iyiden iyiye yitirmişlerdir, toplumlar senyörlüklere bölünerek tam anlamıyla atomlaşmıştır. Bundan böyle güç kralda ve imparatorda değil büyük toprak sahibi olan senyördedir. Sıkı sıkıya toprağa bağlanmış insanların oluşturduğu bu düzende serf yani köylü birey efen-

disine yani senyöre, bu arada kiliseye ve krala bağımlıdır.

Hıristiyan dininin dönüşümü

Ortaçağ İsa dininin Avrupa'da tüm yaşama egemen olduğu, dünyaya yeni inanç kalıplarıyla birlikte yeni ahlak önerileri sunduğu, ayrıca getirdiği günah korkusuyla insanları katı bir biçimde bir üst dünyanın gereklerine bağladığı bir çağ oldu. Bu din başlangıçta Roma imparatorluğu içinde siyasal bir güç olarak ortaya çıkmış, büyük siyasal ve toplumsal baskılar altında ezilen tabandaki insanlara bir korunma ve direnme gücü kazandırmaya çalışmıştı. İsa baskıya karşı hoşgörüyü, kötülüğe karşı iyiliği, katılığa karşı yumuşak başlılığı öneriyor, insanların Tanrı karşısında her bakımdan eşit olduklarını söylüyordu. Bu bir bakıma kölelerin ayak direme bildirisi gibiydi, köleliğin sonunu dünyaya ilan ediyordu: Herkesin eşit olduğu bir dünyada köleliliğin bir anlamı olamazdı. Hıristiyan dini böylece başlangıçta tabandaki insanın tepedeki insana, yabancının yerliye, güçsüzün güçlüye gözdağı vermesi ya da kendini benimsetme girişimi olarak anlaşılabilir. Ne var ki bu din yerleşik ve kurumlaşmış bir inanç biçimi olduktan sonra soylu sınıfını kilise aracılığıyla topluma egemen kılma yolunda belirleyici bir ağırlık kazandı.

İsa dini özellikle Aziz Paulus'un çalışmalarıyla yalın bir din olmaktan çıkıp karmaşık bir dogmalar dizgesi durumuna girdi. İsa'nın önerdiği şeylerin, en başta da her kişiye hatta bütün dünyaya sevgiyle yönelme önerisinin yerini artık çeşitliliklerle dolu ve sıradan insanlar için kavranılması oldukça zor bir inanç ve ibadet düzeni alıyordu. Daha da önemlisi bu düzeni yönetecek, yönlendirecek ve denetleyecek büyük bir güç olarak kilise ortaya çıkıyordu. Ortaçağ Avrupa'sında eğitim Hıristiyan dininin dogmalarına, inanç ve ibadet kurallarına sıkı sıkıya bağlı oldu. Sözkonusu eğitimin temeli kiliseyi yaşama egemen kılma kaygısıyla dinsel bilgiyi insanlara tartışılamaz bir bilgi olarak ulaştırmaya ve benimsetmeye dayanıyordu.

Eskiçağ'ın üretici gücünü oluşturan köle emeği gücünü yitirdi, yerini toprağa bağlı ve üretimden pay alan köylülerin oluşturduğu serflik düzenine bıraktı.

Aziz Augustinus ve her şeyin inanca indirgenmesi

Ortaçağ boyunca düşünce yavaş yavaş Platon'culuktan Aristoteles'çiliğe doğru dönüşmüştür. Hıristiyan inanç dünyasının ilk büyük filozofu Aziz Augustinus, 4. yüzyılda Platon'cu bir anlayış içinde dinselliğin yararına kuşkuyu kafalardan silmek istemiş bilgilerimizin kuşkugötürmez olduğunu bildirmişti. Bu filozof din adamı evrende her şeyin, en küçük bir olgunun bile Tanrı'nın istemiyle gerçekleştiğini söylüyordu. Plotinos'un görüşleriyle Hıristiyan dogmalarını bağdaştırmaya çalışmış olan Aziz Augustinus inançla düşünceyi bir bütüne götürmeye yönelirken inancın düşünceye veri sağladığını bildiriyordu. O bu görüşünü *"Credo ut intelligam"* (Anlamak için inanıyorum) formülüyle ortaya koymuştur. Zihnin en

Hıristiyan inanç dünyasının ilk büyük filozofu Aziz Augustinus, 4. yüzyılda Platon'cu bir anlayış içinde dinselliğin yararına kuşkuyu kafalardan silmek istemiş, bilgilerimizin kuşku götürmez olduğunu bildirmişti.

derinden kavradığı şey kendisidir, onun kendi varlığından kuşkulanması varoluşunun bir kanıtıdır: *"Si fallor sum"* (Aldanıyorsam varım). Varsam nasıl kuşkulanırım? Bu kanıt belki de Descartes'a *"Cogito ergo sum"*u (Düşünüyorum öyleyse varım) esinleyecektir. Buna göre Aziz Augustinus için kuşkulanmak **kendinde doğru**'nun varlığına inanmaktır, o doğru da Tanrı'nın kendisidir. Daha açık bir deyişle Aziz Augustinus kuşkudan giderek kuşkuyu geçersiz kılmak istemiştir.

Aziz Augustinus der ki: "İnsan ve Tanrı bir istem ilişkisi içinde birbiri karşısına konmuştur." Tanrı'nın varlığı insanın kurtuluşu demektir. İnsanı kurtaran elbette Kayra'dır. Kayıran Tanrı insani kurtuluşun güvencesidir. Bu anlayış içinde Aziz Augustinus **kökel günah** fikrini geliştirmiştir: Tanrı hepimizin içine sanki bir günaha eğilimli olma düzeneği yerleştirmiştir, bu yüzden her insan, ruhunun derinlerinde bir yerlerde, kendisini günaha iten bir güç bulunduğunu unutmadan davranmalıdır. Aziz Augustinus'un Platon'a ya da yeni Platon'culuğa dayalı fikirleri Hıristiyan inancının ya da Katolikliğin

Charlemagne (Kral Şarlman) döneminde küçük ölçüde de olsa aydınlık gelişmeler görüldü.

temeline yerleşti. Böylece Ortaçağ'da dinci eğilimlerin de belirleyiciliğinde insanlar eski Yunan ve Latin kültürüne ilgisiz kalarak hatta insanlığın daha önceki tüm başarılarına ilgisiz kalarak geçmişlerini tümüyle yadsırcasına tüm bilimsel ve felsefi araştırmayı dinbilime indirgediler. Bu bir anlamda gerçek anlamda bilgiyi yaşamın sınırları dışına çıkarmaktı. O dönemde dinin gereklerini öğretmekle yükümlü rahipler büyük bir cahiller topluluğu oluşturmaktaydılar. Bunların çoğu okuma yazma bilmiyordu. Gene de eğitim rahiplerin işiydi. Senyörlerin çıkar çekişmeleri yüzünden sürekli savaş durumunda bulunan, ancak savaştan arta kalan zamanını üretime kullanan Avrupa toplumunda doğal olarak okuma ve öğrenme isteği kalmamıştı. İnsan tüm geçmişinden kopmuş, tüm belleğini yitirmiş gibiydi. Her şey inanca indirgenmişti.

Karolenjler Rönesansı

Hıristiyanlık özellikle başlangıçta, **kilise babaları** döneminde, yani 7. yüzyıla kadar eski eğitim anlayışlarına büyük bir yenilik getiremedi. Ortaçağ tek geçerli dilin Latince olduğu, Yunancanın da belli kesimlerde azçok yaygın bulunduğu bir dönemdir. O dönemde bugünkü anlamında ulusal diller yoktu, yaşayan diller geniş çerçeveli bir kültür etkinliğinin ağırlığını kaldırabilecek yapıda değildi. Diller gündelik gereksinimleri ancak karşılayabiliyorlardı. Manastırların kuytu köşelerinde varlığını sürdüren kitap gündelik yaşamda yoktu. Karl I'in (Charlemagne) fetihleriyle geçen birinci dönem sonlarında küçük ölçüde de olsa aydınlık gelişmeler görüldü. **Karolenjler Rönesansı** diye bilinen bu Birinci Rönesans zamanında Karl I geçmişin o görkemli Roma imparatorluğunu diriltmeye çalışırken saray okulları açtı ve sarayına topladığı bilginleri eski metinleri yani Yunan-Latin kaynaklarını araştırmakla görevlendirdi. İngiliz York'lu Alcuin'e, İtalyan Paolo Diacorno'ya, İtalyan Pietro di Pisa'ya, İspanyol Teodulfo'ya kültür çalışmalarıyla ilgili görevler verdi.

Özellikle İngiltere'de bir papaz okulunda çok iyi yetişmiş olan ve Anglo-sakson kültürünün yetkin bir temsilcisi olan Alcuin'in bu çalışmalarda etkisi büyük oldu. Aachen ve Tours saray okullarının yönetimi Alcuin'in elindeydi. Dilbilgisi, güzel konuşma, güzel yazma eğitimi ve eski metinlerin kopya edilmesi konularında Alcuin tek yetkili gibiydi. Ayrıca Roma'dan müzikle, dilbilgisiyle, aritmetikle ilgili kaynakların getirtilmesine önayak oldu. Alcuin'in çömezi Rabanus Maurus ya da Hrabanus Maurus, Tours okulundan yetişmiş değerli bir düşünürdü. Maurus'un çömezi Johannes Scottus Eriugena Ortaçağ'ın sapkınlık sayılan heptanrıcı görüşlerinden birinin temellendiricisi oldu. Ona göre felsefenin önemi inancı geliştirmesinden geliyordu. Eriugena her şeyin Tanrı'dan geldiğini ve Tanrı'ya döndüğünü, onun tüm evreni yaratırken kendini yaratmış olduğunu bildiriyordu. Dionysios Aeropagia'nın yeni-Platon'cu anlayışına dayanan Eriugena'nın varlık kavrayışına göre evrende üç basamak vardı: Tanrı, İdea'lar, nesneler. Filozofa göre biz Tanrı'yı doğrudan doğruya bilemeyiz, onu ancak simgelerle kavrayabiliriz. Bu simgeler de varlığı açıklayan "Baba", bilgeliği açıklayan "Oğul", canlılığı açıklayan "Kutsal Ruh"dur. Scottus Eriugena 9. yüzyılda skolastiğe doğru ilerleyişin ilk belirtilerini ortaya koydu.

Skolastik Rönesansı

Evet, başlangıçta Yunan ve Latin kilise babaları etkindi. Daha sonra Hıristiyan inancı felsefi bir temele oturtulmak istendi. 11. yüzyıldan sonra da Hıristiyanlık okullar çerçevesinde temellendirilmeye çalışıldı. Skolastik denilen okul felsefesi bu ikinci dönemin ürünüdür. Skolastik yavaş yavaş gelişen papaz okullarının düşünce etkinliği çerçevesinde ortaya çıktı. Karl I'in imparatorluğu onun ölümünden sonra dağılmış, Barbarlar diye adlandırılan toplumların 850-950 arasında yayılmaları uygarlık atılımlarına yeniden ket

Aziz Anselmus'a göre, inanç şaşmaz da olsa karanlık bir bilgiydi, onu usla aydınlatmak gerekirdi.

Yüksek eğitimin temelinde ve özellikle ilk basamağında okuma (lectio) yer alırdı.

vurmuştu. Ancak Karl I'in attığı tohumlar toplumların gelişim koşulları çerçevesinde ilerki zamanlarda usul usul yeşerdi. Böylece İkinci Rönesans dönemine, **Skolastik Rönesansı** atılımına geçilmiş oldu. Saltanat dönemi boyunca kitaplıklar kurduran, kilise okulları açtıran, bu okulları sıkı sıkıya denetleyen, ayrıca kurdurduğu saray okullarında çocuklarının, öbür yakınlarının ve saray insanlarının iyi yetişmesine önayak olan Karl I böylece modern düşüncenin ilk gerçek itici gücü oldu.

Papaz okullarında gelişen skolastiğin temel özelliği Augustinus'çu anlamda 'gönül'ün yanına usu koyması, usla inancı kaynaştırması, inancı usla aydınlatmaya yönelmesi, bir başka deyişle düşüncede Platon gizemciliğinden Aristoteles usçuluğuna bir geçiş yapmasıydı. Aziz Augustinus'un izleyicisi Aziz Anselmus 11. yüzyılın sonlarında tüm bilgiyi inanca indirgiyor, inancı bilginin kaynağı sayıyordu. İnanç şaşmaz da olsa karanlık bir bilgiydi, onu usla aydınlatmak gerekirdi. Aziz Anselmus'un ortaya koyduğu bu usçu eğilim insan usuna büyük bir güven çerçevesinde yeni bir dönemin başlangıç koşullarını bildiriyordu. 12. ve 13. yüzyıllarda skolastik düşünce doruk noktasına ulaşmıştır. O zaman Avrupa'nın büyük üniversiteleri kuruldu. Paris (1215), Toulouse (1233), Salamanka (1248), Oxford (1258), Montpellier (1289), Lizbon (1290) üniversitelerinin kuruluşunu Pisa, Heidelberg, Köln, Viyana, Prag, Basel gibi üniversitelerin kuruluşu izledi.

Ortaçağ'da üniversite eğitimi

Ortaçağ'da üniversite eğitimi iki aşamalıydı. Birinci aşamada üçlü bir ders dizgesi uygulanırdı *(trivium)*. Bu evrede dilbilgisi, belagat ve diyalektik öğretilirdi. Bu üçlü öğretim üniversite eğitimine giriş niteliğindeydi. İkinci aşamada dörtlü bir ders dizgesi uygulanırdı (*quadrivium)*. Bu evrede de aritmetik, geometri, gökbilim ve müzik öğretilirdi. **Özgür sanatlar** diye adlandırılan bu alanların eğitimini felsefe ve dinbilim eğitimi izlerdi. Böylece modern eğitim düzenine çatıdan başlanmış oldu. Henüz modern ortaöğretim kurumları ortada yoktu, kilise okulları eski çizgilerinde öğretim düzenlerini sürdürüyorlardı. Bu kilise okulları elbette üniversitelerin temelini oluşturdu. Ancak üniversitelerin kurulmasında etkin güç oluşturan bir başka eğitim ortamından da söz etmek gerekir. O dönemde kilise eğitiminin yanında sivil eğitim diyebileceğimiz ve daha çok uygulamaya dayalı bir başka eğitim de vardı. Soyluluk düzeninin gereklerini karşılayan bu eğitim daha çok toplumsal uyumu ve bedensel gelişimi öngörüyordu. Askerlik, binicilik, avcılık, yüzme, eskrim, şan, müzik dersleri Ortaçağ'da oldukça yaygındı. Soylu davranışların önemsenmesi, onur kavramının öne çıkarılması, kadına ve aşka saygının yüceltilmesi gibi inceliklerin gelişmesinde bu sivil eğitimin rolü büyük oldu.

Yüksek eğitimin temelinde ve özellikle ilk basamağında okuma *(lectio)* yer alırdı. Bunda önce sözcüklerin ve cümlelerin basit açıklamaları yapılırdı *(littera)*, sonra metin anlaşılır dile çevrilirdi *(sensus)*, daha sonra metnin temel anlamı ortaya konurdu *(sententia)*. Okumayı soru sorma *(quaestio)* izlerdi. Bu evrede metindeki temel sorun belirlenir, karanlık yerlerle ilgili sorunların yanıtları aranır, bu arada yetkenin karşıt görüşlerine başvurulurdu. Soru sormanın ardından tartışma *(disputatio)* gelirdi. Tartışmalar olağan tartışma ve **quodlibetique** tartış-

13. yüzyılda Aziz Albertus dinbilimini felsefeden ayırdı, ayrıca zooloji, botanik, coğrafya, gökbilim, kimya, hekimlik gibi bilimlerle ilgilendi.

ma olmak üzere iki çeşitti. Olağan tartışmada tartışmayı üstlenen öğretmen soruyu önceden belirlerdi. Kendisi tartışmaya girmez, bu işi "bachelier"si yüklenirdi. Kanıtları değerlendirmek, görüşleri yanıtlamak "bachelier"nin göreviydi. Yönetici öğretmen zaman zaman ona yardım ederdi. Daha sonra yönetici öğretmen bir değerlendirme yapardı. Tartışma böylece bitmiş olurdu. Quodlibetique tartışma halka açık tartışmaydı, yılda bir defa Noel'de ya da Paskalya'da yapılırdı. Konu önceden belirlenmez, soru sorma işi dinleyicilere bırakılırdı. Üniversite öğretiminde en önemli çalışmalardan biri de makale incelemesiydi. Bunda ilkin konu soruya çevrilir *(utrum)*, sonra soruya olumlu ve olumsuz karşılıklar aranır *(pro et contra)*, daha sonra öğretmenin görüşü alınırdı *(respondeo dicendum)*.

Asıl Rönesans'a doğru

Kilise okulları uzun süre varlığını sürdürdü. Bu okullar o dönemde büyük bir gereksinimi karşılıyordu: Dinin gereklerini yerine getirmek ve yaymak için pekçok din adamına gereksinim vardı. Hıristiyanlar zengin yoksul ayrımı yapmadan çocukları bu okullara çekmeye çalışıyorlardı. Manastır okulları ve piskoposluk okulları olmak üzere iki kümede toplanan bu okullarda yoğun din eğitimi yapılırdı. Manastır okulları parasızdı, piskoposluk okullarına zenginler para öderler yoksullar parasız giderlerdi, ayrıca piskoposluk okulları yoksul öğrencilere burs verir, onların çeşitli gereksinimlerini karşılardı. 11. yüzyıldan sonra yaşam koşullarının değişmesi, üretimin ve ticaretin gelişmesi kentleşme sürecini başlatırken kilise okullarının dar çerçevesini kırdı. Kentlerde kurulan yeni okullar da kilisenin denetimindeydi. 12. ve 13. yüzyıllardan sonra eğitime tarikatlar ağırlık koymaya başladılar.

Bu yüzyıllar düşünce dünyasında çok büyük değişikliklerin olduğu yüzyıllardır. 13. yüzyıla kadar Hıristiyan düşünce dünyası Aristoteles felsefesinden habersiz kaldı. Hıristiyan düşünürleri Aristoteles'in yalnızca mantığını biliyorlardı. Boetius (480-524) Aristoteles'in mantıkla ilgili metinlerini Latinceye çevirmişti. Aristoteles'i yalnızca mantığıyla tanıyan düşünürler onu daha sonra yakından tanımaya başladılar: Avrupalılar Haçlı Seferleri sırasında Arap dünyasıyla yüzyüze gelince Aristoteles felsefesine de yaklaşmış oldular. 12. yüzyıl sonlarında Avrupalılar Araplardan aldıkları metinleri Toledo'da çevirtmeye başlayarak Rönesans'ın ilk adımlarını attılar. Bu sırada skolastik felsefe yürürlükteydi. Hıristiyan dogmalarını Aristoteles'in tasım kalıplarına uydurmaya çalışan bu felsefede gerçek bilimsel araştırmaya yer yoktu. Gene de skolastik felsefe ussal düşünceyi öne çıkarmakla **Asıl Rönesans**'ı ya da Üçüncü Rönesans'ı hazırlayan etkenlerden biri olmuştur. O dönemde düşüncede büyük gelişmeler yaşandı. 13. yüzyılda Aziz Albertus dinbilimini felsefeden ayırdı, ayrıca zooloji, botanik, coğrafya, gökbilim, kimya, hekimlik gibi bilimlerle ilgilendi. Öğrencisi Aquino'lu Aziz Tommaso, Aziz Augustinus'la gelen katı dinci belirlenimci bakış açısını yumuşattı, Tanrı istemi kavrayışının yanına insan istemi kavrayışını koydu. Bundan böyle insan Tanrı'nın basit bir oyuncağı değildi. İyiyi sezebilen ussal bir varlık olmakla mutlak iyiye yönelme açlığı içindeydi. Aziz Augustinus'da Tanrı'ya gönülden ulaşan insan Aziz Tommaso'da Tanrı'ya duyu organlarının sağladığı gözlemle ulaşıyordu. Tanrı'yı kavramak için onun yaratısını gözlemlemek yererliydi. Böylece us gönül'ün yerini alıyor, kendine kapalı insandan toplumsal insana doğru gidiliyordu. Artık çok büyük atılımlar, büyük bir gelişim dönemi başlamıştı. 13. yüzyılın bir başka düşünürü Roger Bacon Büyük Abelardus'u ve Aziz Tommaso'yu kıyasıya eleştirerek Rönesans'ın gelişini duyurdu. İnsanları kitapların dünyasından kurtarıp doğa araştırmasına yöneltmeye çalışan Roger Bacon yepyeni görüşleri yüzünden on iki yılını hapiste geçirdi.

Güvercin Yuvası İlkesi*

Ali Nesin

İstanbul Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü Başkanı

anesin@bilgi.edu.tr

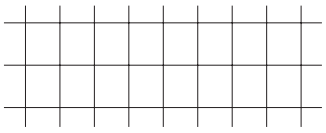
Matematikte de ilk bakışta zor görünen bazı problemlerin çözümü çok basit olabilir, çözüm şaşırtıcı derecede basit bir matematiksel ilkeye dayanabilir. Matematikçilerin sırlarını paylaşmaması (en azından günümüzde) söz konusu olmadığından bu ilkelerden birini açıklayacağız: Çekmece İlkesi, namı diğer Güvercin Yuvası İlkesi.

İlke gerçekten çok basit: Güvercin beslediğinizi düşünün, her akşam da güvercinler yuvalarına girsinler. Eğer güvercin sayısı güvercin yuvası sayısından fazlaysa, örneğin 4 yuva ve 5 güvercin varsa, o zaman en az bir yuvada birden fazla güvercin olacaktır. İlkeye Güvercin Yuvası adı verilmesinin nedeni bu açıklamadır.

Şimdi üç örnek problem ve bu problemlerin bu ilkeyle çözümlerini verelim.

Örnek 1. *Bir düzlemin bütün noktaları iki renkle boyanırsa, dört köşesi de aynı renkte olan bir dikdörtgen vardır.*

Çözüm: Üç yatay ve dokuz dikey doğru çizelim. Üç nokta iki renge $2^3 = 8$ değişik şekilde boyanabileceğinden (renklere 0 ve 1 dersek, işte o boyamalar: 000, 001, 010, 011, 100, 101, 110, 111)

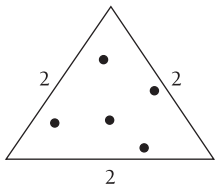
9 dikey doğrunun en az ikisi aynı biçimde renklendirilmiş olmalıdır. Üç noktadan en az ikisi aynı renk olacağından aranan dikdörtgeni buluruz.

Alıştırmalar

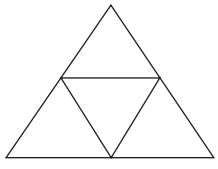
1. İki yerine üç renk olsaydı da aynı sonucu elde edeceğimizi gösterin.

2. Renk sayısı sonlu olduğunda da aynı sonucu elde edeceğimizi kanıtlayın.

Örnek 2. *Kenar uzunluğu* 2 *birim olan bir eşkenar üçgenin içinde alınan beş noktadan en az ikisi arasındaki uzaklığın* 1*'den küçükeşit olduğunu gösteriniz.*

Çözüm: Üçgenin üç kenarının orta noktalarını birleştirelim. Böylece üçgeni kenar uzunlukları 1 olan dört eşkenar üçgene ayırmış oluruz. Bu üçgenin içinde beş nokta alırsak en az ikisi aynı küçük üçgenden olmak zorundadır. Aynı küçük üçgendeki noktalar arasındaki mesafe de 1'den küçük olacaktır elbette.

Örnek 3. n+1 *tane tamsayı arasında farkları* n*'ye tam olarak bölünen en az iki sayı vardır.*

Yanıt: Bir tamsayı n'ye bölündüğünde kalan sayı 0, 1, 2, ..., n–2 veya n–1 olabilir. Demek ki kalan bu n sayıdan biri olmalıdır. O halde elimizdeki n+1 tamsayının en az ikisi n'ye bölündüğünde aynı kalanı bırakır, dolayısıyla bu sayıların farkları n'ye bölünür.

Örnek 4. *Bir düzlem üzerindeki* 25 *noktanın herhangi üçü arasındaki minimum uzaklık* 1*'den az olsun. Bu noktaların en az* 13*'ünü içine alan* 1 *yarıçaplı bir çemberin varlığını gösteriniz.*

Yanıt: Düzlem üzerindeki 25 noktadan herhangi birine A adını verelim ve A merkezli 1 yarıçaplı ilk çemberimizi çizelim. Bütün noktalar bu çemberin içindeyse soru çözülmüştür, değilse bu çemberin dışındaki bir noktaya B adını verelim ve B merkezli 1 yarıçaplı ikinci çemberimizi çizelim. Her nokta ya ilk çemberin ya da ikinci çemberin içinde olacağından, çemberlerin biri 25 noktanın en az 13'ünü içerecektir.

Örnek 5. n *ve* k *pozitif iki tamsayı olsun.* k*'ya bölündüğünde aynı kalanı veren* n*'nin en az iki değişik kuvveti olduğunu gösteriniz.*

Yanıt: n^1, n^2, ..., n^k, n^{k+1} sayılarını (toplam k+1 tane) k'ya böldüğümüzde elde edeceğimiz kalanlar 0, 1, ..., k–1 kümesinde olacağından en az iki kalan aynı olmak zorundadır.

Örnek 6. 7*'nin* 0001 *ile biten bir kuvveti olduğunu gösteriniz.*

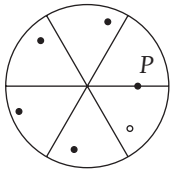
Yanıt: Yukardaki örneğe göre, 10000'e bölündüğünde aynı kalanı veren 7'nin iki ayrı kuvveti vardır. Bunlar 7^n ve 7^m olsun. Diyelim $n > m$. Bu durumda, 10000,

$$7^n - 7^m = 7^m(7^{n-m} - 1)$$

sayısını böler. Ama 10000 ve 7^m aralarında asal, demek ki 10000, $7^{n-m} - 1$ sayısını böler. O halde 7^{n-m}, 10000'e bölündüğünde 1 kalanını verir yani 7^{n-m}/10000 sayısı 0001 ile biter.

Örnek 7. *Yarıçapı* 1 *olan bir çemberin içinde alınan altı noktadan en az ikisi arasındaki uzaklığın* 1*'den küçük veya eşit olacağını gösteriniz.*

Yanıt: Çemberi altı yarıçap aracılığıyla altı eşit sektöre bölelim. Bu yarıçaplardan biri verilen altı noktadan biri olan P'den geçsin. Geriye kalan beş nokta-

nın ikisi aynı sektöre girerse çözüm biter. Girmezse en az bir diğer noktanın *P*'yi içeren yarıçapla ayrılmış iki sektörden birinde olması gerekir ki bu durumda da soru çözülmüş olur.

Örnek 8. *İlk pozitif yüz tamsayıdan* 51 *tanesini seçerseniz, bu seçilen sayılardan biri diğerini bölmek zorundadır... Seçim ne olursa olsun... Bunu kanıtlayın.*

Kanıt: Her x sayısı, bir u tek sayısı ve bir n sayısı için

$$x = 2^n \times u$$

biçiminde yazılır. Buradaki u, x'i bölen en büyük tek doğal sayıdır. Örneğin,

$$29 = 20 \times 29,$$
$$64 = 26 \times 1,$$
$$100 = 22 \times 25.$$

Eğer sayımız (yani x) en fazla 100 ise, u en fazla 99 olabilir, çünkü u sayısı 1, 3, 5, 7, ..., 99 tek sayılarından biri olmalıdır. Burada da 50 tane sayı var. Demek ki seçilen 51 sayıdan en az ikisinin u'su aynı olmalıdır, yani seçilen sayılardan ikisi, aynı u (tek) sayısı için, $2^n u$ ve $2^m u$ biçiminde yazılır. Dolayısıyla biri öbürünü böler. (Eğer $n < m$ ise, $2^n \times u$ sayısı $2^m \times u$ sayısını böler.)

Daha genel sonuç şu: 1, 2, ..., $2n$ sayıları arasından n+1 tanesini seçersek, bu seçilmiş sayılardan biri bir diğerini böler. Kanıt aynı.

n+1, n+2, ..., $2n$ sayılarından hiçbiri bir diğerini bölmediğinden, birbirini bölmeyen n tane sayı seçebiliriz.

Örnek 9. $n > 0$ herhangi bir doğal sayı olsun ve rastgele n tane tamsayı seçin. Bu sayıların hepsi birbirinden değişik olmayabilir. Bu n sayıdan birkaçının toplamının n'ye bölündüğünü kanıtlayın.

Örneğin $n = 5$ ise ve 2, 4, 9, 9, 17 sayılarını seçmişsek, 2 + 9 + 9 toplamı 5'e bölünür (9 + 9 + 17 toplamı da 5'e bölünür).

Kanıt: Sayılarımıza,

$$a_1, a_2, \ldots, a_n$$

adını verelim. Aşağıdaki $n + 1$ sayıyı ele alalım:

$$0$$
$$a_1$$
$$a_1 + a_2$$
$$a_1 + a_2 + a_3$$
$$\ldots$$
$$a_1 + a_2 + a_3 + \ldots + a_n$$

Bu $n + 1$ sayının herbiri n'ye bölündüğünde, kalan 0'la n–1 arasında bir sayıdır. 0'la n–1 arasındaysa yalnızca n tane sayı vardır. n, n+1'den küçük olduğundan (şansa bak!), güvercin yuvası ilkesine göre, yukardaki n+1 sayıdan ikisi n'ye bölündüğünde kalanları eşittir. Bu iki sayıdan küçüğünü büyüğünden çıkarırsak, elde ettiğimiz sayı n'ye tam olarak bölünür (ve en başta seçtiğimiz n sayıdan birkaçının toplamıdır.)

Daha Derin Uygulamalar

Güvercin Yuvası İlkesi'nin yukardaki uygulamaları pek ciddi ya da derin bulunmayabilir. Bu ilkeyi kullanarak ciddi bir sonuç kanıtlayalım şimdi.

Teorem 1. *a ve b aralarında asal iki tamsayıysa,*

$$ax - by = 1$$

eşitliğini sağlayan x ve y tamsayıları vardır.

Kanıt: a, $2a$, ..., $(b - 1)a$ sayılarını ele alalım. Burada tam $b - 1$ tane sayı var. Bu $b - 1$ tane sayıyı b'ye böldüğümüzde elde ettiğimiz kalanlara bakalım. Bu kalanlar, 0'dan büyükeşit ama b'den küçük sayıdırlar ve bunlardan en fazla b tane vardır. Öte yandan a ile b aralarında asal olduklarından, kalan hiçbir zaman 0 olamaz. Demek ki kalanlar 1'den büyükeşit ama b'den küçük sayı olabilirler ve bunlardan da en fazla $b - 1$ tane var. Bir an için kalanın hiçbir zaman 1 olamayacağını varsayalım. O

Kaybedenlerin Lotosu

"Kaybedenlerin Lotosu", 1'den 36'ya kadar olan sayıların 6'sı seçilerek oynanıyor, yani bir kolonluk oyun 6 sayıdan oluşuyor. Loto İdaresi "kaybeden" 6 sayıyı açıklıyor. Bu "kaybeden" sayılardan birini bile tutturamayan büyük ikramiyeyi kazanıyor!

Kaybedenlerin Lotosu'nda 9 kolonluk bir oyunla büyük ikramiyeyi kazanmayı garantileyebiliriz. İşte o kolonlar:

$K_1 = \{1, 2, 3, 4, 5, 6\}$,
$K_2 = \{4, 5, 6, 7, 8, 9\}$,
$K_3 = \{1, 2, 3, 7, 8, 9\}$,
$K_4 = \{10, 11, 12, 13, 14, 15\}$,
$K_5 = \{16, 17, 18, 19, 20, 21\}$,
$K_6 = \{22, 23, 24, 25, 26, 27\}$,
$K_7 = \{25, 26, 27, 28, 29, 30\}$,
$K_8 = \{22, 23, 24, 28, 29, 30\}$,
$K_9 = \{31, 32, 33, 34, 35, 36\}$.

Kanıt: $A = K_1 \cup K_2 \cup K_3 \cup K_4 \cup K_5$ ve $B = K_6 \cup K_7 \cup K_8$ olsun. T de loto idaresinin açıkladığı kaybeden 6 sayıdan oluşan küme olsun.

Eğer $|T \cup A| \leq 3$ ise, o zaman kolayca görüleceği üzere K_1, K_2, K_3, K_4, K_5 kolonlarından en az biri büyük ikramiyeyi kazanır.

Eğer $|T \cup B| \leq 1$ ise, o zaman gene kolayca görüleceği üzere K_6, K_7, K_8 kolonlarından biri büyük ikramiyeyi kazanır.

Bundan böyle $|T \cup A| \geq 4$ ve $|T \cup B| \geq 2$ varsayımını yapalım. A ve B ayrık kümeler olduğundan, bu varsayımdan $T \subseteq A \cup B$ çıkar; dolayısıyla K_9 kazanan kolondur. Kanıtımız bitmiştir.

Sekiz kolonun büyük ikramiyeyi kazandırmayı garantilemeye yetmediğini kanıtlayabilir misiniz?

zaman, kalanlar 2'den büyükeşit ama b'den küçük sayı olabilirler ve bunlardan da en fazla $b-2$ tane var. Demek ki

$$a, 2a, \ldots, (b-1)a$$

sayılarının ikisi b'ye bölündüğünde kalanları birbirine eşit olmak zorunda. Bu iki sayı ia ve ja olsun. O zaman,

$$(j-i)a = ja - ia$$

sayısı b'ye bölünür. Ama b ile a aralarında asal olduklarından, bundan, b'nin $j-i$'yi böldüğü çıkar. Öte yandan $j-i$ sayısı $-b$'den büyük ve b'den küçük ve 0 değil. Bu bir çelişkidir. Demek ki kalanlardan biri 1'dir; yani bir $x = 1, 2, \ldots, b-1$ sayısı için $ax-1$ sayısı b'ye bölünür; yani bir y tamsayısı için $ax - 1 = by$ olur. ❑

Yukardaki kadar temel olmasa da bir başka önemli sonuç:

Teorem 2. *a, kesirli olmayan bir gerçel sayı olsun. O zaman,*

$$|a - p/q| < 1/q^2$$

eşitsizliğini sağlayan sonsuz tane p/q kesirli sayısı vardır. (Buradaki p ve q birer tamsayıdır.)

Kanıt: Eğer x bir gerçel sayıysa, $[x]$, x'in tamkısmını,

$$\{x\} = x - [x]$$

de x'in virgülden sonraki kısmını temsil etsin. Elbette

$$\{x\} \in [0, 1)$$

olur.

a kesirli olmadığından, $a \neq 0$. Eğer a ve p/q sayıları istenen eşitsizliği sağlıyorsa, $-a$ ve $-p/q$ sayıları da aynı eşitsizliği sağladığından, gerekirse a yerine $-a$ alarak a'nın pozitif olduğunu varsayabiliriz. Bundan böyle $a > 0$ olsun.

k, herhangi pozitif bir tamsayı olsun. $0, a, 2a, 3a, \ldots, ka$ sayılarının virgülden sonraki kısımlarına bakalım; bunlar, $[0, 1)$ aralığının,

$$\{0\}, \{a\}, \{2a\}, \ldots, \{ka\}$$

sayılarıdır ve bunlardan tam $k+1$ tane vardır. $[0, 1)$ aralığını

$$\left[0,\frac{1}{k}\right),\left[\frac{1}{k},\frac{2}{k}\right),\left[\frac{2}{k},\frac{3}{k}\right),\ldots,\left[\frac{k-1}{k},1\right)$$

aralıklarına bölebiliriz. Bu aralıklardan da k tane vardır. Güvercin Yuvası İlkesine göre, öyle $0 \le i < j \le k$ vardır ki,

$$\{ia\} \text{ ve } \{ja\}$$

sayılarının ikisi birden yukardaki k aralıktan birinin içinde düşerler. Aralığın uzunluğu $1/k$ olduğundan,

$$(j-i)a - ([ja] - [ia]) = (ja - [ja]) - (ia - [ia])$$
$$= \{ja\} - \{ia\} \le 1/k$$

olur. Eğer $q = j - i \in \mathbb{N} \setminus \{0\}$ ve $p = [ja] - [ia] \in \mathbb{Z}$ tanımlarını yaparsak,

$$0 \le \{ja\} - \{ia\} = qa - p \le 1/k$$

olur. Ama $0 \le i, j \le k$ olduğundan, $q = |j - i| < k$ olur. demek ki,

$$0 < qa - p \le 1/k \le 1/q$$

olur. Bundan da,

$$0 < a - p/q \le 1/q^2$$

çıkar. Teorem kanıtlanmıştır. ❑

* Haluk Oral ile birlikte yazılmıştır.

KİTAPÇI RAFI

İnsanın Yükselişi

J. Bronowski, Çev. Aykut Göker, Say Yayınları, Mayıs 2009, 350 s.

İnsanı diğer primatlardan ve diğer hayvanlardan ayıran nedir? Matematikçi ve biyolog Jacob Bronowski, bu kitabında insanın bilimsel ve entelektüel tarihini mercek altına alıyor. Kitap her ne kadar, 1973 yılında BBC'de yayınlanan, sunuculuğunu ve yazarlığını kendisinin yapmış olduğu televizyon belgesellerini esas almış olsa da, bugün de güncelliğini koruyor.

Bronowski, güvenliğimiz, gelecek ve dünya için kaygılandığımızı söylüyor. Bu, insanın hayal gücünün doğasında vardır. İnsanın bir olarak çalışmaya teşvik eden yükümlülükler, insanın yükselişini de beraberinde getirmektedir.

Gösterge Ekonomi Politiği Hakkında Bir Eleştiri

Jean Baudrillard, Çev. Oğuz Adanır, Ali Bilgin, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2009, 278 s.

Gösterge ekonomi politiğinin eleştirisini yapan kuramcı sayısı yok denilecek kadar azdır. Veblen ve Goblot kültürel sınıf çözümlemesinin önünü açan çok önemli isimlerdir. Bu çözümleme "diyalektik materyalizmin" yapmış olduğu üretim güçleriyle ilgili çözümlemenin ötesine geçerek gösterişe yönelik bir değerler mantığından söz etmektedir. Bu mantığa göre egemen sınıf toplum üstünde kurduğu ve kodlar aracılığıyla sürdürdüğü hâkimiyeti devam ettirebilmek amacıyla, değerleri "tözsel açıdan değişikliğe" uğratmış ve böylelikle ekonomik düzende devrimler yaparak, toplumsal ilişkilerde değişikliğe yol açılmasını engellemiştir.

Ekonomik düzende belirleyici olan, birikim ya da artı-değerin elde edilme biçimidir. Kültürel göstergeler düzeninde belirleyici olansa harcama, yani yaşamın her alanına egemen olan koda boyun eğip töz değişikliğine uğrayarak gösterge/değer biçimini alan ekonomik değişim değeridir. Egemen sınıflar (ilkel ve geleneksel toplumlar) egemenliklerini ya her zaman gösterge/değerler üstüne oturtmuş ya da (kapitalist burjuva düzeninde olduğu gibi) sahip oldukları bu ekonomik ayrıcalığı göstergeler aracılığıyla sergileyerek onlara bir aşkınlık, bir kutsallık kazandırmaya çalışmışlardır. Egemenliğin en kusursuz aşaması bu sonuncusudur. Çünkü sınıf mantığının yerini alan bu mantık, üretim araçlarının mülkiyetiyle değil, anlam üretiminin denetimiyle ilgili olup maddi üretimden çok farklı bir üretim biçiminin varlığını zorunlu kılmaktadır; zaten Marksist çözümlemenin içinden çıkamadığı nokta da budur.

Darwin Sizi Seviyor Ya Siz?

Biri Darwin'in kişisel yaşamı, diğeri evrim teorisi üzerine yaygın kanaatleri çürütmeyi amaçlayan iki kitap:

Darwin Sizi Seviyor

George Levine bize Darwin'in kendisini kişisel yönleriyle ele alan bir yorum sunuyor. Darwin deyince akla gelebilecek katı, soğuk, duygusuz bilimcinin yerine, hayatıyla bilimi iç içe olan, en duygusal anlarında bile bilimci hassasiyetiyle gözlem yapmayı sürdüren, öte yandan en nesnel gözlemlerinde bile hislerini, bilhassa doğanın ayrıntılarında gizli olan mucizeler karşısındaki şaşkınlığını ele veren müşfik bir doğa âşığı koyuyor Levine; yaşadığı zamanın önyargılarından muaf olmayan ama bilimsel zihniyeti ve açık fikirliliği sayesinde bunların ötesine de geçebilen bir doğa âlimi.

Darwin'in dünyası "doğal" bir dünya olduğu için, doğaüstüne yüz vermediği için hiç de büyüsünü yitirmiş, mekanik bir yer değil; aksine büyüyle, anlamla, değerle dopdolu. Dünyayı, doğayı, birbirine bağlı ve bağımlı olan tüm canlıları sevmek, hayata huşu, hayret ve hayranlıkla bakmak için doğaüstüne gerek olmadığının en sağlam kanıtı Darwin - güçlü bir maneviyat için "öte"lere bakmak gerekmediğinin en iyi örneği.

Doğal Seçilim ve Dünyanın Yeniden Büyülenmesi, George Levine, Çev. Erkal Ünal, Metis Yayınları, Mayıs 2009, 328 s.

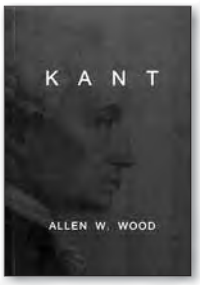
Evrim Kuramı Üzerine Sorular

Evrim kuramı, sürekli bir ilerlemeyi ve mükemmelleşmeyi mi öngörür? Bazı toplumbilimcilere de ilham veren "doğal ayıklanma süreci", en güçlünün ayakta kaldığı, zayıfın dünya yüzünden silinmeye mahkûm olduğu bir rekabet mi demektir? Bu basmakalıp düşünceler Darwin ve ardıllarına ait değildir. Zaman içinde büyük değişimler geçiren evrim kuramına göre, ne rastlantı eseri değişimler ne de deterministik bir zorunluluk söz konusudur. Biyolojik ortamdaki değişiklikler, soyların genetik yapısı ve cinsel üreme rastlantıları her anı özgün kılar ve bu özgünlük her olaya özel ve olası karakterini verir: kurallarla olasılıkların yan yana geldiği biricik yaşam birimleri.

Devillers ve Tintant da evrimin, "tam yol ileri" bir gelişme değil, tersine, zaman zaman gerilemelerin de yaşandığı, zamana ve mekâna yayılmış bir deneyim olduğunu söylüyorlar. Buna göre, yaşam tarihi bize hiçbir gelişme yasası göstermez. Gözlemlenen değişiklikler, çevre değişimleri ve genetik mirasın muazzam, ama gene de sınırlı olanakları arasında sürekli bir denge arayışıdır. Dolayısıyla bu uyarlanma bir ilerleme faktörü değil, yaşamı sürdürmenin aracıdır: evrim yaratmaz, sadece "onarır".

Oysa bu, insan türünün yaşam macerası için düpedüz yanlış bir yorumdur. Bu kitap, evrimin insana ilişkin yüzünü de ele alarak, çevre koşullarını alt edip evrim sürecine direnen ve bir noktada tamamen özgürleşen insanın nasıl bir "anti-ekolojik tür" olduğunu çarpıcı biçimde ortaya koyuyor.

Charles Devillers, Henri Tintant, Çev. İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, Mayıs 2009, 285 s.

Kant

Allen W. Wood, Çev. A. Kovanlıkaya, Dost Kitabevi, Mayıs 2009, 239 s.

Immanuel Kant üzerine yapılmış en yeni çalışmalardan biri Wood'un kitabı. Kant'ın felsefeye yaptığı katkıyı merkez alan inceleme, tanınmış düşünürün metafizik, bilim, tarih gibi alanlarda geliştirdiği çarpıcı fikirleri de gözler önüne seriyor. Tarih boyunca Kant felsefesi üzerine veya Kant felsefesi üzerinden oluşturulan düşüncelerin de bir dökümünü veren Wood, Yeni-Kantçılığın felsefi eğilimlerinden hayli yakın tarihli yorumlara dek hiçbir katkıyı gözden ırak tutmuyor. Kant'ın girift düşünce dünyasını basitleştirmeye yeltenmeden, ancak meslekten olmayan okurun da önceliklerini dışlamadan kaleme alınmış, nitelikli, yalın, titiz ve okurun dikkatini hep canlı tutan bir Kant monografisi.

Tarih ve Psikanaliz

Michel de Certeau, Çev. Ayşegül Sönmezay, İş Bankası Kültür Yayınları, Nisan 2009, 213 s.

Bu derlemede yer alan makaleler, "Freud'un müdahaleleri"yle birlikte edebiyat ile tarih arasında kurulan ilişkilerden Michel Foucault'ya, tarih yazımının üretildiği "yer" ile ilişkisinden Lacan'a ve bu bağlamda edebiyatın konumuna, Mallarmé'nin hiçlik deneyiminden işkence ile söylem üretimi arasındaki ilişkiye kadar uzanan geniş bir düşünsel yelpazede dolaşırken, tarih ile psikanaliz arasındaki kesişme alanını da ortaya koyuyorlar.

Sokaklarda Dans : Kolektif Eğlencenin Bir Tarihi

Barbara Ehrenreich, Çev. A. Ekim Savran, Nil Erdoğan, Versus Yayınları, Mayıs 2009, 361 s.

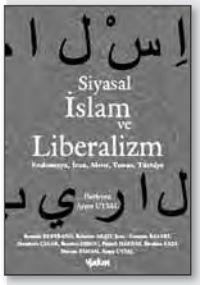

"Dionysos, uzun saçları, şiddeti ima etmesi ve esrimeyi vaat etmesiyle, ilk rock starıydı..."

Barbara Ehrenreich kolektif eğlencenin ve haz almanın görmezden gelerek hasıraltı ettiğimiz kökenlerini aydınlatırken aynı zamanda Avrupa'nın dansa ve esrimeye karşı verdiği uzun mücadelenin tarih boyunca izini sürüyor. Mağara duvarlarına resmedilen ilk festivallerden, 1960'ların rock isyanına, futbol maçlarındaki kalabalıklardan muhalif hareketlerde boy gösteren karnavalesk unsurlara kadar geniş bir zaman dilimini kapsayan çalışmasında, dans etmenin yalnızca melankoli gibi kişisel rahatsızlıklarla değil, Amerikalı kölelerin maruz kaldığı türden toplumsal rahatsızlıklarla da başa çıkmanın bir yolu olduğunu bizlere gösteriyor. Bu kitap okuyucuya oldukça açık, eğlenceli ve sürprizlerle dolu dilsel bir şölen sunuyor.

Siyasal İslam'ı anlamak için iki kitap...

Ilımlı İslamcı bir Türkiye arayışının sürdüğü, cemaatlerin hayatın her alanında kapladığı bir dönemde siyasal islamın gelişimini, kapitalist sistem içerisinde bir iktidar gücünü nasıl oluşturduğunu irdelemek özel bir önem kazanıyor. İki yeni kitap, değişik yönlerden bunu yapmaya soyunuyor.

Siyasal İslam ve Liberalizm

Siyasal İslam ve Liberalizm, "İslam ve liberalizmi birlikte düşünmek mümkün mü?" sorusuna, islami hareketin Türkiye dahil çeşitli ülkelerdeki gelişimini inceleyerek yanıt arıyor. Dinsel bir inanç olmanın ötesinde bir toplumsal düzen projesi ve siyasal akım olan islamın, bir iktisadi sistem ve siyasal ideoloji olarak liberalizmle ilişkisini sorguluyor. Ayşen Uysal'ın derlediği çalışmada, Romain Bertrand, Bahattin Akşit, Jean-Francois Bayart, Menderes Çınar, Betraice Hibou, Patrick Haenni, İbrahim Kaya ve Hüsam Tamam'ın makaleleri yer alıyor.

-Endonezya, İran, Mısır, Tunus, Türkiye-, Der.: Ayşen Uysal, Yakın Yayınları, Nisan 2009, 256 s.

İslami Cumhuriyete Doğru

Mustafa Peköz'ün doktora çalışmasına dayanan bu kitabı, küresel sermayenin tasarısı olarak "ılımlı İslam"ın iktidara getirilmesi sürecinin geçmişini, bugününü ve geleceğini ele alıyor. İslamcı hareketin ideolojik-politik yönelimleri, toplumsal tabanı, ardındaki bir toplumsal güç olarak cemaatler, iç çelişki ve dinamikleri, eğitim ve yayın politikası, ekonomik gücü, siyasi partilerle içiçe geçişi ve hareketi etkileyen uluslararası faktörler, bu kapsamlı çalışmada ayrı birer bölüm olarak inceleniyor.

-Türkiye'de Siyasal İslamın Dünü, Bugünü, Yarını-, Mustafa Peköz, Kalkedon Yayınları, Nisan 2009, 432 s.

Çin Felsefesi Tarihi

Fung Yu-Lan, Çev. Fuat Aydın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Nisan 2009, 474 s.

Fung Yu-Lan'ın bu kitabı, Çin felsefesinin tarihini ayrıntılı olarak ele alan ilk eserdir. Batı felsefesini de yakından tanıyan Yu-Lan, Çin felsefesinde farklı düşünce akımlarını tarihsel bir perspektifle ve düşünceler arasındaki diyalog odaklı ele alıyor; farklı okulların savundukları tezler açıklığa kavuşurken, Çin Felsefesinin temelini oluşturan Tao düşüncesi de bütün okulları birbirine bağlayan düşünce olarak belirginleşiyor. Çin Felsefesi Tarihi, bilgiyi bir nesne olarak değil, bir oluş olarak değerlendiren Çin felsefesine ulaşmak için önemli ipuçları sunuyor.

Aydaki Kadın

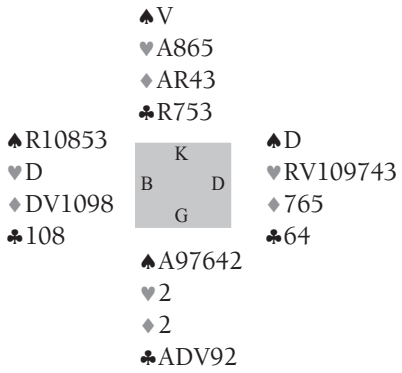
Ahmet Hamdi Tanpınar, Dergah Yayınları, Nisan 2009, 302 s.

Aydaki Kadın Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eksik kalmış son romanının, dağınık müsveddelerinden Güler Güven tarafından inşa edilmiş şeklidir.

Eser kahramanının nice tanıdıklarının binbir hatırasıyla mekânı doldurduğu İstanbulun, özellikle Boğazın ve denizin romanı olduğu kadar, bir türlü dile getirilemediği için, içte genişleyen, kıvranan ve zehirleyici bir güce dönüşen aşkın romanıdır.

Tanpınar, aynı zamanda eserini siyasî bir roman olarak tasarlamıştır. Türkiye'nin demokrasi tecrübelerinin iflası, insanların iflasıyla birleşir. Bir bakıma hem Huzur hem de Saatleri Ayarlama Enstitüsü ile birleşen noktaları çoktur. Aydaki Kadın'ı yazarın günlükleriyle birlikte okuyunca, hayalleri ve günlük gerçekler arasında parçalanışı, Selimin yaşadıklarında da takip edilebilir.

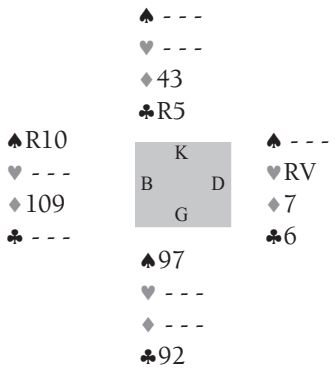
EL NO:100
BRİÇ KİTABI ÖDÜLLÜ PROBLEM

Güney'de **6 Trefl** oynuyoruz. Batı Karo rua çıktı. Her savunmaya karşı nasıl oynamalıyız diye sormuştuk

Çözüm: Problemin çözümü kozdan baskül skuizi uygulamakla olasıdır. Bunun uygulanabilmesi için zamanında hesabın düzeltilmesi (rectification of the count) gerekir. Yere ancak iki Pik çaktırabilir (üçüncüsüne Doğu üste çakar) ve bu nedenle onbir elde kalırız. Karşılıklı çakalarla da şlemi yapamayız, bu kez Batı Kör'e üste çakar ya da koz 10'lu terfi eder.

Ana çözüm: İlk eli Karo asıyla alır (veya rua), Kör asını çekip bir Kör'e Trefl valesiyle çakarız (Batı Karo 8'lisini defos eder). Sonra Pik asını çekip (Bak. **Yanlış pist**) küçük bir Pik oynayıp buna küçük bir Kör defos ederiz. Eli alan Batı Karo döner (En iyi defans, bak. **Varyant 1**). Ruayla alıp elden küçük bir Pik kaçarız. Sonra Kör 8'lisine Trefl damıyla çakarız. Batı Trefl 8'lisiyle alta çakar (en iyi defans, bak. **Varyant 2**) Eldeki bir Pik'e yerden Trefl 7'lisiyle çakıp, Trefl asıyla ele geliriz. Son dört kağıda gelindiğinde durum şudur.

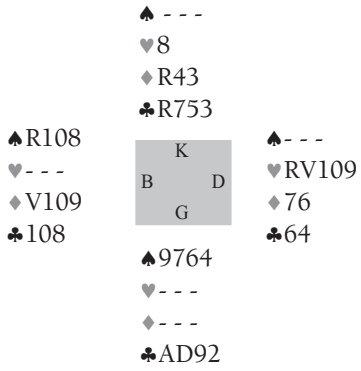
Elden Trefl 9'lusunu oynarız.

a) Batı Pik 10'lusunu yerse, yerden Trefl 5'lisini vererek elde kalır ve yere bir Pik çaktırarak son Pik'imizi sağlarız.

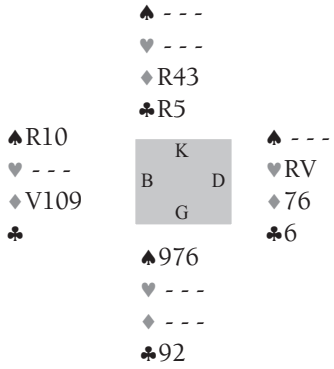
b) Batı Karo yerse, Trefl ruasıyla ezerek yere geçer ve aynı biçimde Karo'ya çaktığımızda bir Karo sağlarız.

Varyantlar:
Varyant 1

Batı altıncı elde Karo yerine Pik veya koz dönebilir

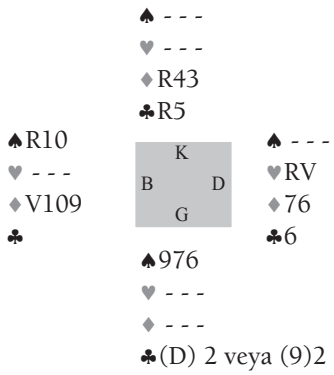

a) Batı Pik dönerse yerden Trefl 7'lisiyle çakıp, Kör 8'lisini oynayıp elden Trefl damla çakarız (Batı 8'li ile alta çakar). Şimdi Trefl asını çekip şu duruma geliriz.

Ana çözümde olduğu gibi elden yine Trefl 9'lusunu oynarız. Batı'nın defosuna göre elde bir Pik veya yerde bir Karo sağlarız.

b) Batı altıncı elde koz dönerse (8 veya 10) elden 9 veya damla alıp küçük bir Pik'e yerden 7'liyle ve yerin Kör'üne elden asla çakarak şu duruma geliriz.

Bu kez elden Trefl damını (veya a'daki gibi 9'lusunu) oynayıp ve aynı Pik-Karo skuizini gerçekleştiririz.

Varyant 2

Batı yedinci elde biz elden Kör 8'liye Trefl damıyla çakarken alta çakacak yerde Pik veya Karo yiyebilir.

	♠ - - - ♥(8) ♦43 ♣R753	
♠R108 ♥ - - - ♦V10 ♣108	K B D G	♠ - - - ♥RV109 ♦7 ♣64
	♠976 ♥ - - - ♦ - - - ♣A(D)92	

a) Batı Karo yerse, yerde kalmak üzere kozları bitirip, Karo kupla Karo sağlarız (Trefl ası - Trefl ruası, Karo kupu, Pik kupu vs.).

b) Batı Pik yerse (R, 10, 8) bir Pik'e Trefl 7'lisiyle çakıp elde kalacak şekilde kozları bitirip, bir Pik'e daha çakarak son Pik'i sağlarız (Trefl 7'li ile Pik kupu, Trefl ruası, Trefl ası, Pik kupu vs.).

Yanlış Pist

Dördüncü elde Pik ası çekecek yerde elden yerin damına doğru pik oynarsak, Doğu damla alır ve Trefl dönerse As'la alıp, bir Pik'e Trefl 7'liyle çakarız, fakat bir Kör'e Trefl damıyla çaktığımızda Batı artık tehlikesizce bir Pik atabilir, çünkü durum şudur.

	♠ - - - ♥86 ♦R43 ♣R5	
♠R108 ♥ - - - ♦V109 ♣10	K B D G	♠ - - - ♥RV109 ♦76 ♣6
	♠A976 ♥ - - - ♦ - - - ♣(D)92	

Şimdi artık Pik kupu yapamayız (yaparsak ya Doğu üste çakar, ya Batı'nın 10'lusu terfi eder). Önce koz çekmeye kalkarsak yanlış elde kalıp ve Pik'leri hem sağlayıp hem kullanmak için yeteri kadar el antresi kalmaz.

TÜRKİYE ŞAMPİYONALARI SONUÇLARI

Türkiye Şampiyonaları 25 Nisan - 3 Mayıs tarihlerinde Antalya'daki Talya Otel ve Kongre Merkezi'nde gerçekleştirilmiştir.

Türkiye Bayan Dörtlü - Şampiyon: LİKOM Takımı İpek SAĞTEKİN, Eren ÖZAN, Belis ATALAY, Mey ZAİM, Hatice ÖZGÜR, Filiz Uygan ERDOĞAN

Türkiye Açık Dörtlü - Şampiyon: KOLBASTİ Takımı Nevzat AYDOĞDU, Fikret AYDOĞDU, Haldun VAHABOĞLU, Murat ANTER)

2009 TBF GÜVEN ERKAYA TÜRKİYE İKİLİ FİNAL SIRALAMA

1. Haldun VAHAPOĞLU - Ank. / Nevzat AYDOĞDU - Burdur.
2. Namık KÖKTEN - İst. / Mehmet Ali İNCE - İst.
3. Nuri CENGİZ - Ank. / Cengiz Arıgün - Ank.

Karışık: Orhan AKER - İst. / Vera ADUT - İst.
Bayan: Belis ATALAY - İst. / Mey ZAİM - İst.
Senyör: Ergun KORKUT - İst. / Orhan EKİNCİ - İst.
Genç: Erdem ÖZTÜRK - Ank. / Arda ÇİÇEK - Ank.

Dördüncü FIDE Grand Prix Turnuvası'nı GM Aronian Levon Kazandı

İlk defa düzenlenen FIDE Grand Prix'nin 4. ayağı, dünya sıralamasında en üstlerde yer alan 14 büyükustanın katılımıyla, 15-30 Nisan tarihleri arasında Nalçik'te gerçekleşti. Nisan 2009 listesine göre turnuvaya katılan büyükustaların ELO ortalaması 2725'ti. Turnuvanın galibi ise, turnuva katılımcıları arasında en yüksel ELO puanına (2754) sahip olan Levon Aronian oldu. Aronian 2005 yılında da Dünya Kupasını kazanmıştı.

Turnuvanın diğer oyuncularına da farklı kategoride ödüller verildi. Gata Kamsky'ye "kazanma isteği"nden dolayı ödül verilirken, Vassily Ivanchuk sempati ödülüne layık görüldü. Bu arada, söz Ivanchuk'tan açılmışken belirtelim: Ivanchuk önceki sayılarımızda yer verdiğimiz doping olayında suçsuz bulundu. Yapılan açıklamada, Ivanchuk'un, FIDE prosedürlerinin gerektirdiğinin aksine kontroller öncesinde yeterince bilgilendirilmediği ve maç sonrasındaki olumsuz psikolojik durumu nedeniyle doping görevlisini tam olarak anlayamadığı ifade edildi.

Turnuva sıralaması aşağıdaki gibi oldu:

1	GM	Aronian Levon	2754	ARM	8½
2	GM	Leko Peter	2751	HUN	7½
3	GM	Akopian Vladimir	2696	ARM	7½
4	GM	Grischuk Alexander	2748	RUS	7
5	GM	Bacrot Etienne	2728	FRA	7
6	GM	Alekseev Evgeny	2716	RUS	6½
7	GM	Gelfand Boris	2733	ISR	6½
8	GM	Kamsky Gata	2720	USA	6
9	GM	Svidler Peter	2726	RUS	6
10	GM	Karjakin Sergey	2721	UKR	6
11	GM	Mamedyarov Shakhriyar	2725	AZE	6
12	GM	Ivanchuk Vassily	2746	UKR	5½
13	GM	Kasimdzhanov Rustam	2695	UZB	5½
14	GM	Eljanov Pavel	2693	UKR	5½

Aronian, Levon - Mamedyarov Shakhriyar

1. Tur

1. e4 e5 2. Ac3 Ac6 3. Fc4 Af6 4. d3 Aa5 5. Age2 Fe7 6. O-O O-O 7. a4 Axc4 8.dxc4 d6 9. b3 Fe6 10. a5 c6 11. a6 b6 12. Fa3 Vc7 13. f4 Kad8 14. Şh1 Fc8 15.Fb2 Ag4 16. Vd3 exf4 17. Axf4 Fh4 18. Ve2 Kfe8 19. h3 Ae5 20. Ad1 Fg5 21. Ah5 Ve7 22. Ae3 g6 23. Af4 Ad7 24. Ah5 Vxe4 25. Vf2 f5 26. Ag4 gxh5 27. Ah6+ Fxh6 28. Vg3+ Şf7 29. Kae1 Kg8 30. Vf2 Vxg2+ 31. Vxg2 Kxg2 32. Şxg2 0-1

Aronian, Levon - Leko, Peter

13. Tur

1. d4 Af6 2. c4 e6 3. Ac3 Fb4 4. e3 O-O 5. Fd3 d5 6. Af3 c5 7. O-O dxc4 8. Fxc4 Abd7 9. Ve2 b6 10. Kd1 cxd4 11. exd4 Fxc3 12. bxc3 Fb7 13. Fb3 Vc7 14. c4 Kfe8 15. Fb2 Vf4 16. Ve3 Vf5 17. Ae1 b5 18. c5 Ad5 19. Vg3 Af4 20. Kd2 Af6 21. f3 A6h5 22. Vf2 Fd5 23. Fc2 Vg5 24. Şh1 Fc4 25. g3 Ag6 26. Ag2 Fd5 27. Ae3 Af6 28.h4 Vh5 29. Axd5 Axd5 30. Ke1 Ked8 31. Kde2 Kab8 32. Fc1 h6 33. Şg2 Ac3 34. Ke5 Axe5 35. Kxe5 f5 36. Fb3 Ad5 37. Kxe6 Şh8 38. Ve1 Af6 39. Ve5 Ke8 40. c6 Kbc8 41. Vxb5 Vg6 42. h5 Vxh5 43. Ff4 a6 44. Vxa6 Ah7 45. c7 Ag5 46. Kxe8+ Vxe8 47. d5 Ka8 48. Vc4 Şh7 49. d6 Ve1 50. Vf1 Ve8 51. Vd3 Vd7 52. Vc4 Ve8 53. Fxg5 hxg5 54. Vg8+ 1-0

Bir satranç oyunun üç aşaması vardır: Birincisi üstünlüğe sahip olduğunuzu umduğunuz andır, ikincisi üstünlüğe sahip olduğunuzu düşündüğünüz andır, ve üçüncüsü... kaybedeceğinizi bildiğiniz andır!

Savielly Tartakower

Soru-1 (Siyah oynar, kazanır)
Euwe-Averbakh (Zurich, 1953)

1. ... Axa3 2. Fxa3 Ab5 3. Fc1 Axc3 4. Ae2 Ab1

Soru-2 (Siyah oynar, kazanır)
Vujachich-Turunen (Groningen, 1969)

1. ... Vxg2! 2. Axg2 Fxg2+ 3. Şh2 Fc6+ 4. Şg3 Fd6+ 5. Vf4 h4+ 6. Fxh4 Kg2#

Soru-3 (Beyaz oynar, kazanır)
Popov-Bergraser (Corr, 1971)

1. Kxd5! cxd5 2. c6 Ke7 3. Fxe7+ Şc7 4. Fd7

İNTERNET GRUBUMUZDA KREMATORYUM TARTIŞMASI

Krematoryum istiyoruz!

Bireyin bedeni hakkında karar yetkisi sadece kendisindedir. Bu kural, evrensel bir haktır. Ancak ülkemizde, insan öldüğünde bedenine ne olacağına karar verme hakkından mahrumdur. Tek seçenek, cansız bedenin mezarlığa gömülmesidir. Oysa dünyanın pekçok ülkesinde krematoryumlar, bireyin tercihi halinde, öldükten sonra bedeninin yakılması için hizmet vermektedir.

Bu grup, artık ülkemizde de krematoryum kurulması zamanı geldiğini düşünen üyelerden oluşan bir platformudur.

http://www.facebook.com/profile.php?id=152671002 6&ref=profile#/group.php? gid=90927556848&ref=mf

Ali Rıza Özkan

Öldükten sonra neyin mülkiyeti?

Bu isteği saygıyla karşılasam da insanların öldükten sonra bile, bu vücutları dahi olsa, çeşitli konularda hak ve mülkiyet talep etmelerini hayretle izliyorum. Benim bildiğim tek evrensel gerçek, bireyin, o öldükten sonra ortada kalan vücut üzerinde söz sahibi olamadığıdır. Milyarlarca yıldır varolmuş her canlı için durum budur ve bu kadar basittir. Mülkiyet tartışması yapılacaksa en azından yaşarken yapılanlarla sınırlandırılsın.

Ayrıca krematoryum uygulamasının ekolojik olarak da yanlış olduğunu düşünüyorum. Çok büyük miktarda enerji gerektiren bu uygulama örneğin dünya nüfusunun yarısı için bile yapılmaya kalkılsa tam bir felaket olur. Bu durumda en iyi yöntemlerden biri İslami usuldür. Basit bir bez parçasına sarıp toprağa bırakmak. Olması gerektiği ve milyarlarca yıldır olduğu gibi doğa ile karışıp gitmesi. Batılılar gibi kurşungeçirmez sandıklar içinde muhafazanın da doğru bir yöntem olmadığı açık. 100 yıl sonra ortalık mezarlık dolduğunda bir de onunla uğraşacaklar.

Burada asıl mesele ölümle, yaşamla ve tüm doğa ile barışık yaşamak gerektiğini anlamak. Bunu anlayamazsak, örneğin bizi son günlerde çok rahatsız eden İslami dayatmalarla mücadele edeceğiz diye, İslamın kültürel birikiminin bir parçası ve gayet kabul edilebilir ozellikleri ile de mücadele etmeye başlıyoruz. O zaman da mücadelenin bir anlamı kalmıyor. Nesnel temelden yoksun ve kendi insanlarını ötekileştirici yüzeysel tartışmalarla nereye varılabilir bilmiyorum.

Şafak Mert

Öldükten sonra bile işe yarayabilmek için...

Öldükten sonra da varolmak ve üstelik fiziken "varım" demek güzel değil mi? Mesela... Sizinle ilgili bir adli olay cereyan etse ve sizden alınacak örnekler karmaşayı aydınlatabilse. Yukarıdakiler (yaşayanlar), bir kez daha (umarım öyledir) yardımınızla rahata kavuşsa... Akla kara ayrılsa... Haklı olanlar ve iyi insanlar sizi bu vesileyle de ansalar... Dua etseler, vs. güzel olmaz mıydı? Yani en azından uzunca bir süre... Hoş olmaz mıydı?

Birşeyler yapabilmek için ruha ve cana ihtiyacınız olmadığını bilmek hoşunuza gitmiyor mu yoksa ille de kimyasallaşmak mı istiyorsunuz?

Yoksa bu da bir "zevkler ve renkler" basit düzleminde mi tartışılmalı?

A. Şenol Armağan

Yakılmak üzerine

Pek çok uygar ülke, vatandaşlarına 'Kremasyon' adıyla bilinen 'ölülerin yakılma islemi' için yerel yönetimler aracılığıyla çesitli olanaklar sağlıyor. Ülkemizde de 1930 tarihli bir yasa bulunmakta konuyla ilgili. Aslında birey olarak 'yakılmayı isteme' hakkına sahibiz ama ne yazık ki uygulama böyle değil...

24 Nisan 1930 Tarih ve 1593 Sayılı 'Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda Krematoryum ve ölünün yakılması işlemi şöyle düzenleniyor:

MADDE 224: Ölülerin yakılması için 'fenni usûlü dairesi'nde fırınlar yaptırmak isteyenler belediyelere başvurarak hazırlattıkları projeleri onaylatıp izin aldıktan sonra tesisata başlayabilirler.

MADDE 225: Bir ölünün fırında yakılması için aşağıdaki belgeler gereklidir:

- Ölüm raporu ve defin ruhsatı,
- Cesedinin yakılmasını istediğini belirten, hayattayken yazdığı vasiyet ya da şifahi olarak bunu arzu ettiğini duyan üç kişinin şahitliği,
- Şüpheli ölüm olmadığına ilişkin polis raporu.

Bu belgeler yakılma olayından 24 saat önce tamamlanıp belediyeye sunularak ihrak (yakma) izni alınacak. Defnedilen ölülerin definden sonra yakılmak için kabirlerinden çıkarılmalarına ise izin verilemez.

MADDE 226: Yakılma sonucu cesetten kalan bakaya özel kaplara konularak mezarlık dahilinde bir dairede (Krematoryum) saklanır.

1918 yılında simdiki Zincirlikuyu Mezarlığı'nın bulunduğu yerde ilk krematoryum kurulmus. 1930 yılında kanunun çıkması ile açılışı yapılmış. 1931 yılında İstanbul'da Nureddin Munsi ve Müderris Salih Bey'lerin başını çektiği 'Ölüleri Yakma Cemiyeti' teşkil edilerek gazetelere paralı ilanlar verilmiş. Hatta duyurularda "Şişli'deki likör fabrikasının arkasındaki arazinin Mısırlı bir hanım tarafından cemiyete bağışlandığı" belirtilmiş. Ancak 4-4,5 sene açık kalan bu krematoryum yakılma talebi gelmemesi üzerine kapanmış. 1975-76 yıllarında Ankara'da eski Ankara Belediye Başkanı Vedat Dalokay zamanında bir krematoryum yapılması girişiminde bulunulmuş ancak hayata geçirilmemiş. Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek din değiştirip Budist olan ve Padmapani Paramabindu adını alan Haluk Aslaniskender'in Ankara Belediyesi'ne başvurarak, "İnandığım din gereğince öldüğümde yakılmak istiyorum" talebini reddetmişti.

Avrupa'nın hemen her ülkesinde krematoryum bulunmakta. 1998 yılı istatistiklerine göre Japonya'da ölen

her 100 kisiden 98,42'si yakılıyor. Bu oran Almanya'da yüzde 39,10, İngiltere'de yüzde 70,30 ve ABD'de yüzde 25,39.

Kremasyon süreci şöyle gerçekleşiyor: Kişi öldüğünde cesedi kanuni izinlerin alınabilmesi maksadıyla 48 saat süreyle yakılmıyor. Aynı sürede cesedin kimlik ve DNA örnekleri de kayda geçiriliyor. Vasiyetinde varsa transplantasyon için organlar alınıyor. Ceset Kremasyon için vücudundaki -varsa- tüm suni protez ve metal cihazlardan arındırılıyor. Daha sonra ailesinin izni ile ve 3 şahit huzurunda metal bir kutu ya da tabut içerisinde 'Kremasyon Fırını'na yerleştiriliyor.

Krematoryum taleplerine çoğunlukla din adına karşı çıkılıyor. Din adamları "Yakılma Müslümanlık öncesine aittir; dinen uygun değildir" diyerek tepki gösteriyor. Ama bir Din İsleri Yüksek Kurulu Üyesi'nin de "Külleri mezarlığa gömülmek kaydıyla yakılabilir" şeklinde görüşü bulunuyor. Bununla beraber "Cehennemde zaten yanacağız; niye bu dünyada da yanalım?" diyenler de yok değil...

İnsanların cesetlerine sahip çıkabilme dileği çağdaş insan hak ve özgürlüğünün bir gereği. Günümüzde ölünün organlarının pek çok hayatı kurtardığı da bir gerçek. Hatta daha etik ve insanca olanı organları sağlıklıyken bağışlayabilmek. Ölmüş bedenimizdeki organların başkalarının bedeninde soluk almasını sağlamak ve en önemlisi hayat kurtarmak büyük bir erdem olarak değerlendirilmeli. Organlarının tamamını bağışlayan bir ölünün yakılma ve küllerinin aile bireyleri tarafından saklanma isteği de doğal, makul ve haklı bir taleptir.

Krematoryumun önemli bir diğer boyutu da ülkemizde ölen yabancıların yakılma isteklerinin karşılanabilmesi. Lozan Antlaşması Hükümleri'ne de uygun olan bu anlayışın yerleştirilmesi diğer inanç sahiplerinin cesetlerinin tasarrufu ile ilgili tercihlerinde de yararlı olabilir.

Kremasyon, mezarlıklardaki yer işgali ve buradan sağlanan rantı önlemenin bir yolu da sayılabilir. Mezarların bakımı ve buna ayrılan kaynakların bol kullanımı ciddi bir sorundur. Ne yazık ki bu sorunun giderilebilmesi için toplum bilincinin gelişimi beklenmek durumundadır. Mevzuata göre yasal olan 'yakılma isteği hakkı'na yerel yönetimlerin ahlâki olmayan karşı çıkışları insani hak ve özgürlükler açısından da meşru değildir.

Bedenimiz bize ait olduğuna göre yaşamımız sona erdikten sonraki tasarrufu da bize ait olmalıdır.

(Bu yazı TD Sitesi Bültenleri Aralık 2007'de yayınlanmış. Gönderen: Dilaver Koman)

Konuya kişisel hak ve özgürlükler açısından bakılmalı

Kendi adıma böyle bir karar verir miyim, bilmiyorum. Ancak bireyin kendi bedeni üzerindeki hakkın evrensel olduğu düşüncesinden yola çıkarak krematoryum talebini sonuna kadar destekliyorum. İslami usullere göre defnedilme, bireyin kendi seçimi değil, içine doğduğu inancın gereği olarak yapılan bir işlemdir. Nasıl ki öldükten sonra cesedin yakılmasını uygun bulan bir inanca mensup bir insanın, bunun yerine, gömülmeyi tercih etmesi olağan karşılanabilecek bir durumsa, gömülmek yerine yakılmak istemesi de son derece olağan karşılanmalıdır. Eğer birey gömülmek yerine yakılmak istiyorsa bu isteğine karşılık olarak bizlere (tıpkı gömülme isteğine duyduğumuz gibi) saygı duymaktan; devlete ise bu bireylerin isteklerini karşılayabilecek krematoryumların açılması konusunda gerekli adımları atmaktan başka bir şey düşmemektedir. Kaldı ki birçok konuda olduğu gibi bu konuda da (göstermelik bir) yasal düzenleme vardır. Ancak uygulama kesinlikle yasal düzenlemeye göre yapılmamaktadır.

Sonuç itibariyle bu konuya inanç vb. açıdan değil, kişisel hak ve özgürlükler kapsamında bakılması gerektiğini düşünmekteyim.

Murat Yıldırım

İnanın umurumda değil!

Yaşarken beni ben kılan şeyin sahibi olmadığımın neyse ki farkındayım.

Ölümün de, beni ben eden maddenin her halinin uyumlu bir birlikteliğinin, böylece oluşan bir sistemin bozulması olduğunun neyse ki farkındayım. Beynimdeki lityum, ben düşünemezken beni kaygıdan koruması söz konusu değil ki. O zaman, belki fesleğenin köklerinden, belki de bir papatyanın yapraklarından yola çıkıp başka bir işlev yüklenecek. Bunun bir görev yolculuğu olmadığı çok açık.

Ama, maddenin benden önce de bin bir başka biçimde ve bileşimde dolaşıp durduğunu biliyorum. Bu akşam içtiğim rakıdaki organik kimya bileşenleri benim bedenimde parçalanıp başka biçimlere dönüşmeye istekli miydiler sanki. Yarın kızıp tansiyonum yükseldiğinde kanımdaki alkalilere mi kusur bulacağım; yoksa ben ölünce bu alkaliler ne olacak? Yaksalar da beni suda daha kolay çözünseler diye mi kafayı yoracağım? Nasıl olsa, bir bölümü Danone'nin şişeleyeceği sularda olacak, tad verecek; bir başka bölümü belki bir zehirli kertenkele tarafından kullanılacak.

Bunları mı umursayacağım?

Hazır elime fırsat geçmiş, yaşıyorken evrenin, doğal dengenin, toplumsal gönencin, eşitliklerin, yaratmanın, üretmenin, yani yaşamın düşmanlarıyla boğuşmak varken; umurumda mı, ben ölünce beni kuran, çoğu da sudan oluşan hepi topu 70-80 kg kimyasal bileşeni nasıl torbalayacakları

İsterlerse bir imam eli ile çırılçıplak toprağa gömsünler; isterlerse, yıkamadan kimsesizler mezarlığına atıversinler, isterlerse Şili'li yoldaşlarım gibi okyanusa atsınlar beni. Umurumda mı?

Yapacak ne çok iş var. Kafa yoracak ne çok sorun var.

Krematoryum istemekle, herkesin Zincirlikuyu'ya varacağını ilan etmek arasında fark göremiyorum.

Nasıl gidersem gideyim, gitmeden önce yapacaklarım, yapmam gerekenler var.

Tahir Öngür

Şansım yaver gider de fosilleşirsem kötü mü olur?

Öldükten sonra daha uzunca bir süre

fiziksel olarak var olmak, bana daha cazip geliyor. Eğer şansım yaver gider de gömüldüğüm ortam fosilleşmeme olanak tanırsa, yüzbinlerce yıl sonra bir paleontoloğun ellerinde olma olasılığım var demektir. Hadi diyelim bu gerçekleşmedi, beşbin yıl sonra kemiklerimin bir arkeoloğun parmakları arasında tutuluyor olma olasılığının az da olsa bulunması beni heyecanlandırıyor. Bu nedenle "külleşmeye hayır" diyorum.

Barbaros Yaman

Yakılmak doğa için uygun bir seçenek değil

"Bedenimin ne yapılacağına ben karar verebilmeliyim" deniyor. Ama hayatta iken de tüm özgürlüklerimiz sınırlı değil mi? Ölen bedenimiz için de tümüyle özgür olamayız. Doğaya uygun olana göre kanunlar belirlenmeli. Doğaya zarar veren veya katkısı olmayan seçenekleri tercih etme özgürlüğümüz olmamalı.

Uzman değilim ama en iyisi şu ikisi olurdu sanırım:

1) Denize bırakılmak (çıplak olarak).

2) Toprağa gömülmek (yine çıplak olarak). Ama mezarlıklarda değil, doğanın içinde farklı alanlarda.

Bu iki seçenek sayesinde mezarlıkların "iki dünya arasında bir bekleme alanı" olması safsatasından kurtulmuş oluruz ve özel olarak yaratılmış bir varlık değil, doğanın sıradan bir parçası olduğumuz fikrine katkı sağlanmış olur.

Yakılmak ise doğa için uygun bir seçenek gibi görünmüyor.

Gökhan Atila

Özgen Berkol Doğan'ı sevgi ve özlemle andık

Değerli bilim insanımız Özgen Berkol Doğan bilime ve sanata katkı sağlamaya devam ediyor.

1980 yılında Ankara'da dünyaya gelen Özgen Berkol DOĞAN, 1991 yılında Robert Kolej'e girmeye hak kazandı. 1998 yılında mezun olurken "Michael Hamilton" Fizik Ödülü'nü aldı. Bu ödül, Robert Kolej'de fizik öğretmenliği yaparken genç yaşta, yine bir uçak kazasında ve Isparta'da, hayatını kaybeden Michael Hamilton anısına her sene fizikte üstün yetenek gösteren tek bir öğrenciye verilmektedir.

Üniversite öğrenimini Boğaziçi Üniversitesi Fizik Bölümü'nde tamamlayan Doğan, 2003 yılında lisans eğitimini bitirip master çalışmalarına yine Boğaziçi Üniversitesi'nin fizik bölümünde Prof. Dr. Engin ARIK'la başladı. Deneysel yüksek parçacık fiziği üzerinde uzmanlaşan Doğan, bu dönemde, araştırma görevlisi olarak Boğaziçi Üniversitesi'nin kadrosuna katıldı. Master tezini üniversite tarafından görevli olarak gönderildiği CERN'de yaptığı çalışmaları ve analizleri temel alarak yazdı. CERN'deki CAST (CERN Axion Solar Telescope) deneyi üzerinde çalışan Doğan, son yıllarının büyük bir bölümünü Cenevre'de geçirdi. 2006 yılında Boğaziçi Üniversitesi'ndeki doktora programına katılan Doğan, bu yıllarda Sırbistan, İtalya, Romanya, Yunanistan ve Türkiye'de gerçekleştirilen çeşitli uluslararası fizik kongrelerinde Boğaziçi Üniversitesi'ni temsil etti.

Berkol'un fizik dışında birçok ilgi alanı bulunmaktaydı. Dans, resim, fotoğrafçılık ve dağcılık gibi alanlarda hobi düzeyinde çalışmalar yaptı. Dans tutkusu Robert Kolej'deki yıllarında başladı. Boğaziçi Üniversitesi'nde de okulun klübü aracılığıyla dans aktivitelerine devam etti. Cenevre'ye görevli olarak gittiği dönemde, Arjantinli hocalardan özel tango dersleri aldı.

Bunların yanı sıra İngilizceden Türkçeye çevirisini yaptığı ve İthaki Yayınları'nca yayımlanan üç roman, Doğan'ın edebiyata olan ilgisini de göstermektedir.

İnsan ilişkileri konusunda son derece seçici davranan Doğan, ailesine ve dostlarına çok değer verir ve onlara olan sevgisini göstermekten çekinmezdi. Yabancılara karşı içten tavırlarıyla dikkat çekerdi. 1999 İzmit Depremi'nde gönüllü olarak arama kurtarma çalışmalarına katılan Doğan, karşılaştığı herkese samimiyetle yaklaşır, dürüstlüğü çok önemserdi. Çocuksu ruh halini hiçbir zaman yitirmemiş olan bu genç insan aynı zamanda sorumluluk sahibi ve geleceği parlak bir kişiydi. 30 Kasım 2007 tarihinde fizikçi arkadaşları ve hocalarıyla Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi'nde yapılacak olan yüksek fizik kongresine giderken geçirdiği uzak kazası sonucunda aramızdan ayrıldı.

1884 Eğitim ve Kültür Vakfı "Özgen Berkol Doğan İsim Yaşatma Burs Fonu"yla Türkiye'de fen bilimleri ve sosyal bilimler alanlarında başarı gösteren 5 öğrencinin eğitimlerini destekliyor. Fizik, mühendislik, siyaset bilimi, hukuk ve felsefe bölümlerinde okuyan bursiyerler, çalışmaları sayesinde Doğan'ın ismini sevgiyle yaşatıyorlar.

Genç bilim insanı, şimdi de adına düzenlenen BERKOL RC'98 Dans Festivali'yle bizleri insanlığın ortak dili olan dansla kucaklıyor.

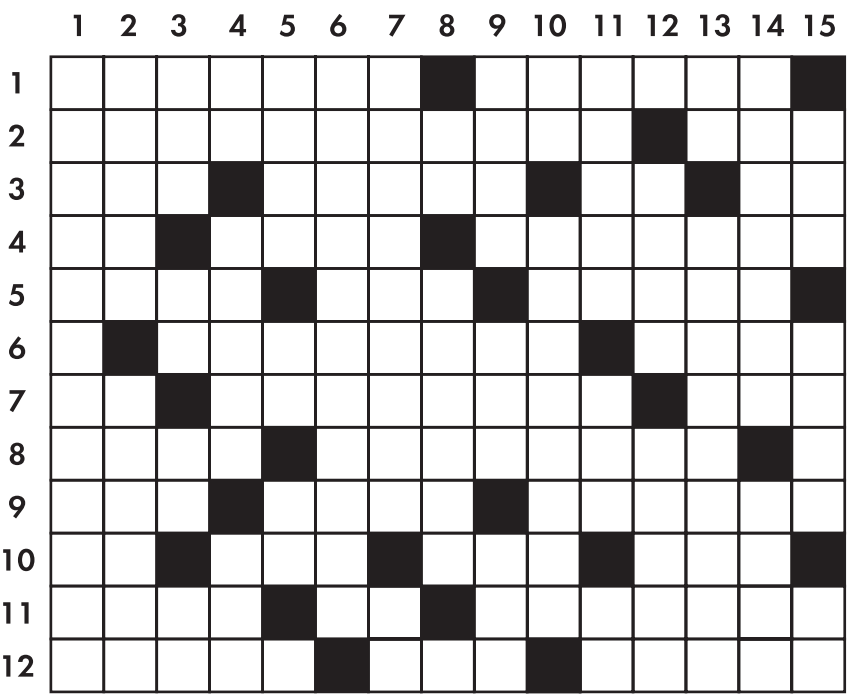
BERKOL RC'98 Dans Festivali'nin birincisi 3 Mayıs Pazar günü, Doğan'ın mezun olduğu Amerikan Robert Koleji'nde gerçekleşti. Festivale katılan konuklar, dans dolu bir gün geçirdiler. Latin dansları ve tango atölyelerine de katılan lise öğrencileri, uzman eğitmenler eşliğinde dans eğitimi alma fırsatı yakaladılar. Her sene tekrarlanarak gelenekselleşecek olan BERKOL RC'98 Dans Festivali'ni, Doğan ailesi uluslararası bir etkinliğe dönüştürmeye hazırlanıyor.

Anısına düzenlenen bu festivalde tüm sevenleri O'nu hüzünle değil, sevgi ve özlemle andık, sevgili Özgen Berkol Doğan da unutulmaz anısıyla yanı başımızdaydı.

Ezgi Yurdagül

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) Çağına ve daha öncesine ait bir çok musiki parçasının kaybolmamasını sağlayan *Mecmua-i Saz ü Söz* adlı çok önemli yapıtı ile ünlü, 1610-1675 yılları arasında yaşamış Polonya asıllı Osmanlı musiki adamı ve besteci. –"Yeni sanatın kendini kabul ettirmesi" sözcüklerinin kısaltması olan, 1919'da Maleviç tarafından kurulan süprematizm yanlısı okul.
2) Isı ile pıhtılaşabilen süt proteini. –"Bre ağalar, bre beyler / ölmeden bir ... sürelim" (Karacaoğlan).
3) "... laf" (abartılı söz). –Basımcılıkta, basılan kağıdın arka yüzünde görülen ve fazla basınçtan oluşan kabarık harf izi. –Bir haber ajansının kısa yazılışı. Halk dilinde "al, buyur" anlamında kullanılan bir sözcük.
4) Yuvarlak taş. –Bir yaylanın en yüksek yeri. –"... Korsakov" (Rus "Beşler Grubu"nun en önemli bestecilerinden)
5) Masonların toplantılarını yaptıkları yer. –Patlayıcı bir madde olan trinitrotoluen'in kısaltması. –"... kafalı" (geç ve güç anlayan)
6) Kafkasya'da yaşayan Türk kökenli bir halk. –Sığırların toplu halde dinlendiği yer.
7) "... ürür, kervan yürür." (atasözü). –6 Ağustos 1945'te ilk atom bombasını Hiroşima kentine atan ABD bombardıman uçağının adı. –Karakter.
8) Erden çavuşa kadar olan askerlere verilen ad. –Hollanda'nın eski eşanlamlısı.
9) Demiryolu. –"Sadun ..." (1952'de Ling adlı kotrasıyla, 1965'te Kısmet adlı yelkenlisiyle dünyayı dolaşan ve anılarını Pupayelken adlı betikte toplayan denizcimiz.) –Yansıma, yankı.
10) Kalay'ın simgesi. –Eski dilde "elma". –Guru, çalım, naz. –Tabut.
11) Bursa yöresinde "sacayak" anlamında kullanılan bir sözcük. –Jüpiter'in bir uydusu. –Yoksulluk.
12) *Kuran*'da bir sure. –"Karanfilim ... beyaz / Ayrı düştük biz bu yaz / Hediyeni istemem / Mektubunu sıkça yaz." (Çanakkale türküsü). –Kansızlık.

Yukarıdan aşağıya

1) 1926-1998 yılları arasında yaşamış, yapıtlarının önemli bir bölümünde gazete güncelliğini aşan bir sanat değeri ortaya koyabilme başarısına ulaşmış, Evliya Çelebi ve Piri Reis belgeselini de hazırlamış ünlü karikatüristimiz.
2) Müzikte çok ağır bir tempoyu belirten seslendirme terimi. –Ağırlığı 15-20 kg'a kadar ulaşabilen eti beyaz ve lezzetli bir balık.
3) "... Kadın" (Yavuz Özkan'ın bir filmi). –Kalsiyum'un simgesi. –"... Çöreği ve Deniz Yıldızı" (Sunay Akın'ın bir betiği). –İskambilde bir kağıt.
4) Telli bir çalgı. Avda hiçbir şey avlayamayan avcı. –Kayak.
5) Rize yöresinde "akılsız, aptal" anlamında kullanılan bir sözcük. –Genişlik. –Bizmut'un simgesi.
6) Kapalı yerlerde kalma korkusu.
7) Filistin'de yaşamış Sami asıllı eski doğu halkı. –Osmiyum'un simgesi.
8) Bir görevin yürütüldüğü merkez. –Eskil Meksika'da "Yağmur ve Bitki tanrısı".
9) "Bilge ..." (Hukuk eğitimi almasına karşın daha çok Türkiye'nin ilk çağ kentleri üzerindeki araştırmalarıyla, özellikle de *Türkiye'deki Tarihsel Adlar* yapıtıyla tanınan 1936 doğumlu yazar, araştırmacı.) –Ülkemizde bir bölge. –Derece yönünden alt.
10) Nikel'in simgesi. –Piyangoda bir kişiye çıkan para ya da nesne.
11) Uygun ve yerinde bulma. –Japonya'nın para birimi. –Bir nota.
12) "*Kızım olmadan* ..." (Betty Mahmudi'nin ses getiren yapıtı.) –"... Akman" (Beyaz Bisiklet, Bir Kırık Bebek, Dünden Sonra Yarından Önce gibi filmlerin yönetmeni).
13) Eski dilde bayram. –Bir kentimiz.
14) Bir konuyla ilgili, araştırmaya dayalı bilgiler vermek ve bu bilgiler üzerinde tartışmak ereğiyle birkaç yetkilinin yönetimi altında düzenlenen bilimsel toplantı. –"Gidelim Göksu'ya bir ...-i ab eyleyelim / Ol kadehkâr güzeli yar olarak peyleyelim." (Hıristo efendi-Kürdilihicazkar).
15) "... süzülmüş şişeden ruhsar-ı al olmuş sana" (Nedim). –Kargaşa, karışıklık. –Titan'ın simgesi.

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	H	O	C	A	A	L	İ	R	I	Z	A	■	Ş	E	D
2	A	R	A	L	T	I	■	E	■	E	D	İ	■	C	E
3	L	U	V	İ	■	V	E	J	E	T	A	R	Y	E	N
4	İ	N	■	S	U	A	D	İ	Y	E	■	S	E	V	İ
5	Ç	■	S	U	Ç	■	İ	M	E	T	İ	■	D	İ	Z
6	L	A	T	A	■	A	N	■	R	İ	L	İ	■	T	K
7	İ	S	E	V	İ	L	İ	K	■	K	İ	L	O	■	Ö
8	K	A	V	İ	S	■	M	A	İ	■	Ş	A	R	A	P
9	Ö	N	E	■	N	P	■	K	R	E	M	■	D	E	Ü
10	P	S	■	S	A	L	S	A	■	B	E	L	İ	■	Ğ
11	R	Ö	L	E	■	A	K	K	O	R	■	Ö	N	C	Ü
12	Ü	R	O	L	O	J	İ	■	K	O	N	S	O	L	■

Mayıs sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Mükerrem Aslan (Ankara), Gamze Şahin (Muğla), Erdem Utku Yılmaz (Samsun)** Juan Ramon Biedma'nın Kırmızı Kedi Yayınevi'nden çıkan *Ay Çarpması* adlı kitabını kazandı. Haziran bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz 3 kişi, Barbara Ehrenreich'ın Versus Yayınevi'nden çıkan *Sokaklarda Dans* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Haziran tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin...

